

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 11869

TEG FUN SHREK

J. Lemel

•

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

טעג פון שרעק

דערינערונגען פון דער מלחמה

1945-1940

אויסגעצייכנט מיט אַ ספעציעלער אויסצייכענונג

אויפן קאָנקורס פון "יד-ושם" אין ירושלים

אין יאָר 1954

דאָס בוך איז צו באַקומען
ביים מחבר :

J. LEMEL

21, rue Hôtel des Monnaies
BRUXELLES 6

יעקב צבי לעמל

מעג פון שרעק

**דערנינערונגען פון דער מלחמה
1945-1940**

פאריז 1962

J. LEMEL

J O U R S
D'ANXIÉTÉ

MÉMOIRES
DE LA GUERRE 1940-1945

CES MÉMOIRES ONT REÇU UNE DISTINCTION
SPÉCIALE AU CONCOURS DE MÉMOIRES DU
« YAD-VECHEM » A JÉRUSALEM EN 1954

PARIS 1962

J. LEMEL

D A G E N
V A N A N G S T

HERINNERINGEN
UIT DE OORLOG 1940-1945

DEZE HERINNERINGEN HEBBEN GEKREGEN EEN
SPECIALE ONDERSCHIEDING OP DE
HERINNERINGENWEDSTRIJD VAN « JAD VECHEM »
TE JERUSALEM IN 1954

PARIS 1962

געווידמעט דעם הייליקן אַנדענק
פון מיין פרוי און מייע דריי קינדער
אומגעבראַכט פון די דייטשן.

מיין פרוי די שקע

בערעלע
מיין יינגערער זון (5 יאר)

דוד
מיין עלטערער זון (8 יאר)

Mijn dank gaat naar de edele en goedhartige Belgische families die mij in tijden van nood en gevaar hebben geholpen te ontkomen aan de duitse vervolgingen

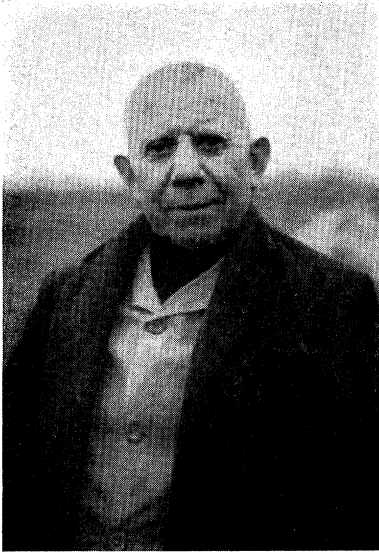
*Fam. Wouters,
Fam. Van Rompay,
Fam. Bogemans.*

M. Wouters

Mme Wouters

Rik Van Rompay

Mme Van Rompay

Jeff Van Rompay

Jules Bogemans

פארווארט פון מחבר

17 יאר נאך דער מלחמה, גיב איך ארויס מיט מיינע אייגענע מיטלען, מיין ווערק "טעג פון שרעק", פון דער מלחמה 1940-1945.

אין די יארן 1954 האב איך באקומען א מיטטיילונג פון "יד-ושם" אין ירושלים, אז מיין ווערק "טעג פון שרעק", צוגעשיקט צום מעמוארן-קאנקורס פון "יד-ושם", איז אויסגעצייכנט געווארן מיט א ספעציעלער אויסצייכענונג. זייט דעמאלט ליגט מיין ווערק אין די ארכיוון פון "יד-ושם" און שלאפט.

איך האב זיך געוואנדן צו פארשידענע פארלאגן, מען זאל מיר העלפן ארויסגעבן מיין ווערק, איך האב זיך געוואנדן צום ייו"א-פארלאג, צום ציקא-פארלאג, צום פויליש-יידישן ארגענטינער פארלאג, צום יידישן קולטור-קאנגרעס. איך האב מיך געוואנדן צו פארשידענע יידישע פער-זענלעכקייטן אין בעלגיע, צווישן זיי צום ד"ר שאפירא, ראבינער פון אנטווערפן, צום סעקרעטאר פון דער קאנסיסטאריע אין בעלגיע — מארסעל מארינאווער, אבער דער לעצטער האט אפילו נישט געפונען פאר נויטיק מיר צו ענטפערן.

איך האב מיין ווערק געשיקט צו דער צייטונג "דער אמעריקאנער", האט דוד מעקלער אפגעדרוקט א העלפט פון מיין ווערק, און פאר דער צווייטער העלפט האט ער זיך דערשראקן און אויפגעהערט צו דרוקן. איך ווייס נישט, אויב די מעמוארן פון אונז פראנק, אדער פון דודל ראבינאוויטש, וואלטן געווען געשריבן אין יידיש, צי זיי וואלטן נישט געווען געהאט דעם זעלבן גורל וואס מיינע מעמוארן און וואלטן קיינמאל נישט דערזען די ליכטיקע שיין.

איך גיב איצט ארויס, מיט מיינע אייגענע מיטלען, מיינע מעמוארן, זאל מען אורטיילן, צי זיי האבן נישט געדארפט דערשיינען.

וואָס זאָגט „דער אַמעריקאַנער“ וועגן „טעג פֿון שרעק“ פֿון יעקב צבי לעמטל

“מיט צוויי וואָכן צוריק, דעם זעקסטן יוני, איז געוואָרן פופצן יאָר זינט די אַליאירטע אַרמיען, אונטער גענעראַל אייזענהאַוערס קאָמאַנדע, האָבן געעפנט דעם “צווייטן פראַנט”, לאַנדענדיק אין פראַנקרייך — אַ געשעעניש וואָס האָט געפירט צום זיג איבער היטלערס דריטן רייך. אין סעפטעמבער, דאָס יאָר, וועט ווערן צוואַנציק יאָר זינט דער צווייטער וועלט־קריג האָט זיך אָנגעהויבן.

“דעם חורבן וואָס דער קריג האָט געבראַכט פאַר יידן איז קוים נויטיק צו באַטאָנען. בעת דער יידישער חורבן אין פּוילן און אין אַנדערע מזרח־איראָפּעאישע לענדער איז שוין אַ סך באַשריבן געוואָרן, איז אָבער נאָך ווייניק געשריבן געוואָרן וואָס יידן האָבן איבערגעלעבט אין די מערב־איראָפּעאישע לענדער.

“יעקב צבי לעמטלס דערינערונגען פֿון פינף יאָר קריג אין בעלגיע איז אַ בייטראַג צו אונזער מלחמה־ליטעראַטור. די דאָזיקע דערינערונגען האָבן באַקומען אַ ספּעציעלע אויסצייכענונג פֿון “יד־ושם” אין מדינת ישראל. מיר זענען זיכער, אַז די ליענער פֿון “אַמעריקאַנער” וועלן ליענען אַט די דערינערונגען מיטן גרעסטן אינטערעס.”

ערשטער קאפיטל

פרייטיק, דעם 10-טן מאי 1940, בין איך און מיין פרוי גאנץ פרי אויפגעוועקט געווארן פון א שטארקער קאנאנען-שיסעריי און גערויש פון אוויאנען. מיר האבן געמיינט, אז דאס שיסט מען אויף פרעמדע אוויאנען, אזוי ווי אלעמאל, ווייל ביזן 10-טן מאי איז בעלגיע געווען נייטראל אינעם קריג צווישן דייטשלאנד, פוילן, פראנקרייך, ענגלאנד, און אז א פרעמדער אוויאן איז דאס לאנד איבערגעפלוין, האט מען אויף אים געשאסן.

אבער דאס שיסעריי האט אנגעהויבן צו לאנג צו דויערן, און קיינמאל האבן די פענצטער אין די הייזער נישט געציטערט אזוי ווי איצט. איך געדענק נישט, אבער איך מיינ, אז מיין פרוי האט אויפגעוועקט די קינדער און האט גערעדט פון גיין מיט זיי אין קעלער. אלע מענטשן האבן אויפגעמאכט די פענצטער און ארויסגעקוקט אין דער גאס, און זיך געפרעגט איינער דעם אנדערן, וואס דאס לאנגע שיסעריי קאן באדייטן? א סך מענטשן זענען געשטאנען אין דער גאס און אבסערווירט דאס שיסעריי און דאס פליען פון די אוויאנען. שטיקלעך פון שראפנעלן זענען געפאלן אויף דער גאס און אויף די דעכער.

באלד האט זיך פארשפרייט דאס נייעס, אז דייטשע אוויאנען האבן באמבארדירט דעם פלי-פלאץ פון אנטווערפן, דאס באמבעס זענען געפאלן אויף א משוגעים-הויז אין מארטסל און אויף נאך אנדערע הייזער ארום אנטווערפן, און אז עס זענען דא פיל קרבנות.

האלב אכט אינדערפרי האט דער ראדיא איבערגעגעבן, אז דעם מארגן האבן דייטשע אוויאנען געמאכט אן איבערפאל אויף בעלגיע, און אז בעלגיע געפינט זיך אין קריג מיט דייטשלאנד.

דאס וואסער איז געווארן אפגעשלאסן און איך האב, אזוי ווי אנדערע מענטשן, וואס האבן נישט געהאט קיין אייגענעם ברונעם נאָר וואסער-לייטונג, געמוזט גיין מיט אן עמער נאָך וואסער צו די שכנים וואס האבן יא געהאט א ברונעם.

מיין פרוי האָט אָנגעהויבן צוצוגרייטן דאָס עסן וואָס זי האָט געקויפט אויף שבת.

קעגנאיבער מיר האָט געווינט אַ ייד, אַ דיאַמאַנט־הענדלער, שוין אין די עלטערע יאָרן. האָב איך געזען, ווי באַלד אין דעם זעלבן פרייטיק אינדערפרי, האָט זיך אָפגעשטעלט אַן אויטאָ פאַר זיין טיר. מען האָט אויפגעלאָדנט עטלעכע וואַלזעס און ער מיט זיין פרוי זענען איינגעשטיגן אין אויטאָ און אַוועקגעפאַרן. איך האָב זיי שפעטער, אין צייט פון קריג, קיינמאל מער נישט געזען.

איך בין אַראָפּ אין דער גאַס און אַוועק אין שטאָט אַריין אַ קוק געבן וואָס עס הערט זיך, ווייל איך האָב געווינט אין צווייטן עק שטאָט און די פעליקאָן גאַס, וואָס איז געווען דער צענטער פון האַנדל, מערסטנס טיילס יידישע געשעפטן פון אַלע סאַרטן סחורות און דיאַמאַנטן האַנדל, וואָס דאָרט האָט שטענדיק געווימלט פון יידן, איז געווען אַ צוואַנציק מינוטן גאַנג פון מיר.

די פעליקאָן גאַס איז טאַקע איצט געווען פול מיט יידן, אַ סך געשעפטן זענען שוין געווען געשלאָסן, ווייל אַ סך סוחרים האָבן זיך שוין געגרייט אַוועקצולויפן קיין פראַנקרייך. טייל געשעפטן זענען נאָך געווען אָפן און מען האָט געקענט קויפן סחורות חצי חנם.

איך האָב זיך געטראָפן מיט בייניש זילבערשטיין, דעם אַרויסגעבער פון די "בעלגישע בלעטער". איך גלויב, אַז זיי האָבן שוין דעמאָלט נישט מער דערשינען.

מיר האָבן שפאַצירט, גערעדט וועגן איצטיקן קריג, פון די באַמבעס וואָס זענען געפאַלן, איך גלויב, אַז מיר האָבן אויך גערעדט וועגן ליטע־ראַטור און שרייבער. ער האָט מיך דעמאָלט באַגלייט כמעט ביז צו מיין הויז.

ווען איך בין אַהיימגעקומען איז שוין באַלד געווען מיטאַג־צייט. איך האָב עפעס געגעסן און געזאָגט צו מיין פרוי, אַז איך וועל אַרויספאַרן אין אַ דאָרף אַריין איבער דער שעלדע, זען צו געפינען ערגעץ אַ ווינונג. איך האָב געהאַט אַ סך באַקאַנטע פלעמער אויף די דערפער און אין די שטעטלעך פון די לאַנגע יאָרן, וואָס איך פלעג אַרומגיין הויזירן. אַנטווערפן, האָט מען געשמועסט, וועט ווערן באַמבאַרדירט, און איך האָב געווינט אויף אַ שלעכטן פלאַץ, נישט ווייט פון מיליטער־שפיטאַל און אַרסענאַל.

איך בין אַוועק צו דער שעלדע, מיך אַריבערגעשיפט מיט דער שיף, וואָס האָט דאָרט אַהין און צוריק קורסירט קיין סינט־אַנעקע. אין סינט־אַנעקע האָב איך געטראָפן דעם אויטאַבוס, וואָס איז פונקט

אָוועקגעפֿאַרן און האָט מיך געדאַרפט אָוועקפירן קיין מעלסעלע, אין דעם דאָרף וווּ איך האָב איצט געמוזט פֿאַרן.

אינס אַזייער נאַכמיטאַג בין איך אָנגעקומען קיין מעלסעלע. דאָן האָב איך נאָך געהאַט צו גיין אַ שטיקל וועג הינטערן דאָרף, וואָס האָט זיך גערופן קאַלעסהוק. דאָרט האָב איך געקענט אַן אלמנה, אַ לאַמע, וואָס איר מאַן האָט זיך מיט יאָרן צוריק געהאַט אויפֿגעהאַנגען. מען האָט דערציילט, אַז ער איז געווען אַ גרויסער שיכור. די אלמנה האָט געווינט אין איר אייגן הייזל. זי האָט געהאַט זין און טעכטער, וואָס אַ סך האָבן שוין געהאַט חתונה געהאַט.

די אלמנה איז געווען אַ גוט־האַרציקע פֿרוי. יעדער ווייטיק פֿון אַ מענטש האָט ביי איר אַרויסגערופן טרערן. איך האָב איר דערציילט, וואָס איז דער ציל פֿון מיין קומען, אַז איך וואָלט געוואָלט מיט מיין פֿרוי און קינדער אַרויסקומען אין דאָרף אַריין צוליב די מורא, אַז אַנטווערפֿן וועט ווערן באַמבאַרדירט. זי האָט זיך דאָן באַראַטן מיט אירס אַ טאַכ־טער, וואָס האָט געווינט לעבן איר אין אַן אַלט, קליין הייזל, וואָס האָט אויך געהערט צו דער אלמנה, איר מוטער. די טאַכטערס מאַן האָט זיך איצט געפונען ביים מיליטער, איז זי מיט אירע צוויי קליינע מיידלעך געגאַנגען וווינען צו דער מוטער. — אַז דו ווילסט, האָט די אלמנה געזאָגט, קענסטו מיט דיין פֿרוי און קינדער אַרויסקומען און וווינען דאָ אין מיין טאַכטערס הייזל. — מען וועט זיך שוין אָן עצה געבן. מיט אַ טאַפֿ צו קאָכן אָדער צו וואַשן וועלן מיר דיר שוין העלפֿן. און ווי איך געדענק, האָט די פֿרוי אַפילו נישט געוואָלט האָבן באַצאָלט פֿאַר דער צייט, וואָס איך וועל אין דעם הייזל פֿאַרבלייבן.

אין דער זעלבער צייט, וואָס איך האָב אין קאַלעסהוק אונטערהאַנדלט ביי דער אלמנה וועגן מיין אַרויסקומען, זענען מיר אַלע אויפֿגעצייטערט געוואָרן פֿון אַ שווערן קלאַפֿ און פֿאַלן פֿון באַמבעס. באַלד האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז אויף דעם זעלבן וועג, ווי איך בין מיט אַביסל צייט פֿריער געגאַנגען קיין קאַלעסהוק, זענען געפֿאַלן באַמבעס, און עס זענען געווען אַ סך קרבנות.

ווען איך בין צוריק אַהיימגעקומען פֿון מעלסעלע, האָט מיין פֿרוי צו מיר געזאָגט, דאָס זי וויל, אַז מיר זאָלן די נאַכט גיין איבערנאַכטיקן אין שטאָט אַריין צו איר שוועסטער, וואָס האָט געווינט אויף דער קי־וויט־גאַס, און צומאַרגנס זאָלן מיר אַרויספֿאַרן אין דאָרף אַריין. מיין פֿרוי האָט שטאַרק מורא באַקומען, אַז מען זאָל נישט די נאַכט נאָך באַמבאַרדירן דעם אַרסענאַל, אָדער דאָס מיליטער־שפיטאַל, וויל אַ גאַנצן

פרייטיק האָבן די דייטשע אַוויאָנען נישט אויפגעהערט צו שוועבן איבער אַנטווערפן און צו וואַרפן באַמבעס.

פרייטיק-פאַרנאַכט בין איך מיט מיין פרוי און מיינע צוויי קליינע קינדער, אַ יינגל פון דריי און אַ האַלב יאָר און אַ יינגל פון זיבן חדשים. אַוועק נעכטיקן אויף דער קיוויט-גאַס. מיין שוואַגער איז געווען אַ שניי-דער און האָט געאַרבעט ביי יענעם. ער האָט זיך שוין געפונען אין דער היים. צי ער האָט שוין מער נישט געאַרבעט, געדענק איך נישט.

עס איז דאָרט, ביי מיין שוואַגער, געוואָרן אַ גערויש. ער האָט אויך געהאַט צוויי קליינע קינדער. מיינע קינדער האָבן אָנגעהויבן וויינען. די ווייבער, מיין פרוי און איר שוועסטער, האָבן אָנגעהויבן צוצוגרייטן די געלעגערס. ביידע האָבן געמאַכט געוואַלטן און געשריגן איבער די קינדער, אַז זיי זאָלן שטיל זיין. קיין ליכט האָט מען נישט געטאַרט אָנ-צינדן, ווייל דאָס גערויש און זשומען פון די אַוויאָנען האָט אַ גאַנצע נאַכט נישט אויפגעהערט, און אַז מיין קליין קינד האָט געוויינט, איז גע-וואָרן אַ גאַנצע טרעוואַגע. איך האָב געדאַנקט גאָט, אַז עס איז שוין אינדערפרי און איך האָב מיט מיין פרוי און קינדער געקאַנט צוריק אַהיימגיין.

אַזוי ווי מיר זענען אַהיימגעקומען, האָבן מיר באַלד זיך אָנגעהויבן צוצוגרייטן אַרויסצופאַרן אין דאָרף אַריין. מיין פרוי האָט דאָס קלענערע קינד אַריינגעלייגט אין קינדער-וואַגן, און איך האָב גענומען דאָס גרע-סערע קינד. אַזוי האָבן מיר געמיינט צו קענען פאַרן מיטן טראָם ביז צום פּאַרט. אָבער מיין פרוי מיטן קינדער-וואַגן האָט מען אויפן טראָם נישט אַרויפגעלאָזט — אפשר ווייל זי איז געווען אַ יידישע? זי האָט געמוזט גיין צופוס ביז צום פּאַרט, און איך מיטן גרעסערן יינגל בין געפאַרן מיטן טראָם. איך בין נאָטירלעך אַ סך פריער אָנגעקומען צום פּאַרט ווי זי, און איך האָב אומגעדולדיק אויף איר געוואָרט.

די שייף, וואָס האָט אונז געדאַרפט אַריבערפירן איבער די שעלדע, איז געווען אָנגעשטאַפט מיט אַוועקלויפנדיקע מענטשן. איך האָב אויף מיין פרוי געשריגן, וווּ זי בלייבט אַזוי לאַנג אַוועק. זי איז געווען שרעק-לעך אויפגערגעט. איך האָב מורא געהאַט, אַז מיר זאָלן די שייף נישט פאַרשפּעטיקן און דאַן וועלן מיר נישט האָבן דעם צוג. וואָס דאָרף אונז פירן קיין מעלסעלע. ווי מיר זענען אַזוי געשטאַנען, האָבן די סירענען אָנגעהויבן צו בלאָזן אַלאָרם. עס איז געוואָרן אַ געלויף, אַ גערויש, ווייל אויף דעם זעלבן אָרט, וווּ מיר האָבן זיך איצט געפונען, זענען נעכטן געפאַלן באַמבעס. אַ פּאַליציאַנט האָט מיין פרוי געהאַלפן מיט אירע צוויי

קינדער אראפצוגיין אין שוץ-קעלער, וואָס האָט זיך געפונען אין די מויערן פון די דאָקן.

ווען מיר האָבן געמעגט פון שוץ-קעלער צוריק אַרויסגיין און גיין צו דער שיף, האָט מיין פרוי פון שרעק געהאַט פאַרלוירן איר סאַקעווקע מיט איר פאַס און די ראַציאַנס-קאַרטן פון אונז אַלע. מען האָט אָנגע-הויבן זוכן און נישט געקאָנט געפינען. און דאָ איז שוין באַלד די שיף געאַנגען אַוועקפאַרן. מיר האָבן שוין געוואָלט גיין צו דער שיף אָן דער סאַקעווקע, אָבער וואָס וועלן מיר טאָן אָן ראַציאַנס-קאַרטן. איך בין נאָך אַמאָל אַראָפּ אין קעלער זוכן, האָב איך געפונען די סאַקעווקע אונטערן לייטער, אויף וועלכן זי האָט געמוזט אַראָפּגיין אין קעלער.

ווען מיר זענען אָנגעקומען אויף דער סטאַציע פון סינט-אַנעקע, איז געווען שוואַרץ פון מענטשן. דאָס איז געווען דער לעצטער צוג, וואָס האָט געדאַרפט אַוועקגיין קיין גענט. דער צוג האָט געדאַרפט אַוועקגיין איינס אַזויגער נאַכמיטאָג, און עס איז שוין איצט געווען אַזויגער דריי. מען האָט געהאַלטן אין איין צושפּאַנען וואָגאַנען צוליב דעם כסדרדיקן צופלוס פון מענטשן. די באַאַמטע פון דער סטאַציע האָבן געהאַלטן אין איין טעלעפּאָנירן און פרעגן — ווען דער צוג וועט קאָנען אַוועקגיין? ווייל דאָרט אויף דער שטרעקע סינט-אַנעקע—גענט, האָט זיך נאָר גע-פונען איין באַן-ליניע, און עס זעט אויס, אַז אַ צוג האָט געדאַרפט קומען צוערשט פון גענט, איידער אונזער צוג האָט געקאָנט אַוועקפאַרן.

אויף דער סטאַציע פון סינט-אַנעקע, זענען אַלע שויבן פון די פענצ-טער געווען אויסגעהאַקט, ווייל פרייטיק זענען דאָרט נישט ווייט פון דער סטאַציע געפּאָלן באַמבעס. נאָר אַזוי ווי די ערד דאָרט לעבן דער סטאַציע איז געווען אַ זאַמדיקע, האָט עס דער סטאַציע נישט געשאַדט, און מען האָט געקאָנט זען אין זאַמד גרויסע גריבער פון די באַמבעס. ענדלעך האָט אונזער צוג, אָנגעשטאַפט פול מיט מענטשן, גערירט, און מיר זענען אָנגעקומען קיין מעלסעלע מיטן קינדער-וואָגן, וואָס איך האָב געהאַט אויפגעגעבן אויף באַנאָזש. דער שעף פון מעלסעלע-סטאַציע, אַ זייער אַרנטלעכער מענטש, האָט מיר געהאַלפן אויסלאַדענען דעם קינדער-וואָגן פון וואָגאָן.

אויפן וועג קיין קאַלעסחוק, זענען מיר נישט ווייט פון דער מעלסעלע-סטאַציע אַריין אין אַ שענק עפעס טרינקען, און געפרעגט דעם בעל-הבית פון דער שענק, צי עס געפינט זיך נישט דאָ ערגעץ אַ הייזל צו פאַרדינגען, מיר זאָלן נישט דאַרפן גיין אַזוי ווייט הינטערן דאָרף. אָבער דער בעל-הבית פון דער שענק האָט פון קיין וויוונג נישט געווסט, און מיר האָבן געמוזט אַוועק קיין קאַלעסחוק.

עס איז דעמאלט, דעם שבת, געווען א שטארקע היץ, און מיין פרוי איז אָנגעקומען זייער אָנגעמאַטערט קיין קאַלעסהוק.

אזוי ווי מיר זענען אָנגעקומען קיין קאַלעסהוק, האָבן די טעכטער פון דער אלמנה — די חתונה-געהאַטע און די, וואָס זענען נאָך געווען אין דער היים, באַלד אָנגעהויבן צוצוגרייטן פאַר אונז דאָס הייזל. זיי האָבן געוואָשן און געשייערט. געפּוצט און גערוימט. דאָס הייזל איז באַ-שטאַנען נאָר פון איין שטוב. די פּאָדלאָגע איז געווען פון ערד. געשטאַ-נען איז דאָרט אין דעם שטיבל אַן אַלט, הילצערן בעט, אַן אַלט שענקל מיט אַביסל געפּעס אינעווייניק, און אַן אַלטער, צעבראַכענער טיש מיט אַ פּאַר בענקלעך. אָבער מיר זענען געווען צופרידן, דאָס מיר האָבן זיך באַלד געקאַנט אין דעם הייזל אַריינציען. אַן אַלטער, אייזערנער אויוון איז דאָרט געשטאַנען, אויף וועלכן מיר האָבן געקאַנט קאַכן. קיין עלעק-טרי איז דאָרט אין דעם הייזל נישט געווען, אָבער די טעג זענען איצט געווען לאַנגע, און ביינאַכט האָט מען נישט געדאַרפט לייכטן. אַ נאַפּט-לאַמפּ איז דאָרט געשטאַנען, אָבער מען האָט אים נישט געטאַרט אָנצוינדן צוליב די אַוויאָנען. אַז מיר האָבן געדאַרפט אַנוואַרעמען אַביסל עסן פאַרן קליינעם קינד, האָבן איך אָדער מיין פרוי עס צוגעוואַרעמט אויפן פייער פון אַ ליכטל.

מילך פאַר די קינדער, האָבן איך דאָרט באַקומען גענוג, ווייל אַרום אונז האָבן געוויינט בלויז פּויערים. אזוי אַז עס האָט אונז גאַרנישט גע-פעלט. אייער, פּוטער, מילך, האָבן מיר באַקומען ביליק, און קאַרטאַפּל האָבן מיר אַ סך מאַל באַקומען בחינם, ווייל די מענטשן דאָרט אַרום זענען נישט געווען קיין שלעכטע. אזוי, אַז איך האָבן געקאַנט זאָגן, אַז מיר האָבן זיך געפונען אויף אַן עכטער זומער-ווינונג.

פון קאַלעסהוק אַן, האָט מען ווייטער קיין הייזער נישט מער געזען, נאָר פעלדער און ביימער, און דאָ און דאָרט פּונדערווייטנס אַ פּויערים-הויף. די טעג זענען דעמאלט געווען וואַרעמע און שיינע. איך פלעג גיין שפּאַצירן מיטן קינדער-וועגעלע איינצושלעפּן מיין קליין בערעלע, כדי מיין פרוי זאָל קאַנען טאָן איר אַרבעט. איך פלעג אויף מיין שפּאַציר מיט-נעמען מיין גרעסער יינגעלע — מיין דודל, וואָס איך האָבן אזוי ליב געהאַט.

עס זענען אַוועק צוויי טעג, שבת און זונטיק, מען האָט דערציילט, אַז אַלע מענטשן פון אַנטווערפּן אַנטלויפן, אַז אַנטווערפּן ווערט ליידיק, און אויף דעם וועג, וואָס האָט זיך געצויגן פון סינט-אַנעקע קיין גענט, האָבן איצט געשטראַמט טויזנטער מענטשן צופּוס, אויף וועגן, אויף

אויטאָס. מיט קליינע קינדער, קראַנקע, אַלטע, קאַליקעס, אַלץ איז אַנט-
לאָפֿן פֿאַרן דייטש.

מיר האָבן אָנגעהויבן טראַכטן, אַז עס וואָלט געווען אַ פּלאַן אָהער-
צוברענגען אונזער ביסל האָב און גוטס. אונזער ביסל סחורה. די קליי-
דער און דאָס בעטגעוואַנט. איך האָב געוואָלט אין מעלסעלע דינגען אַן
אויטאָ, כדי צו ברענגען די זאַכן, אָבער איך האָב בשום אופן קיין אויטאָ
נישט באַקומען. דאָן האָט אַ זון פון דער אלמנה, נאָך אַ בחור, געזאָגט,
אַז מיין פרוי זאל אַריבערגיין צו אַ פויער, וואָס פירט יעדן טאָג,
מיט אַ פערד און וואָגן, מילך קיין אַנטווערפן, און אויב ער וועט וועלן
די זאַכן מיטברענגען, וועט ער מיטפאַרן מיט מיין פרוי קיין אַנטווערפן
און איר העלפן די זאַכן ברענגען ביז צום פֿאַרט אין אַ שענק, וווּ דער
פויער וועט זיי קומען נעמען.

דאָס איז געווען זונטיק, דעם צווייטן טאָג, ווי מיר האָבן זיך גע-
פונען אין קאלעסהוק, און מאַנטיק אינדערפרי האָט מיין פרוי מיט דער
אלמנהס זון געזאָלט פֿאַרן נאָך אונזערע זאַכן. זונטיק פֿאַרנאַכט, מיר זיצן
אַזוי אין אונזער הייל, קומט אונז עמעצער רופן — עס פרעגט זיך עמעצער
אויף אונז. מיין פרוי גייט זען, ווער דאָס קאָן זיין. זי גיט אַ קוק —
איר שוועסטער. ווי אַזוי זי האָט אונז געקאָנט געפינען, ווייסט איין גאָט.
זי האָט אונז טאַקע אפשר אַ האַלבן טאָג געזוכט. זי איז געקומען, האָט
זי געזאָגט, זען, אפשר וועט זי קאָנען אין מעלסעלע דינגען ביליק אַן
אויטאָ, ווייל אין אַנטווערפן איז אוממעגלעך פֿאַר אַן אַרעמאַן צו קענען
אָוועקפֿאַרן אויף אַן אויטאָ, אַזוי פיל געלט פֿאַרלאַנגט מען פון אַ פֿאַסאַ-
זשיר מיט אַביסל זאַכן. עס גייט שוין אין די טויזנטער. קיין איין מענטש,
האָט זי דערציילט, בלייבט נישט. אַלץ אַנטלויפט. עסן, סחורות, קען מען
קויפֿן פֿאַר גאַרנישט. גאַנצע געשעפטן ווערן אויספֿאַרקויפט פֿאַר אַ פֿאַר
פֿראַנק. קיינער וויל אַפֿילו פֿאַר אַ פערטל געלט גאַרנישט קויפֿן.

מיין פרוי איז מיט איר שוועסטער אַרויס אין דאַרף אַריין זוכן אַן
אויטאָ, אָבער זיי זענען ביידע צוריקגעקומען מיט גאַרנישט. קיין אויטאָ
איז נישט צו באַקומען. דערווייל איז געוואָרן נאַכט. מיין פרויס שוועס-
טער איז ביי אונז געבליבן נאַכטיקן, און צומאַרגנס אינדערפרי איז זי
מיט מיין פרוי, צוזאַמען מיטן פויער, געפֿאַרן קיין אַנטווערפן.

מאַנטיק אינדערפרי, איך גיב אַ קוק, מיין שוואַגער איז דאָ, ער איז
געקומען זוכן זיין פרוי. איך האָב אים דערציילט, אַז זי איז דאָ געווען,
אָבער זי איז מיט איר שוועסטער באַלד אינדערפרי צוריקגעפֿאַרן קיין
אַנטווערפן. ער האָט מיר דערציילט, אַז עס איז נישטאָ קיין צייט, קיין
מינוט, צו פֿאַרלירן, אויב ער וויל נאָך אָוועק, און דערפֿאַר איז ער זי

געקומען זוכן. טראָצדעם וואָס ער איז געווען אויסערגעוויינלעך מיד פון גיין צופוס אַזאַ ווייטן וועג, איז ער אָבער באלד צוריק אַהיימגעפאַרן.

איך פלעג אַריבערגיין צו אַ שכן, וואָס האָט געהאַט אַ ראַדיאָ, הערן די באַריכטן און די באַריכטן זענען נישט געווען קיין גוטע. די האַלענ-דישע רעגירונג, האָט דער ראַדיאָ איבערגעגעבן, מיט דער קעניגין, זענען אַנטלאָפן קיין ענגלאַנד, און אויך אין בעלגיע רוקט זיך דאָס דייטשע מיליטער וואָס-אַמאַל נענטער. דער בעלגישער קעניג האָט אויסגעצייכנט עפעס אַן אַרדענישע דיוויזיע, אָדער רעגמענט, מיט דעם אַרדער פונעם לאַנד, פאַר זייער העלדישקייט, אָבער דאָס העלפט נישט. דער דייטש דרינגט אַריין וואָס מער און טיפער אין לאַנד. די פעסטונג פון ליעזש איז שוין געפאַלן. מען שמועסט, אַז די בעלגישע רעגירונג איז אַנטלאָפן קיין פראַנקרייך. פאַר איר אַנטלויפן, האָט דער בעלגישער פרעמיער-מיניסטער געהאַלטן אַ רעדע דורכן ראַדיאָ צו דער באַפעלקערונג פון בעלגיע.

מאַנטיק פאַרנאַכט איז מיין פרוי געקומען מיט די זאַכן אויפן וואַגן פון פויער, איך בין געווען צופרידן, וואָס מיר האָבן אונזער ביסל באַלע-באַטישקייט, ווייל ווער ווייסט? אין אַנטווערפן האָט מען אונז געקאַנט די שטובן אויסליידיקן. אַפילו מיין וואַליזע מיט מאַנסקריפטן האָב איך דאַרט געהאַט, און דאָס האָב איך געהיטן ווי אַן אויג אין קאַפּ.

אַ טאַג צוויי שפּעטער האָט מיין פרוי ווידער נישט געקענט רוען. אויב איר שוועסטער איז אַוועק, קאַן מען איר ביסל האָב און גוטס אַרויסגנבענען. זי וועט אַריבערפאַרן קיין אַנטווערפן, אַרויסנעמען איר ביסל מעבל און די רעשט ביסל זאַכן און עס אַרויפשטעלן צו אונז, ווייל די מענטשן, וואָס האָבן געווינט אין אונזער הויז, האָבן געזאַגט, אַז זיי וועלן נישט אַוועק. איך געדענק נישט, צי מיין פרוי איז צוערשט אַריבערגעפאַרן אַליין קיין אַנטווערפן זען, צי איר שוועסטער איז שוין אַוועק. איך געדענק, אַז זשעף, דער זון פון דער אלמנה, איז מיט איר ווידער מיטגעפאַרן און איר געהאַלפן אַריבערפירן די זאַכן פון איר שוועסטער צו אונז.

זשעף האָט דערציילט, אַז אין אַנטווערפן האָט מען אים געוואַלט פאַרהאַלטן אַלס שפּיאַן. זשעף וואָס האָט אַ סך געקאַנט שיכורן, האָט מיט זיינע קליינע אייגעלעך געהאַט אַביסל אַ ברוטאַלן און פאַרדעכטיקן אויס-זען. טראָץ דעם וואָס ער איז אינגאַנצן אַלט געווען עטלעכע צוואַנציק יאָר. מיין פרוי האָט מען שוין אויך נישט געוואַלט מער צוריק אַריבער-לאָזן קיין מעלסעלע, צוליב איר פרעמדן פאַס, אָבער זי האָט ביי זיך גע-

האט א באווייז פון פליכטלינגס־רעזשיסטער פון מעלסעלע, אזוי ארום
האט מען זי צוריק אריבערגעלאזט.

די שייסעריי האט זיך וואס אמאל דערנענטערט צו אנטווערפן. מען
האט געקאנט זען, אז עס וועט נישט לאנג דויערן, וועט דער דייטש זיין
אין אנטווערפן. שבת, אכט טאג, ווי מיר זענען געווען אין מעלסעלע, האט
זיך פארשפרייט א קלאנג, אז דער דייטש איז אריין קיין אנטווערפן.

שבת באלד אינדערפרי איז קיין מעלסעלע אָנגעקומען א סך בעלגיש
מיליטער, וואס האָבן זיך צעשפרייט איבער די פעלדער און אָנגעהויבן
גראָבן אַקאַפּעס. די פנימער פון די זעלנער האָבן אויסגעזען ערנסט, אזוי
ווי זייערע אָנפירער. זיי האָבן אָפילו צו די פרויען און קינדער, וואָס האָבן
פון די הייזלעך אַרויסגעקוקט, קיין שמיכל נישט געגעבן. די זעלנער
האָבן אויסגעזען מיד, פאַרשטויבט. זיי האָבן געהאַט די אויפגאַבע צו
פאַרטיידיקן די שעלדע אויף דער אַנדערער זייט אַנטווערפן.

דער גרעסטער טייל פון די זעלנער זענען געווען וואַלאַנער פון די
קוילן־גרובן־געגנט און זיי האָבן גערעדט מיט אַ שטאַרקער פאַרביטערונג
וועגן דייטש, אַז זיי וועלן זיך נישט אונטערגעבן, נאָר זיי וועלן קעמפן,
אָפילו, האָט איינער צוגעגעבן, ווען זיי וועלן רופן קאַמעראַד.

די איינוווינער פון די הייזלעך, וואָס זענען געשטאַנען אין פעלד,
דאַרט וווּ די זעלנער האָבן איצט געגראָבן זייערע אַקאַפּעס האָבן געמוזט
פאַרלאָזן די וווינונגען. צווישן די עוואַקואירטע פון די הייזלעך, האָבן זיך
געפונען צוויי יידישע פרויען, אַ מאַן און אַ קליין יידיש יינגל. דאָס יינגל,
האָבן די פלעמער דערציילט, איז שוין דאַרט ביי דער פלעמישער פאַמיליע
לאַנג געווען, און ער איז אויך געאַנגען אין מעלסעלע אין דער שולע.
דעם פאַטער פון דעם יינגל האָב איך גוט געקענט. ער האָט געווינט
אין אַנטווערפן. — אַ ייד וואָס איז אַרומגעאַנגען זומער און ווינטער אָן
אַ היטל, אין אָפגעלאָזטע קליידער, וואָס האָבן פון אים אַראָפּגעהאַנגען.
זיין פנים איז געווען ברוין, געבלעך, אזוי ווי אָפגעברענט. זיינע קליינע
אויגן זענען געווען פעך־שוואַרץ, אזוי ווי זיין געדיכטער קאַפּ האָר. ער
האָט מיט זיין ווייב נישט געווינט, און דערפאַר האָט ער אַוועקגעגעבן
דאָס יינגל, וואָס ער האָט מיט איר געהאַט, אין דאָרף אַריין אויפצוציען
ביי אַ פלעמישער פאַמיליע. געווען איז ער, דאָכט זיך, פון בעסער־אַביע
אָדער פון רוסלאַנד. ער האָט אָבער אויך געמוזט האָבן געלעבט אין פראַנק־
רייך, ווייל ער האָט גערעדט אַ גוטן פראַנצויזיש. עס זעט אויס, אַז די
צוויי יידישע פרויען מיט דעם מאַן און דאָס יינגל, האָבן די וווינונג נישט
געוואָלט פאַרלאָזן, ווייל אַ וואַך האָט זיי געפירט אויף אַ וועגעלע, מיט
זייער ביסל זאַכן אין דאָרף אַריין.

שבת־פארנאכט האָבן אַ סך מענטשן אָנגעהויבן צו אַנטלויפן פון קאָלעסחוק. אַ שוואַגער פון דער לאַמער אלמנה, שוין אַן אַלטער מאַן אין די זעכציק, וואָס איז געווען אַן אינוואַליד פון קריג 1914, האָט געזאָגט, אַז ער וועט גיין וווּ די אויגן וועלן אים טראַגן, נאָר ער וויל דעם דייטש פאַר זיינע אויגן נישט מער זען. זיין פרוי האָט געוויינט — וואָהין, האָט זי אים געזאָגט, גייסטו? אַזאַ אַלטער, צעבראַכענער מענטש, וואָס איז קראַנק און שוואַך. אָבער ער האָט נישט געוואָלט הערן, נישט זיין פרוי, נישט זיינע קינדער. ער האָט זיך אָנגעפאַקט אַביסל עסן אין אַ טאַרבעלע, גענומען אַ וועלאַ און איז אַוועק.

זשעף האָט אויך גענומען אַ וועלאַ און איז אַוועקגעפאַרן. אָבער ווי מיר דאַכט זיך, איז ער דער ערשטער פון אַלע באַלד צוריק געווען אין דער היים, ער איז, ווייזט אויס, ווייט נישט געפאַרן.

אונטער דער וואַך האָבן מיינע שכנים געמאַכט, ווי עס הייסט אין פּלעמיש, אַ שכויל־קעלער (שוין־קעלער), צו וועלכן איך האָב אויך צוגע־האַלפן. מען האָט געגראָבן אַ טיפן גרוב, אַרויפגעלייגט שווערע ביימער, און איבערווייניק אויסגעבעט מיט שטרוי, אַזוי אַז דאָרט האָבן געקאַנט אַריין אַ מאַן צוואנציק.

שבת ביינאַכט האָט דאָס שיסעריי זיך שוין דערנענטערט צו מעלסעלע. איך געדענק נישט, צי מען האָט שוין שבת ביינאַכט פאַרבראַכט אין שוין־קעלער, איך מיינ, אַז יאָ.

זונטיק באַלד אינדערפרי, זענען די פרויען אַריינגעגאַנגען אין די הייזלעך מאַכן עסן. אָבער קעגן מיטאַג, האָט די שיסעריי אָנגעהויבן צו ווערן שטאַרק, די שראַפנעלן און קוילן זענען שוין געפאַלן אויף די פעלדער, און אין דער הויך האָבן כסדר געשוועבט די דייטשע אַוויאַנען. דאָס בעלגישע מיליטער האָט זיך צוריקגעצויגן אין אומאַרדענונג. אַ גאַנצן זונטיק, נאַכמיטאַג און ביינאַכט, האָט די שיסעריי נישט אויפגע־הערט. זונטיק ביינאַכט איז ביי אונז דער שוין־קעלער געוואָרן אַזוי אַנ־געשטאַפט מיט מענטשן, אַז עס איז נישט מער געווען אויסצוהאַלטן פון היץ. מיין קליינטשיק יינגעלע וואַלט אַוודאי געווען דערשטיקט געוואָרן פון היץ און דושנעקייט, ווייל מיין פרוי און די קינדער האָבן זיך אין שוין־קעלער געהאַט אַרויפגערוקט גאַנץ אויבן, וווּ עס איז נישט מער צוגעקומען קיין ביסל לופט. די וויבער האָבן אַפילו מיטגעברענגט נאַכט־כלים, מיין פרוי האָט צו מיר געזאָגט, אַז זי קען אין דער דושנעקייט נישט מער אויסהאַלטן, און אַז דאָס קינד וועט דאָ אויך נישט אויסהאַלטן, און וואָס עס וועט זיין זאָל זיין, זי גייט אַריין שלאָפן אין הייזל. אָבער אין מיטן דער נאַכט, איך ווייס נישט ווי שפעט עס האָט דעמאָלט געקאַנט

זיין, צוויי אָדער דריי אַזייגער, זענען געגעבן געוואָרן עטלעכע שאַסן, וואָס אַזעלכעס האָב איך נאָך אין מיין לעבן נישט געהאַט געהערט. אונזער קעלער, וואָס איז געווען געמאַכט פון אַזעלכע שווערע ביימער, האָט זיך אַהין און צוריק באַוויגן.

נאָך דער שיסעריי איז אינגאַנצן שטיל געוואָרן. באלד איז מען גע- קומען צו לויפן דערציילן, אַז אין אַ סך הייזער זענען די דעכער אַראָפֿ- געריסן געוואָרן, און אַז עס זענען דאָ געהרגעטע. איך האָב אָנגעהויבן צו ברעכן די הענט, איך האָב געמיינט, אַז מיין פרוי מיטן קינד זענען געהרגעט געוואָרן. אָבער אַביסל שפעטער, ווי איך בין אַזוי געזעסן פאַר- צווייפלט, איז זי אָנגעקומען צו לויפן אַזוי ווי אַ משוגענע אין שוין-קעלער אַריין מיטן קליינטשיקן קינד. שפעטער האָט זי דערציילט, אַז זי איז פון דער שרעקלעכער שיסעריי אויפגעוועקט געוואָרן, און אַז זי האָט זיך אַ פאַר מינוט אַרומגעדרייט אין שטוב און נישט געקאָנט געפינען דאָס קינד, אַזוי איז זי געווען צעמישט פון שרעק, צומאַרגנס אינדערפרי, מאַנטיק, דעם 20-טן מאַי, האָבן די דייטשן אַדורכמאַרשירט מעלסעלע.

נאָכן דייטשן אַריינמאַרש קיין אַנטווערפן זענען מיר נאָך געבליבן מער ווי אַ וואָך אין מעלסעלע. די אַלע, וואָס זענען געהאַט אַנטלאָפן פאַרן דייטש, האָבן אָנגעהויבן לאַנגזאַם צוריק אַהיימצוקומען. צוערשט איז גע- קומען זשעף, דאָן איז געקומען דער אַלטער, דער אלמנהס שוואַגער. זיי האָבן זיך אַנדערציילט נסים ונפלאות, וואָס זיי האָבן מיטגעמאַכט אונ- טערוועגס. זיי זענען געשלאָפן אין סטאַדאַלעס. עס זענען כסדר אַרום זיי געפאַלן באַמבעס, און עס איז נישט געווען וואָהין צו אַנטלויפן... ווייל אין פראַנקרייך איז דער דייטש שוין געווען, איידער זיי זענען נאָך גע- קומען. אַ סך מענטשן, האָבן זיי דערציילט, זענען אויפן וועג געהרגעט געוואָרן. דער אַלטער האָט דערציילט, אַז די דייטשן האָבן זיך צו אים גוט באַנומען, אַז ער איז איינמאַל ביי זיי געשלאָפן, און זיי האָבן אים געגעבן ברויט מיט מאַרמעלאַדע.

איך האָב אָבער נאָך אַלץ מורא געהאַט אַהיימצופאַרן קיין אַנטווערפן, ווייל איך האָב געוויסט פון פריער, ווי אַזוי זיי באַנעמען זיך צו יידן. איך האָב געזאָגט צו מיין פרוי, אַז זי זאָל פריער אַהיימפאַרן זען, וואָס עס הערט זיך, דאָן וועלן מיר צוריק אַהיימפאַרן. מיין פרוי איז דאָן אַהיימגעפאַרן קיין אַנטווערפן, און איז צוריקגעקומען און דערציילט, אַז אַלץ איז אין אַנטווערפן רואיק. די דייטשן טשעפן קיינעם נישט, און אַ סך יידן הייבן אָן צוריקצוקומען, און אַז זי איז געווען ביי דער פאַמיליע ביי- מאַן, אונזערע באַקאַנטע און גוטע מענטשן, ביי וועמען מיין חתונה איז

פאָרגעקומען, און אז זיי זיינען איבערהויפט נישט אַנטלאָפֿן. ניימאָן האָט איר אויך געזאָגט, אז עס איז נישטאָ קיין שום מורא צוריקצוקומען. דאָן האָבן מיר ווידער באַשטעלט דעם פויער, און מאַנטיק האָט ער אונז מיט די קינדער און די זאָכן צוריקגעפירט קיין אַנטווערפֿן. אויפֿן וועג האָבן מיר באַגעגנט אַ סך דייטשע מיליטערישע וועגן מיט זעלנער, כמעט אין אַלע זענען געווען אינגעשפּאַנט פּערד. אויף די וועגן איז גע־ לעגן שטרוי און היי אַנגעשטופּט. אַ סך פון די זעלנער האָבן זיך געוואָשן. עס ווייזט אויס, אַז זיי האָבן אויף די וועגן די גאַנצע נאַכט פּאַרבּראַכט. אַלץ אויף דעם וועג ביז אַנטווערפֿן איז מיר אויסגעקומען אַזוי פּרעמד. מיר האָבן געזען צעשאַסענע הייזער, צעשאַסענע טאַנקן, אויסגעברענטע אויטאָס. די שעלדע זענען מיר אַדורכגעפּאַרן אויף אַ צייטווייליקער בריק, וואָס די דייטשן האָבן געהאַט געלייגט.

צווייטער קאפיטל

איידער די מלחמה איז אויסגעבראכן, האָט מיין פרוי געהאַט גענו-
מען אין דער קראַנקן-קאַסע אַ באַשטעטיקונג צו קענען אָפּערירן מיין
גרעסער יינגל אויף "מאַנדלען". אַ פאַר טעג נאָך אונזער צוריקקומען קיין
אַנטווערפן, איז מיין פרוי אַוועק אין שפיטאַל מיט מיין יינגל אים
צו לאָזן אָפּערירן. קיין אויטאָ איז נישט געווען צו באַקומען. האָט
זי דאָס קינד אַריינגעלייגט אין קינדער-וועגעלע, און אַזוי איז זי מיט אים
באַלד נאָך דער אָפּעראַציע אַהיימגעקומען אינגאַנצן פאַרבלוטיקט, מיט
פאַרבלוטיקטע האַנטוכער. ווען מיין יינגעלע האָט דערוואַכט, האָט ער
שטאַרק געוויינט, אַז דער האַלדז טוט אים וויי. איך האָב אים כסדר גע-
ברענגט אייזקרעם, וועלכע ער האָט מיט גרויס מי געשלונגען. איינמאַל
בין איך געאַנגען נאָך אייזקרעם, און ווען איך בין צוריקגעקומען האָב
איך געטראָפן זיצן ביי אים אויפן בעט די טאַכטער פון מיין פלעמישן שכן,
מאַרסעלאַ, אַ מיידל פון אַ יאַר זעכצן. זי האָט שטאַרק געוויינט, ווייל דאָס
קינד פלעגט ביי זיי מער זיצן ווי ביי אונז. דוד, דודל, האָט זי זיך ביי
אים געבעטן אין פלעמיש, זאָג מיר וואָס טוט דיר אַזוי וויי? און געווישט
די טרערן.

די באַן איז נאָך אַ לאַנגע צייט נישט געאַנגען, און פון גיין עפעס
פאַרדינען האָט נאָך קיין רייד נישט געקאַנט זיין. דירה-געלט האָט מען
ווייטער געמוזט צאָלן. דאָן האָבן מענטשן דערציילט, אַז די שטאַט גיט
אונטערשטיצונג די יעניקע, וואָס קאַנען נישט גיין אַרבעטן.
אין אַ פרימאַרגן בין איך אויך דאָרט אַהין אַוועק. פאַר יידן האָט
מען געהאַט באַשטימט באַזונדערע ערטער, ווואַהין זיי דאַרפן גיין נאָך
שטיצע. פון דער פרי זיבן אַזייגער בין איך דאָרט געשטאַנען ביז איינס
אַזייגער נאַכמיטאָג. איך האָב באַקומען פאַר פיר מענטשן הונדערט און
עטלעכע פראַנק. דאָס געשטופעריי ביי דעם נעמען שטיצע איז געווען
אַזוי גרויס, אַז אַ סך האָבן געחלשט פונעם שטיין אַזוי לאַנג אויף דער
זון. אַ סך האָבן געהאַט קליינע קינדער, האָבן זיי כסדר געמוזט אַהיימ-
לויפן די קינדער געבן עסן, און צוריקקומען.
אַבער דאָס געבן יידן שטיצע האָט נישט לאַנג געדויערט. אַלע, וואָס

אויף זייער פאס איז געווען געשריבן דאס זיי האבן א פרייען באַרוף, באַ-
קומען נישט מער קיין שטיצע, און וועלכער ייד האָט דאָס נישט קיין
פרייען באַרוף? ווי איך געדענק, האָב איך, דאָכט זיך, איינמאָל, אָדער
העכסטנס צוויי מאל, באַקומען שטיצע. איבערהויפט האָט מען יידן קיין
שטיצע שפּעטער נישט מער געוואָלט געבן. איך האָב געזען ווי טויזנטער
יידן, פּליטים פון דייטשלאַנד, פּרויען מיט קינדער-וועגעלעך, זיינען אָפּ-
געשטאַנען אַ גאַנצן טאָג און האָבן גאַרנישט באַקומען. פּונדאָנען זיי האָבן
איצט געוואָלט לעבן, האָבן די פּלעמער, וואָס האָבן אָנגעפירט מיט דער
שטיצע, נישט געפּרעגט. איך בין געווען צופּרידן, וואָס איך וועל נאָך
קיין שטיצע נישט מער דאַרפן גיין, ווייל איך וועל זיך פאַר קיינעם
נישט דאַרפן היטן, און וועל זיך קענען פּריי באַוועגן, ווייל די וואָס
האָבן באַקומען שטיצע, האָבן נישט געטאַרט האָבן קיין שום באַשעפּ-
טיקונג.

איידער די באַן האָט נאָך אָנגעהויבן צו קורסירן האָב איך זיך
מיט פאַרשידענע געלעגנהייטן אַריבערגעכאַפט קיין סינט-ניקלאַס צו
קויפן סחורה און צוריק אָנגעהויבן צו גיין הויזירן. די סחורה איז פון
טאַג-צו-טאָג געשטיגן. איך האָב געהאַט ליגן אויף דער פּאַסט אַ פאַר
טויזנט פּראַנק. די נאַציאָנאַלע באַנק האָט אויסגעצאָלט צו טויזנט פּראַנק
אַ וואָך אויף די פּאַסט-ביכלעך. איך האָב דאָן אויף דער באַנק אויך
גענומען געלט און געקויפט סחורה.

אַבער באַלד האָט דער דייטש באַוויזן, אַז ער וועט די יידן נישט
צורו לאָזן. צוערשט האָט די בעלגישע רעגירונג אַרויסגעגעבן אַ געזעץ,
אַז יעדער וואָס האַנדלט, מוז זיך איינשרייבן אין האַנדלס-רעזשיסטער.
אַזוי אַרום וועט מען קענען וויסן, ווער עס האַנדלט. דאָן איז געקומען
דער דייטש און האָט אויפגעפּאָדערט, אַז אַלע יידן, וואָס באַזיצן אַ האַנדלס-
רעזשיסטער, מוזן אויפגעבן זייערע פאַרמעגנס.

אַלץ איז באַלד געלאָפן אויף דער קאַמאַנדאַנטור נאָך די פאַרמולאַרן.
פאַרן דייטש האָט מען מורא געהאַט, און יעדער האָט באַלד געזוכט צו
זיין אין אַרדענונג. אַזוי אַז דאָס געלויף נאָך די פאַרמולאַרן אויף דער קאַ-
מאַנדאַנטור איז געווען גרויס. די רייען מענטשן האָבן זיך געצויגן גאַנצע
טעג. עס האָבן באַלד אויסגעפּעלט פאַרמולאַרן, און אַ סך האָבן געמוזט
וואַרטן ביז עס וועלן אַריינקומען פּרישע פאַרמולאַרן.

עס האָבן אָנגעהויבן קומען וואָס אַמאָל שטרענגערע געזעצן קעגן
יידן. די דיאַמאַנט-הענדלער האָבן געמוזט אויפגעבן זייער סחורה. איינ-
מאָל געדענק איך, האָט מען די גאַנצע פעליקאָן גאַס אָפּגעשלאָסן, און
אַלע יידישע סוחרים צוזאַמענגעטריבן אויף איין אַרט און זיי באַזוכט.

ביי דעם וואָס מען האָט געפונען נישט קיין אויפגעגעבענע סחורה (דיאָ-מאַנטן), האָט מען זיי ביי אים צוגענומען, און אים נאָך איינגעזעצט. יידן האָט מען פאַרבאָטן צו קומען אין די שטאָטישע פאַרקן. יידן האָבן נישט געטאַרט קומען אין קיין עפנטלעכע בעדער. יידן האָבן נישט גע-טאַרט אַרײַנקומען אין קיין פּלעמישע קאַפּעס. יידן האָבן געמוזט נאָך זיבן אַזײַגער פאַרנאַכט, זומער אין די גרעסטע היצן, בלייבן אין שטוב, און זיך נישט באַווייזן אויף דער גאַס, אַפילו דורכן פענצטער נישט אַרויס-קוקן. אַביסל שפּעטער האָבן יידן נישט געטאַרט אַפילו שטיין בלייבן אין דער גאַס, נאָר האָבן זיך אַלעמאַל געמוזט באַוועגן, אַפילו אַ שווי-פענצטער נישט אַנקוקן.

פאַר עובר זיין אויף איינעם פון די אַלע געזעצן, האָט מען צוערשט באַשטראַפט מיט געלט-שטראַפּן. אַבער דערנאָך, אַז אַלע יידן האָבן כּסדר די שטראַפּן באַצאָלט, האָט מען פאַר עובר זיין אויף איינעם פון די גע-זעצן באַשטראַפט מיט קאָנצענטראַציע-לאַגער. שפּעטער האָט מען אַפילו אין אַ לאַקאַל אויך נישט געטאַרט זיין, און מען האָט די מענטשן אַרויס-גענומען פון די לאַקאַלן. עס זענען אַרומגעגאַנגען ספּעציעלע פעלד-זשאַנ-דאַרן, וואָס האָבן יידן געשלאָגן אין די גאַסן, כלומרשט, אַז זיי זענען שטיין געבליבן אין דער גאַס. די זשאַנדאַרן האָבן ביי זיי צוגענומען די פעסער, און זיי האָבן דערנאָך געמוזט קומען אויף דער קאַמאַנדאַנטור באַצאָלן זייערע געלט-שטראַפּן און אויב איינער איז געווען אַן אַרעמאַן, און האָט נישט געקאָנט באַצאָלן, האָט מען אים אַוועקגעשיקט אין קאַנ-צענטראַציע-לאַגער.

ווען אין בריסל איז נאָך נישט געהאַט געווען איינגעפירט דער פאַרבאָט, אַז יידן טאַרן זיך אויף דער גאַס נאָך זיבן אַזײַגער נישט באַ-וועגן, אַזוי ווי אין אַנטווערפּן, האָט איינמאַל געטראַפּן, אַז אַ יונגערמאַן מיט זיין משפּחה און זיינע עלטערן זענען געקומען קיין אַנטווערפּן אויף אַ תּנאים, און ווען זיי זענען געגאַנגען צוריק אַהײמפאַרן קיין בריסל מיטן צוג, וואָס האָט געדאַרפט אַוועקגיין אַ פאַר מינוטן נאָך זיבן, האָט מען אַלע יידן, וואָס זענען שוין געזעסן אין צוג — צוריק אַראַפּגענומען און זיי אַוועקגעשיקט אין קאַנצענטראַציע-לאַגער.

איינער די אַלע געזעצן, וועגן וועלכע איך האָב דאָ גערעדט, זענען אַרויס, איז צוערשט געהאַט אַרויס אַ געזעץ, אַז אַלע יידן, וואָס זענען אַרײַנגעקומען קיין אַנטווערפּן נאָכן יאָר 1937 — מוזן פאַרלאָזן אַנט-ווערפּן. — נישט אַליין פאַרלאָזן, נאָר זיי מוזן זיך צושטעלן אויף דער זײַט-סאַציע אין אַנטווערפּן, און פון דאַרט וועלן זיי מיט ספּעציעלע באַנען טראַנספּאָרטירט ווערן. וואָהין מען וועט זיי שיקן, האָט קיינער

נישט געוואוסט. יעדער האָט געמעגט מיטנעמען נאָר 25 קילאָ באַגאָזש. עס איז געוואָרן אַ געוויין, אַ רעש, אַ געשריי. מענטשן זענען אַרומגעלאָפֿן פֿאַרצווייפֿלט. עס האָט געטראָפֿן, אַז דער מאַן האָט באַקומען אַן אויסווייז, און די פֿרוי האָט געמעגט בלייבן. און אויך פֿאַרקערט. דאָס זעלבע האָט אויך פֿאַסירט ביי מיר. אַזוי ווי איך האָב זיך געפֿונען שוין איבער צוואַנזיג ציק יאָר אין בעלגיע, האָב איך געמעגט בלייבן, נאָר מיין פֿרוי האָט באַקומען אַן אויסווייז. זי האָט אָנגעהויבן שטאַרק צו וויינען. — וווּ וועט זי גיין מיט אַזאַ פֿיצל קינד פֿון איבער אַ יאָר? זי איז געגאַנגען אויף דער קאַמאַנדאַנטור זיך בעטן, אַז זי האָט אַ קליין קינד. הער, האָט זי זיך געבעטן ביי דעם אָפיציר, וואָס איז דאָרט געזעסן, האָט רחמנות אויף מיין קליין קינד. איך האָב נישט קיין רחמנות. האָט ער איר געענטפֿערט. פֿאַר אויפֿרעגונג, האָט זי אים געזאָגט — דו וועסט אפֿשר אַמאָל זיך נייטיקן אין רחמנות.

עס איז דעמאָלט געווען ווינטער. איך האָב נישט געוואוסט, וואָס פֿאַר אַן עצה איך זאָל זיך געבן. מען האָט אינגאַנצן געגעבן אַ פֿאַר טעג צייט זיך צוצוגרייטן צו דער רייזע. איך בין געלאָפֿן צו אַן אַדוואָקאַט. דאָרט איז געווען פֿול מיט יידן, אָבער דער אַדוואָקאַט האָט גאַרנישט געקאַנט העלפֿן. צופֿעליק האָט מיין שוואַגער מיט זיין פֿרוי אויך באַקומען אַן אויסווייז צו פֿאַרלאָזן אַנטווערפֿן, נישט ווייל זיי זענען נישט געווען גענוג לאַנג אין בעלגיע, נאָר ווייל זיי האָבן זיך אַריבערגעצויגן פֿון בריסל קיין אַנטווערפֿן נאָך 1937. אַן אַדוואָקאַט האָט אים דעם אויסווייז צוריקגע־צויגן. מיין שוואַגער איז מיט מיר געלאָפֿן צו דעם אַדוואָקאַט און אים געבעטן ער זאָל פֿאַר מיר עפֿעס טאָן, בכּן מיין פֿרוי האָט אַזאַ פֿיצל קינד. דאָס איז געווען דאָנערשטיק פֿאַרנאַכט, און פֿרייטיק אינדערפֿרי האָט מיין פֿרוי געדאַרפֿט אַוועקפֿאַרן. דער אַדוואָקאַט האָט ביי מיר גע־נומען מיין חתונה־ביכל און אונזערע פֿעסער. ער האָט געזאָגט, אַז ער איז זיך סומך דערויף, וואָס איך האָב געזעצלעך חתונה געהאַט אין אַנטווערפֿן, און אַזוי ווי איך האָב דאָ אויך געהאַט צוויי קינדער, וועט ער אפֿשר פֿאַר מיר עפֿעס קענען טאָן.

פֿרייטיק אינדערפֿרי האָב איך גערופֿן אַ דאָקטאָר ער זאָל מיר געבן אַ סערטיפֿיקאַט, אַז מיין קינד איז קראַנק און מען קען דערמיט נישט פֿאַרן. דער דאָקטאָר איז נאַטירלעך געווען אַ פֿלעמער. ער האָט געדרייט מיטן קאַפּ, אַז ער קאַן אַזאַ סערטיפֿיקאַט נישט געבן. צופֿעליק איז מיין קינד געגאַנגען ציינדלעך, און עס האָט געהאַט פיבער. דאָן האָט ער ערשט פֿאַר אַ גוטן פֿרייז אַזאַ סערטיפֿיקאַט געגעבן, וועלכן איך האָב איבערהויפֿט נישט נייטיק געהאַט, ווייל פֿרייטיק נאָכמיטאָג, האָט דער

אדוואקאט מיר איבערגעגעבן, און דער אויסווייז איז פארלויפיק צוריקגע-
צויגן געווארן נאך ער ראט מיר, איך זאל זיך פון אנטווערפן אוועקציען,
ווייל ער גלויבט, און די אלע אויסווייזן, וואס מען האט איצט צוריקגעצויגן,
איז עס נאך פארלויפיק, און אין א צייט ארום וועלן די זעלבע מענטשן
ווי דער אויסגעוויזן ווערן.

די פרייד דעמאלט פון מיין פרוי איז נישט צום באשרייבן. דערווייל
האט זיך דער גלות פון טויזנטער מענטשן געצויגן. אלטע-לייט, קראנקע,
פרויען מיט קינדער, האבן יעדן טאג געצויגן גאנץ פרי אין דער קעלט
מיט פעק צו דער זיד-סטאציע. נאך א פאר טעג, ווי מען האט די ערשטע
פארטיע יידן געהאט אוועקגעשיקט, האט זיך ארויסגעוויזן, און די אלע
מענטשן ווערן געשיקט אין דער פראווינץ לימבורג. דארט מוזן די
מענטשן זיך אליין זוכן ווינונגען, און לעבן פון אביסל שטיצע, וואס זיי
וועלן באקומען.

א סך פון די אויסגעוויזענע יידן האבן נאך באוויזן זיך אוועקצוציען
פון אנטווערפן. איך געדענק נישט גענוי, אבער איך מיין, און זיי האבן
נאך געקאנט באוויזן צו באקומען אן אויסמעלדונגס-שיין, אויב עס איז
נאך פאר זיי נישט געווען ארויסגעשיקט קיין אויסווייז. עס האט טאקע
דעמאלט געטראפן, און א סך יידן, וואס זענען געגאנגען נעמען אן אויס-
מעלדונגס-שיין, אנטשאט זיי האבן געזאלט גיין אין שטאט-הויז אריין, זע-
נען זיי געגאנגען אין פרעמדלינגס-בירא. אזוי ווי דער פרעמדלינגס-
בירא האט זיך שוין דעמאלט געפונען אונטער דער קאנטראל פון דער
געסטאפא, האט מען די יידן, וואס זענען זיך געקומען אויסמעלדן, ארעס-
טירט, זיי אריינגעזעצט צוערשט אין א קעלער, און דערנאך אוועקגע-
שיקט אין קאנצענטראציע-לאגער פון בריינדאנק.

א פאר וואכן שפעטער, ווי מען האט מיין פרוי געהאט צוריקגעצויגן
דעם אויסווייז, האט מען ווידער אנגעהויבן צוצושיקן די זעלבע מענטשן
אויסווייזן צו פארלאזן אנטווערפן. דא האבן מיר געמוזט שנעל האנדלען.
זיך אוועקציען פון אנטווערפן איידער מיין פרוי באקומט דעם אויסווייז,
ווייל אויב דער אויסווייז איז שוין ארויסגעשיקט געווארן, מעלדעט מען
מער נישט אויס. אבער וואהין זיך ציען, האט מען אליין נישט געווסט.
קיין בריסל, האט מען געדענקט, טויג אויך נישט, ווייל שפעטער וועט
מען אפשר פון בריסל אויך אויסווייזן. מיר האבן זיך געוואלט ציען
ערגעץ אין א דארף איבער דער שעלדע, אבער דער אדוואקאט האט
אונז אפגעראטן, ווייל ער דענקט, און דער שעלדע-געביט וועט שפעטער
ווערן עטאפן-געביט אדער שפער-געביט, און במילא וועלן דארט יידן
נישט טארן וויינען.

אזוי ווי מען האָט איצט געמוזט שנעל האַנדלען, איז גענוג געווען צו האָבן אַן אַדרעס, אויף וועלכער מען זאָל זיך קאָנען אויסמעלדן, און ערשט שפעטער זוכן אויף דעם אָרט אַ ווינונג. אַז מען וועט זיין אויס-געמאָלדן, וועט דער אויסווייז נישט קאָנען מער צוגעשיקט ווערן.

מיין שוואַגער האָט געהאַט אין ליער אַ באַקאַנטע פּלעמישע פּאַמיליע — אַ שניידער, וואָס מיט אַ זון פון דער פּאַמיליע האָט ער צוזאַמען געאַרבעט פאַר דער מלחמה און ער האָט אונז געראַטן, מיר זאָלן אַרויס-פאַרן קיין ליער פּרעגן, אויב מיר קאָנען זיך פאַרלויפיק אויסמעלדן אויף זייער אַדרעס? באַלד דעם אַנדערן טאָג, ווי עס האָט זיך פאַרשפּרייט דאָס נייעס, אַז מען טיילט ווידער אויסווייזן, איז מיין פּרוי אַרויסגעפאַרן קיין ליער צו דער פּלעמישער פּאַמיליע, וואָס האָט זיך גערופן סאַנדערס, און זיי האָבן אונז דערלויבט זיך אויסצומעלדן אויף זייער אַדרעס.

איך האָב מורא געהאַט אַליין צו גיין אין שטאָט-הויז זיך אויס-מעלדן, האָב איך געשיקט דעם אַדוואַקאַט, ער זאָל מיר ברענגען די אויסמעלדונג. דער אַדוואַקאַט איז צוריקגעקומען און דערקלערט, אַז נאָך דער אויסמעלדונג מוז איך אַליין גיין, ווייל איך מוז זי אַליין אונטער-שרייבן, נאָר ער האָט דאָרט אַלץ דערליידיקט, און איך האָב נישט וואָס מורא צו האָבן.

ווען איך בין געקומען אין שטאָט-הויז זיך אויסמעלדן, בין איך גע-ווען פול מיט מורא. דער באַאַמטער, וואָס האָט מיך אויסגעמאָלדן, האָט מיך געפּרעגט, נאָך וואָס איך האָב געדאַרפט אַרויסוואַרפן געלט אויף אַן אַדוואַקאַט, און פאַרוואָס איך בין נישט באַלד אַליין געקומען? ער האָט, זעט אויס, נישט געוויסט פון די יידן, וואָס מען האָט אַרעסטירט אין פּרעמדלינג-ביראָ, ווען זיי זענען געקומען זיך אויסמעלדן.

אין אַ שבת נאָכן אויסמעלדן זיך פון אַנטווערפן, איז מיין פּרוי ווי-דער אַרויסגעפאַרן קיין ליער זוכן אַ ווינונג. זי האָט געפונען אַ ווינונג אין אַ שיין הויז, נישט ווייט פון דער סטאַציע אין ליער, וואָס דאָס איז מיר געווען צו דער האַנט, ווייל איך האָב יעדן טאָג געמוזט פאַרן צוליב מיינע געשעפטן. אונטער אונזער ווינונג איז געווען אַ קאַלאָניאַל-גע-שעפט, וואָס האָט געהערט צו דעם בעל-הבית פון הויז, און ער האָט דאָרט געהאַט זיין ווינונג.

מאַנטיק איז נאָך אונז געקומען פון ליער אַ פּורמאַן מיט פּערד און וואָגן, וועלכן מיין פּרוי האָט שבת געהאַט באַשטעלט. מען האָט אויפגע-לאָדנט אויף דעם וואָגן אַלע זאַכן מיט דעם מעבל. מיין פּרוי איז מיט די צוויי קינדער צוערשט געפאַרן מיטן צוג קיין ליער, און איך בין מיט-געפאַרן מיטן פּורמאַן אויפן וואָגן.

דאָס איז געווען, גלויב איך, אין חודש פעברואַר, ווען מיר האָבן זיך געצויגן קיין ליער. פאַרנאַכט בין איך מיטן פּורמאַן אָנגעקומען קיין ליער. מיין פּרוי מיט די קינדער האָבן שוין אויף מיר געוואָרט. מען האָט אָנגעהויבן אַרױפּצוטראַגן דאָס מעבל. אָבער מיין גרעסער יינגל האָט נאָך דעמאָלט צו מיר און צו דער מוטער נישט אַנדערש געוואָלט רעדן נאָר יידיש, און אַזוי ווי די בעל־הבתיים פון הויז האָבן געהערט, אַז מיין קינד רעדט אַ פּרעמדע שפּראַך, האָבן זיי פאַרשטאַנען, אַז מיר זענען פּרעמדע, האָבן זיי באַלד אָנגעהויבן פּרעמד און ביזן צו קוקן. דעם ערשטן טאָג האָבן זיי באַלד אָנגעהויבן צו טשעפען זיך, אַז די פּענצטער זענען נישט גוט פאַרהאַנגען פאַרן ליכט. טראַץ דעם וואָס מיר האָבן ספּעציעל געלאָזט קומען אַ בעל־מלאכה, ער זאָל אָנמאַכן אין די פּענצטער נייע שוואַרצע סטאַרן צו פאַרשטעלן ביינאַכט דאָס ליכט, אַזוי ווי דאָס גע־זעץ האָט דעמאָלט געפּאָדערט. אָבער דאָס אַלץ האָט נישט געטויגט. וואָס סער איז דאָרט אין דעם הויז נישט געווען, נאָר דער בעל־הבית האָט געהאַט איינגעאַרדנט אין זיין קעלער אַן אייגענע וואַסער־לייטונג, און אַ מאַשין אויף עלעקטרי, וואָס האָט דאָס וואַסער פון ברונעם געדאַרפט אַרױפּטרייבן אין דער הויך. אָבער אַ סך מאָל איז שוין געווען עלף אַזײַגער, ווען זיי האָבן דאָס וואַסער ערשט אויפגעמאַכט, אַזוי אַז מיין פּרוי איז געווען שרעקלעך אויפּערעגט. זי האָט נישט געקאָנט טאָן איר אַרבעט אין דער צייט. עס זעט אויס, אַז די פּאַמיליע וואָן לעעמפּיט, די בעל־הבתיים, ביי וועלכע מיר האָבן געווינט, האָבן זיך דערוווסט, אַז מיר זענען יידן, און דאָס איז זיי נישט אָנגעשטאַנען צו זייער יחוס, אַז זיי זאָלן האָבן וווינען אין זייער הויז אַ ייד.

איך בין שוין דעמאָלט נישט מער אַרומגעגאַנגען הויזירן אַזוי ווי פאַרן קריג, נאָר פּלעג זיצן יעדן טאָג אין סינט־ניקלאַס און מעקלען פאַר סוחרים, וואָס זענען אין סינט־ניקלאַס נישט געווען אַזוי גוט באַקאַנט, פאַרשידענע סחורות. עס פּלעגן קומען קיין סינט־ניקלאַס יעדן טאָג סוחרים פון בריסל, שאַרלערוואַ, ליעזש. די סוחרים פּלעגן קויפּן מאַסן סחורות, וועלכע זיי פּלעגן פאַרקויפּן צו דייטשע אָפיצירן, וואָס האָבן זיך אָפּגע־געבן מיט שמוגל. די דייטשע אָפיצירן פּלעגן קויפּן פאַר מיליאָנען פּראַנקן סחורות. די אָפיצירן אַליין פּלעגן די סחורות קומען נעמען מיט מיליטע־רישע אויטאָס. איך מוז זאָגן, אַז איך האָב מיין ברויט גוט פאַרדינט. איך האָב געהאַט אַ פּאַבריק, ביי וועלכער איך פּלעג פאַר דער מלחמה קויפּן יעדע פאַר וואַכן אַביסל סחורה, האָב איך איצט דורך דער פּאַבריק פאַר־דינט אַ פאַר טויזנט פּראַנק אַ וואָך. איך האָב נאָך געהאַט אויסער דער פּאַבריק פאַרשידענע ערטער, וווּ איך האָב נאָך געלט פאַרדינט. זעקס

אזייגער באלד אינדערפרי בין איך יעדן טאָג געפאָרן פון ליער קיין סינט-ניקלאס. אָבער יעדן טאָג, ווען איך בין געקומען פארנאָכט אַהיים, האָב איך געהערט מיין פרוי זיך קלאַנגן, אַז די בעל־הביתטע טוט איר אָן גרויסע צרות, און אַז זי האָט דירעקט געגעבן אַנצוהערן, אַז זי וואָלט געוואָלט, מיר זאָלן זיך אַרויסציען. אַ סך מאל פלעגט די טאַכטער פון די לעעמפּיטס, אַ מיידל פון אַ יאָר 11, קלינגען אויף אונזער גלאַק, און אַז מיין פרוי איז אַראָפּגעאַנגען זען, ווער דאָס האָט געקלונגען, האָט זי זיך באַהאַלטן. און דאָס האָט זיך אַזוי געקאַנט איבערהערן עטלעכע מאל אין טאָג.

די קינדער פלעגן וויינען, און זי איז אַלץ געאַנגען אַראָפּ און אַרויף פון די שטיגן, דאָס מיידל האָט דאָס געטאַן מיט דער צושטימונג פון די עלטערן, אונז אַנצוטאָן צרות, אַז עס זאָל אונז מיאוס ווערן און מיר זאָלן זיך אַרויסציען. איינמאל, געדענק איר, איז מיין גרעסער יינגל קראַנק געוואָרן. אין דער צייט, וואָס מיין פרוי איז געאַנגען רופן אַ דאָקטאָר, בין איך געבליבן ביים קינד. טראַץ דעם וואָס די פאַמיליע וואן לעעמפּיט האָט געוויסט, אַז מיין קינד איז קראַנק, האָבן זיי געשיקט זייער מיידל און זי האָט געהאַלטן אין איין קלינגען אויף אונזער גלאַק, איך האָב אַלץ געמיינט, אַז דער דאָקטאָר קלינגט, אָבער ווען איך בין געאַנגען קוקן, האָב איך קיינעם נישט געזען. נאָר איינמאל האָב איך געזען דאָס מיידל אַוועקלויפן. צומאָרגנס, דאָס איז, גלויב איר, געווען אין אַ זונטיק, בין איך געאַנגען אויף דער פאַליציי זיך קלאַנגן אויף דער פאַמיליע וואן לעעמפּיט. אַ פאַליציאַנט איז דעמאָלט געקומען צו די לעעמפּיטס, וואָס ער האָט זיי געזאָגט, ווייס איך נישט, אָבער דאָס מיידל האָט שוין מער נישט געקלינגען.

דאָן האָבן די לעעמפּיטס פון אונז געפאָדערט מיר זאָלן זיך אַרויס־ציען. מיין פרוי האָט זיי געזאָגט, אַז אַרויסצוציען זיך, מוז מען צוערשט האָבן אַ ווייניג, וווּ מען זאָל זיך קאַנגען אַריינציען. אין ליער איז דעמאָלט כמעט נישט געווען מעגלעך צו געפינען קיין ווייניג, ווייל אַ סך בעלגיער זענען אין דער צייט פון דער מלחמה געקומען וויינען קיין ליער. מיין פרוי פלעגט גיין זוכן אַ ווייניג, און אין ערגעץ גאַרנישט געקאַנט געפירן. אַ סך האָבן דערקענט אין איר שפראַך, אַז זי איז אַ פרעמדע, האָט מען איר נישט געוואָלט פאַרדינגען. אונזערע בעלי־הבתים האָבן אונז געהאַלטן אין איין פּרעגן, ווען מיר ציען זיך שוין אַרויס?

ווען די לעעמפּיטס האָבן געזען, אַז עס גייען אַוועק וואָכן און מיר ציען זיך אַלץ נישט אַרויס, האָבן זיי דורך אַ נאָטאר אונז צוגעשיקט אַ רעקאָמאַנדירטן בריוו. מיין פרוי האָט דעם בריוו נישט געוואָלט אַננע־

מען, ווייל זי האט פארשטאנען, אז די לעעמפיטס ווילן דורך א נאטאר אונז אפזאגן די ווינונג. איך בין געווארן אזוי אויפגערעגט, דאס איך האב געזאגט צו מיין פרוי: אויב מיר געפינען נישט קיין ווינונג, ציען מיר זיך צוריק קיין אנטווערפן. פון אנטווערפן האט מיין פרוי נישט געוואלט הערן, ווייל זי האט געהערט פון די אלע געזעצן וואס די יידן האבן אין אנטווערפן אויסצושטיין. מיין פרוי איז געווען אינגאנצן פאר-צווייפלט. צופעליק האט זי דעם זעלבן טאג, וואס די בעלי-הבתים האבן אונז צוגעשיקט דורכן נאטאר דעם בריוו, מיט גרויס געבעט באקומען א ווינונג, א גאנץ הייזל פאר אונז אליין מיט א גרויסן הויף, ווו מען קאן פארזייען גרינס און קארטאפל — פאר צוויי הונדערט פראנק א חודש. די בעל-הביתטע פון דעם הייזל איז געווען א מיידל, שוין אין די פופצי-קער, מיטן נאמען לואיס וואן-האף. די לואיס וואן-האף איז געווען זייער א פרומע. ווען זי האט אונז דאס הייזל פארדונגען, האט זי געוואוסט, אז מיר זענען פרעמדע, נאר זי האט אויף אונז רחמנות געהאט.

דאס הייזל איז געשטאנען הינטער דער שטאט, און איך האב געמוזט יעדן טאג גיין א מהלך וועג צו דער סטאציע. אבער איך און מיין פרוי זענען געווען גליקלעך, וואס מיר וועלן ווינען אליין אין א הייזל און אונזערע קינדער וועלן מעגן קלאפן און זיך שפילן וויפיל זיי וועלן וועלן, ווייל צוליב די קינדער האבן מיר אומעטום געהאט אויסצושטיין צרות. אין אנטווערפן נאך, ווו מיר האבן געווינט, איידער מיר האבן זיך גע-צויגן קיין ליער, האט אונטער אונז געווינט א פלעמער, א מילך-הענדלער, א גרויסער רשע, און מיר האבן פון אים א סך געהאט אויסצושטיין. א קינד האט זיך כמעט נישט געטארט באוועגן.

דא, אין ליער, האבן מיר פון די אלע דייטשע געזעצן, וואס זענען ארויס קעגן יידן, נישט געוואוסט. מיר זענען געגאנגען אויף דער גאס ביז ווען מיר האבן געוואלט. איך האב נאר געמוזט זען, אז איך זאל פאר זיבן אזיגער ארויס פון אנטווערפן. אפילו שפעטער, ווען עס איז ארויס דאס געזעץ, אז יידן מוזן טראגן א "שטערן", האב איך דעם "שטערן" געטראגן נאר אין אנטווערפן. ווען איך בין נאר געזעסן אין צוג פון ליער, האב איך דעם "שטערן" באלד פארדעקט.

ווען מען האט אנגעהויבן מוזן טראגן א "שטערן", האט אויך מיין פרוי דאס זעלבע געטאן. עטלעכע טעג האט זי דעם "שטערן" געטראגן, דערנאך האט זי אים אראפגענומען.

אבער באלד איז ארויס פון דייטש א געזעץ, אז יידן טארן זיך מער אין קיין קליינע ערטער נישט ציען, ווייל ער האט פארשטאנען, אז אין די קליינע ערטער וועט מען דאס געזעץ אויף זיי נישט קענען צופאסן. דאס

גליק איז געווען, וואָס די יידן, וועלכע האָבן שוין געוווינט, האָבן געמעגט ווייטער דאָרט בלייבן וווינען.

די וואן לעעמפיטס האָבן דערנאָך געהאַט עגמת־נפש, וואָס זיי האָבן אַרויסגעוואָרפן הונדערט פינף און צוואַנציק פראַנק פאַרן נאָטאר, אַז אין דעם זעלבן טאָג האָבן מיר אַליין אָפגעזאָגט די וווינונג. מיין פרוי האָט צו זיי געזאָגט: וואָס האָט איר געוואָלט? אויף דער גאָס האָבן מיר דאָך נישט געקאָנט גיין וווינען! איך האָב איך דאָך געזאָגט, אַז ווען איך וועל געפינען אַ וווינונג, וועלן מיר זיך אַליין אַרויסציען.

דער זעלבער פורמאָן, וואָס האָט אונז געברענגט פון אַנטווערפן, האָט אונז אויך איצט אַריבערגעפירט אין אונזער נייע וווינונג.

דריטער קאפיטל

קיין סינט-ניקלאס האָב איך נישט מער געקענט לאַנג פאַרן. די פלע-
 מישע פאַבריקאַנטן האָבן איינער דעם צווייטן אָנגעהויבן צו מסרן ביי
 דער דייטשער מאַכט וועגן שמוגל, וואָס ווערט געפירט דורך דייטשע אַפּי-
 צירן. די דייטשע מאַכט האָט אַרויסגעשיקט אין דער גאַס אַריין פעלד-
 זשאַנדאַרן, און אַ סך פון די אַפיצירן, וואָס זענען געקומען נאָך סחורות
 קיין סינט-ניקלאס, זענען פאַרהאַלטן געוואָרן. דאָן האָט מען אָנגעהויבן
 יאָגן די פאַרמיטלערס, וואָס האָבן די סחורות פאַר די אַפיצירן צוגע-
 שטעלט. אַ סך יידן האָט מען אָנגעהויבן צו אַרעסטירן אין די גאַסן פון
 סינט-ניקלאס. צום גליק האָט זיך דעמאָלט אין סינט-ניקלאס קיין גע-
 שטאַפּאַ נישט געפונען. מען האָט די אַרעסטירטע אָפּגעהאַלטן אַ פאַר טעג
 אין פּאַליציי-געפענגעניש, און דאָן האָט מען זיי אָפּגעלאָזט. שפעטער
 האָט מען די זעלבע פּערוואַנען אויפגעזוכט דורך דער געשטאַפּאַ אויף
 זייערע ערטער, וווּ זיי האָבן געווינט, און זיי ווידער איינגעזעצט.
 איינמאָל באַלד אינדערפרי, איך האָב געווסט וועגן די אַרעסטן, וואָס
 קומען פאַר אין סינט-ניקלאס, האָב איך פונקט געהאַט פאַרהאַנדלט אַביסל
 סחורה אַ וואַלאַנישן יונגן סוחר פון דער געגנט פון ליעזש. דאָן בין איך
 מיט דעם וואַלאַנער געגאַנגען אין דעם געשעפט אַריין, וואָס האָט פאַר
 דער מלחמה געהערט צו דעם פאַבריקאַנט, וווּ איך פלעג קויפן סחורה.
 דאָס געשעפט איז געווען פאַר דער מלחמה אַ פּיליאַלע פון דער פאַב-
 ריק. אָבער איצט האָט דאָס פלעמישע יונגע פאַרפאַלק, וואָס איז אין דעם
 געשעפט געבליבן וווינען, ווייטער געפירט זייער האַנדל אויף זייער נאָ-
 מען, און ביי זיי האָב איך אויך אַממערסטן געלט פאַרדינט, ווייל זיי האָבן
 מיר אַממערסטן סחורה צוגעשטעלט. דער וואַלאַנער האָט באַשטעלט אַ
 פאַרטי פּולאָווערס. דאָס יונגע פאַרפאַלק פון געשעפט האָט אונז געגעבן
 אַ ראַנדעוווּ, כדי צו וויסן, אויב די סחורה קאָן געליפערט ווערן. אָבער
 ווען איך מיט דעם וואַלאַנער זענען געקומען אויף דער ראַנדעוווּ, האָט
 אויף אונז געוואַרט אַ פעלד-זשאַנדאַר. צוערשט איז געקומען דער וואַלאַ-
 נער, אַביסל שפעטער איך. אָבער ווען כ'בין אַריינגעקומען אין געשעפט,
 האָב איך באַלד געזען אין די אייגעלעך פון דעם זשאַנדאַר, אַז איך בין

פארלירן. דער זשאנדאר האט נישט געטראגן קיין דינסט-קליידער, אזוי ווי די דייטשע זשאנדארן טראגן געוויינלעך, ווען זיי זענען אין דינסט, א העלם און א בלעך אויף דער ברוסט, נאָר אין געוויינלעכע קליידער, אזוי ווי אַ זעלנער, מען זאל אים נישט דערקענען. איך ווייס נישט, צי זענען מיר געווען פאַראַטן פון די געשעפטס-מענטשן אליין, ווייל זיי האָבן געטראַכט: צו וואָס דאַרפן מיר האָבן דעם ייד? די וואַלאַנישע און פּלעמישע סוחרים וועלן איצט האַנדלען אַנשטאַט די יידן, און זיי וועלן צו אונז אליין טרעפן, און מיר וועלן איינשפּאַרן טויזנטער פּראַנקן מעקל-געלט.

דער זשאנדאר האט מיך מיט דעם וואלאַנער אוועקגעפירט אויף דער זשאנדארמעריע. אויפן וועג האט דער זשאנדאר אונז געזאגט, אַז מיר זאלן נישט פּרוּבירן צו אַנטלויפן, אַז נישט וועט ער אויף אונז שיסן. עס איז פונקט געווען מיטאַגצייט, און דער וואָס האָט געדאַרפט אויף דער זשאנדארמעריע מאַכן דעם פּראַטאַקאָל, האָט זיך געאַיילט אויף מיטאַג. — פיר זיי ביידע אוועק, האָט ער באַפוילן דעם זשאנדאַר, נאָר דעם וואַלאַנער לאָז זיצן אויף דער פּאַליציי און דעם ייד זעץ אַריין אין געפּענ-געניש. דאָס געפּענגעניש האָט זיך געפּונען אויפן מאַרק פון סינט-ניקלאַס ביי דער בעלגישער פּאַליציי. די בעלגישע פּאַליציי האָט זיך אַנגעקוקט פאַרוואַנדערט, פאַרוואָס מען אַרעסטירט די יידן, זיי זענען געווען גע-וויינט, אַז יידן זאלן פּריי קומען האַנדלען קיין סינט-ניקלאַס.

אין דער צייט, וואָס דער דייטשער זשאנדאַר איז געשטאַנען, האָט אַ בעלגישער פּאַליציאַנט פון מיר צוגענומען מיין קראַוואַט, מיין פּאַסיק פון די הויזן. אזוי האָט געפּאָדערט דער בעלגישער רעגולאַמין, איך זאל זיך נישט קאַנען אויפהענגען. אין דער צייט, וואָס דער פּאַליציאַנט האָט ביי מיר צוגענומען די זאַכן, האָט דער דייטשער זשאנדאַר געשריגן: יודע, יודע, וואָס האָסטו אַלץ נאָך ביי דיר? מיט אַ פּייער אין די אויגן מיך איינצושלינגען האָט ער געריטשעט, אַז די בעלגישע פּאַליציי האָט נישט פאַרשטאַנען, וואָס ער וויל פון מיר. ענדלעך האָט מען מיך אַריינגעלאָזט אין אַ צעלע, וווּ עס איז געלעגן אַ שעניק אויף ברעטער, און אַן עמער איז געשטאַנען צו קענען טאָן דאָס געברויך.

דעם וואַלאַנער האָט מען באַלד נאַכמיטאַג באַפּרייט. נאָך מיר איז דער זשאנדאַר נישט געקומען, איך זאל אונטערזוכט ווערן. קיין עסן האָב איך נאָטירלעך ביי מיר נישט געהאַט. איך האָב זיך אַרומגעדרייט אין דער צעלע אזוי ווי משוגע. נאָך אַ ייד אַ סוחר פון בריסל, וואָס איז שוין דאָרט אויך געזעסן אַ פאַר טעג, האָט דערקענט מיין שטימע, און צו מיר אַרויסגעשריגן פון זיין צעלע-לעכל: דו ביזט אויך דאָ?

פארנאכט איז געקומען דער פאליציאנט, וואָס האָט געוויינט אין דעם זעלבן געפענגעניש, און מיך געפרעגט, צי איך פארלאַנג עפעס צו עסן? — אויב איך האָב ביי מיר געלט, וועט ער מיר ברענגען עסן, ווייל דאָרט איז נישט געווען קיין געפענגעניש, וווּ מען גיט אַרעסטירטע עסן. דער פאליציאנט, אַ קאַלאַסאַלער, הויכער, דיקער מענטש, וואָס האָט אוודאי געווייגן אַ הונדערט פופציק קילאָ, האָט מיר געברענגט צוויי טרוֹ-קענע שטיקלעך ברויט מיט אַביסל שוואַרצע קאַווע. פאַר דעם האָב איך געמוזט באַצאַלן פינף און צוואַנציק פראַנק, דאָס ברויט האָט געקלעבט און איך האָב עס נישט געקאַנט עסן, ווייל איך בין דעמאָלט נישט געווען אין אַרדענונג מיט מיין מאַגן, איך מוז צוגעבן, אַז דער דיקער פאלי-ציאַנט איז געווען אַ העכסט-אַרנטלעכער מענטש. איך האָב אים געפרעגט, ווי אַזוי קומט עס, דאָס מען איז מיך נישט געקומען רופן אויף אַן אונ-טערזוכונג? — יאָ, האָט ער געשאַקלט מיטן קאַפּ, איך ווייס אייגנטלעך אַליין אויך נישט, פאַרוואָס דער זשאַנדאַר איז נאָך דיר נישט געקומען. נאָך דעם וואַלאַנער, האָט ער צוגעגעבן, איז ער באַלד נאַכמיטאַג געקו-מען. אַבער ער האָט מיך געטרייסט, מאַרגן, האָט ער געזאָגט, וועט מען דיך אוודאי רופן.

איך האָב זיך מיטן צופאַלן פון דער נאַכט געלייגט אויף מיין שעניק און געוואַרט אומגעדולדיק אויפן פרימאַרגן. איך האָב דערוואַכט, אַזוי ווי עס האָט נאָר אַנגעהויבן צו ווערן טאַג, און האָב זיך אַנגעהויבן אומגעדולדיק אַרומצודרייען אַהין און צוריק אין מיין צעלע, ענדלעך, איך גלויב, אַז עס איז דעמאָלט געווען ניין אַזיגער אינדערפרי, איז דער דיקער פאליציאַנט מיך געקומען רופן, איך זאָל מיט אים מיטגיין אויף דער זשאַנדאַרמעריע.

ווען דער פאליציאַנט האָט מיך אין דער קאַמענדאַנטור אַרויפגע-פירט אין דער זשאַנדאַרמעריע, האָב איך אויף די שטיגן, וואָס זענען געווען באַלייגט מיט טעפּיכן, באַגענגט אייניקע העכערע דייטשע אַפּי-צירן, וואָס זענען געשטאַנען און צווישן זיך געשמועסט. איין אַפיציר האָט זיך געפרעגט דעם פאליציאַנט אין דייטש, פאַרוואָס מען האָט מיך אַרעסטירט. איך האָב זיך דעמאָלט צעוויינט, און דעם אַפיציר געזאָגט, אַז איך האָב גאַרנישט געטאַן. יאָ, האָט דער אַפיציר, אַ מאַן אין די פופציקער, וואָס האָט אויך גערעדט אַ גוטן פראַנצויזיש, ווייל ווען ער האָט זיך געוואַנדן צו דעם פאליציאַנט אין דייטש און דער פאליציאַנט האָט אים נישט פאַרשטאַנען, האָט ער צו אים באַלד גערעדט אין אַ פליסנדיקן פראַנצויזיש. איר יידן, האָט ער צו מיר געזאָגט, זענט קיינמאַל נישט שולדיק, פאַרוואָס גייט איר נישט קיין פאַלעסטינע? — איבעריקנס,

האַט ער צוגעגעבן, איך מיש זיך נישט אין די געשעפטן, אויף דעם איז דאָ די זשאַנדאַרמעריע.

אויף דער זשאַנדאַרמעריע האָב איך אויך געזען דעם בריסעלער יידישן סוחר. ער איז געזעסן און אינגאַנצן געציטערט מיט די פיס פאַר גערוון. דאָן איז דאָרט נאָך געזעסן אַ בעלגיער, אַ סוחר פון בריסל, וואָס האָט אויך צוגעשטעלט סחורות פאַר דעם דייטשן אָפיצירן־שמוגל. די צוויי בעלגיער מיט דעם ייד האָט מען אַרויפגעפירט אויספּרעגן אין דער הויך. און מיך האָט אויסגעפּרעגט דער זעלבער זשאַנדאַר, וואָס האָט געדאַרפט נאָך נעכטן מאַכן מיין פּראָטאַקאָל, אַ מענטש מיט אַביסל אַ פליכעוואָטן קאַפּ, אַבער ער האָט נישט געהאַט אַזאַ מערדערישן אויסזען, ווי דער זשאַנדאַר, וואָס האָט מיך אַרעסטירט.

דער פליכעוואָטער זשאַנדאַר האָט זיך אַוועקגעזעצט ביי אַ שרייב־מאַשין און געוואַלט צוזאַמענשטעלן מיין פּראָטאַקאָל. דאָן איז אַריינגע־קומען אַ זשאַנדאַר, וואָס איז, זעט אויס, געווען אין דינסט, ווייל ער האָט געטראָגן אויפן קאַפּ אַ העלם, און אויף דער ברוסט אַ קייט מיט אַ בלעך. דער מיט דער בלעך האָט זיך אַוועקגעזעצט ביים טיש עפּעס שרייבן.

איך האָב זיך צעוויינט און געזאַגט צום פליך, וואָס האָט געוואַלט שרייבן מיין פּראָטאַקאָל: איך בין אַן אַרעמער מאַרק־קרעמער. איך האָב אַ פרוי מיט צוויי קליינע קינדער און בין אַ קראַנקער, וואָס ליידט אויפן מאַגן. נאָך וואָס, האָט ער מיך געפּרעגט, ביזטו געקומען קיין סינט־ניקלאַס? קויפן סחורה פאַרן מאַרק, האָב איך אים געענטפּערט. אויף וועלכע מערק שטייטו: האָט ער מיך ווייטער געפּרעגט. איך האָב אים אויסגערעכנט, אויף וועלכע מערק איך פלעג שטיין.

איך האָב אים געוויזן אַ דערלויבעניש צו שטיין אויפן מאַרק, מיין האַנדלס־רעזשיסטער, רעכענונגען פון סוחרים און פאַבריקאַנטן ביי וועלכע איך פלעג קויפן מיין סחורה אין סינט־ניקלאַס. וויפיל געלט האַסטו ביי דיר? האָט ער מיך ווייטער געפּרעגט. לויטן געזעץ האָב איך נאָר געמעגט האָבן ביי מיר ביז דריי הונדערט און פופציק מאַרק (ביי די פיר אַדער פינף טויזנט פּראַנק). איך האָב אַבער קיין דריי הונדערט מאַרק ביי מיר דעמאָלט אויך נישט געהאַט. ווען ער האָט אָפּגעציילט מיין געלט, האָב איך געזען, אַז עס פעלן הונדערט פּראַנק. איך האָב מיך גאַרנישט וויסן געמאַכט.

— וואָס מאַכט מען מיט אים? האָט זיך דער פליך געוואַנדן צו דעם זשאַנדאַר מיט דעם העלם און דער בלעך. יענער אין העלם האָט מיך אָנגעקוקט און זיך גאַרנישט אָנגערופן, אַזוי ווי איינער זאַגט: קענסט

מיט אים טאָן וואָס דו ווילסט. דער זשאַנדאַר מיטן העלם האָט זיך אויפֿ-
 געהויבן און איז אַוועקגעגאַנגען. דער פּליך האָט מיר דאָן אַלע מיינע
 פּאַפּירן מיטן פּאַס צוריקגעגעבן אָן צו מאַכן אַ פּראַטאַקאָל. — דו מעגסט
 רעדן פון גליק, האָט ער צו מיר געזאָגט, וואָס איך מאַך דיר נישט קיין
 פּראַטאַקאָל, אַז דו גייסט איצט אַרויס, האָט ער ווייטער געזאָגט, און דו
 וועסט באַגעגענען אַן אַרימאַן — מעגסטו אים געבן פּופּציק פּראַנק. איך
 האָב טאַקע פון מייין אַרעסט אין סינט־ניקלאַס מער גאַרנישט געהערט.
 אָבער די אַנדערע יידן וואָס מען האָט געהאַט אַרעסטירט אין סינט־ניקלאַס,
 איז מען דערנאָך געקומען אין זייערע וווינונגען מאַכן רעוויזיעס און זיי
 ווידער איינגעזעצט.

איך בין שוין מער קיין סינט־ניקלאַס נישט געפאַרן. נישט נאָר איך
 בין מער נישט געפאַרן, כּמעט קיין איין ייד האָט מער נישט ריזיקירט
 נאָך צו פאַרן קיין סינט־ניקלאַס. איך האָב ווירקלעך נישט געוואָלט, וואָס
 איך וועל איצט אָנהויבן טאָן, ביי וואָס איך וועל קענען פאַרדינען. הויזירן
 גיין איז שוין לאַנג געווען פאַרבאַטן. אויפן מאַרק שטיין, בין איך נישט
 געווען געוויינט, און די סחורות זענען שוין איצט געווען צו טייער, מען
 זאָל זיי נאָך קאַנען אויפן מאַרק פאַרקויפן. און דעם מאַרק האָב איך קיינמאַל
 נישט ליב געהאַט.

צופעליק האָב איך אין סינט־ניקלאַס צווישן די סוחרים געהאַט
 קענען געלערנט אַ האַלענדישן ייד, און אין דעם זעלבן טאָג וואָס מען
 האָט מיך געהאַט אַרעסטירט, האָב איך געהאַט אויסצוריקטן פאַר אים אַ
 שליחות. איך האָב געדאַרפט פאַר אים פון עמעצן אָפּנעמען אַ פאַר טויזנט
 פּראַנק. דער האַלענדישער ייד, מיטן נאָמען בלאַך, איז נישט געווען קיין
 שלעכטער מענטש. אין דעם טאָג וואָס מען האָט מיך באַפּרייט, האָב איך
 אים אַוועקגעטראָגן זיין געלט. ער האָט מיך אָנגעקוקט און זעענדיק, אַז
 איך בין זייער פאַרטרויערט ווייל איך ווייס נישט פּונוואַנען איך וועל
 איצט נעמען פּרנסה, האָט ער צו מיר געזאָגט — זאָרג נישט, דאָס וואָס
 דו האָסט פאַרדינט אין סינט־ניקלאַס, וועסטו ווייטער קאַנען פאַרדינען
 דאָ אין אַנטווערפן. ער האָט טאַקע געהאַלטן וואָרט. ער האָט מיר געגעבן
 צו פאַרקויפן אַלערליי סחורות: שעלקעס, זאַקן־בענדלעך, אַלע סאַרטן גומי,
 אַלע סאַרטן שוורעוואַדלעס, וואָס דאָס האָט מען אומעטום געזוכט. יעדע
 וואָך האָט ער אַריינבאַקומען פון סינט־ניקלאַס צענדליקער טוצן שעלקעס,
 הונדערטער גראַס שוורעוואַדלעס און טויזנטער מעטער עלאַסטיק.
 אין אַנפאַנג איז מיר אַביסל שווער אָנגעקומען דאָס שאַפן זיך קונים,
 אָבער נאָך אַ קורצער צייט האָב איך ביי דעם האַלענדישן ייד בלאַך
 פאַרדינט מער געלט ווי אין סינט־ניקלאַס. איך בין ביי אים געוואָרן אַזוי

היימיש, אַז קיינער האָט נישט געהאַט אַזאַ צוטריט אין זיין הויז ווי איך. מיין גליק איז געווען, וואָס זיין פרוי, טראַץ דעם וואָס זי האָט ביי איר אין הויז נישט געקענט פאַרטראַגן קיין שום פרעמדן מענטש, האָט זי אָבער מיך זייער גוט פאַרטראַגן. איך פלעג אַ סך מאל אַפּוואַרטן ביי אים אין שטוב ווען די סחורה האָט געדאַרפט אַריינקומען פון פאַבריק. דאָן האָב איך געהאַלפן די פעק אויפפאַקן. טראַץ דעם וואָס ער האָט געהאַט אַ סך אַפּנעמער פון פריער אויף די סחורות, האָב איך אָבער שטענדיק באַקומען די גרעסטע טייל פון זיינע סחורות, ווייל איך האָב מיך זייער שנעל אַריענטירט אין שאַפן קונים אויף מיין סחורה. אויב דער האַלענדישער ייד האָט אַן געלט כמעט קיינעם נישט געטרויט, האָט ער אָבער מיר געטרויט אויף שווערע טויזנטער פראַנקן.

מיין גאַנצע אַרבעט איז באַשטאַנען צו פאַרן יעדן טאָג פון ליער קיין אַנטווערפן, נעמען ביי דעם האַלענדער זיינע סחורות און זיי פאַרקויפן. איך האָב פאַרדינט אַ סך געלט, ווייל טראַץ דעם וואָס איך האָב גוט געלעבט, האָב איך דורך אַ קורצער צייט געקאַנט אַפּשאַפן ביי די פּופציק טויזנט פראַנק, און פאַר אַכט טויזנט פראַנק האָב איך מיר געקויפט אַ גאַלדענעם זייגער.

אויף דער קיוויט-גאַס איז געווען אַ יידישער רעסטאָראַן, אַ געוויסער קאַפּליק, ביי אים פלעג איך זיצן כמעט אַ גאַנצן טאָג און מיינע קונים פלעגן מיך שוין אַליין קומען זוכן, אַזוי פאַפּולער בין איך שוין געווען מיט מיינע סחורות. ביי דעם קאַפּליק איז אַ גאַנצן טאָג געווען פול מיט יידן, סוחרים, מעקלער פון אַלע סאַרטן סחורות. אין דער צווישנצייט האָט מען אויך געשפּילט קאַרטן. אין אַנפאַנג האָב איך געפלעגט זיך בלויז צוקוקן צום קאַרטן-שפּיל, אָבער שפּעטער פלעג איך אויך מיטשפּילן. כמעט אַלע יידן פון אַנטווערפן האָבן איצט געטריבן האַנדל. איינער האָט געשמאָגלט, דער צווייטער האָט אַזוי געהאַנדלט, מיט אייל, צוקער, קאַווע, שאַקאַלאַד, זייף, אַלץ וואָס מען האָט נאָר געוואַלט הערן און גע-דענקען, האָבן יידן געהאַט צו פאַרקויפן. און אַלץ האָט זיך געגעבן ראַנדעוון ביי קאַפּליקן.

ביינשי זילבערשטיין האָט געהאַנדלט מיט אַלטע קליידער. מיין פריינט קלמן שיף, אַ שטיקל אַרטיסט, אַ שטיקל ליטעראַט און אַ שטיקל מאַלער, אַ מענטש וואָס איז געווען באַגאַבט פון אַלעם אַביסל, האָט אויך געהאַנדלט מיט אַלע סאַרטן סחורות. אָבער ער האָט, דוכט זיך, ביי זיין גאַנצן האַנדל נישט פאַרדינט אויפן עסן. ביי קאַפּליקן האָט מען נאָך באַקומען ווייסע בייגל, אַ גוט שטיקל פּוטער-קוכן, אַ גוט שטיקל געפּילטע פיש, אַ גוט שטיקל ברוסט, אַלץ אַזוי ווי פאַרן קריג.

אזוי איז אוועק א צייט, וואס טראץ אלע צרות וואס יידן האָבן געהאַט אויסצושטיין פון דייטש אין אַנטווערפן, האָבן זיי דאָך געלעבט און פאַרדינט זייער פּרנסה. איין ייד האָט געהאַלפן דעם צווייטן. אַז מען האָט איינעם איינגעזעצט און מען האָט געדאַרפט געלט דעם ייד פון תּפּיסה אַרויסצו-נעמען, איז געשאַפן געוואָרן. מען האָט קיין ייד נישט געלאָזט פּאַלן.

מיטאַמאָל האָט מען אָנגעהויבן שמועסן, אַז יידן וועלן מוזן טראָגן אַ "שטערן" — אַ מגן־דוד, און אַז אין האַלאַנד מוזן די יידן אים שוין פון לאַנג טראָגן. מען האָט דערציילט פאַרשידענע השּערות, אַז די בעלגישע רעגירונג איז קעגן אַזאַ געזעץ. אָבער עס האָט נישט לאַנג געדויערט, איז טאַקע באַלד דערשינען אַזאַ פאַראַרדענונג אין די צייטונגען, אַז פון דעם און דעם דאַטום מוזן די יידן פון בעלגיע טראָגן אויף דער לינקער זייט, נעבן האַרץ, אַ געלן מגן־דוד.

ווען מען האָט אָנגעהויבן טיילן אין אַנטווערפן די "שטערן", בין איך אויך געגאַנגען נעמען אַ "שטערן". דאָס איז געווען אויף דער בעלגעליי, וווּ די בעלגישע פּאַליציי האָט די "שטערן" געטיילט. מען האָט געדאַרפט זען, וואָס דאָרט האָט זיך אָפּגעטאָן, צו קאָנען באַקומען דעם "שטערן". טויזנטער יידן, מענער, פּרויען, אַלט און יונג האָבן זיך געשטופּט נאָך די "שטערן", אַזוי האָבן די יידן מורא געהאַט פאַרן דייטש, ווייל די צייט פונעם דאַטום, וואָס מען האָט די "שטערן" געדאַרפט טראָגן לויט דער פאַראַרדענונג, וואָס איז געהאַט דערשינען אין די צייטונגען, איז שוין געהאַט פאַרביי און די "שטערן" זענען נאָך אויף דער קאַמאַנדאַנטור נישט געהאַט אַרייַן געקומען. פאַרשידענע אינסטאַנצן האָבן זיך געהאַט געוואַנדן צו דער קאַמאַנדאַנטור וועגן דער פאַרטיילונג פון די "שטערן". דער ראַבינער, די בעלגישע פּאַליציי און אַנדערע אינסטאַנצן, דוכט זיך, ווייל די יידן האָבן מורא געהאַט פאַר נייע שיקאַנעס מצד דעם דייטש, צוליב דעם שוין אָפּ געלאַפּענעם דאַטום פון מוזן טראָגן די "שטערן".

איך בין דעמאָלט אָפּגעשטאַנען אַ האַלבן טאַג אין אַנטווערפן נאָך דעם "שטערן". צום סוף האָט מען מיר געזאָגט, אַז מיין "שטערן" מוז איך באַקומען אויף דעם אָרט וווּ איך ווין. אינצווישן דער צייט האָט מען געמוזט מיין קלענער יינגעלע, מיין בערעלע, אָפּערירן אויף פּאַליפן און "מאַנדלען". מיר האָבן אים געמוזט אַוועקפירן אין שפיטאַל פון ליער באַלד אינדערפרי, איידער ער האָט נאָך געהאַט געגעסן. מיין פרוי איז מיט אים אַוועק אין שפיטאַל אַריין אַכט אַזייגער אינדערפרי, אָבער די דאָקטוירים וואָס האָבן געדאַרפט די אָפּעראַציע דורכפירן זענען ערשט געקומען אַזייגער עלף פאַרמיטאַג. איך געדענק, אַז איך האָב ערשט געמוזט גיין איין דאָקטאָר רופן, אין דער צייט וואָס דער צווייטער האָט שוין געוואַרט.

מיין קליין בערעלע, וואָס איז דעמאָלט אַלט געווען אינגאַנצן צוויי און אַ האַלב יאָר, האָט אויסגעזען נאָך דער אָפּעראַציע אַזוי ווי אַ געשאַכטן גענזל. דאָס בלוט האָט אים כסדר גערינען פון מויל און ער האָט שטאַרק געוויינט. איך האָב אים געקויפט פאַרשידענע שפּילצייג און געברענגט אין שפּיטאַל אַרײַן, אָבער ער האָט נעבעך כסדר געוויינט.

אינצווישן דער צײַט האָט מען מיך גערופן אויף דער געשטאַפּאָ קיין אַנטווערפּן. איך קום איינמאַל פאַרנאַכט אַהיים פון אַנטווערפּן, דערציילט מיר מיין פּרוי, אַז אַ בעלגישער פּאָליציאַנט האָט געברענגט אַ צעטל, אויף וועלכן עס איז געשטאַנען אויפגעשריבן די אַדרעס פון דער געשטאַפּאָ אין אַנטווערפּן און אַז איך מוז מיטברענגען מיין פּאַס, דעם האַנדלס־רעזשיסטער און מיין חתונה־ביכל.

איך האָב מיך נאַטירלעך גוט דערשראָקן, ווייל איך האָב געוואָסט וואָס עס באַדייט די געשטאַפּאָ. איך האָב אָבער מיט אַ פאַר טעג פּריער געהאַט געהערט, אַז אין אַנטווערפּן האָט מען אויך אייניקע יידן, מאַרק־קרעמער, גערופן אויף דער געשטאַפּאָ און מען האָט זיי אַלע אָפּגעלאָזט.

איך בין באַלד אינדערפרי אַוועק קיין אַנטווערפּן. מיט אַ קלאַפּעדיק האַרץ בין איך צוגעפאַרן צו דער געשטאַפּאָ, וואָס האָט זיך געפונען ווייט אונטער אַנטווערפּן. איך האָב מיך אַזוי פּרי צוגעשטעלט, אַז איך בין געווען דער ערשטער וואָס איז אַרויפגעלאָזן געוואָרן אין דער געשטאַפּאָ. נאָך אַביסל גיין אויף עטלעכע שטיגן האָב איך מיך געפונען פאַר דער טיר, וווּ עס איז געזעסן דער מעכטיקער מענטש וואָס האָט אַנגעפירט מיט דער גאַנצער געשטאַפּאָ פון בעלגיע.

איך האָב אַנגעקלאַפּט אין דער טיר — העריין! האָט זיך דערהערט פון אינעווייניק אַ שטימע. איך האָב שטיל אויפגעמאַכט די טיר און בין אַרײַן אין אַ שטוב נישט קיין צו גרויסע. ביי אַ שרייב־טיש איז געזעסן אַ הויכער בלאַנדער מאַן. ער האָט געבלעטערט אין עפעס פּאַפּירן. דאָס איז געווען דער הער האַלמס אַליין (אַ צווייטער שערלאַק האַלמס, ווייל אַ קאַפּ האָט ער געהאַט אַ גוטן). איך האָב אים שטיל און נישט דרייסט באַגריסט מיט אַ גוטן מאַרגן אויף וועלכן, איך גלויב, אַז ער האָט נישט געענטפּערט. איך האָב אים דערלאַנגט מיין פּאַס, מיין בעלגישע קאַרט ד'אידאַנטיטע. ער האָט נישט געהאַט באַמערקט, אַז אויף דער קאַרטע האָט זיך געפונען דער דאַטום, אַז איך האָב זיך געצויגן קיין ליער אידער דאָס געזעץ איז געהאַט אַרויס, אַז יידן טאַרן זיך אויף קיין קליינע ערטער נישט ציען. ער האָט געמיינט, אַז ער האָט שוין אויף מיר געפונען אַ חטא. אָבער ער האָט דערנאָך אַליין באַמערקט זיין טעות. דאָן, מיין נאַמען — לעמעל. דערווייל איז אויך אַנגעקומען אַ פּלעמישער יונגערמאַן, וואָס האָט

געארבעט אויף דער געשטאפּאָ. דער יונגערמאַן האָט געדאַרפט אַראָפּ־שרייבן פון מיין חתונה־ביכל אויף אַ פּאַפּיר מיין נאַמען, מיין אַדרעס, מיין פּרוי און מיינע קינדער. ווען דער פּלעמישער יונגערמאַן האָט פון מיר גענומען מיינע פּאַפּירן כדי אַלץ צו נאָטירן, האָט האַלמס צו אים פּלוצלינג געזאָגט — וואָרט אַ מאַמענט, שרייב נאָך נישט. לעמעל, האָט ער איבערחזרט, איך האָב לעצטנס געזען אַזאָ זעלבן נאַמען. דעמאָלט האָב איך געזען, אַז דער האַלמס באַזיצט אַ גוטן קאַפּ, ווייל אין דער ווירקלעכקייט האָט זיך אין אַנטווערפן געפונען נאָך אַ לעמעל, נאָר יענער האָט זיך גערופן לעמעל אויפן פּאַרנאַמען, און ביי מיר איז עס געווען דער פּאַמיליע־נאַמען. איך בין געשטאַנען שטיל די גאַנצע צייט וואָס איך בין געווען אויף דער געשטאַפּאָ און נישט אַרויסגערעדט קיין וואָרט. האַלמס האָט אַזוי לאַנג געבלעטערט, ביז ער האָט ענדלעך געפונען דעם צווייטן לעמעל. דאָן האָט ער ערשט אין דעם נאַמען פון מיין פּרוי געזען, אַז איך בין אַן אַנדערער לעמעל.

דער פּלעמישער יונגערמאַן, וואָס האָט זיך צו מיר גאַנץ העפּלעך באַנומען, האָט דאָן גאַנץ שנעל אַלץ נאָטירט, מיין באַשעפּטיקונג, צי מיין פּרוי איז אַ יידישע, צי מיר זענען איינגעשריבן אין ליער אין יידן־רעזשיסטער, און צי איך הענג אַרויס, ווען איך שטיי אויפן מאַרק, אַ שילדל — יידישע אונטערנעמונג. צולעצט האָט ער מיך געפּרעגט, צי איך באַקום נאָך גענוג סחורה. איך האָב אויף מיין פּאַס פיגורירט אַלס מאַרק־קרעמער. איך האָב אים געענטפּערט, אַז סחורה געקויפט באַקום איך שוין נישט צופּיל. דאָן האָט ער מיר געגעבן מיין באַפּרייאַונגס־שיין, ווייל אַן דעם באַפּרייאַונגס־שיין האָט מען שוין מער פון דער געשטאַפּאָ נישט געקאַנט אַרויס.

איך בין געווען גליקלעך ווען איך בין אַרויס פון דער געשטאַפּאָ און פאַר פּרייד בין איך אַוועק צו קאַפּליקן עסן אַ פאַר ווייסע בייגל. ביי קאַפּליקן האָט מען שוין געוואוסט, אַז מען האָט מיך גערופן אויף דער געשטאַפּאָ, ווייל פּאַרנדיק צו דער געשטאַפּאָ האָב איך אויפן טראָם באַגענגט אַ באַקאַנטן יידישן סוחר, וואָס האָט זיינע קינדער אַוועקגעפּירט אין דער שולע אַריין און איך האָב אים דערציילט, אַז איך מוז איצט גיין אויף דער געשטאַפּאָ, און דער סוחר האָט שוין דאָס נייעס געהאַט פאַר־שפּרייט.

מיין בעל־בית, דעם האַלענדישן ייד, האָט מען אויך גערופן אויף דער געשטאַפּאָ. צי עמעצער האָט אים געמוסרט אַז ער הענגט נישט אַרויס אין זיין פענצטער — "יידישע אונטערנעמונג", אַדער איז עס געווען דורך אַ צופּאַל פון אַ פּלעמער וואָס פּלעגט ביי אים קויפן סחורה, און מען האָט

ביי דעם פלעמער קאנטראָלירט די סחורה, האָט מען געזאָלט געפֿינען די רעכנונגען פֿון מיין בעל־בית. איך גלויב נישט די לעצטע השערה, וואָס מיין בעל־בית האָט אַרויסגעזאָגט. איך גלויב, אַז צוליב קנאה וואָס ער מאַכט אַזעלכע גוטע געשעפטן, האָבן אים די שכנים געמוסרט.

מיין בעל־בית איז פֿאַראַרטילט געוואָרן פֿאַרן נישט אַרויסהענגען קיין שילד "ייִדישע אונטערנעמונג" אין פענצטער, מיט צען טויזנט פֿראַנק שטראַף און צוויי וואַכן געפענגניש. וויפֿיל ער האָט זיך באַמיט און געוואָלט לאָזן קאָסטן געלט ער זאָל די צוויי וואַכן געפענגניש נישט דאַרפֿן גיין זיצן, האָט אַלץ נישט געהאַלפֿן. קיין שום פֿראַטעקציע האָט נישט געהאַלפֿן. ער האָט זיין שטראַף געמוזט אַפֿוּיצן.

אונטער דער צייט איז ווידער אַרויס אַ פֿריש געזעץ, אַז אַלע יידן וועלן מוזן איינליפֿערן זייערע האַנדלס־רעזשיסטערס. יעדער ייִדישער סוחר האָט באַקומען אַ רעקאָמענדירטן בריוו פֿון דער קאָמאָנדאַנטור. — די דייטשע מאַכט, אַזוי האָט זיך אין דעם בריוו געשריבן, פֿאָדערט אויף איינצולפֿערן דעם האַנדלס־רעזשיסטער און דעם סטאַק פֿון די סחורות אַריינצושיקן צו דער דייטשער מאַכט. אַ חוץ קליינהענדלער, וואָס פֿלעגן פֿאַרקויפֿן זייערע סחורות אין ענצל, זיי האָבן געמעגט זייערע סחורות ליקווידירן, נאָר זיי וועלן מוזן, האָט מען געזאָגט, פֿאַר די פֿאַרקויפטע סחורה איינליפֿערן "פֿונקטן", אַזאַ סאַרט טעקסטיל־מאַרקע, וואָס די קויפֿער האָבן געגעבן ביים קויפֿן זייער סחורה.

באַלד נאָך דעם געזעץ פֿון איינליפֿערן די האַנדלס־רעזשיסטערס איז דערשינען ווידער אַ פֿריש געזעץ, אַז יידן וועלן גענומען ווערן אויף אַרבעט, נאָר זיי וועלן נישט טאָרן אַרבעטן צוזאַמען מיט אַנדערע אַרבעטער, נאָר אַפֿגעזונדערט, אַליין.

איך האָב דאָן געמוזט פֿאַרן קיין מאַלין (מעכעלען) איינליפֿערן מיין האַנדלס־רעזשיסטער, ווייל ליער האָט געהערט צום אַראַנדיסמאַן מאַלין. די באַאַמטע פֿונעם האַנדלס־רעזשיסטער אין מאַלין האָבן זיך וועגן מיין פֿאַל שטאַרק געסודעט, און ווען איך האָב דעם באַאַמטן געפֿרעגט, צי איך זאָל מיין האַנדלס־רעזשיסטער באַהאַלטן, האָט ער צו מיר געזאָגט — באַהאַלט אים גוט, ער וועט דיר נאָך צונויץ קומען. אַזוי ווי איינער זאָגט, אַז דער דייטש וועט אַוועק, וועסטו ווידער מעגן האַנדלען. מיין דערלויב־בעניש צו שטיין אויפֿן מאַרק האָב איך געמוזט אָפֿשיקן אין בעלגישן מיניסטעריום פֿון עקאָנאָמישע זאַכן. דאָן האָב איך געמוזט שרייבן אַ העפֿלעכן בריוו אין דער דייטשער קאָמאָנדאַנטור, אַז איך האָב אַלץ דערפֿילט לויטן ווונטש פֿון דעם רעקאָמענדירטן בריוו וואָס איז מיר צוגעשיקט געוואָרן.

מען האָט אָנגעהויבן נעמען יידן אויף אַרבעט. צוערשט האָט מען גערופן די יידן וואָס פלעגן נעמען אַ געוויסע שטיצע ווען זיי האָבן נישט געהאַט קיין אַרבעט. אַלץ איז געגאַנגען פאַרמעל. מען האָט די יידן צוערשט גערופן צום דאָקטאָר. דאָן האָט דער יעניקער, וואָס דער דאָקטאָר האָט אים געפונען פאַר געזונט, באַקומען אַ צעטל אין אַ פאַר טעג אַרום זיך צוצושטעלן אויף אַרבעט. אין די ערשטע טעג האָט מען אַ קראַנקן, אַ פאַטער פון אַ סך קינדער, באַפרייט פון צו גיין אויף אַרבעט. אָבער עס האָט נישט לאַנג געדויערט, האָט דער דאָקטאָר קיין איין ייד מער נישט באַפרייט, אַלץ איז גענומען געוואָרן אויף אַרבעט: קראַנקע, לאַמע, טויבע, אינוואַלידן אפילו, וואָס האָבן מיטגעמאַכט דעם קריג אין בעלגישן מיליטער. עס האָט אפילו געטראָפן דאָס אַ יידיש־בעלגישער זעלנער, וואָס איז ערשט געהאַט אַהיימגעקומען פון קריגס־געפאַנגענ־שאַפט און ער איז געווען קראַנק און שוואַך, האָט ער אויך געמוזט אַוועק אויף אַרבעט. דער יידישער קריגס־געפאַנגענער האָט זיך דעמאַלט געוואַנדן צום בעלגישן מיניסטעריום פון "קריג". ער האָט אויך, דאָכט זיך, געשריבן אַ בריוו צום בעלגישן קעניג. עס האָט אָבער גאַרנישט געהאַלפן, ער האָט געמוזט אַוועקגיין אויף אַרבעט.

פערטער קאפיטל

די ערשטע פארטיע יידן, וואָס זענען אַוועקגעגאַנגען אויף אַרבעט, זענען נישט געווען זייער טרויעריק געשטימט. זיי האָבן געמיינט, אַז זיי וועלן אַרבעטן און מען וועט זיי באַהאַנדלען אַלס אַרבעטער, זיי וועלן קענען זייערע פאַרדינסטן שיקן זייערע פרויען זיי זאָלן האָבן צו לעבן מיט די קינדער.

עס איז אָבער אַוועק אַ פאַר וואַכן, און פון די אַוועקגעשיקטע איז קיין בריוו נישט געקומען. דעמאָלט האָט מען ערשט געזען דעם חורבן. בעלגישע אַרבעטער, וואָס פלעגן אַהיימקומען אויף אורלויב פון פראַנק־רייך, האָבן די ערשטע דערציילט, אַז זיי האָבן געזען די יידן פון בעלגיע, צווישן וועלכע זיי האָבן אַ סך געקענט. זיי האָבן דערציילט, אַז די יידן ווערן געפירט יעדן טאָג אויף זייער אַרבעט מיט אַ דייטשע וואָך, זיי זענען אַרומגעצוימט מיט שטעכלדיקע דראַט און זיי הונגערן. דעמאָלט איז געוואָרן אַ רעש. יעדער האָט געזוכט זיך צו רעטן. אַ סך זענען געלאָפן צו אַדוואַקאַטן — דער האָט אַן אַלטע מוטער, דער האָט אַ קראַנק ווייב אַדער אַ קראַנק קינד און יעדער וויל, אַז מען זאָל אים פאַרלענגערן דעם טערמין פון שטעלן זיך צו דער אַרבעט.

עס איז געווען איין אַדוואַקאַט אין אַנטווערפן, וואָס האָט געקאַנט דאָס אַוועקשיקן אויף אַרבעט אַ געוויסע צייט אויפהאַלטן, און דער מענטש האָט פאַרדינט מאַסן גאַלד.

אַ סך יידן זענען געלאָפן צו פויערים, מען זאָל זיי צונעמען אויף אַרבעט. זיי האָבן די פויערים נאָך געלט צוגעצאָלט, ווייל מען האָט גע־זאָגט, אַז יידן וואָס וועלן זיין באַשעפטיקט ביי לאַנד־אַרבעט, וועט מען זיי נישט נעמען אויף אַרבעט.

אַבער דער דייטש האָט די אַלע פלענער צונישט געמאַכט. איינמאַל, איך זיך אַזוי אין אַ יידישן רעסטאָראַן אויף דער פעסטונג־גאַס. דאָס איז, דאָכט זיך, דעמאָלט געווען דער איינציקער יידישער רעסטאָראַן, וואָס איז נאָך געווען אָפן. די אַנדערע, ווי אויך קאַפליק, האָבן שוין לאַנג גע־האַט באַקומען רעקאַמאַנדירטע בריוו, אַז זיי מוזן זייערע רעסטאָראַנען

שליסן. קומט צו לויפן א ייד און דערציילט, אז ער האט אליין געזען, ווי אלע יידן, וואס קומען אן מיט די באַנען פון בריסל און אַנדערע געגנטן, ווערן איינגעהאַלטן. מענער און פרויען. ווער עס טראַגט נאָר אַ "שטערן" ווערט באַלד אַוועקגעשטעלט אין אַ זייט. מען האַט אויך דערציילט, אַז אפילו אויף די טראַמען האַלט מען איין די יידן.

איך בין דאָן שנעל געלאָפֿן צו דער סטאַציע פון בערכעם, צו נע- מען דעם צוג קיין ליער. אויפן וועג קיין בערכעם, האָב איך באַגעגנט יידן, זיי האָבן געמיינט, אַז איך מוז פֿאַרן קיין בריסל און זיי האָבן מיר געזאָגט, אַז אין דער בערכעם-סטאַציע שטייט קיינער נישט. אין דער בערכעם-סטאַציע איז טאַקע קיינער נישט געשטאַנען און איך האָב מיט אומגעדולד געוואַרט אויף מיין צוג קיין ליער.

איך דערמאָן זיך, אַז איידער מען האַט אָנגעהויבן צו כאַפֿן יידן אין די גאַסן, האַט אַ בעלגישער ס. ס. מאַן מיך צוויי מאַל געהאַט איינ- געהאַלטן ביים אויסשטייגן אין דער סטאַציע פון בערכעם, ווייל צו גיין צו מיין בעל-הבית האָב איך געמוזט אָפּשטייגן אין דער סטאַציע פון בערכעם, פון וועלכער ער האַט נישט ווייט געווינט. דער ס. ס. מאַן מיט זיין מערדעריש פנים, מיט שניטן פון מעסערס אין די באַקן און זיינע מערדערישע, קליינע אייגעלעך, האָבן אָנגעוואַרפֿן אַ שרעק, אַז מען האַט נאָר דעם מענטש אָנגעקוקט. ער האַט געמיינט, אַז איך בין פון אַנטווערפֿן און איך פֿאַר שמוגלען. אָבער ווען ער האַט איינמאַל אַריינגעקוקט אין מיין לעדערנער טאַש, אַז עס ליגט נישט מער נאָר אַ פֿאַר שטיקלעך ברויט, האַט ער גאַרנישט געזאָגט. דער ס. ס. מאַן איז געהאַט ספּעציעל באַשטימט געוואָרן צו האָבן די קאַנטראָל איבער יידן אויפן דיסטריקט בערכעם. אַ צווייט מאַל, האַט ער מיך ווידער געזען אָנקומען. ער האַט זיך געהאַט באַהאַלטן הינטער אַ מויער, איך זאָל אים נישט זען. פון וואַנען קומסטו? — האַט ער מיך געגעבן אַ פרעג. איך האָב אים געזאָגט, אַז איך קום פון ליער. — וואָס האַסטו דאָרט געטאָן? — האַט ער מיך ווייטער געפרעגט. — איך האָב אים דאָן געזאָגט, אַז איך ווין אין ליער. ער האַט דאָן זיך געהייסן וויין מיין פֿאַס. — נאָך וואָס קומסטו יעדן טאַג קיין אַנטווערפֿן? — האַט ער מיך ווייטער געפרעגט. — אַזוי אַביסל, האָב איך אים געזאָגט, און היינט האָב איך אים ווייטער געזאָגט, מוז איך עפעס דערליידיקן אויף דער קאַמאַנדאַטור. — דו ליגסט, האַט ער צו מיר געזאָגט אין דייטש.

איך האָב אים גאַרנישט געענטפֿערט און ער האַט מיך דעמאַלט אָפּגעלאָזט. — אַז איך וועל דיך נאָך איינמאַל זען, האַט ער צוגעגעבן אין דייטש, דאָן שפּער איך דיך איין. צוויי טעג שפּעטער האַט מען

יידן געכאפט אין די גאסן, און ווען ער וואָלט מיך דעמאָלט געווען איינ-
 געהאַלטן, וואָלט איך שוין אוודאי באַלד דעמאָלט מיין פרוי און קינד-
 דער נישט מער געזען. אָבער עס זעט אויס, אַז דער באַפעל פון כאַפן
 יידן אין די גאסן, איז נאָך דעמאָלט נישט געהאַט אָנגעקומען. דער
 דייטש האָט יעדן טאָג אַנדערע פּלענער מענטשן צו פייניקן. איצט ווען
 איך האָב געוואַרט אויפן צוג, האָב איך זיך שטאַרק געשראַקן, אַז דער
 ס. ס. מאַן זאָל נישט אָנקומען. יעדע מינוט האָט מיר אויסגעזען צו
 זיין אַן אייביקייט.

איך בין שוין מער קיין אַנטווערפן נישט געפאַרן. אָבער נאָך אַ
 פאַר טעג, ווי איך בין געבליבן אינדערהיים, זאָג איך צו מיין פרוי —
 דאָס איז געווען אין אַ זונטיק, איך וועל פאַרן זען, וואָס עס טוט זיך
 אין אַנטווערפן. איך האָב גענומען דעם צוג ביז מאַרטסל צוויי סטאַציעס
 פאַר אַנטווערפן. דאָן בין איך געגאַנגען צופּוס ביז אוידעגאַט. דאָרט
 האָב איך געוואָלט נעמען דעם עלעקטרישן טראַם, וואָס איז געגאַנגען
 קיין אַנטווערפן. ווי איך בין אַזוי געשטאַנען און געוואַרט אויפן טראַם,
 זע איך פּלוצלינג ווי עס פאַרט פאַרביי אַ לאַדונגס־אויטאָ פּול אָנגע-
 שטופט מיט יידן. מענער, פרויען און קינדער. אַן אַלטער פּלעמער, וואָס
 איז פּונקט פאַר מיר פאַרבייגעגאַנגען און האָט דאָס געזען, האָט ציניש
 געמאַכט צו מיר אַ באַמערקונג — וואָס אונזער גאָט טוט אַלץ אָן אויף
 דער וועלט.

איך האָב גענומען דעם טראַם קיין אַנטווערפן. אין טראַם האָב איך
 זיך געפרעגט דעם טראַם־באָדינטן, וואָס עס קומט פאַר אין אַנטווערפן?
 האָט ער מיר דערקלערט, אַז מען האָט אַ גאַנצע נאַכט פון שבת אויף
 זונטיק די יידן אַרויסגענומען פון זייערע בעטן. אַ ייד מיט אַ פרוי, וואָס
 זענען ביינאַכט געהאַט אַנטלאָפן פון אַנטווערפן, זענען אויך אַרויפגעקו-
 מען אויפן טראַם, און זיי האָבן מיר דאָס זעלבע דערציילט, אַז די דייטשן
 האָבן נישט קיין רחמנות אַפילו אויף קיין קינדער. איינער, האָבן זיי
 דערציילט, אַ געוויסער געלמאַן, וואָס איך האָב גוט געקענט און איז
 געווען זייער אַן אנשטענדיקער מענטש. זיינס אַ ברודער מיטן ווייב זענען
 געהאַט געהרגעט געוואָרן מיט אַ יאָר צוריק פון אַ באַמבאַרדעמענט
 אויף דער פּלוצט און געלמאַן האָט די דריי צי פיר יתומים, וואָס זענען
 פון זיין ברודער איבערגעבליבן, אַריינגענומען צו זיך. געלמאַן איז גע-
 ווען קראַנק, און ווייל ער האָט זיך נישט געקאַנט באַוועגן אַזוי
 שנעל, ווי זיי האָבן געוואָלט, האָבן די פעלד־זשאַנדאַרן אים געשלאָגן,
 ביז ער איז געבליבן ליגן טויט אויף דער ערד. די קליינע יתומים האָבן
 זיי מיטגענומען, און דעם טויטן האָבן זיי געלאָזט ליגן. נאָך דער גע-

שיכטע, וואָס דאָס יידישע פאַרפאַלק האָט מיר דערציילט, האָב איך שוין מורא געהאַט אַריינצופאַרן קיין אַנטווערפן. איך בין אָפּגעשטיגן אין בערכעם, וווּ איך האָב געהאַט וווינען אַ באַקאַנטן פון לאַנגע יאָרן, אַ געוויסער גענאַט, וואָס האָט חתונה געהאַט מיט אַ פּלעמיש מיידל — אַ געוועזענע לערערין אין אַ פּלעמישער שולע. ער האָט אויך מיט איר געהאַט אַ קינד — אַ יינגל.

איך האָב ביי אים אָנגעקלינגען און געוואַלט נעמען אינפאַרמאַציעס וועגן די געשעענישן, ווייל די יידן פון געמישטע חתונות, האָט דער דייטש צורו געלאָזט. מיין באַקאַנטער איז אָבער נישט געווען אינדער־היים, נאָר די פּרוי איז אַראָפּגעקומען און מיר אויפגעמאַכט די טיר. איך האָב זי געפּרעגט אויף איר מאַן, האָט זי מיר דערקלערט, אַז ער איז אַוועק אין שטאַט אַריין, און ווען ער וועט צוריקקומען ווייס זי נישט. די פּרוי גענאַט האָט מיר דערציילט, אַז מיין בעל־הבית, דעם האַלענדישן ייד, האָט מען אויך געכאַפט אויף דער סטאַציע שוין אַ וואָך צייט, ווען ער איז שבת אַהיימגעפאַרן פון שאַרלערוואַ באַזוכן זיין פּרוי. דער גענאַט פּלעגט אויך אַ סך מאַל עפּעס האַנדלען מיט מיין בעל־הבית, אַזוי אַרום האָט ער געוויסט, אַז מען האָט אים געכאַפט. די פּרוי גענאַט, האָט, דאַכט זיך, צוגעגעבן, אַז מיין בעל־הבית פּרוי מיט אירע צוויי קינדער, איז צו איר מאַן אַליין אַהיימגעפאַרן.

איך בין נאָטירלעך קיין אַנטווערפן שוין נישט מער אַריינגעפאַרן, נאָר זיך אוימגעקערט אַהיים. אַזוי ווי איך האָב געמוזט וואַרטן אויף אַ צוג ביז פיר אַזויגער נאַכמיטאַג, און איצט איז ערשט געווען אַזויגער צען אינדערפרי, האָב איך זיך געלאָזט גיין די פּופּצן קילאַמעטער, וואָס איך האָב געהאַט צו מאַכן פון אוידעגאַט ביז ליער צופּוס.

אויפן וועג האָב איך באַגעגנט אַ מילך־פּויער, וואָס איז צוריקגע־פאַרן מיט ליידיקע קאַנען פון אַנטווערפן, האָט ער מיך אַ שטיקל וועגס מיט אויפגענומען, שוין נישט ווייט פון ליער.

אינדער־היים, האָב איך מיין פּרוי דערציילט, וואָס עס קומט פאַר אין אַנטווערפן.

צומאַרגנס, מאַנטיק אינדערפרי, האָט מיין פּרוי געזאַגט, אַז זי וועט אַריבערפאַרן מיטן עלעקטרישן טראַם, וואָס גייט פון ליער קיין אַנטווערפן, זען, וואָס עס הערט זיך. אגב, האָט זי געזאַגט, וועט זי זיך גיין פּרעגן אין יידן־ראַט, צי מיר מעגן אַוועקגעבן אונזערע קינדער צו אַ פּלעמער, ווייל מיר האָבן זיך געריכט, אַז אויך דאָ אין ליער וועט מען קומען איינע פון די נעכט אונז נעמען און מיר האָבן געזוכט צו פאַר־זאַרגן כּאָטש אונזערע קינדער.

ווען מיין פרוי איז צוריק אהיימגעקומען פון אנטווערפן, האָט זי דערציילט, אַז אין אַנטווערפן איז איצט ווידער שטיל און אַז אין ייִדן־ראַט האָט מען איר געזאָגט, אַז זיי גלויבן נישט, אַז אַ פרוי מיט קליינע קינדער זאָל מען אַוועקשיקן. אויב זי קען די קינדער אַוועקגעבן צו אַ פלעמער, איז אוודאי גוט — דער דייטש וועט דאָך נישט גיין זוכן קיין קליינע קינדער.

אין דער גאַס, וווּ מיין פרויס שוועסטער האָט געווינט, האָט מיין פרוי דערציילט, איז גאַרנישט פאַרגעקומען. דינסטיק איז געקומען מיין פרויס שוועסטערס אַ יינגל פון אַ יאָר פערצן און ער האָט דערציילט, אַז אין אַנטווערפן איז דערוויל רואיק, צוויי טעג שפעטער איז מיין פרוי ווידער געפאַרן קיין אַנטווערפן. איך געדענק נישט נאָך וואָס, אָבער זי האָט באַוווּן די אומפאַרזיכטיקייט צו בלייבן נעכטיקן ביי איר שוועסטער אין אַנטווערפן. איך האָב דעמאָלט נישט געווסט וואָס פאַר אַן עצה איך זאָל מיר געבן, איך האָב געמיינט, אַז מען האָט זי אויפֿ־געכאַפט. צומאַרגנס איז זי געקומען אַהיים, און אַ טאָג שפעטער, האָט מען אין דער זעלבער גאַס, וווּ מיין פרויס שוועסטער האָט געווינט, אויך גענומען פון די בעטן. דער דייטש האָט געהאַט אַ פאַר טעג אויפֿ־געהערט צו נעמען מענטשן פון די בעטן. אָבער ער האָט דערנאָך מיט נאָך מער העפטיקייט אַנגעהויבן צו מאַכן די ראַזיאַס. איך געדענק נישט גענוי, אָבער איך מיין, אַז מיין פרויס שוועסטערס מאַן, איז שוין געהאַט אַוועקגעפאַרן קיין פראַנקרייך אויף אַרבעט.

איך האָב אויך באַקומען אַ בריוו זיך צוצושטעלן קיין מאַלין צום דאָקטאָר. דער בריוו איז צוערשט געהאַט געקומען אויף מיין ערשטע אַדרעס פון ליער. אַזוי ווי איך האָב זיך נישט צוגעשטעלט, האָט דער אַרבעטס־אַמט אַרויסגעשיקט נאָך אַ צווייטן בריוו מיט אַ וואַרענונג, אַז איך האָב צו טאָן מיט דער דייטשער מאַכט. דער פאַסטן־טרעגער האָט איצט געפונען מיין אַדרעס און מיר געברענגט דעם בריוו. איך האָב צוערשט געשיקט מיין פרוי אין אַרבעטס־אַמט פון מאַלין זיך פאַרענט־פערן, אַז דאָס איז נישט געווען מיין שולד, וואָס איך בין נישט געקומען, נאָר דער בריוו איז געווען אַפּגעגעבן אויף אַ פאַרקערטן אַדרעס. אַזוי ווי אין אַרבעטס־אַמט זענען נאָך אַלץ געזעסן פלעמישע באַאַמטע, איז אַלץ אַדורכגעאַנגען גלאַטיק. איך האָב זיך נאָר געדאַרפט צושטעלן צום דאָקטאָר. דערוויל האָב איך געהאַט אַכט טעג פראַפּיטירט. איך בין נאָטירלעך אַריבערגעפאַרן קיין מאַלין אין אַרבעטס־אַמט. דער דאָק־טאָר, אַ פּינער מענטש — אַ פלעמער, האָט מיט מיר געהאַט גרויס מיטלייד, וויל ער האָט געזען, וואָס מען טוט מיט אונז ייִדן.

אין מאַלין האָב איך געזען, ווי ביי דער סטאַציע איז געווען געמאַכט אַ ספּעציעלער פּלאַץ אָפּגעגרינעצט, און יעדע פּאַר מינוט זענען אָנגע- קומען באַנען מיט יידן, מענער, פּרויען, יונגע און אַלטע. די יידן האָט מען אויפּגעלאַדנט אויף אויטאָס און אַוועקגעפירט אין דער קאַזאַרמע דאַסיין. אויפּן טראַם אין מאַלין, האָב איך געהערט, ווי אַ בעלגישער פּאַ- ליציאַנט האָט דערציילט, אַז די קאַזאַרמע איז אַזוי אָנגעשטאַפט, אַז עס איז נישטאַ מער קיין אַרט וווּ די מענטשן אַריינצושטופן. פּרויען, האָט ער דערציילט, מיט זויג-קינדער. — דאָס געוויין און געשריי איז דאָרט אַזוי גרויס, אַז עס איז אומבאַשרייבלעך. דאָ האָבן ווידער די יידן גע- לעבט אין אַ טעות. זיי האָבן געמיינט, אַז מען שיקט זיי צוריק אַהיים אין די לענדער, פּונדאָנען זיי זיינען. זיי האָבן זיכער נישט געוואוסט, אַז מען שיקט זיי אַלע אַוועק אויסצוהרגענען און טויזנטער יידן האָבן זיך פּרייוויליק צוגעשטעלט.

מיין פּרויס שוועסטער האָט זיך געהאַט אויסבאַהאַלטן ביי אַ פּלע- מישער פּרוי, וואָס האָט געווינט איבער איר וווינונג, ווען מען האָט געמאַכט ביינאַכט די ראַזיאַ אין איר הויז. דאָן איז זי אַרויסגעקומען קיין לייער מיט נאָך עפעס אַ יידישע פּרוי און האָבן ביידע אַוועקגעשטעלט זייער מעבל און נאָך אַנדערע זאַכן ביי דער פּלעמישער פּאַמיליע סאַנ- דערס אין דער וויינגאַרט-גאַס אויף דער אַדרעס, וווּ איך האָב זיך גע- האָט אין אַנטווערפן אויסגעמאַלדן, ווען איך בין געקומען קיין לייער. איך האָב דאָן מיין שוועגערין נאָך געבאַרגט געלט, זי זאָלן האָבן צו באַ- צאָלן די מעבל אַריבערצוברענגען, וואָס דאָס איז אפשר שפּעטער געווען מיין אומגליק.

מיין שוועגערין איז געבליבן דעמאַלט אָן געלט. זי האָט געהאַט ליגן שטאַפּן. גאַלדענע רינגלעך, אַ ראַדיאַ, אַ ניי-מאַשין, אַבער אַנשטאַט זי האָט געזאָלט בעסער עפעס פאַרקויפּן, אַדער מאַכן פון די שטאַפּן, וואָס זי האָט אַריינגעלייגט צו די סאַנדערס, אָן אַנצוג פאַר איר יינגל, וואָס איז אַרומגעגאַנגען נאַקעט, האָט זי זיך ליבער ביי מיר געבאַרגט געלט, און פון אַ געמיינעם שטאַף געלאָזט מאַכן פאַר איר יינגל אָן אַנצוג. יא, אַלע יידן האָבן די פּלעמער אָנגעשטאַפט מיט פאַרמעגנס, וואָס דאָס איז שפּעטער געווען זייער אומגליק, ווייל כּדי צו קענען באַזיצן די פאַרמעגנס, אויב אַ ייד האָט זיך אויסבאַהאַלטן, זענען זיי אים געגאַנגען אַליין פאַראַטן. שפּעטער בין איך צוליב מיין שוועגעריןס זאַכן מיטן מעבל, אויך פאַראַטן געוואָרן מיט מיין פּרוי און קינדער.

די ניי-מאַשין מיטן ראַדיאַ און אירע גאַלדענע רינגלעך, האָט מיין שוועגערין דערציילט, האָט זי אַריינגעלייגט צו דעם בעל-הבית, פאַר

וועלכן איר מאן פלעגט לעצטנס ארבעטן — עפעס אַ געוויסער בויקע־לער. איך נאָטיר ספעציעל אין מיינע דערינערונגען די פּערזאָנען, כדי זיי זאָלן שפּעטער נישט קאָנען אַראָפּשלינגען קיין יידיש האָב און גוטס. — דער בויקעלער, מוז איך באַמערקן, איז אַ שניידער, אַ באַקאַנטע פּלעמישע פּירמע אין אַנטווערפּן.

צוויי טעג פאַר ראש־השנה איז מיין שוועגערין ווידער אַרויסגעקו־מען קיין לייער מיט אירע צוויי קינדער, אַ יינגל פון פּערצן יאָר און אַ מיידל פון אַכט יאָר. ערב ראש־השנה האָט מיין שוועגערין געזאָגט, אַז זי פאַרט אַהיים קיין אַנטווערפּן. — עס קען זיין, האָט זי געזאָגט, אַז עס איז אַנגעקומען פון איר מאַן אין יידן־ראַט אַ בריוו. זי איז דאָן מיט די צוויי קינדער צוריק אַהיימגעפאַרן. אַבער נאָכמיטאָג, איך גיב אַ קוק דורכן פּענצטער, זע איך, ווי דאָס יינגל איז אַליין געקומען צו פאַרן מיט זיין קליין שוועסטערל אויף זיין וועלאָ. ביידע האָבן שטאַרק געוויינט און דערציילט, אַז ווען די מוטער איז געגאַנגען אין יידן־ראַט אַריין, האָט מען זי דאַרט אַיינגעהאַלטן און, אַז אַלע יידן וואָס זענען דעמאָלט געקומען אין יידן־ראַט אַריין — אויסער בעלגישע יידן — האָט מען אַלע אַיינגעהאַלטן. די קינדער האָבן זיך גוט אויסגעוויינט, אַבער זיי האָבן באַלד זייער מוטער פאַרגעסן.

איך בין דעמאָלט געווען אַזוי נאַריש. מען האָט מיר אַנגעמאַכט אַ שרעק, אַז איך טאָר די צוויי קינדער נישט אויסבאַהאַלטן, אַז איך אַליין וועל נאָך שטאַרק באַשטראַפט ווערן. איך האָב נאָך דעמאָלט נישט גע־ווסט, וואָס דער דייטש טוט מיט די יידן און מיט די יידישע קינדער. איך האָב גערעכנט, אַז עס וואָלט אפשר בעסער געווען פאַר די קינדער זיי זאָלן זיין ביי זייער מוטער.

איך האָב געזאָגט צו מיין פרוי, נאָכדעם ווי די קינדער זענען ביי מיר געווען צוויי וואָכן, קיין ראַציאָנס־קאַרטן האָבן זיי נישט געקאַנט באַקומען, ווייל זייער מוטער האָט ביי זיך מיטגעטראָגן די ראַציאָנס־קאַרטן, און אַזוי צו לעבן אָן קאַרטן איז געווען שרעקלעך טייער. איצט ווען איך האָב געוואָלט אַוועקגעבן מיינע קינדער צו אַ פּלעמער, האָב איך אַליין געדאַרפט האָבן אַ סך געלט, און האָב מיר נישט געקאַנט דערלויבן צו האַלטן נאָך צוויי קינדער אָן ראַציאָנס־קאַרטן. — זאָל די פרוי סאַנדערס, האָב איך געזאָגט, מיט די צוויי קינדער אַריבערפאַרן אין יידן־ראַט אַריין קיין אַנטווערפּן פּרעגן, וואָס עס איז דאָ צו טאָן מיט די צוויי קינדער.

פינפטער קאפיטל

די פרוי סאנדערס איז אַריבערגעפאַרן מיט די קינדער אין יידן־ראַט אַרײַן. דאָרט האָט מען איר דערקלערט, אַז זײ האָבן באַקומען שטרענגע אינסטרוקציעס, אַלע קינדער וואָס וועלן זיך אַרומדרייען אָן עלטערן, באַלד אָפּצושיקן קײן מאַלין אין דער קאַזאַרמע דאַסיין. פּאַקטיש, — האָט מען אין יידן־ראַט דער פרוי סאַנדערס נאָך דערקלערט — וואַלטן זײ געדאַרפט די קינדער אײנהאַלטן, נאָר אַזױ ווי זײ זענען נישט קײן פּאַליצײ, טוען זײ דאָס נישט.

— מעג איך בײ מיר האַלטן דאָס מיידל? — האָט די מאַדאַם סאַנ־דערס זיך געפרעגט אין יידן־ראַט. — דו מעגסט זיכער, האָט מען איר געענטפערט, דאָס מיידל האַלטן בײ דיר, אויב דו ווילסט, דו וועסט נאָך באַקומען פון אונז אַ שטיצע, נאָר אויב דו שיקסט זײ ביידע אַוועק קײן מאַלין, האָט מען איר ווײטער דערקלערט, קאָן זײן, אַז זײ ווערן אָפּגעשיקט צו זײער מוטער. עס זעט אויס, אַז דער יידן־ראַט איז געווען שלעכט אינפאַרמירט וואָס מען טוט מיט די יידן.

די פרוי סאַנדערס האָט מיר די צוויי קינדער צוריקגעברענגט. דער פּלעמישער שכן, ווו דאָס יינגל פּלעגט שלאָפן, האָט אים דאָס נאַכט־לעגער אָפּגעזאַגט. ער האָט מורא באַקומען, אַז ער זאָל נישט באַשטראַפט ווערן, וואָס בײ אים נאַכטיקט אַ יידיש יינגל. אַזאַ פּחד האָט דער דײטש געוואָרפן אויף די, וואָס וועלן לאָזן אײבערנאַכטיקן בײ זיך אַ ייד. איך האָב נישט געוואָלט וואָס איך זאָל טאָן. איך האָב פאַר מיר אַליין אויך מורא געהאַט, אַז טאַמער וועט מען בײ מיר געפֿינען די קינדער, וועל איך נאָך מער באַשטראַפט ווערן, אַזױ נאַריש און שלעכט איז אַ סך מאָל דער מענטש. אָנשטאַט איך האָב געזאַלט זאַגן, קינדער בלייבט בײ מיר, וואָס עס וועט זײן מיט מיר, וועט אויך זײן מיט אײך, — האָב איך געזאַגט — נײן, בענאַ! אַזױ האָט געהײסן מײן שוואַגערס יינגל. — נעם, האָב איך צו אים געזאַגט דײן שוועסטערל מאַריעט, — מאַכט אײך צוויי פּעקלעך און גײט אַריבער קײן מאַלין, מען וועט אײך שיקן צו אײער מאַמען, וועט אײך זײן בעסער ווי אַזױ זיך אַרומצוואַלגערן, און שפּעטער זאָלט איר נישט וויסן, ווו אײער מאַמע געפֿינט זיך.

בענאָ האָט מיך געהאַרַכט. ער האָט געמאַכט צוויי פעקלעך, פאַר זיך און פאַר זיין קליין שוועסטערל, און זיי זענען געגאַנגען פאַרן קיין מאַלין. דאָס יינגל האָט געלאָזט מאַכן פאַר זיין שוועסטערל אַ זילבערנעם רינג מיט איר נאַמען און איר געבורטס־דאַטום. דעם רינג איז ער צו־ערשט געגאַנגען אָפּנעמען אין אַ גאַלד־געשעפט ביי אַ זייגער־מאַכער. דערנאָך, אַזוי ווי עס איז נאָך געווען צייט צו גיין צום אויטאָבוס וואָס איז געגאַנגען קיין מאַלין, איז ער מיט זיין שוועסטערל דערוויל געגאַנגען צו דער פאַמיליע סאַנדערס. מיין פרוי האָט מיר געהאַט אָנגעזאָגט, אַז דאָס מיידל זאָל איך לאָזן ביי דער פרוי סאַנדערס, ווייל זי האָט געזאָגט, אַז זי וועט זי האַלטן. צופעליק האָט ביי דער פאַמיליע סאַנדערס איבער־גענאַכטיקט אַ יידישער יונגערמאַן פון אַנטווערפן, אַ שניידער, וואָס האָט אויך אַמאָל געהאַט געאַרבעט צוזאַמען מיט דעם זון פון די סאַנ־דערס ביי איין בעל־הבית, און אַזוי אַרום האָט ער די פאַמיליע געקאָנט. דער יונגערמאַן איז איצט געהאַט אַנטלאָפן פון פראַנקרייך — פון די וואָס מען האָט געהאַט אַוועקגעשיקט אויף אַרבעט. דער יונגערמאַן האָט מיר אָנגעמאַכט אַ מוראַ. אַז אויב דאָס יינגל אַליין וועט גיין קיין מאַלין, וועט מען אים צווינגען, ער זאָל זאָגן וווּ זיין שוועסטערל געפינט זיך, און דאָן האָב איך מוראַ געהאַט ער זאָל מיך נישט פאַראַטן. דער יונגערמאַן האָט מיר אויך דערציילט שרעקלעכע זאַכן, וואָס עס ליידן זיך אָן די וואָס זענען אַוועקגעפאַרן אויף אַרבעט.

די פרוי סאַנדערס איז נישט געווען אינדערהיים, זי פלעגט פאַרן שמוגלען. איך האָב געזאָגט צו דעם יינגל: בענאָ, האָרד מיר, נעם מיט מאַריעטן, מען וועט אייך שיקן צו דער מאַמען. ער האָט מיך געהאַרַכט, און ביידע זענען געגאַנגען צום אויטאָבוס וואָס איז געגאַנגען קיין מאַלין. אָבער ווען איך בין געקומען אַהיים, איז מיין פרוי אויסגעבראַכן אין אַ שרעקלעך געוויין — וואָס האָסטו געטאָן? — האָט זי צו מיר געשריגן — פאַרוואָס האָסטו דאָס מיידל אַוועקגעשיקט? די פרוי סאַנדערס האָט דאָך געזאָגט, אַז זי וועט דאָס מיידל האַלטן, איך האָב אויך אָנגעהויבן צו וויינען און איר דערקלערט, אַז דער יונגערמאַן, וואָס איז די נאַכט געשלאָפן ביי די סאַנדערס, האָט מיר אָנגעמאַכט אַזאַ מוראַ.

איך האָב זיך ווירקלעך באַזינען, אַז איך האָב נישט גוט געהאַנדלט. איך בין מיט אַ געוויין געלאָפן צו אַ שכן וואָס האָט געהאַט אַ טעלעפאָן, צו טעלעפאָנירן קיין מאַלין, אַז מען זאָל די צוויי קינדער — ווען זיי וועלן אָנקומען פון אויטאָבוס — איינהאַלטן, און דאָס מיידל צוריקשיקן קיין ליער. אומעטום האָט מען געקענט רעדן דורכן טעלעפאָן, נאָר מיט מאַלין אַליין נישט. אַזוי האָט זיך דער דייטש געהאַט באַוואַרנט,

און איך האָב דאָס מיידל פון די דייטשע הענט נישט מער געקענט ראַטעווען. צוויי טעג שפעטער איז אָנגעקומען דורכן יידן־ראַט אַ בריוו פון בענאַ, געשריבן אויף דער אַדרעס פון אַ פּלעמישן שכן, אַז מיר זאָלן אים שיקן ברויט מיט מאַרמעלאַדע. נאַטירלעך, האָב איך אים באַלד אַרויסגעשיקט דאָס וואָס ער האָט געבעטן. דאָן האָט ער ווידער גע־שריבן אַ בריוו, אַז מען זאָל אים שיקן די מוטערס וואַליזע מיט אירע זאַכן וועלכע האָט זיך געפונען אין ליער, איך געדענק נישט צי ביי אונז, אָדער ביי דער פרוי סאַנדערס. נאַטירלעך, האָב איך מיט אַ ספּעציעלן מענטש באַלד געשיקט די וואַליזע מיט נאָך עסן. שפעטער, האָב איך שוין פון אים גאַרנישט מער געהערט. איך וועל קיינמאָל נישט פאַרגעסן, ווי די צוויי קינדער האָבן צו מיר געזאָגט, ווען זיי זענען געגאַנגען פון די סאַנדערס צום אויטאָבוס צו פאַרן קיין מאַלין — אַנקל, דו וועסט אונז שוין קיינמאָל נישט מער צוריקזען.

מיר האָט מען קיינמאָל נישט צוגעשיקט, אַז איך מוז פאַרן אויף אַרבעט. עס זעט אויס, אַז מען האָט שוין מער קיין יידן אויף קיין אַר־בעט קיין פּראַנקרייך נישט געשיקט.

צוויי טעג שפעטער ווי די קינדער פון מיין שוועגערין זענען געהאַט אַוועק קיין מאַלין, איז מען געקומען זאָגן פון די סאַנדערס, אַז אַ רייכע מאַדאַם איז געקומען זוכן די צוויי קינדער. אין ליער האָט געווינט אַ ייד, וואָס האָט געהאַט אַ קריסטלעכע פרוי, אַ געוויסער הערצפעלד. אין ליער איז ער געווען באַקאַנט מיטן נאָמען "דער טערק". זיין איידעם האָב איך צופעליק לעצטנס געהאַט באַקענט אין אַנטווערפן. לויט ווי די פרוי סאַנדערס האָט אָפּגעשלט. ווער עס איז געווען פרעגן אויף די קינדער, האָב איך פאַרשטאַנען, אַז דאָס איז געווען די טאַכטער פון דעם ייד הערצפעלד. צוויי וואָכן האָבן זיי געוואָסט, זענען די קינדער געווען ביי מיר, זענען זיי די קינדער נישט געקומען זוכן, נאָר ווען זיי האָבן געהערט — פון די סאַנדערס זיכער — אַז עס איז פאַראַן מעבל, שטאַפן און גאַלדענע רינגען, זענען זיי געקומען די קינדער זוכן. אָבער דעמאָלט איז שוין געווען צו שפעט.

איך בין דאָן אַהינגעגאַנגען צו דער פאַמיליע הערצפעלד. עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז מיין השערה איז געווען אַ ריכטיקע. ווען איך האָב זיי געמאַכט אויפּמערקזאַם, פאַרוואָס זענט איר פריער נישט געקומען וועגן די קינדער? האָבן זיי מיר געענטפערט — מיר האָבן נישט גע־וואָסט, אַז עס איז דאָ צו פאַרקויפן זאַכן, די קינדער זאָלן האָבן פון וואָס צו לעבן, די זעלבע פאַמיליע האָט אויך געקאַנט ראַטעווען מיינע קינדער, און האָבן עס אויך נישט געטאַן. מיין פרוי האָט שוין געמיינט, אַז עפעס

א רייכע פלעמישע דאָמע פון אַ שלאָס איז געקומען זוכן די צוויי קינדער. ביז איך בין געקומען אַהיים פון דעם ייד הערצפעלד, האָט זי נישט אויפֿ- געהערט צו וויינען. איך האָב איר באַלד געזאָגט, אַז איך גלויב נישט אין דער מעשה, אַז עס האָט זיך געזאָלט געפינען אַ פלעמישע רייכע דאָמע, וואָס איז די צוויי קינדער געקומען זוכן, אַזוי ווי די פרוי סאַנדערס האָט עס איר דערציילט.

איצט האָבן מיר אָנגעהויבן צו זאָרען אַוועקצוגעבן אונזערע קינדער. אין דער זעלבער גאַס, וווּ מיר האָבן געווינט, האָבן מיר געפונען אַ פלעמיש פאַרפאַלק, וואָס האָט אויך געהאַט צוויי יינגלעך, און זיי האָבן זיך אונטערגענומען צו זיין די באַשיצער פון מיינע קינדער. אָבער זיי האָבן נישט אַזוי געמיינט די טובה פון מיינע קינדער, ווי דעם פראַ- פיט וואָס זיי וועלן האָבן. דער עיקר, איך האָב מיט זיי אָפגעמאַכט אַ קאַנ- טראַקט, אַז איך וועל זיי באַצאָלן פינף הונדערט פראַנק אַ חודש פאַרן עסן און שלאָפן פאַר מיינע צוויי קינדער. און ווען די מלחמה וועט זיין געענדיקט וועלן זיי פון מיר באַקומען דאָס גאַנצע מעבל. די קינדער האָבן איך אין שטאַט־הויז געלאָזט איינמעלדן אויף זייער אַדרעס, אַז זיי זאָלן קאָנען באַקומען ראַציאָנס־קאַרטן. מיר האָבן געמיינט, אַז די דייטשן וועלן קומען נאָך אונז, וועלן זיי נישט גיין זוכן די קינדער. מיר האָבן צו די מענטשן אַריבערגעפירט אונזער גאַנץ מעבל אויסער דאָס בעט, וואָס מיר האָבן שטיין געלאָזט, מיר זאָלן האָבן וווּ צו שלאָפן. איך האָב דער פלעמישער פאַמיליע געגעבן אויף דער האַנט פינף טויזנט פראַנק, און איינגעלייגט פאַר צוואַנציק טויזנט פראַנק סחורה און אַנדערע ווערט- פולע זאַכן. די סחורה איז באַשטאַנען פון אונטערלאַק און שטרימף. איך האָב צו דער פאַמיליע געזאָגט, אויב די פינף טויזנט פראַנק וועלן זיך אויסלאָזן, וועלן זיי האָבן סחורה צו פאַרקויפן.

מיינע קינדער זענען אַוועק וויינען אין אונזער גאַס צו דער פלע- מישער פאַמיליע. עס וועט אפשר קלינגען פאַראַדאַקסאַל דאָס וואָס איך וועל דאָ דערציילן, אָבער איך וויל דאָ אויפווייזן, ווי ווייט עס איז געווען ביי די קינדער איינגעקריצט די מורא פאַרן דייטש, אַז מען זאָל זיי נישט קומען נעמען. די קינדער האָבן נעבעך גאַרנישט רעאַגירט, וואָס מען שיקט זיי אַוועק וויינען צו פרעמדע מענטשן, טראַץ דעם וואָס מיר האָבן דאָך נאָך אין דער גאַס געווינט. אָבער שענער פון אַלעם איז, וואָס מיין קלענער יינגעלע (בערעלע), וואָס איז אינגאַנצן אַלט געווען דעמאָלט צוויי און אַ האַלב יאָר, האָט געוויסט אויפצוקומען אין מיטן דער ערשטער נאַכט פון זיין שלאָף, און צו רופן די פרוי ביי וועלכער ער איז איצט געשלאָפן ביי איר נאַמען — פּין, האָט זי געהייסן. — פּין,

פין, האָט ער זי עטלעכע מאָל גערופן, איך מוז פישן, ביז זי האָט זיין רופן געהערט. אָבער עס זענען אינגאַנצן אַוועק אייניקע טעג, ווי מיינע קינדער זענען געווען ביי דער פלעמישער פאַמיליע, האָט דער דייטש אַרויסגעהאַנגען פלאַקאַטן אין ליער, און אין דער גאַנצער פראָווינץ אַנט-ווערפן, אַז ווער עס וועט אויסבאַהאַלטן יידישע קינדער, וועט ווערן שווער באַשטראַפּט.

דער פלעמער, ביי וועלכן מיינע קינדער האָבן איצט געווינט, איז נאַטירלעך געקומען צו לויפן, אַז איך זאָל צוריקנעמען די קינדער. דאָן איז ער געגאַנגען אויפן שטאַט-הויז פּרעגן אָן עצה. האָט אים דער סעקרעטאַר פון שטאַט-הויז דערקלערט, אַז אַזוי לאַנג ווי מיר וווינען נאָך דאָ לעגאַל, האָט ער נישט וואָס מורא צו האָבן צו האַלטן מיינע קינדער.

מיין גרעסער יינגל דודל איז געגאַנגען אין דער פלעמישער שולע. טראַץ דעם וואָס לויטן דייטשן געזעץ האָט ער מיט קיין פלעמישע קינדער צוזאַמען נישט געטאַרט גיין. אָבער די נאַנען האָבן אויף דעם געזעץ קיין אַכט נישט געלייגט, און צווייטנס איז עס נאָך געווען אַ שפּיל-שולע. אָבער אַ סך מאָל ווען מיין יינגל איז אַהיימגעקומען פון דער שולע, איז די פרוי קיינמאָל נישט געווען אינדערהיים. איך פלעג דאָן מיינע קינדער אַריינרופן און זיי געבן עסן. מיינע קינדער וואָס האָבן קיינמאָל נישט געוואָלט עסן, זענען איצט געווען אויסגעוהונגערט אויף אַ שטיקל ברויט, ווייל די פרוי האָט זיי כמעט קיין פוטער אויפן ברויט נישט אָנגעשמירט. דאָס איז געווען, ווען מיר זענען נאָך דאָ געווען, וואָס וואָלט דאָן געווען, ווען מיר וואָלטן אַוועק?

איינמאָל איז די פלעמישע פרוי געהאַט ערגעץ אַוועקגעגאַנגען, איז מיין קלענער יינגלעך געקומען צו אונזער הויז און זיך אַוועקגעזעצט אויף די שטיגלעך פאַר דער טיר, און איז נעבעך אַנטשלאָפן געוואָרן. ער איז נאָך אַ סך מאָל געווען געווינט צו שלאָפן נאַכמיטאַג. מיר האָבן נישט געוואוסט, אַז ער זיצט אַזוי אין דרויסן און שלאָפּט, ביז מענטשן זענען אונז געקומען זאָגן, ווייל עס איז שוין באַלד געווען נאַכט. מיר האָבן נעבעך דאָס קינד אויפגעוועקט, און צו אים געזאָגט: בערעלע, דו וווינסט דאָך דאָ נישט מער — גיי אַהין צו פין, און מיר האָבן אים צו פין צוריק אַהינגעפירט, און ער האָט נעבעך גאַרנישט געזאָגט. גלויבט מיר, מיינע לעזער, איך האָב ביים שרייבן די געשיכטע פון מיין בערעלע, ווי ער איז געקומען שלאָפן אויף אונזערע שטיגלעך, און איך האָב אים געמוזט זאָגן, אַז ער וווינט נישט דאָ מער, אַזוי פיל הייסע טרערן פאַרגאַסן. איין גאַט איז אַן עדות אויף מיין פאַטערלעכן ווייטיק,

און איך האָב ביי מיר געפרעגט — גאָט מיינער, ווי איז דאָס מעגלעך צו שטרעפן אַזוי אומשולדיקע קינדער? איך האָב זיך דעמאָלט נישט געקאָנט שטילן פאַר וויינען.

איינמאָל, איך שטיי אַזוי מיטאַנצייט אינדרויסן אין דער גאָס, הער איך אַ געוויינ. עס האָט זיך מיר געדוכטן, אַז איך הער מיין גרעסער יינגל, מיין דודל, וויינען. איך גיי זען, עס איז טאַקע ער. ער איז געשטאַנען אויף דער גאָס און שטאַרק געוויינט און זיך געדרייט פאַר בויך־ווייטיק. איך בין צו אים צוגעגאַנגען און געפרעגט — דודל, פאַרוואָס וויינסטו אַזוי? — לואי, האָט ער מיר געזאָגט, האָט מיך געשלאָגן, אַזוי האָט דער פלעמער זיך גערופן. איך בין אַריינגעגאַנגען פּרעגן, וואָס עס איז געשען? האָבן זיי מיר געענטפערט, אַז זיי האָבן אים אַרויסגעשטעלט אויף דער גאָס, ווייל ער האָט נישט געוואָלט עסן. זיי האָבן נישט געזאָגט, אַז זיי האָבן אים געשלאָגן און אַז אויך זייער יינגל האָט אים געשלאָגן. אַפילו ווען איך האָב שוין מיינע קינדער פון דעם פלעמער געהאַט אַהיימ־גענומען און אַז די צוויי יינגלעך פון דער זעלבער פאַמיליע האָבן ערגעץ באַגעגנט מיינע קינדער, האָבן זיי זיי געשלאָגן, נאָר דערפאַר ווייל דאָס זענען געווען יידישע קינדער.

אַזוי האָב איך אויך געהאַט מיט די קינדער פון אַ פלעמישן שכן לעבן מיר, וואָס זיינע קינדער, אַ יינגל פון אַ יאַר דרייצן, און אַ מיידל פון אַ יאַר צען, פלעגן שטענדיק שלאָגן מיינע קינדער. וויפיל איך און מיין פרוי האָבן זיך נישט באַמיט מיט זיי גוט צו לעבן, האָט דאָס אַלץ נישט געהאַלפן. מיין פרוי פלעגט דער פאַמיליע טאַרפס, אַזוי האָבן זיי זיך גערופן, אַ סך מאָל אַוועקגעגעבן פאַרשידענע זאַכן, שטרימפלעך און קליידער פון מיינע קינדער. דער טאַרפס האָט געהאַט פיר קינדער, ער איז געווען אַן אַרעמער אַרבעטער, וואָס האָט געאַרבעט פאַרן דייטש אויף אַ פלי־פלאַץ. ער איז, דוכט זיך, געווען אַ מעבל מאַכער און האָט פאַר דער מלחמה נאָך געאַרבעט אויפן פלי־פלאַץ פון אַנטווערפן. אַזוי איז ער אויך ביים דייטש ווייטער געבליבן אַרבעטן. ער איז געווען אַ שטאַר־קער אָנהענגער פונעם דייטש, און איך האָב פאַר אים זייער מורא געהאַט. איך האָב זיך באַמיט מיט אַלע מיטלען מיט אים גוט צו לעבן. אַ סך מאָל האָט מיין פרוי זיי אַריינגעטראָגן עסן. אַבער אונזער גוטקייט האָט גאַרנישט געהאַלפן. אַז דעם טאַרפס קינדער האָבן געהאַט אַ גע־לעגנהייט, מיר זאָלן נישט זען, האָבן זיי מיינע קינדער געשלאָגן.

דעם טאַרפס יינגל זשאָס פלעגט שפילן אויף דער גאָס מיט אַ באַל, פלעגן אַנדערע קינדער מעגן מיטשפילן, נאָר מיינע קינדער נישט. אַ סך מאָל פלעגט ער זיך ספּעציעל מאַכן לויפן נאָכן באַל, און אַז מיין דודל

איז געשטאנען אויף דער גאס, פלעגט ער זיך אויף אים אַרױפּוואַרפּן, — אַ יינגל פון דרייצן יאָר אויף אַ קינד פון 6 יאָר. עס האָט געהייסן, אַז מיין יינגל איז אים געשטאַנען אין וועג. מיין יינגל איז נאַטירלעך געפאַלן און אַ סך מאָל זיך גוט ווייגעטאַן, אָדער זיך צעקאַליטשעט די פיס אָדער די הענט ביו בלוט. מיר האָבן נאַטירלעך גאַרנישט געטאַרט רעדן. אַ סך מאָל, ווען איך אָדער מיין פרוי פלעגן זאָגן — זשאָס, פאַר- וואָס טוסטו דאָס, פאַרוואָס שלאָגסטו אונזערע קינדער? אָדער די זעלבע פראַגע שטעלן זיין שוועסטערל זשערמען. פלעגן זיי זיך אויסלאַכן. אַ סך מאָל, איז מיין פרוי אויפגערעגט געוואָרן, עס טוט דאָך וויי אַ מוטער- לעך האַרץ, פלעגט זי זיך מיט די צוויי קינדער קריגן. פלעג איך נאָך מוזן גיין דערנאָך גוט מאַכן און מיט דעם טאַרפס גוטער פריינט שפילן, אים מכבד זיין מיט ציגאַרן אָדער ציגאַרעטן, אַזוי ווי עס וואַלט קיין שום מחלוקת נישט פאַרגעקומען.

איך האָב באַמערקט, אַז די קינדער האָבן פון אונז דאָס גענאַר נאָר דערפאַר, ווייל זייערע עלטערן האָבן איך פון אונז דאָס גענאַר. איינמאָל איז דער טאַרפס נישט געווען אינדערהיים. און זיינע קינדער האָבן געשלאָגן מיינע קינדער, האָב איך זיך מיט זיי געקריגט. ווען דער טאַרפס איז אַהיימגעקומען, האָט ער מיך אַרומגעזוכט. איך בין פונקט דעמאָלט געזעסן ביי אַ פלעמישן שכן, ווען נישט וואַלט ער זיך אוודאי מיט מיר געווען געשלאָגן, אַזוי דערצינדן איז ער מיך געקומען אַפּווכן. די אַנדערע פלעמער האָבן אים ערשט אַביסל באַרואיקט. אַ צווייט מאָל האָט זיין יינגל ווידער אומגעוואַרפּן איינעם פון מיינע יינגלעך און אים צעבלוטיקט. איך בין דאָן מיט מיין וויינענדיק און צעבלוטיקט קינד אַריינגעגאַנגען צו דעם טאַרפס און אים געוויזן, וואָס זיין זשאָס האָט געטאַן, און דאָס, האָב איך צו אים געזאָגט, איז נישט דאָס ערשטע מאָל — אַזאַ גרויס יינגל, האָב איך צו אים געזאָגט, זאָל שלאָגן אַזעלכע קליינע קינדער, אָבער אַזוי ווי די וואַנט רעדט נישט, אַזוי האָט ער זיך גאַר- נישט אָנגערופּן, און זיין זשאָס האָט מיר נאָך אין זיין קעגנױאַרט גע- לאַכט אין פנים אַריין.

איינמאָל, געדענק איך, האָט מיין פרוי זיך געקריגט מיט טאַרפסן אויך צוליב די קינדער. זיינע קינדער זענען געווען אַזוי געמייך, אַז טאַמער האָט מיין פרוי זיי עפעס געזאָגט, פלעגן זיי איר יעדעס וואָרט נאָכשפעטן. מיין פרוי איז דעמאָלט געוואָרן אַזוי אויפגערעגט, אַז זי האָט געוויינט. אָבער טראַץ דעם, בין איך דערנאָך געגאַנגען צו טאַרפסן און האָב אים געגעבן אַ קראַוואַט — כדי אים איבערצובעטן. אַזוי געדענק איך, איז אויך איינמאָל געשען מיט אַ צווייטער פלע-

מישער שכנטע, וואָס האָט זיך געקריגט מיט מיין פרוי. איך האָב גע-
ווסט, אַז די פלעמעריין איז איצט פעאיק צוליב דער מחלוקת צו גיין
מיך מסרן. בין איך אַריינגעגאַנגען צו דער פלעמעריין און אַנגערעדט
אויף מיין פרוי, אַז זי איז נישט קיין גאַנץ נאַרמאַלע, און אַז זי מוז נישט
לייגן קיין אַכט אויף אירע ווערטער. אויך דער פלעמעריין האָב איך
דעמאַלט פאַרקויפט פאַר אַ פראַנק פופציק אַ קראַוואַט, וואָס איז ווערט
געווען צוואַנציק פראַנק. אַזוי האָב איך זיך איבערדאַל באַמיט מיט
יעדן צו שטיין אין גוטע באַציאונגען, און דאָס וואָס מיין פרוי פלעגט
אַ סך מאָל שלעכט מאַכן, פלעג איך מוזן גוט מאַכן. טראַץ דעם וואָס
איך האָב געווסט, אַז מיין פרוי איז הונדערט פראַצענט גערעכט. אַזוי
למשל, איז די מחלוקת מיט דער צווייטער פלעמישער פרוי, וואָס האָט
זיך גערופן זשאַנעט לאַנגמאַנס, אַרויסגעקומען צוליב דעם, וואָס זי
האַט געהאַט אַ טאַכטער פון אַ יאָר פערצן. און דעמאַלט, ווען מען האָט
אַנגעהויבן מוזן טראַגן דעם "שטערן", פלעגט זיך דאָס מיידל אַוועק-
שטעלן מיט נאָך אַנדערע חברטעס פאַר אינזער הויז, און אַפּוואַרטן,
ווען עס פלעגט קומען דער בעקער, אַדער דער מילך-פּויער, און אַז
מיין פרוי איז דערשינען מיטן "שטערן", פלעגט זי מיט די אַנדערע
מיידלעך לאַכן איר אין פנים אַריין.

די זעלבע זשאַנעט לאַנגמאַנס פלעגט צוערשט מיט איר טאַכטער
ביי אונז זיצן גאַנצע טעג און נעכט. ווען מען האָט אַנגעהויבן ראַציאָ-
נירן די קוילן, האָבן מיר געהאַט קוילן, און זי האָט קיין קוילן נישט
געהאַט. איר מאַן האָט געאַרבעט אין דייטשלאַנד. דאָן פלעגט זי מיט
איר טאַכטער ביי אונז זיצן ווינטער גאַנצע טעג ביז שפעט אין דער
נאַכט. מיין פרוי פלעגט זיי שטענדיק מכבד זיין מיט עסן און טרינקען.
איינמאַל, איז די זשאַנעט קראַנק געוואָרן אויף אַ האַלדז-קראַנקהייט,
האַט מיין פרוי דאָך נישט געקוקט אויף די געפאַר פאַר אירע אייגענע
קינדער און פלעגט איר אַריינגיין העלפן.

איך האָב זיך אַזוי באַמיט צו לעבן בשלום מיט אַלע שכנים. אַז
עמעצער, אַ קינד, אַדער אַ גרויסער מענטש, פלעגט קומען מסרן, אַז
מיינע קינדער האָבן עפעס געטאַן. טראַץ דעם וואָס זיי זענען גאַרנישט
שולדיק געווען, פלעג איך מיינע קינדער שלאָגן. — און געמסרט האָבן
אַלע אויף מיינע קינדער, נאָר דערפאַר ווייל זיי זענען געווען יידישע.
ביי יעדן זענען זיי געווען אַ דאַרן אין אויג, ווייל זיי זענען געווען שיין.
גערעדט האָבן זיי אפילו נישט קיין אַנדערע שפראַך נאָר פלעמיש, און
דאָך האָבן די פלעמער מיינע קינדער נישט ליב געהאַט, נאָר דערפאַר,
ווייל מיר זענען געווען יידן. אַז איך פלעג מיינע קינדער אַ סך מאָל

שלאַגן צוליב עמעצנס אַ מסירה, נאָר איך זאָל יענעם צופרידן שטעלן, האָט מיר מיין פּאָטערלעך האַרץ אַזוי וויי געטאָן, אַז גאָט האָט אַוודאי דאָס שלאַגן מיינע קינדער פאַר גאַרנישט, מיר לאַנג שוין מוחל געווען. שפעטער געדענק איך, פלעג איך זיין אַזוי אויפגערעגט צוליב דער כסדרדיקער נערוון־שפּאַנונג, אַז איך פלעג פאַר דער מינדעסטער קלייני־ניקייט שלאַגן מיינע קינדער — וואָס פּריער, אַז איך פלעג זען, אַז מיין פּרוי גיט אַ קינד אַ קלאַפּ, פלעג איך זיך אויף איר שרעקלעך בייערן.

נאָך דעם, ווי דער פלעמער, וואָס מיינע קינדער זענען ביי אים געווען, האָט געהאַט געשלאַגן מיין דודל און אים אַרויסגעשטעלט אויף דער גאַס, האָב איך געזאָגט צו מיין פּרוי, אַז איך גיי די קינדער צוריק אַהיימנעמען. — אויב — האָב איך געזאָגט צו מיין פּרוי — אַז מען וועט אונז קומען נעמען, וועט דער פלעמער, צוליב מורא אַזוי צי אַזוי איבערגעבן אונזערע קינדער צו די דייטשן, דאַרף איך נישט עס זאָל מיך נאָך קאַסטן געלט, זיי זאָלן הונגערן און זאָלן נאָך קריגן געשלאַגן. יעדנפאַלס — האָב איך געזאָגט — זיצן זיי די לעצטע טעג מער ביי אונז, ווי ביי דער פּין. — און מיר זענען נאָך אַ חודש צייט ווי אונזערע קינדער זענען געהאַט אַוועק, געגאַנגען זיי צוריק אַהיימנעמען. שפעטער האָבן מיר אויך אַהיימגענומען דאָס מעבל און די סחורה. דאָס געלט האָב איך באַלד געהאַט צוריקגענומען. מיר האָבן אָבער דער פּאַמיליע פאַר דעם חודש, וואָס אונזערע קינדער זענען ביי זיי געווען אַזוי פאַר־גיטיקט, אַז זיי האָבן קעגן אונז גאַרנישט געהאַט אויסצוזעצן.

עס האָבן זיך שוין איצט דערטראָגן קלאַנגען, אַז דער דייטש הרגעט אויס אַלע יידן, וועלכע ער שיקט אַוועק. איך האָב געזוכט מיט אַלע מיטלען צו דערגיין, צי עס איז נישטאָ פאַר מיר קיין רעטונג. איך האָב געוואָלט, אַז אין ליער וווינט אַ באַקאַנטער פלעמישער שרייבער — פעליקס טימערמאַנס, וואָס איז געשטאַנען מיט די דייטשן אין גוטע באַציאָונגען. איך האָב געזוכט מיט אים צו קומען אין באַרירונג. איך בין דאָן אַוועק צו אַ יונגן אַדוואָקאַט אין ליער, אַ געוויסער סעליאַסט־שלאַגער און אים געפרעגט, צי דורך זיין פאַרמיטלונג וואָלט ער מיך נישט געקאַנט צוזאַמענברענגען מיט דעם פעליקס טימערמאַנס? דער אַדוואָקאַט, וואָס האָט זיך אַרויסגעוויזן צו זיין זיער אַ פיינער מענטש, האָט מיר געזאָגט, אַז ער באַדויערט, נישט צו קענען דערפילן מיין פאַר־לאַנג. — נאָר ער ראַט מיר, איך זאָל אַליין אַריבערגיין צו פעליקס טימערמאַנס, ווייל ער איז נישט קיין שלעכטער מענטש, און אַז ער וועט מיך זיכער אויפנעמען. איך האָב דאָן דעם אַדוואָקאַט געענטפערט,

אז טאמער זאל מיך טימערמאנס נישט וועלן אויפנעמען, וועט דאס זיין פאר מיר א שטארקע באליידיקונג. דאן, האט דער אדוואקאט צו מיר געזאגט, וועל איך דיר געבן אן אדרעס פון טימערמאנס משפחה, ווו ער קומט אהין, און אז דו וועסט די פאמיליע בעטן, וועלן זיי דיר זיכער מיט טימערמאנס צוזאמענברענגען.

איך בין דאן באלד אינדערפרי פון אדוואקאט גלייך אוועק צו דער פאמיליע פאפס. איך האב אנגעקלינגען אין א גרויס הויז. איך האב אביסל געמוזט ווארטן, דאן האט מיך א יונגע דאמע אויפגענומען, וואס איז נאך געאנגען אנגעטאן אין א פיזשאמע. איך האב נאטירלעך גע-טראגן דעם "שטערן". קעגנאיבער מיר ווו זי האט מיך איינגעלאדן צו זיצן, האב איך געזען שטיין א פאטא פון א יונגן אפיציר מיט ברילן אין היטלעריסטישע קליידער. ווי איך האב שפעטער געהערט, איז דאס געווען א ברודער פון דער יונגער דאמע, וואס האט מיך אויפגענומען. איך האב דער יונגער דאמע דערקלערט דעם ציל פון מיין קומען צו איר. די יונגע דאמע האט מיר ווידער דערקלערט, אז טימערמאנס קומט זעלטן צו זיי אהער און אז אויב איך וויל מיט טימערמאנס רעדן, זאל איך פערזענלעך צו אים אהינגיין און אז ער איז נישט קיין שלעכטער מענטש.

איך האב נאטירלעך נישט געהאט קיין אנדערע עצה און בין אוועק צו טימערמאנס. עס האט שוין דעמאלט געקאנט זיין אייגער עלף. איך האב ווידער אנגעקלינגען אין א הויז. דא האט מיך אויפגענומען א יינג מיידל פון א יאר 17 מיט בלאנדע האר. דאס איז געווען איינע פון טימערמאנס טעכטער. דאס מיידל האט מיך אריינגעבעטן אין צימער, אוודאי פון איר פאטער, ווייל איך האב אויף א שרייב־טיש געזען ליגן א סך ביכער.

דאס מיידל האט אין מיין "שטערן" געזען, אז איך בין א ייד. איך האב זי געפרעגט, צי איך קאן רעדן מיט דעם הער טימערמאנס. האט זי מיר דערקלערט, אז דער פאטער איז ערגעץ אוועקגעגאנגען. איך האב איר דערקלערט, אז איך בין א יידישער שרייבער, וואס האט אויך געשריבן וועגן פלעמישן לעבן, און איך וואלט געוואלט רעדן מיט איר פאטער. איך האב איר דערציילט, אז דער דייטש שיקט אלע יידן אוועק און אז אויב מיינע מאנוסקריפטן זאלן פארלוירן גיין, וואלט דאס געווען א פארלוסט פארן פלעמישן פאלק. דאס מיידל האט מיך אויס-געהערט און צו מיר געזאגט, אז עס וואלט געווען אמבעסטן, איך זאל פארנאכט צוריקקומען, אויב איך וויל רעדן מיט איר פאטער. זי האט

מיר געזאגט אומגעפער די שעה, ווען איך וועל קענען טרעפן איר פאטער אינדערהיים.

פארנאכט האב איך זיך שיין אנגעטאן. גענומען א טייל יידישע צייטונגען, ווו עס זענען געווען געדרוקט מיינע דערציילונגען און אויך מיינע מאנוסקריפטן און בין אוועק צו טימערמאנס. איך האב ווידער גע-קלונגען. איצט האט מיר שוין אויפגעמאכט אן אנדער מיידל. איך האב געפרעגט אויף דעם הער טימערמאנס. — דער פאפא, האט דאס מיידל מיר דערקלערט, איז נישט אינדערהיים, ער איז אין בריסל. — ווען קומט ער? — האב איך ווידער געפרעגט דאס מיידל. זי איז אריינגע-גאנגען אין עס-צימער זיך פרעגן, האב איך געהערט טימערמאנס שטימע. דאס מיידל איז צוריקגעקומען מיט אן ענטפער, אז זי ווייס נישט ווען ער קומט. — דער הער טימערמאנס, האב איך געזאגט, וויל מיך אוודאי נישט אויפנעמען. האט זי צוגעשאקלט מיטן קאפ, אז עס איז אזוי. אלץ וויל איך בין געווען א ייד.

טימערמאנס האט אוודאי פארשטאנען נאך וואס איך קום, אז איך זוך ביי אים רעטונג און ער קען מיר אפשר נישט העלפן? נאך דאס, וואס מיר האט וויי געטאן, איז, וואס דער הער טימערמאנס האט מיך נישט געוואלט אויפנעמען. איך האב די גאנצע געשעעניש מיט דעם הער טימערמאנס מיין פרוי קיינמאל נישט דערציילט.

זעקסטער קאפיטל

דאן בין איך ווידער אוועק צו דעם אדוואקאט סעליאטסשלאגער און האב אים געפרעגט, צי איך וואלט נישט געקאנט ביי אים באהאלטן א וואליווע מאנסקריפטן? דער אדוואקאט האט מיר דערקלערט, אז ער פערזענלעך שטייט אויך ביים דייטש אונטער א חשד, נאָר ער קאָן מיר געבן אַן אַדרעס, וווּ איך וואלט געקאנט באהאלטן מיינע מאנסקריפטן. דער אדוואקאט האט מיר אויך דעמאלט דערקלערט, אז אזוי ווי איך בין שטאטנלאָז, וואלט איך זיך געקאנט נאטוראליזירן פאר א באַליוויאנישן בירגער, א דרום־אַמעריקאַנער שטאַט, וואס איז נאָך דע־מאלט נישט געווען אין קריג מיטן דייטש. אָבער דאָס האט געדאַרפט קאסטן אזוי פיל געלט, אז איך וואלט זיך געדאַרפט לאָזן אָן א פראַנק. מיינ וואליווע מיט די מאנסקריפטן האב איך באהאלטן ביי א באַ־קאנטן פלעמער פון מיינ גאס, א געוויסער האנס פאלקס.

די פרוי בראַבאַנטס, די מוטער פון די סאַנדערס, האט מיר געראָטן, איך זאָל צוגיין צום דעקאן פון ליער, אַז ער וועט מיר אפשר קענען העלפן צו באַהאלטן ערגעץ מיינע קינדער.

אין א געוויסן פרימאָרגן האט מיך אַ טאַכטער פון דער פרוי בראַבאַנטס אַהינגעפירט צום דעקאן. מיר האָבן אַנגעקלונגען אין אַ ווייס הויז, נישט ווייט פון דער גרויסער גומאַריס־קירכע אין ליער. אַ פרוי האט אונז אויפגעעפנט די טיר. ווען מיר האָבן זיך געפרעגט אויפן דעקאן, האט זי געזאָגט, אַז זי גייט אים באלד רופן. און ווירק־לעך, איז דער דעקאן אליין באלד דערשינען. אַ מענטש פון מיטעלן וווקס, שוין אוודאי אין די פופציקער, מיט לאַנגע האַר. ער איז געווען אַנגעטאָן אין שוואַרצע, גלחישע קליידער און אין בלויון קאַפּ. ער האט אונז ביידע איינגעלאָדן אין אַ גרויס, שיין צימער, אָבער איך האָב אים דערקלערט, אַז איך וואלט געוואלט מיט אים אליין רעדן, האט ער דאָן די טאַכטער פון די בראַבאַנטס אוועקגעשיקט.

איך האָב דעם דעקאן דערקלערט דעם ציל פון מיינ קומען, צי ער וואלט מיר נישט געקענט העלפן אַריינצוגעבן מיינע קינדער ערגעץ אין

א קלויסטער? ער האט מיך גאנץ גוט אויסגעהערט. ער האט מיר גע- זאגט, אז ער איז גענוי אינפארמירט, וואס דער דייטש טוט מיט די יידן, נאר העלפן קען ער מיר נישט. איך בין דאן ווידער אוועק אהיים מיט גארנישט. איצט האבן מיר זיך שוין פון אלעם מיאש געווען און גע- ווארט יעדן טאג אויף אונזער גורל.

איך מיט מיין פרוי פלעגן א סך מאל ליגן צו האלבע נעכט און נישט שלאפן. אט, אט, האט זיך אונז געדוכט ביי יעדן קלאפ, ביי יעדן שאַרף, אז אן אויטאָ שטעלט זיך אָפּ פאַר אונזער טיר. אַ סך מאַל פלעגן מיר אויפקומען אין מיטן דער נאַכט פון שרעקלעכע חלומות און קאַש- מאַרן, אַז די דייטשן האָבן אונז געכאַפּט. מיר זענען אַנטלאָפּן. מען האָט אויף אונז געשאָסן, אַ סך מאַל האָבן מיר געזען בילדער אין חלום, ווי מען שיסט יידן, פרויען און קליינע קינדער. מיר האָבן געהערט אין חלום די געוויינען און געשרייען פון די געפייניקטע יידן. דעמאָלט, פלעג איך אָדער מיין פרוי אויפקומען אין אַנגסטן, אינגאַנצן באַגאַסן מיט שווייס און שווער זיפּצן. אַ סך מאַל פלעג איך אָדער מיין פרוי שרייען אין שלאָף, פלעגן מיר זיך אויפוועקן. — וואָס איז? — יא, איך האָב ווידער געהאַט אַזאַ שרעקלעכן חלום. און ווי גליקלעך זענען מיר געווען, ווען מיר האָבן געזען, אַז מיר געפינען זיך נאָך אין אונזער בעט ביי אונזערע קינדער.

וואָרד ווערמילן זאָגט ערגעץ אין זיינס אַ ווערק, אַז אַ שלעכטער חלום איז פּערד-אַרבעט. אָבער אונזערע קאַשמאַרן ביינאַכט האָבן אונז אַ האַלב לעבן אוועקגענומען. מיר פלעגן אויפשטיין אינדערפרי אַזוי מיד, אַזוי ווי מיר וואָלטן געטאָן די שווערסטע אַרבעט.

מיר האָבן געהאַט אַ שטיקל הויף, וואָס מען האָט אין אים גע- זעצט קאַרטאָפּל און אַנדערע גרינסן. מיין פרוי פלעגט זיך מיט מיר קריגן, פאַרוואָס איך באַאַרבעט נישט דעם הויף אַזוי שיין ווי די אַנ- דערע פלעמישע שכנים. מיין פרוי האָט מיך נישט געוואָלט פאַרשטיין, אַז איך האָב איר דערקלערט, אַז איך האָב נישט קיין מוט צו קיין אַרבעט. אַ מענטש, וואָס וואָרט יעדן טאָג אויף זיין טויט, האָט דאָך זיכער נישט קיין מוט נאָך זיין הויף שיין אויפצופוצן. און וויפיל איך האָב איר דאָס דערקלערט, האָט זי מיך נישט געוואָלט פאַרשטיין, נאָר פלעגט זיך מיט מיר קריגן, אַז איך בין פּויל. — קוק, פלעגט זי צו מיר טענהן — ווי די אַנדערע הייף זענען שיין פאַראַקערט, שיין פאַר- זייט, און אַזוי ווייטער. מיר האָט מיין האַרץ ווי געטאָן, אַז זי האָט מיך נישט געוואָלט פאַרשטיין, אַז מיך אינטערעסירט גאַרנישט אין לעבן, נאָר זי מיט די קינדער.

איך האָב נאָך געטראַכט און געקלערט צו קענען אַוועקגעבן ערגעץ די קינדער. אָבער וויפיל מיר האָבן גערעדט און געטראַכט, איז אַלץ געבליבן ביים זעלבן. פאַרוואָס דאָס איז אַזוי געשען, ווייס איין גאָט. מיר האָבן שטענדיק רעזאָנירט אַזוי: דער גרעסערער האָט אַ צו גרויס מויל און ער וועט באַלד דערציילן, ווען ער וועט ערגעץ זיין, אַז ער איז אַ ייד, קאָן מען אים נאָך אפשר אַמאָל שנעלער קומען נעמען, ווי ער וועט בלייבן אין דער היים. דעם קלענערן, בערעלען, ערגעץ אַוועק־געבן, האָט מען אויך דאָס זעלבע רעזאָנירט, טאָמער ווערט מען גע־וויער, אַז דאָס איז אַ יידיש קינד, קאָן ער נאָך אַמאָל שנעלער אַרײַב־פאלן אין די דייטשע הענט, ווי אינדערהיים. און עס איז דאָך שטענדיק אַזוי באַנג געווען אָן די קינדער. אַזוי האָבן מיר זיך פאַרלאָזט אויף גאָט, און מיר האָבן געגלויבט, אַז מיר וועלן אפשר פאַרגעסן ווערן, און מיר וועלן אפשר פון די דייטשע הענט ניצול ווערן. מיר זאָלן זיך אַלע גיין צוזאַמען באַהאַלטן, האָט מען אויך מורא געהאַט, אַז מיר קאָנען נאָך אַמאָל שנעלער פאַראַטן ווערן, אַזוי ווי עס איז טאַקע געווען מיט אַ סך יידן, ווייל ווען עמעצער באַהאַלט זיך אויס, און מען קומט אויף אַ פּרעמדן פּלאַץ, איז שטענדיק מער אויפּפאַלנד. אַזוי זענען מיר געבליבן וווינען, וווּ מיר האָבן געוווינט און זיך פאַרלאָזט אויף גאָטס חסד.

אין אַזאַ לאַגע איז אַוועק איין חודש נאָכן אַנדערן. די יידן פון בריסל, אַנטווערפן, שאַרלערוואַ, ליעזש, האָט מען שוין לאַנג געהאַט אַוועקגעשיקט. נאָר פון צייט צו צייט האָט מען געהערט, אַז דאָ און דאָרט האָט מען געפונען באַהאַלטענע יידן. אין חודש יולי 1942 האָט מען אַנגעהויבן אַרויסצושיקן די יידן פון בעלגיע. איצט איז שוין געווען ווינטער. איך געדענק נישט אין וועלכן חודש דאָס איז געשען, ווען מען האָט אַנגעהויבן אַרויסצושיקן די יידן, האָב איך נאָך געהאַט אויסער די פינף טויזנט פּראַנק, וואָס איך האָב געהאַט באַצאָלט פאַר די קינדער, ווען איך האָב זיי געהאַט אַוועקגעגעבן צום פּלעמער, נאָך דרייסיק טויזנט פּראַנק. געווסט האָב איך, אַז יעדן פּראַנק, וואָס דער דייטש געפינט ביי אַ ייד ווען ער כאַפט אים, נעמט ער אים צו. דאָן האָב איך גע־זאָגט צו מיין פּרוי — נעם די דרייסיק טויזנט פּראַנק און גיב זיי אַרײַן אויף דער פּאַסט אויף דיין נאַמען. — טאָמער — האָב איך גע־זאָגט — וועל איך אַוועקגעשיקט ווערן אויף אַרבעט, וועסטו האָבן געלט צו לעבן מיט די קינדער.

איצט ווען די פינף טויזנט פּראַנק זענען מיר שוין געהאַט אַוועק־געגאַנגען, האָב איך געזאָגט צו מיין פּרוי — גיי אויף דער פּאַסט בעטן

פינף טויזנט פראַנק. אָבער ווען מיין פרוי איז געקומען אויף דער פּאָסט נאָך געלט, האָט מען איר דערקלערט, אַז אַ ייד, אויב ער וויל אַרויס-נעמען געלט פון דער פּאָסט, מוז מען צוערשט אָנפרעגן ביי דער דיי-טשער מאַכט. מיין פרוי האָט באַוווּזן אַן אומפּאַרזיכטיקייט, און האָט געבעטן די פינף טויזנט פּראַנק, טראָץ דעם וואָס זי האָט דייטלעך גע-הערט, אַז מען מוז אָנפרעגן ביי דער דייטשער מאַכט. ווען מיין פרוי איז אַהיימגעקומען און איך האָב געהערט וואָס זי האָט געטאָן, האָב איך אָנגעהויבן שטאַרק צו שרייען. — וואָס האָסטו געטאָן? — האָב איך צו איר געשריגן. — דו האָסט דיך, מיך און די קינדער אומגליקלעך געמאַכט. — איצט וועט מען זיכער פון אונז געווויער ווערן. — מיר האָבן דאָך נאָך סחורה צו פאַרקויפן אויסער דעם געלט אויף דער פּאָסט, האָב איך צו איר געזאָגט. איך האָב צו איר געשריגן, אַז זי זאָל צוריק-גיין אויף דער פּאָסט צוריקציען די אָנפּראַגע. האָט זי מיר געענטפּערט, אַז זי גייט נישט, בכּן איך האָב נישט געדאַרפּט אַריינלייגן קיין געלט אויף דער פּאָסט. די טעג זענען געווען קליין, אין דרויסן איז שוין באַלד געווען פינצטער. עס איז נאָך אינגאַנצן געווען אַ האַלבע שעה צייט צום שליסן פון דער פּאָסט.

איך האָב שנעל געכאַפּט מיין וועלאָ און בין געפאַרן צו דער פּאָסט אין דער פינצטער, ווייל איך האָב פּונקט קיין ליכט אויף אים נישט געהאַט. אויף דער פּאָסט האָב איך געבעטן דעם באַאַמטן, וווּ מיין פרוי האָט געמאַכט די אָנפּראַגע וועגן געלט, צי עס איז נישט מעגלעך צוריק-צוציען די אָנפּראַגע. דער באַאַמטער האָט מיר דערקלערט, אַז די אָנ-פּראַגע מיטן פּאָסט-ביכל זענען מיט אַ פאַר מינוט צוריק פּונקט אַוועק. איך האָב דעם באַאַמטן געפרעגט, צי עס איז נישט מעגלעך די אָנפּראַגע צוריקצוציען פון בריסל? אַז אונז דראָט דורך די אָנפּראַגע אַ גרויס גע-פאַר. — יא, האָט דער באַאַמטער מיר געענטפּערט, די אָנפּראַגע קאָן נאָך פון בריסל צוריקגעצויגן ווערן, ווייל דאָס פּאָסט-ביכל מוז צוערשט איידער די אָנפּראַגע גייט אַוועק צו די דייטשן, אַריינקומען אין דער הויפּט-פּאָסט פון דער שפּאַר-קאַסע אין בריסל. — נאָר דו מוזט, האָט דער באַאַמטער צו מיר געזאָגט, שרייבן אַן עקספרעס-בריוו, אָדער אַ קאַרטל, צום דירעקטאָר פון דער שפּאַר-קאַסע קיין בריסל, — ער אַליין קאָן די אָנפּראַגע פאַרניכטן.

איך האָב דאָן געבעטן דעם באַאַמטן אָנצושרייבן פאַר מיר אַ קאַרטל צום דירעקטאָר, ווייל איך קען נישט גוט די פּלעמישע שפּראַך אין שריפט. דער באַאַמטער איז — זעט אויס, געווען אַן אַנטיסעמיט און האָט מיר מיין בקשה אָפּגעזאָגט. איך האָב זיך אַרומגעדרייט פאַרצווייפלט

מיט א פאסט־קארטל אין דער האַנט, און האָב נישט געוויסט וואָס פאַר אַן עצה איך זאָל מיר געבן. אויף דער פּאָסט איז אַרײַנגעקומען עפעס אַ שײַן־געקליידעטער פּלעמער. איך האָב אים געבעטן, ער זאָל מיר שרײַבן אַ פאַר ווערטער, אָבער אויך ער האָט מיר אָפּגעזאָגט. און דאָ איז מען שוין געגאַנגען באַלד שליסן די פּאָסט. אין דער לעצטער מינוט האָט זיך אויף מיר מרחם געווען אַ פּרוי, וואָס האָט געאַרבעט אויף דער פּאָסט. זי האָט באַמערקט מיין פאַרצווייפלונג, האָט זי מיך צוגערופּן צום פענצטערל, וווּ זי איז געזעסן און האָט מיר אָנגעשריבן דאָס קאַרטל. דאָן בין איך מיט דעם קאַרטל אַוועקגעלאָפּן אויף דער סטאַציע, און עס אויפגעגעבן עקספרעס.

ווען איך בין געקומען אַהיים פון דער סטאַציע, בין איך ווייטער געווען זייער אומרויאיק, טאָמער טוט דער דירעקטאָר די אָנפּראַגע נישט אָנולירן, און טאָמער וועט דאָס עקספרעס־קאַרטל צו שפעט אָנקומען. דאָן האָט מיין פּרוי באַשלאָסן, אַז זי וועט אַליין אַרײַבערפאַרן קיין בריסל, אַזוי, אַז ניין אַזײַגער אינדערפרי, באַלד ווי מען וועט אויפמאַכן די פּאָסט, וועט זי שוין זײַן, און דאָן וועט די אָנפּראַגע נאָך זיכער נישט האָבן אַוועקגעגאַנגען.

דאָס איז דעמאָלט געווען אין אַ פּרײַטיק, האַלב זעקס אַזײַגער אינ־דערפרי. אין דרויסן איז נאָך געווען גוט פינצטער, איז מיין פּרוי מיטן ערשטן צוג אַוועקגעפאַרן קיין בריסל. זי איז נאָטירלעך געווען אין אַ גרויסער געפאַר, טאָמער ווערט זי לעגיטימירט, ווייל מען פלעגט דעמאָלט אין די צוגן לעגיטימירן און נאָך אַלץ געזוכט יידן. פון לייער איז מיין פּרוי געפאַרן קיין בריסל מיט אַן אַרבעטער־צוג, וועלכער — ווי איך האָב געוויסט — ווערט קיינמאָל נישט קאָנטראָלירט און ער איז נישט אַרײַנגעקומען אויף דער סטאַציע פון בריסל, נאָר אין שכאערבעק, אַ פאַרשטאַט פון בריסל. צוריקוועגס — האָב איך איר אָנגעזאָגט — זאָל זי נישט פאַרן מיטן עלעקטרישן צוג פון בריסל קיין מעבעלן, נאָר מיטן טראַם ביז ווילפאַרד. פון ווילפאַרד — האָט איך איר דערקלערט — גייט אַן אויטאָבוס ביז מעכעלען און פון מעכעלען גייט אַן אויטאָבוס ביז לייער.

אינדערפרי האָב איך די קינדער אָנגעטאַן. דאָס גרעסערע יינגל האָב איך געשיקט אין דער שולע. דאָן בין איך געגאַנגען צום קצב נאָך פלייש, ווייל נאָר איינמאָל אין דער וואַך, יעדן פּרײַטיק, האָט מען באַ־קומען פלייש. איך געדענק, אַז איך האָב געקויפט זופּן־פלייש. איך האָב צוגעשטעלט באַבעלעך, אַזוי ווי מיר זענען געווען געוויינט צו קאַכן אויף יעדן שבת. נאָכמיטאָג, האָב איך גערעכנט, וועט מיין פּרוי זײַן אינדער־אָהיים.

ווען מיין יינגל איז פיר אַזייגער געקומען פון שולע, האָט ער זיך געפרעגט, צי די מאַמע איז שוין געקומען. — ניין, האָב איך אים געזאָגט. — מען האָט די מאַמע אוודאי געכאַפט אין בריסל — האָט ער געזאָגט. ער איז דעמאָלט אינגאַנצן אַלט געווען אין זעקסטן יאָר. איך האָב די קינדער געגעבן צו עסן און אַליין בין איך שוין אַרומגע- גאַנגען אומגעדולדיק און נישט געוואוסט, וואָס איך זאָל קלערן, ווייל לויט מיין רעכענונג האָט זי שוין לאַנג געדאַרפט זיין אינדערהיים. און דאָ רוקן זיך די שעהן, פינף, זעקס, זיבן, עס איז שוין גוט פינצטער, אפשר, האָב איך גערעכנט, וועט זי צוריקומען מיט דעם זעלבן אַר- בעטער-צוג, וואָס פלעגט אַריינקומען קיין ליער פון שכאַערבעק צען מינוט נאָך זיבן פאַרנאַכט.

איך האָב מיינע קינדער אַריינגעגעבן צו אַ שכן און האָב גענומען מיין וועלאָ און בין צוגעפאַרן אַפּוואַרטן מיין פרוי ביי דער סטאַציע, ווייל איך האָב גערעכנט, אַז זי וועט איצט זיכער אַנקומען. אָבער ווי גרויס איז געווען מיין פאַרצווייפלונג, ווען איך האָב געזען אַלע מענטשן פון צוג אויסשטייגן און מיין פרוי איז צווישן זיי נישט געווען. איך בין נאַטירלעך אַהיימגעלאָפן מיט אַ פאַרביטערט האַרץ און אַנגעהויבן שטאַרק וויינען.

ווען מיינע קינדער האָבן געזען, אַז איך ווין אַזוי, האָבן זיי אויך אַנגעהויבן צו וויינען. — וווּ איז אונזער מאַמע? — מען האָט געכאַפט אונזער מאַמע, האָט דאָס גרעסערע יינגל געוויינט. — די דייטשן וועלן זי הרגענען. אין דריטן הויז פון מיר האָט געוויינט אַ פלעמישע פאַמיליע פון גענט. דער הער וואָן קאַטערען. ער האָט דערהערט דאָס געוויין פון מיר און מיינע קינדער און איז צו מיר אַריינגעקומען מיך טרייסטן. דער הער וואָן קאַטערען איז געווען פאַרן קריג אַ מיליטער-מאַן פון פאַך, ער איז געווען אַ גרויסער שונא פון דייטש. ער האָט מיינע קינדער אַביסל שטיל געמאַכט. איך האָב די קינדער געגעבן צו עסן באַבעלעך מיט יויך און האָב זיי אַנגעהויבן אויסצוטאָן צום לייגן שלאָפן. ווי איך שטיי אַזוי מיט דעם הער וואָן קאַטערען די קינדער אויס- צוטאָן, קומט מיין פרוי צו גיין. איך האָב שרעקלעך אַנגעהויבן צו וויי- נען און צו שרייען, וואָס זי איז עפעס אַזוי שפּעט צוריקגעקומען. האָט זי מיר דערציילט אַ גאַנצע מעשה, אַז זי האָט פאַרשפּעטיקט דעם אויטאָ- בוס פון מעכעלען קיין ליער פון פיר אַזייגער און זי האָט געמוזט וואַרטן אויפן אויטאָבוס פון זיבן אַזייגער. זי האָט מיר אויך דערנאָך דערציילט, אַז זי איז אין בריסל געגאַנגען געווייער ווערן וועגן פאַרשידענע באַ- קאַנטע, צי זיי זענען נאָך דאָרט, אָדער מען האָט זיי שוין אויך אַוועקגע-

שיקט. און דאָס גלויב איך, איז געווען די סיבה פון איר דעמאָלטיקן אַזוי שפּעט אַהיימקומען.

מיין פרוי האָט מיר דערציילט, אַז אויף דער פּאָסט האָבן די בעל-גישע באַאַמטע זי זייער גוט אויפגענומען, אָבער דאָס ביכל איז נאָך אין דער פּאָסט נישט געהאַט אַריינגעקומען, אַזוי, אַז זי האָט עס נישט געקאָנט באַלד מיטברענגען, נאָר די באַאַמטע האָבן איר פאַרזיכערט, אַז אַזוי שנעל ווי דאָס ביכל וועט אַריינקומען, וועלן זיי די אַנפּראַגע פאַר-ניכטן און דאָס ביכל וועלן זיי צוריק אָפּשיקן קיין לייער, שפּעטסטנס, האָבן זיי געזאָגט, וועט דאָס ביכל זיין צוריק אין לייער אַזוי קעגן מאַגן-טיק, אָדער דינסטיק.

עס איז אָבער געקומען דינסטיק און איך האָב דאָס פּאָסט-ביכל נישט געזען, בין איך ווידער געוואָרן זייער אומרויאַק און האָב נאָכאַמאָל אָנגעהויבן צו וויינען, אַז מיין פרוי האָט אונז אַלע געטריבן אין אומ-גליק אַריין. איך האָב, האָב איך צו איר ווייטער געזאָגט, נאָך געהאַט גענוג סחורה און זאָכן צו פאַרקויפּן, איך זאָל נישט דאַרפן אָנקומען צו דעם געלט פון דער פּאָסט. — אויב דו ביזט אַזוי אומרויאַק — האָט מיין פרוי צו מיר ווייטער געזאָגט — פאַר איך ווידער אַריבער קיין בריסל.

דינסטיק אָדער מיטוואַך איז עס געווען, איז זי ווידער געפאַרן קיין בריסל. באַלד נאָכמיטאָג איז זי שוין געווען אינדערהיים און האָט מיטגעברענגט דאָס פּאָסט-ביכל. איך בין געווען גליקלעך, ווען איך האָב זי דערזען מיטן פּאָסט-ביכל. — דו זעסט, האָט זי צו מיר גע-זאָגט, איך האָב דיר דאָך געזאָגט, אַז דו דאַרפסט זיין רויאַק, ווייל די פּאָסט-באַאַמטע האָבן מיר געהאַט פאַרזיכערט, אַז זיי וועלן די אַנ-פּראַגע פאַרניכטן. נאָר דאָס פּאָסט-ביכל איז ערשט אַריינגעקומען מאַגן-טיק אין דער פּאָסט פון בריסל, האָט עס במילא אין לייער נישט געקאָנט אַזוי שנעל צוריק זיין.

איך האָב איצט אָנגעהויבן צו פאַרקויפּן פאַרשידענע קעגנשטאַנדן. ביי דער פרוי בראַבאַנטס האָב איך געהאַט ליגן אַ וואַלזע מיט סחורה, האָב איך אַ טייל סחורה וואָס איז באַשטאַנען פון וואַלזע זאָקן אַרויס-גענומען און פאַרקויפט. די זאָקן איז געווען צייט צו פאַרקויפּן, ווייל זיי האָבן אָנגעהויבן מאַליק צו ווערן.

ביי דער פרוי בראַבאַנטס האָב איך אויך געהאַט ליגן אַ גאַלדענעם "פּונט", האָב איך אים אויך אָפּגענומען און פאַרקויפט צו הערצפעלדס איידעם, דאָן האָב איך הערצפעלדס איידעם, וואָס איז געווען אַ האַלענ-דישער ייד, גלייכצייטיק פאַרקויפט מיין גאַלדענעם זיגער פאַר 7.500

פראַנק. דער זייגער האָט מיך געהאַט געקאַסט אַכט טויזנט פראַנק, האָב איך נאָך צו אים צוגעלייגט 500 פראַנק, טראָץ דעם, וואָס גאַלד איז דעמאָלט נאָך העכער געשטאַנען, ווי ווען איך האָב געקויפט דעם זייגער. אָבער אַזוי איז עס, האַנדלשאַפט איז קיין ברודערשאַפט. דער האַלענדער האָט געזוכט צו פאַרדינען. שענער פון אַלעם איז, וואָס אַ צייט שפעטער, איז דער האַלענדער מיר געקומען רעקלאַמירן, אַז ער קאָן מיין זייגער נישט פאַרקויפן מיט קיין ריווח און אַז עס שטייט אים נאָך צוצולייגן געלט, האָב איך אים נאָך צוריקגעגעבן 500 פראַנק.

זיבעטער קאפיטל

אזוי איז אַוועק אַ שטיק זומער און אַ ווינטער און מיר האָבן כסדר רואיק געלעבט אין אונזער וווינונג. מיר האָבן זיך אין ליער פריי באַ-וויגן. מיר זענען אַליין געגאַנגען נעמען אונזערע ראַציע-מאַרקעס. מיין פרוי פלעגט גיין מיט די קינדער אַ סך מאָל קיין ליער שפאַצירן, אָדער אין סינעמאַ. אַ נס איז געשען: מיר זענען פאַרגעסן געוואָרן. זומער פלעג איך אַ סך מאָל נעמען מיין גרעסער אָדער קלענער יינגעלע, אויפזעצן אויפן וועלאָ און מיט זיי פאַרן אין די דערפער אַרײן נאָך אַ שטיקל פוטער, אָדער איך פלעג פאַרן זוכן גראַז — עסן פאַר די קרוי-ליקעס, וואָס מיר האָבן איצט געהאָדעוועט. ווי גליקלעך בין איך דע-מאָלט געווען, ווען איך האָב איינעם פון מיינע יינגלעך מיטגענומען אויף מיין וועלאָ. יעדע מינוט האָב איך געהערט דאָס וואָרט "פאַפּאַ", וואָס איז דאָס פאַר אַ וואַסער? פאַפּאַ, וואָס איז דאָס פאַר אַ פעלד? וואָס איז דאָס פאַר אַ וועלדל? איך האָב זיי אַלץ געגעבן צו פאַרשטיין. ווי האָבן זיי זיך געפרייט, ווען זיי האָבן געזען ביי אַ פויער קליינע הינדלעך, הינטלעך, קאָזעלעך. מיט אַלעם האָבן זיי זיך אַזוי געפרייט. אין זיי איז געוואָרן איינגעפלאַנצט די ליבע צו דער נאַטור אַזוי ווי אין מיר. אַפילו מיין קלענער יינגעלע פון דריי יאָר, האָב איך באַמערקט, ווי ער איז אויפמערקזאַם אויף דער נאַטור. ער האָט ליב געהאַט צו קוקן אויף דער אונטערגייענדיקער זון. אויף אַ רויטן הימל. און דעמאָלט פלעגט ער מיר שטעלן פאַרשידענע פראַגן. — פאַפּאַ, ווער מאַכט דאָס אַלץ אַזוי? — און נאָך אַנדערע פראַגן. מיין האַרץ איז געוואַקסן פון גליק. איך פלעג דאָן מיינע קינדער קושן. איך פלעג זיי אַלץ קויפן. גאַרנישט איז מיר פאַר זיי געווען צו טייער. איך האָב זיי געקויפט אייער, שפּעק, טראַץ דעם, וואָס דאָס איז דעמאָלט געווען זייער טייער.

איך אָדער מיין פרוי פלעגן גיין אַ סך מאָל מיט נאָך אַ שכן אין וואַלד אַרײן קלייבן האַלץ. פלעגן אונזערע קינדער מיטלויפן און זיך שפּילן. אַפּגעברענט פון דער זון זענען זיי אַהיימגעקומען צו שפּרינגען מיט שטעקעלעך אין די הענטלעך. אַ סך מאָל האָב איך זיך פאַרטראַכט.

מיינע קינדער געניסן נאך פון דער פרייער נאטור, ווייסן נישט פון קיין הונגער, אין דער צייט, ווען אנדערע יידישע קינדער זענען אויסגע- גאנגען פאר הונגער און זענען שוין לאנג טויט. דאס האב איך גאנץ גוט געוויסט, אז עס איז אזוי, ווייל איך פלעג ביי א שכן יעדע פאר שעה זיצן ביים ראדיא און הערן די ענגלישע באריכטן. דא, האט דער דייטש אויסגעהרגעט אזוי פיל און אזוי פיל יידן. דא אזוי פיל. און אין פוילן האט מען געמאכט א שעכט-הויז, ווו מען פארזאמלט אלע יידן און מען הרגעט זיי אויס. די באריכטן פלעג איך א סך מאל הערן אין דער דייטשער שפראך, וועלכע דער פלעמער, וואס פלעגט הערן ווי איך דעם ראדיא, האט זיי נישט פארשטאנען. דעמאלט פלעג איך ווערן אזוי טרויעריק און האב מיר נישט געוויסט קיין עצה צו געבן. איך פלעג דאן א סך מאל ווידער טראכטן זיך צו גיין באהאלטן.

איינמאל בין איך געשטאנען ביים ראדיא און געהערט א רעדע פון טאמאס מאן, ווי ער ווענדט זיך צו די היטלעריסטישע שטאטס-מענער, אויב זיי מיינען עס ערנסט, אז די יידן זענען שולדיק אינעם קריג און, אז ווען נישט די יידן וואלט די מלחמה נישט געווען אויסגעבראכן? דאן האט טאמאס מאן דערציילט פארן דייטשן פאלק, ווי אזוי מען הרגעט אויס די יידן. אז אין פוילן ביי קאנין, האט מען מיט איינמאל צוזאמענגעטריבן עלף טויזנט יידן, מענער, פרויען און קינדער און אין איין פערטל שעה צייט, האט מען די עלף טויזנט מענטשן אויסגע- מארדעט, טראץ די אלע געוויינען און געשרייען פון די אומגליקלעכע מענטשן. און טאמאס מאן פרעגט דאס דייטשע פאלק, צי עס ווייס פון אט-די גרויל-טאטן? דעמאלט האב איך זיך גוט צעוויינט, און דער טרויער איז א פאר טעג נישט אראפ פון מיין פנים. איך האב מיר א סך מאל געשטעלט די פראגע, צי איז די מלחמה נישט קיין קאמפלירטער שפיל? — כדי צו פארניכטן דעם קאמוניזם אין איראפע, האט מען געמאכט א פלאן — מוז מען צוערשט דארט פארניכטן דאס גאנצע יידנטום. מיט די אנדערע פעלקער וועט מען זיך שוין אן עצה געבן, זיי זענען נישט אזוי אנטוויקלט ווי די יידן און זיי וועט מען קאנען שנעל מאכן פאר אויס קאמוניסטן.

איך האב ביי מיר אנגעהויבן אפן צו באשולדיקן ענגלאנד אין טייוולאנישן שפיל פון מארדן די יידן. איך האב ביי קיין שום אופן מיר נישט געקאנט צוגלויבן, דאס אזא וועלט ווי אמעריקע, ענגלאנד און די אנדערע לענדער פון איראפע, זאלן נישט קענען, ווען זיי ווילן, רעאגירן קעגן אויסמארדן א גאנץ פאלק אויף אזא אופן, וואס איז נאך אין דער געשיכטע נישט פארגעקומען. עס איז באקאנט, אז אפילו ביי

די ווילדעסטע שטאמען אין אפריקע, אָדער אין אַזיע, ביי זייערע גרעס־טע רציחות — ווי די שטאמען למשל אין האַלענדיש ניי־גווינעאַ, וואָס זענען געווען באַקאַנט פאַר קעפֿ־שניידער. זיי פלעגן זיך אַוועקלאָזן אין די ווייטע געגנטן אַנפּאַלן אַנדערע שטאַמען און זיי אָפּהאַקן די קעפּ. די מענטשן־קעפּ פלעגן זיי דערנאָך האַלטן ביי זיך פאַר אַ באַצירונג, אָבער קליינע קינדער פלעגן די ווילדע שטאַמען דאָך נישט הרגענען. אָבער אין 20־סטן יאָרהונדערט הרגעט דער דייטש קליינע קינדער, אַפילו זויגלינגען. שריי איד אַפּן פון מיין טיפּסטן האַרץ, אַז גאַנץ אייראָפּע און גאַנץ אַמעריקע און ענגלאַנד, זענען שולדיק אין דער גרויסער שחיטה פון יידישן פּאָלק.

איך האָב אַפילו שפּעטער אַנגענומען די השערה, אַז דאָס אַראַפֿ־וואַרפּן מוסאָלינין פון זיין מאַכט אין יאָר 1943, איז אויך געווען אַ מאַנעוור פון ענגלאַנד מיטן דייטש. אַזוי ווי מוסאָליני האָט נישט גע־וואַלט אין זיין לאַנד אַדורכפירן די ראַסן־געזעצן קעגן יידן מיט דער גאַנצער שטרענגקייט. און נישט נאָר האָט מוסאָליני אין זיין לאַנד נישט איינגעפירט די געזעצן קעגן יידן, נאָר אַפילו אין די באַזעצטע לענדער אויך נישט. ווי למשל אין גריכנלאַנד און אין דרום־פּראַנק־רייך, דער טייל וואָס איז געווען באַזעצט פון איטאַליע. האָט מען מוסאָ־לינין אַראַפּגעוואַרפּן און מען האָט אויך געקאַנט אויסראַטן און פאַר־ניכטן דאָס איטאַליענישע יידנטום, דאָס גריכישע יידנטום און דאָס ייד־נ־טום פון דרום־פּראַנקרייך. אַלץ איז צוגעגאַנגען סיסטעמאַטיש. יעדעס לאַנד לויט זיין ריי. ווי למשל די יידן פון דענעמאַרק און נאָרוועגיע. איך האָב געגלויבט, אַז ענגלאַנד וועט אַזוי לאַנג פירן מלחמה מיטן דייטש, ביז עס וועט קיין איין ייד אין אייראָפּע נישט מער לעבן.

און דאָס האָט אויך אַ קינד געקענט זען, אַז דאָ קומט פאַר אַ טייוור־לאַנישע מלחמה, וואָס איז נאָר געצילט קעגן יידישן פּאָלק, ווייל איינ־ציקווייז, ווו עס האָט זיך נאָך ערגעץ אויסבאַהאַלטן אַ ייד, האָט מען אים מיט דער צייט דאָך אַפּגעזוכט און געפונען. — וואַרט, האָט אוודאי דער דייטש געזאָגט צו ענגלאַנד — נישט אַיילן זיך מיט דעם ענדיקן די מלחמה — מען געפינט נאָך כסדר באַהאַלטענע יידן. — איך וועל אַזוי זען צו טאָן, אַז איך זאָל דעם לעצטן געפינען. און דער דייטש האָט געהאַלטן וואַרט. ער האָט אַרגאַניזירט אַזאַ שטאַרקן שפּיאַנאָזש־דינסט און אַזעלכע שטאַרקע שטראַפּן פאַר די, וואָס פלעגן אויסבאַ־האַלטן אַ ייד, אַז כמעט קיינער האָט מער נישט געוואַלט. פאַר קיין שום געלט, אויסבאַהאַלטן אַ ייד. אַזוי פלעגט דער דייטש, אַז ער האָט

ערגעץ געפונען א ייד, מיטנעמען די קריסטלעכע פאמיליע און מען האט זיי קיינמאל נישט מער צוריקגעזען.

מיינע קינדער פלעגן אינסטינקטיוו אזוי מורא האבן, אז ווען זיי האבן געזען א דייטש, פלעגן זיי ציטערן און וויינען. א סך מאָל, אז איך בין געגאנגען מיט מיין קלענער יינגעלע אין געשעפט אריין עפעס קויפן, פלעגט ער זיך אָפט אומקוקן. — בערעלע, האָב איך אים געפרעגט, וואָס קוקסטו זיך עפעס אזוי אום? — פאָפּאָ, האָט ער צו מיר געזאָגט, איך קוק זיך אום, צי עס קומען נישט אָן קיין דייטשן.

אז די מלחמה איז עפעס אַ טיילוואַגנישע מלחמה, האָבן אויך די קריסטן אָנגעהויבן צו מערקן. ווי למשל די פלעמער און די פראַנצויזן. זיי האָבן אַלע אָנגעהויבן צו ווערן פעסימיסטיש געשטימט און געשריגן, אז דער דייטש פירט די מלחמה לויטן ווילן פון די ענגלענדער און אז די גאַנצע מלחמה איז נישט מער ווי אַ קאַמעדיע־שפּיל. דער האָס פון פלעמישן פּאָלק איז דעריבער כסדר אזוי געוואַקסן קעגן ענגלענדער, ווי קעגן דייטשן.

אזוי איז שוין אַוועק אַ יאָר, ווי מען האָט די יידן אָנגעהויבן צו דעפּאָרטירן און מיר זענען נאָך אַלץ געזעסן אין אונזער וויינונג. איינ־מאַל, געווען איז עס אין אָנפאַנג זומער, האָט צו מיר מיין פרוי געזאָגט — איך האָב געהערט, אז אַ שוואַנגערע פרוי נעמען די דייטשן נישט מיט, אויב זיי קומען נעמען. — גוט, האָב איך געזאָגט צו מיין פרוי, איך וועל זען אז דו זאָלסט שוואַנגערן. עס איז אַוועק אַ פּאַר וואָכן, האָט מיין פרוי מיר דערציילט, אז זי שוואַנגערט. איצט האָט זי זיך ווידער אָנגעהויבן צו באַזינען, נאָך וואָס האָט עס איר געטויגט אין אַזאַ צייט, ווי מיר לעבן, נאָך אַ קליין קינד. עס איז פאַרבונדן מיט אזוי פיל קאָסטן. מיין פרוי האָט דאָן איינגענומען עפעס אַזעלכע פּילן, וואָס זי האָט מיטגעברענגט פון אַן אַפּטיק און פון דער שוואַנגער־שאַפט איז גאַרנישט געוואָרן.

איך האָב איצט ווידער געדאַרפט געלט. איך האָב געטראַכט צו פאַרקויפן סחורה. אָבער וואָס וועט זיין, אז איך וועל די סחורה שוין האָבן פאַרקויפט? וווּ וועל איך דאָן נעמען געלט? די סחורה איז אויך כסדר געשטיגן. אזוי, אז עס איז מיר געווען אַ שאַד זי צו פאַרקויפן.

איך האָב זיך דאָן געוואַנדן צו הערצפעלדס איידעם — דעם האַלענ־דער — מיט אַ פּראָפּאָזיציע. — ער האָט מיר אַמאַל געהאַט צוגעזאָגט, אז ער וועט מיר באַרגן געלט. איך האָב צו אים געזאָגט, אז איך וועל אים געבן פינף פּראָצענט יערלעך פונעם געלט, וואָס ער וועט מיר באַרגן, איך וועל ביי אים איינלייגן אַלס משכן מיין פּאַסט־ביכל מיט די

דרייסיק טויזנט פראַנק. אויף יעדע סומע וועל איך אים געבן אַ וועקסל. אַבער ווען עס איז געקומען צום באַרגן, האָט ער אָנגעהויבן צו דרייען מיטן קאַפּ. איך מוז באַמערקן, אַז דער האַלענדער איז געווען אַ רייכער מענטש און האָט נאָך אויך איצט געמאַכט גוטע געשעפטן, ווייל ער האָט געהאַנדלט מיט בריליאַנטן און גאַלד.

דער האַלענדער האָט צוערשט געצעגערט מיר צו באַרגן געלט. אַבער עס זעט אויס, אַז ער האָט זיך אינפאַרמירט, אַז ביים דעמאָלטיקן מצב פון די יידן איז, אויב איך וועל אים געבן אַ מלוכה-געשטעמפלטן פאַפיר מיט דער סומע געלט, וועלכע ער באַרגט מיר און דעם נומער פון פאַסט-ביכל און אַז איך און מיין פרוי גיבן אים רעכט די סומע אַפצונעמען אויף אונזער פאַסט-ביכל, וועט ער זיין הלוואה צוריק באַ-קומען נאָך דער מלחמה. האָט ער מיר ערשט געבאַרגט געלט אויף פינף פראַצענט. אַזוי האָט ער מיר געהאַט געבאַרגט אויף מיין פאַסט-ביכל, ביז די דייטשן זענען אונז געקומען נעמען, 15.000 פראַנק.

פונקט צום יאָר, ווי מען האָט געהאַט אָנגעהויבן צו דעפאַרטירן די יידן, האָט מיין פרוי מיר ווידער דערציילט, אַז זי שוואַנגערט און אַז איצט וועט זי עס שוין נישט קאַלע מאַכן און אַז זי וואָלט אַזוי געוואָלט האָבן אַ מיידל, איך האָב באַמערקט, ווי זי איז ווירקלעך צופרידן, וואָס זי שוואַנגערט.

אין צווישנצייט זענען מיינע צוויי יינגלעך קראַנק געוואָרן אויף מאַזלען. מיין גרעסער יינגל, איז איצט אַלט געוואָרן זעקס יאָר און ער האָט שוין איצט געדאַרפט גיין אין דער שולע אַריין, נישט מער אין דער שפּיל-שולע. מיר האָבן אים איינגעשריבן אין דער שולע. אַבער נאָך אַ פאַר טעג ווי ער איז אַריינגעגאַנגען אין דער שולע, האָט מיך דער דירעקטאָר פון דער שולע געלאָזט רופן און מיר דערקלערט, אַז אַזוי ווי מיין יינגל איז אַ יידיש קינד, קאָן ער מיט קיין פּלעמישע קינד-דער צוזאַמען נישט לערנען.

מיין יינגל איז געווען שטאַרק נידערגעשלאָגן, וואָס ער האָט אין דער שולע אַריין נישט מער געטאַרט גיין און ער פּלעגט דערפאַר אַ סך מאַל אויך וויינען, פאַר וואָס מיר לאָזן אים נישט גיין אין שולע. דאָס קינד האָט עס נעבעך נישט פאַרשטאַנען און מיר האָבן אים אויך נישט געוואָלט זאָגן, פאַרוואָס ער טאָר נישט גיין אין דער שולע אַריין. מיר האָבן דעם קינד קיין קרענקונג נישט געוואָלט אַנטאָן.

איך האָב אַ סך מאַל געפרובירט מיטן יינגעלע צו לערנען, אַבער איך האָב נישט געהאַט קיין געדולד און אויב ער האָט נישט אַזוי

גוט באַגריפן, האָב איך אים געשלאָגן, דאָן האָב איך ליבער מיט אים איבערהויפט נישט געלערנט.

שפעטער האָבן מיר באַקומען אַן אויפפאָדערונג פון אויפזעער אייִ בער די שולעס — פאַרוואָס מיין יינגל גייט נישט אין דער שולע אַריין. — האָב איך אים געענטפערט, אַז מיין יינגל באַקומט הויז־בילדונג און דער דירעקטאָר פון דער שולע האָט אים אויפגעקלערט די סיבה דער־פון, האָט ער דעם ענין צורו געלאָזט.

איך פלעג אַ סך צייט פאַרברענגען מיט לייענען ביכער. מיין פרוי פלעגט פון צייט צו צייט אויך לייענען ביכער. נישט ווייט פון מיר איז געווען אַ ביבליאָטעק, וואָס איז געשטאַנען אונטער דער אויפזיכט פון גלחים. אַזוי, אַז אַ סך ביכער פון דער ביבליאָטעק — וואָס האָט זיך גערופן אין קראַנסקע — האָבן געטראָגן אַ קאַטוילישן כאַראַקטער, ווי למשל, אַזעלכע ביכער וואָס זענען געווען געשריבן דורך פאַרשידענע "פאַטערס" און גלחים. עס האָבן זיך אָבער צווישן זייערע ביכער אויך געפונען אַזעלכע, וואָס זענען געווען זייער אינטערעסאַנט און באַלערנד. ווי למשל, דאָס בוך וואָס איך האָב פאַרגעסן דעם נאָמען פון דעם "פאַ־טער" וואָס האָט עס געשריבן. ער איז, דאַכט זיך, געווען פון וואַלאַסלאַנד אין פלאַנדערן, פון שטעטל סענט־זשילעס. א. נ. "מיינע פינף און דריי־סיק יאָר פון זיין פאַטער אין מאַנגאָליע". אָדער די ריזע־באַשרייבונגען א. נ. "גלייך דורך אַזיע פון קאַנסטאַנץ דע־דעקען". אָדער די ריזע־באַ־שרייבונג דורך טאַרטאַריע פון מ. חוק. איך וועל אויך קיינמאָל נישט פאַרגעסן דאָס בוך וועגן עפעס אַ פראַנצויזישן יונגן אַנאַרכיסט, אַרויס־געגעבן דורך פראַפעסאָר סאַלסמאַן, מיט אַ פאַררעדע פון קאַרדינאַל מערסיע. דאָס בוך טראָגט דעם נאָמען "אַלבער" און איז געשריבן אין פאַרם פון אַ טאַג־בוך. עס דערציילט זיך אין דעם בוך, ווי אַ יונגער אַנאַרכיסט פון 18 יאָר גיט זיך אָפּ מיט אַ באַנדע אַנאַרכיסטן, וואָס האָבן אויסגעפירט פאַרשידענע רויב־אַנפאַלן און מאַרדן. אַ סך פון די אַנאַרכיסטן ווערן געכאַפט און פאַראורטיילט, צווישן זיי אויך אַלבער. טראַץ דעם, וואָס ער האָט זיך אין די אַנפאַלן נישט באַטייליקט און האָט פון זיי נישט געוואוסט.

אַלבער, דערציילט זיך אין דעם בוך, ווערט אַ בעל־תשובה. ער ווערט צוריק אַ גוטער קריסט, ווייל ער קומט צו דער איבערצייגונג, אַז די מענטשן מוז מען אויסבעסערן, נישט דורכן געזעץ, נאָר דורך זיטלעכע לערע. אַלבער דענקט צו ווערן אַ מיסיאַנער, ווען ער וועט אַרויסקומען פון געפענגעניש. דער דירעקטאָר און דער גלח פון געפענ־געניש, אַלע האָבן ליב צו שמועסן מיט אַלבערן צוליב זיין שאַרפֿין.

אלבער שרייבט אין געפענגעניש זיין טאג-בוך פון טאג אָן, ווען ער איז נאָך אומגלויביק, ביז ער ווערט אַ בעל-תשובה. זיין שאַרפזין און זיינע דעראינערונגען האָבן געצויגן די אויפמערקזאָמקייט פון די געפענגעניש-אויפזעער און זיי האָבן איינמאַל זיין טאג-בוך צוגעגנבעט, ווייל זיי האָבן מורא געהאַט, ער זאָל עס נישט פאַרניכטן.

עס איז פונקט געווען אין דער מלחמה פון 1914, ווען אלבער שרייבט זיין טאג-בוך אין דער בריסעלער תפיסה. ער בענקט אַזוי נאָך דער פרייהייט, צו זען כאַטש נאָך איינמאַל זיין מוטער, אַז זיין האַרץ האַלט פון בענקשאַפט נישט אויס און ער שטאַרבט אין דער תפיסה. דאָס איז איינס פון די שענסטע און רירנדסטע ביכער, וואָס איך האָב אין מיין לעבן געלייענט.

די ביבליאָטעק פונעם קראַנסקע האַט געהאַט די מעלה, וואָס מען האַט זיך דאָרט געפילט אַזוי ווי אינדערהיים. עס זענען נישט געווען צוערשט קיין שום רעגולאַמינען, ווי לאַנג מען דאַרף האַלטן אַ בוך. ווי לאַנג איינער האַט געוואָלט האַלטן אַ בוך, האַט ער געמעגט. אַז מען איז געקומען נעמען ביכער, האַט מען נישט געדאַרפט ווייזן קיין פאַס, אַזוי ווי אין דער שטאַט-ביבליאָטעק. מען האַט נאָר געדאַרפט בלויז אויפגעבן דעם אַדרעס. באַצאָלן פאַר די ביכער האַט מען אויך נישט געדאַרפט. אַזוי ווי אין דער שטאַט-ביבליאָטעק. די ביבליאָטעקאַרן זע-נען דאָרט געווען: אַ יונגעראַן מיינס אַ שכן, וואָס די גאַנצע וואַך איז ער אַרומגעגאַנגען איינקאַסירן פאַרן גאַז. דער צווייטער איז געווען אַ שניידער, אַ זון פון אַ פויער, וועלכער האַט געווינט נישט ווייט פון מיר. ביידע יונגעלייט זענען געווען זייער שטילע און אנשטענדיקע. די גאַנצע וואַך האָבן זיי געאַרבעט און זונטיק זענען זיי געזעסן אין דער ביבליאָטעק.

איך פלעג לייענען איצט אַ סך פלעמישע שרייבער. איך האָב נישט געוואוסט, אַז עס עקזיסטירט אויך אַ רייכע פלעמישע ליטעראַטור. איך האָב זיך באַקענט מיט אַזעלכע שרייבער, ווי: הענדריק קאַנסיאַנס. אמער וווטע. וואַרד ווערמילן. וויקטאָר דע-מייער, זשעראַר וואַלשאַפּ, גוסטאַוו זעגערס און נאָך אַ סך אַנדערע. עס זענען מיר אָבער אויך אַ סך מאַל אַריינגעפאַלן אין דער האַנט אַריין ביכער, ביי וועלכע איך פלעג ווערן זייער טרויעריק. אַזוי למשל, דאָס בוך "שקלאַפן פון דער מלחמה 1914" פון עפעס אַ פלעמישן שרייבער פון מערב-פלאַנדערן, פון דער שטאַט רוסעלאַר, מיטן נאָמען לעאַן ווערשנורען. ער באַשרייבט די לידן, וואָס די דעפּאָרטירטע אַרבעטער פון בעלגיע האָבן זיך אַנגעליטן אין פראַנק-רייך אין די לאַגערן. ווי מענטשן וואָס האָבן געוויגן, ווען זיי זענען

געקומען אין די לאַגערן צו אַכציק קילאָ, האָבן נאָך אַ פּאַר חדשים נישט מער געווויגן ווי פּערציק קילאָ. די דעפּאָרטירטע פּלעגן אויסשטאַרבן ווי די פּליגן. ער דערציילט, ווי פּאַר אָנצינדן אין לאַגער בינאַכט אַ שווע־בעלע, האָט אַ דייטשער זעלנער דורכגעשטאַכן מיט אַ באַיאָנעט אַ יונגענמאַן, אַ דאָקטאָרס אַ זון, וואָס האָט זיך אינגאַנצן ערשט געהאַט געפונען אַ טאַג אין לאַגער.

דער יונגערמאַן איז געווען אינגאַנצן אומשולדיק. ער האָט זיך געבעטן ביי דעם דייטשן זעלנער אין פּראַנצויזיש, אַז ער איז אומ־שולדיק. אָבער דער דייטש האָט געגעבן אַ שפרונג אַ פּאַר טריט צו־ריק און דאָן האָט ער מיט זיין באַיאָנעט אַדורכגעשטאַכן דעם יונגענ־מאַנס האַרץ. דער יונגערמאַן האָט אַרויסגעלאָזט אַ גרויס געשריי און איז געבליבן ליגן טויט. דער דייטש — דערציילט ווערשנורען — האָט אָפּגעווישט דעם באַיאָנעט מיט זיין טאַשן־טיכל, אַזוי ווי עס וואָלט גאָר־נישט פּאַרגעקומען. ביי אַזאַ בוך לייענען, פּלעג איך ווערן זייער אויפ־גערעגט און אָנגעהויבן טראַכטן וועגן די יידן, וואָס זענען אַריינגעפּאַלן אין די דייטשע הענט אַריין.

אָדער אַמאָל ווידער האָב איך געלייענט אַ צווייט בוך, געשריבן פון אַ האַלענדישן זשורנאַליסט מיטן נאָמען מאַקפּעלר. דאָס פּאַרכאַפּן פון בעלגיע דורך די דייטשן אין דער מלחמה פון 1914, ער, אַלס זשורנאַ־ליסט פון אַ נייטראַל לאַנד, דערציילט זיך אָן די גרוילטאַטן פון די דייטשן איבער דער בעלגישער באַפעלקערונג. אַזעלכע ביכער האָבן מיינע גערוון צעשרויפט ביז אויף דער לעצטער מדרגה. איך פּלעג דעמאָלט ציטערן אינגאַנצן פון שרעק און נאַכדענקען וועגן די יידן, וואָס זענען אַריינגעפּאַלן אין די דייטשע הענט. איך פּלעג דעמאָלט מיט רחמנות קוקן אויף מיינע קינדער.

זומער 1943 האָט איטאַליע קאַפיטולירט. אַלע מענטשן האָבן גע־מיינט, אַז די מלחמה וועט מער לאַנג נישט דויערן. מיין פּרוי איז געווען צופרידן, וואָס זי שוואַנגערט. זי האָט גערעכנט, אַז ביז זי וועט דאַרפן גיין האָבן דאָס קינד, וועט שוין די מלחמה זיין געענדיקט, ווייל יעדן טאַג האָט דער ענגלענדער געזאַגט אין ראַדיאָ, אַט גייט ער, ער קומט, ער פּאַרט, ער רייט, ער גייט אייראָפּע באַפרייען. אַזוי האָט ער גע־האַלטן אין רייטן און קומען, ביז עס האָט זיך דערנענטערט די צייט, וואָס מיין פּרוי האָט געדאַרפט גיין אין מוטער־הויז אַריין.

שבת, דעם 27־טן מערץ 1944, איז מיין פּרוי אינדערפרי אַוועק אין מוטער־הויז אַריין, און נאַכמיטאַג האָט מען מיר פון דאָרט טעלעפּאָנירט, אַז מיין פּרוי האָט געבוירן אַ טאַכטער.

איך האָב זיך שײַן אָנגעטאַן און אַוועק אין מוטער־הויז אַרײַן. אַ שײַן מײדעלע פֿון 4 קילאָ, מיט בלויע אײגעלעך. מײן פֿרוי איז גע־ווען אַזוי גליקלעך. מיר האָבן באַשלאָסן אַ נאָמען צו געבן אונזער טאָכטער מיט אונזערע מוטערס נעמען, ווייל מײן פֿרויס מוטער איז שוין לאַנג געווען טויט און מײן מוטער האָב איך גערעכנט איז שוין זיכער טויט. מײן מײדעלע האָט געטראָגן דעם נאָמען מירל־בילה. אין פֿראַצויזיש האָט זיך געלייענט מיריעללע בעלאַ.

זונטיק, דעם 28־טן מערץ, האָב איך מײנע צוויי יינגעלעך שײַן אָנגעטאַן און אַוועק מיט זיי באַזוכן זײער שוועסטערל און די מוטער. מײנע יינגלעך האָבן זיך געפֿרייט, אַז זיי האָבן אַ שוועסטערל און מער פֿון אַלע איז מײן פֿרוי געווען גליקלעך. זי האָט דאָס פֿיצעלע קינד אַזוי געקושט אין די הענטלעך און עס געטוליעט צו איר ברוסט. — מײן מאַמעלע, פֿלעגט זי עס שפּעטער רופן, ווייל עס האָט דאָך געטראָגן דעם נאָמען פֿון איר מוטער.

אַזוי פֿלעג איך גיין יעדן טאָג באַזוכן מײן פֿרוי אין מוטער־הויז די צען טעג, וואָס זי איז דאָרט געלעגן. נאָך די צען טעג זיין אין מוטער־הויז איז מײן פֿרוי אַהײמגעקומען מיטן קינד.

דאָס קינד איז געהאַט אָפּגעפֿאַלן. עס האָט געהאַט פֿאַרלוירן 300 גראַם פֿון זײן געוויכט און אין דער היים האָט עס אויך נישט פֿאַר־טראָגן די ראַציע־מילך און האָט זי כסדר אויסגעבראַכן. מײן פֿרוי האָט אין מוטער־הויז געהאַט געגעבן דריי טעג די ברוסט, אָבער דאָס קינד האָט איר געהאַט די ברוסטן אַזוי אויסגעזויגן און זי האָט דאָן געהאַט אַזעלכע שרעקלעכע יסורים, אַז זי האָט דעם קינד מיט דעם בעסטן ווילן נישט געקענט מער געבן די ברוסט. דאָן האָט מען דאָס קינד גע־מוזט דערנערן מיט אַ פֿלעשל. דעם טאָג, וואָס מײן פֿרוי איז אַהײמגע־קומען פֿון מוטער־הויז און זי האָט געזען, אַז דאָס קינד פֿאַרטראָגט נישט קיין ראַציע־מילך, איז זי באַלד געלאָפּן צו אַ פּויער זיך ביי אים בעטן און וויינען, ער זאָל איר געבן פֿאַרן קינד יעדן טאָג כאַטש אַ האַלבן ליטער מילך. צום סוף האָט דער פּויער איר געגעבן יעדן טאָג אַ ליטער מילך. צוויי דאָקטוירים האָט מײן פֿרוי גערופן אין דעם טאָג, וואָס זי איז אַהײמגעקומען פֿון מוטער־הויז, אַזוי איז זי געווען אײבערגעשראַקן פֿאַר איר קינד. זי וואָלט איר לעבן פֿאַר דעם קינד אַוועקגעגעבן. אַזוי ווי דאָס קינד האָט באַקומען מילך פֿון פּויער, האָט עס באַלד אויפֿגעהערט צו ברעכן און עס האָט זיך אָנגעהויבן שײַן צו אַנטוויקלען. דאָס קינד האָט געלויכטן ווי די זון. אַזאַ שײַן קינד —

האָבן אַלע מענטשן געזאָגט. און ווירקלעך איז אַזאָ קינד געווען זעלטן צו זען. מיין פרוי פלעגט זאָגן, אַז די שכינה רוט אויף דעם קינד. ווען דאָס קינד איז אינגאַנצן ערשט אַלט געווען אַ פאַר טעג, האָט די פלעגערין פון מוטער-הויז געזאָגט צו מיין פרוי — מאַדאַם, דאָס איז דאָך אַ שיינ קינד וואָס דו האָסט, זעלטן ווערן אַזעלכע קינדער געבוירן. אַ סך שכנים זענען מיר געוואָרן שונאים צוליב דעם קינד. איינע אַ שכנטע, וואָס איז פריער געווען אונזער בעסטער פריינט, איז זייט מיין פרוי האָט געבוירן דאָס קינד, איר געוואָרן אַ שונא. מיין פרוי פלעגט מיט דעם קינד טאַנצן און שפּרינגען און עס אַרומ-טראָגן גאַנצע טעג אויף די הענט און קושן.

און אַ גוט קינד איז דאָס שוין איינמאַל געווען, עס האָט כמעט קיינמאַל נישט געוויינט. ביינאַכט, ווען מען האָט עס געגעבן 9 אַזייגער דאָס לעצטע מאָל צו עסן און געלייגט עס אין בעט אַריין, איז עס גע-שלאָפן אַ גאַנצע נאַכט. איך דערצייל דאָ אַזעלכע דעטיילן פון מיין קינד, וועל איך אויך דערציילן, אַז ביי 14 טאַג, האָט עס שוין געקענט שיינ לאַכן. מענטשן האָבן עס נישט געוואָלט גלויבן, ביז זיי האָבן זיך אַליין איבערציייגט.

מיין קינד איז שוין, געלויבט צו גאַט, אַלט געוואָרן צוויי חדשים. עס האָט געבליט ווי אַ רוינ, און איך מיט מיין פרוי זענען געווען אַזוי גליקלעך. ביז עס איז געקומען דער 6-טער יוני, און דער ענגלענדער מיטן אַמעריקאַנער האָבן געלאַנדעט אין פראַנקרייך. דאָ האָב איך עפעס פאַרגעפילט, אַז אַן אומגליק רוקט זיך אָן אויף אונז. יעדעס מאָל, וואָס איך בין פון הויז אַוועקגעגאַנגען און בין צוריקגעקומען, האָט זיך מיר אַלץ פאַרגעשטעלט, אַז איך זע אַן אויטאָ שטיין פאַר אונזער הויז און אַז די דייטשן זענען אונז געקומען נעמען. איך בין געווען גליקלעך, ווען איך בין צוגעקומען צו מיין טיר און געזען, אַז עס איז נישט קיין ווירקלעכקייט.

אַבער איינמאַל, פרייטיק אינדערפרי, דעם 9-טן יוני, בין איך גע-גאַנגען נאָך ברויט צום בעקער, ווייל מען האָט מיט שוועריקייט באַ-קומען ברויט. איך האָב אויך אַוועקגעטראָגן צום בעקער צום באַקן אַ ברויט, וואָס מיין פרוי האָט געמאַכט. אַהיימגייענדיק צוריק פון בע-קער, עס האָט דעמאַלט געקאַנט זיין אַזייגער 10 אינדערפרי, זע איך, ווי עס קומט צו מיר צולויפן מיינס אַ שכנטע און שרייט צו מיר פונ-דערווייטנס — אַנטלויף — די דייטשן זענען נאָך איך געקומען. איך בין אַריינגעלאָפן אין דער ערשטער טיר, וואָס איך האָב געטראָפן אָפן. איך האָב מיר אַנגעהויבן צו ברעכן די הענט און שטאַרק צו וויינען.

די מענטשן, וואָס זענען געשטאַנען אין דער גאַס, האָבן נישט באַמערקט, וווּ איך בין אַריינגעלאָפֿן, ווייל ווען יאָ, וואָלטן זיי מיך אפשר נאָך געווען פֿאַראַטן. דער געשטאַפֿאַ-אַגענט וואָס איז נאָך אונז געקומען, האָט מיך שטאַרק אַרומגעזוכט און ער האָט איינגערעדט די פלעמער, אַז ווען איך וואָלט געקומען, וואָלטן זיי מיין פֿרוי מיט די קינדער גע-לאָזט אינדערהיים. מיין פֿרוי אַזוי גוט ווי איך, האָבן געוואָלט, אַז דאָס איז נאָר אַ טריק און מיין פֿרוי האָט נאָך געהאַט דעם פֿאַרשטאַנד צו שיקן אַ שכנטע מיר זאָגן, איך זאָל אַנטלויפֿן. איך האָב אַפֿילו מיין פֿרוי מיט די קינדער נישט מער געזען אַוועקפֿאַרן. די שכנים האָבן דער-ציילט, אַז מיינע קינדער מיט מיין פֿרוי האָבן שטאַרק געוויינט.

ווען איך בין געגאַנגען צום בעקער, בין איך געווען אַנגעטאָן אין אַ פֿאַר צעריסענע הויז און אַ פֿאַר צעריסענע שיד. און האָב ביי מיר קיין געלט נישט געהאַט. מיין גאַנץ געלט, איבער 7.000 פֿראַנק, איז געבליבן אינדערהיים אין מיינס אַן אַנצוג. אָבער איך בין געווען אַזוי דערשראָקן, אַז איך וואָלט פֿאַר קיין שום געלט איצט נישט אַהיימגע-גאַנגען. די שכנים האָבן דערציילט, אַז די פֿאַליציי פֿאַטרולירט כּסדר אין מיין גאַס, וואָס איך גלויב, אַז דאָס איז נישט געווען אמת.

דער פלעמער, צו וועלכן איך בין געהאַט אַריינגעלאָפֿן, האָט מיך באַלד אַרויסגעטריבן. — גיי אַרויס, האָט ער צו מיר געזאָגט, זיצן אין פעלד און עס האָט דעמאַלט פֿונקט גערענגט. דאָן בין איך אַריינגעלאָפֿן צו אַ צווייטן פלעמער, וווּ איך פלעג אָפט קומען. דאָ האָב איך געשיקט רופן מיינס אַ שכנטע, ביי וועלכער עס האָט געהאַנגען מיינס אַן אַנצוג, זי זאָל אים מיטברענגען. די שכנטע האָט מיר געברענגט דעם אַנצוג און איך האָב זיך באַלד איבערגעטאָן, נאָר קיין שיד האָב איך נישט געהאַט, זיי זענען געלעגן ביי מיר אינדערהיים און קיינער האָט זיך נישט געוואָלט וואַגן אַריינצוגיין אין מיין שטוב. דער פלעמער, ביי וועלכן איך האָב זיך איצט איבערגעטאָן, האָט מיך איך אַרויסגעטריבן. ער האָט מיר געגעבן 100 פֿראַנק, נאָר איך זאָל אַרויסגיין פֿון זיין שטוב. מיין שכנטע האָט מיר אויך געגעבן 100 פֿראַנק, אין דער צייט ווען ביי איר זענען געלעגן ווערט-זאַכן און סחורה פֿאַר טויזנטער פֿראַנק און זי האָט געוואָלט, אַז איך מוז גיין לויפֿן אין דער וועלט אַריין אַן געלט. איך בין אַרויסגעלאָפֿן אין פעלד אַריין און אַוועק, איך האָב גע-וואָלט גיין קיין קלוסטערהיידע אין אַ דאָרף אַריין לעבן ליער צו אונז-זערס אַ באַקאַנטן פֿויער.

אויפֿן וועג בין איך אַריין צו אונזערס אַ באַקאַנטן קיילן-הענדלער. איך בין ביי אים אויסגעבראַכן אין אַ שטאַרק געוויין און ספֿאַזמען. —

מיינע קינדער, האָב איך געשריגן, מיינע קליינע פייגעלעך, מען וועט זיי הרגענען. די מענטשן דאָרט האָבן מיט מיר מיטגעוויינט. זיי זענען גראָד געגאַנגען עסן מיטאַג. אָבער זיי האָבן זיך צום עסן נישט צוגערירט. זיי זענען צו מיר צוגעשטאַנען איך זאָל עפעס עסן. דער קוילן־הענדלער האָט מיר אַריינגעוואָרפן זיין פלייש אין מיין טעלער און אַליין נישט געגעסן. די מענטשן זאָל גאָט באַצאָלן פאַר זייער חסד. איך וויל איצט צוליב פאַרשטענדלעכע טעמים נישט פאַרעפנטלעכן דעם נאָמען פון זיי, אָבער ווען גאָט וועט מיך מציל זיין פון די דייטשע הענט, וועל איך זייער נאָמען הויך אויפשרייבן. דער קוילן־הענדלער האָט מיר געגעבן נאָך אַ גוטן מאַנטל, וואָס אין דער צייט פון דער מלחמה, האָט מען פאַר אים געמוזט באַצאָלן גענוג געלט. ער האָט מיר אויך געגעבן צוויי בלעטלעך ברויט־מאַרקעס, וואָס זענען ווערט געווען 500 פראַנק. דאָן אַ פאַר גוטע שיד פון זיין זון און 200 פראַנק. זיין פרוי האָט מיין פנים אָפגעוואָשן פון די טרערן. דערנאָך האָט מיך דער קוילן־הענדלער אוועקגעפירט דורך אַ הינטער־וועג איבער אַ פעלד אין דעם דאָרף אַריין, וואָהין איך האָב איצט געדאַרפט גיין.

די בריקן זענען שוין דעמאָלט אומעטום געווען באַזעצט מיט די־טשע וואָכן און מען האָט געדאַרפט ווייזן דעם פאַס. אַ דאָנק דעם קוילן־הענדלער האָב איך געקאָנט אַרויס פון ליער. מיר זענען געגאַנגען אי־בער אַ פעלד פון הויכע גראָזן און עס האָט גערעגנט. איך בין געווען ביז אין דער העלפט פון מיינע קליידער אינגאַנצן דורכגעווייקט און מיינע שיד זענען געווען איין שטיק וואַסער.

נאָכמיטאַג בין איך אָנגעקומען קיין קלוסטער־היידע צו אונזער באַ־קאַנטן פויער. איך האָב זיך ביי דעם פויער ענגעלס שטאַרק צעוויינט און דערציילט מיין אומגליק. איך האָב געבעטן, ער זאָל מיך ביי אים לאָזן זיין. ער האָט מיר געזאָגט, אַז ער וועט מיר העלפן.

אכטער קאפיטל

דער פויער ענגעלס איז נאך געווען א בחור און האט ביי זיך געהאט זיין שוועסטער, וואס פלעגט מעלקן די קי און טאן פארשידענע ארבעטן. זיין שוועסטער האט געהאט דריי זין, וואס האבן זיך אויסבאהאלטן און נישט געוואלט גיין ארבעטן קיין דייטשלאַנד. געוויינט האט די שוועס-טער אַנדערשוו און דערפאר זענען אירע זין טאקע אהערגעקומען זיך אויסבאהאלטן צו איר ברודער, דאָ וועט מען זיי אזוי שנעל נישט גע-פינען. שפעטער אין דער נאַכט, ווען אַלע זענען זיך שוין געגאַנגען לייגן שלאָפן, איז דער פויער ענגעלס מיר געקומען זאָגן, אַז איך מוז אַוועקגיין, אַז נישט, זאָגט זיין שוועסטער, וועט זי אַוועקגיין און זי וויל איצט אויך נישט אַריינגיין שלאָפן. זי זאָגט, האָט ענגעלס ווייטער דערקלערט, אַז טאַמער מען וועט קומען זוכן אירע זיך, קען מען נאָך מיך דאָ אויך געפינען. — הער ענגעלס! — האָב איך זיך געבעטן — ווי טרייבסטו מיך איצט, עס רעגנט אין דרויסן און איך בין אינגאַנצן נאַס. — לאַז מיך כאַטש, האָב איך זיך געבעטן, איבערנעכטיקן די איינע נאַכט, מאַרגן וועל איך אַוועקגיין. נאָך אַ לאַנג אונטערהאַנדלען, איז די שוועסטער באַשטאַנען, איך זאָל די נאַכט איבערנעכטיקן, נישט אין סטאַדאַלע, אַזוי ווי איך האָב געבעטן, נאָר אויף אַ בינטל שטרוי אין אַ קליין שטעלעכל.

צומאַרגנס האָט מען מיך אויפגעוועקט פינף אַזייגער אינדערפרי. מען האָט מיר צוגעוואַרפן אַ פאַר שטיקלעך ברויט מיט אַביסל שוואַרצע קאַווע און איך האָב געקאַנט גיין. דאָס איז געווען מיין באַקאַנטער פויער, אויף וועלכן איך האָב געלייגט אַזוי פיל האַפּענונג. איך בין זיך געגאַנגען בעטן דאָרט דערנעבן ביי פאַרשידענע פויערים, וועלכע איך האָב געקענט, אַז זיי זאָלן מיך לאָזן שלאָפן אַ נאַכט אין זייערע סטאַדאַלעס, אָבער קיין איינער האָט מיר נישט געוואָלט דערלויבן, איך זאָל מעגן אַ פאַר נעכט זיך אויפהאַלטן אין זיין סטאַדאַלע, עס זעט אויס, אַז די ענגעלס האָבן אומעטום געמאַכט קעגן מיר אַ קאַמפּלאַט. אַ פאַר טעג שפעטער, האָב איך די שוועסטער פון דעם ענגעלס געבעטן אַביסל וואַרעם עסן, האָט זי מיר געענטפערט, אַז זי קאָן עס נישט טאָן... און מיין פרוי האָט שטענדיק אַזוי געגלויבט אין די מענטשן.

אַז איך פלעג אַריינקומען דאָרט צו אַ צווייטן באַקאַנטן פויער, אַ געוויסער סעלס, איז פונקט געווען אַזוי ווי ער וואָלט דערזען דעם

מלאך־המות. איינמאל האב איך געמעגט ביי אים געכטיקן און דריי מאל האב איך געמעגט ביי אים עסן מיטאָג. געקומען בין איך צו סעלס דערפאַר, ווייל זיין שנור פלעגט פאַר מיר דערליידיקן אַ סך מאל אַ שליחות. אזוי האָט זי מיר איינמאל מיטגעברענגט 600 פראַנק, 500 פראַנק פון דעם האָלענדער, הערצפעלדס איידעם און 100 פראַנק האָט מיר געשיקט אונזער בעל־הביתטע, וווּ מיר האָבן געוווינט. דאָס פערטע מאל, ווען איך בין געקומען צום פויער סעלס, ווייל איך האָב געדאַרפט וואַרטן אויף זיין שנור, האָבן זיי מיך צום עסן נישט מער צוגעבעטן און די פרוי סעלס האָט געזאָגט — איך מיינ, אַז עס וואָלט פאַר דיר געווען בעסער, דו זאָלסט זיך גיין צושטעלן צום דייטש, איידער דו זאָלסט זיך אזוי אַרומוואַלגערן. איך האָב די פרוי סעלס גאַרנישט גע־ענטפערט, נאָר האָב געזאָגט צו איר שנור, אַז איך קום אין דעם הויז נישט מער אַריין און אַז איך וויל גאַנץ קלוסטערהיידע נישט קענען.

דערווייל האָב איך זיך אַרומגעוואַלגערט. שבת נאָכמיטאָג בין איך אַוועק קיין קלוסטערהיידע צו דער פאַמיליע באַגעמאַנס, אויך פויערים. דאַרט ביי דער פאַמיליע פלעג איך אַ סך קומען. זייערס אַ זון האָט זיך באַשעפטיקט מיט פאַריכטן וועלאָס און יעדעס מאל ווען מיין וועלאָ איז צעבראַכן געוואָרן, בין איך צו אים געקומען אויף צו פאַריכטן. ער איז געווען אַ קאַליקע — אַ פאַראַליזירטער — וואָס האָט נישט געקאַנט גיין, נאָר איז שטענדיק געזעסן אין אַ וועגעלע און אזוי האָט ער געאַרבעט. ער האָט געהאַט זייער אַ גוטן קאַפּ, ווייל דאָס וואָס אַנ־דערע וועלאָ־מאַכערס, פאַכלייט, האָבן נישט געקאַנט מאַכן, האָט ער געמאַכט אַן אַמאל צו האָבן געלערנט דאָס פאַך. זשול, אזוי האָט ער גע־הייסן דער קאַליקע, האָט אויך געהאַט אַרומלויפן הינער און איך פלעג אַרויסקומען צו אים אַ סך מאל מיט מיינע קינדער ביי אים קויפן אייער. דער זשול איז געווען דער גאַנצער דעה־זאָגער ביי דער פאַמיליע באַגעמאַנס. ער האָט געזאָגט, אַז איך קאָן ביי זיי שלאָפן אין דעם שוין־קעלער, וואָס זיי האָבן געמאַכט אין פעלד. זיי האָבן דאַרט אַריינגעוואַרפן אַ פאַר בינטלעך שטרוי און אַ פאַר זעק און אזוי בין איך געשלאָפן. שבת, דעם צווייטן טאָג, ווי איך בין געווען אין קלוסטערהיידע ביי די באַגעמאַנס, איז געקומען אַ שכן פון ליער מיך אָפּזוכן, כדי מיר צו זאָגן, אַז איינער וויל צו מיר אַריינגיין אין שטוב אַרויסנעמען מיין געלט, נאָר איך מוז אים דערפאַר פאַרגיטיקן. איך האָב דערויף באַלד באַשטאַנען. שבת נאָכמיטאָג האָט יענער, וואָס איז צו מיר אַריינגע־גאַנגען אין הויז, מיר געקומען פערזענלעך איבערגעבן די 7.500 פראַנק. די זעלבע פערזאָן האָט מיר אויך צוגעזאָגט אַרויסצונעמען מיינע צוויי

אנצוגן און מיין מאַנטל, וואָס האָבן נאָך געהאַנגען אין דער קליידער־שאַנק. ער האָט אַרויסגענומען אַ פעקל סחורה פון דרייסיק שטיק אונ־טערלאָק און 17 פּאַר וואַלענע מענער־זאַקן. דער פּלעמער האָט זיך גענומען פּאַר זיין טרחה אַנדערהאַלבן ליטער אייל פּאַר 400 פּראַנק. אַ קילאָ פּוטער פּאַר 300 פּראַנק, 20 קילאָ קאַרן פּאַר 700 פּראַנק, צוויי פּאַר וואַלענע זאַקן, וואָס איך האָב אים נישט געהייסן נעמען. 7 פּאַר לאַנגע מענער־אונטערלאָק־הויזן, האָט ער אָפּגעלייקנט, עס האָט גע־הייסן, אַז דאָס האָט ער נישט אַרויסגענומען. די סחורה וואָס ער האָט אָפּגעלייקנט, איז ווערט געווען אומגעפער צוויי טויזנט פּראַנק, דאָן האָט ער אויך גענומען 10 ראַציע פּוטער־מאַרקעס, אייניקע קילאָ צוקער, 20 מילד־מאַרקעס און 30 פלייש־מאַרקעס. ווען מען זאָל רעכענען אַלץ, האָט ער גענומען בלויז אין שטוב פּאַר אַ סומע פון בערך 4.000 פּראַנק. יעדער האָט געקוקט צו פּראָפּיטירן פּוּן מיין אומגליק. באַלד האָבן די שכנים זיך געוואַלט צעטיילן מיט מיינע קוילן, וואָס זענען געלעגן אין קאַמער. די קוילן האָט מיין פּרוי באַקומען ביים געבורט פּונעם קינד. זי האָט זיך נעבעך פּאַרן קינד נישט פּאַרגינען צו ברענען, נאָר האָט זיי געוואַלט באַהאַלטן אויפן ווינטער. די צווייטע וואָך זענען די דייטשן געקומען און האָבן אַרויסגענומען אונזער מעבל און אַלץ וואָס האָט זיך געפּונען אין שטוב, אַפילו זעקס קליינע קרוליקלעך האָבן זיי אויך מיטגענומען און מיינע שכנים האָבן צווישן זיך צעטיילט דאָס האַלץ מיט די קוילן.

דעם זעלבן פרייטיק, וואָס מען האָט מיין פּרוי אַוועקגעשיקט קיין מעכעלען אין דער קאַזערנע דאָסיין, איז געקומען אַ בריוו, דאָטירט פּונעם 9־טן יוני, אויף דעם אַדרעס פון מיינס אַ שכן, וווּ זי בעט מען זאָל איר שיקן ברויט מיט מאַרמעלאַדע, אַביסל זייף־פּודער און אַ שטיקל פּוטער. — אַנשטאַט, וואָס דער שכן, אַ פּלעמער, האָט געזאָלט נעמען מאַכן אַ פעקל און עס אַוועקשיקן צו מיין פּרוי (ביי דעם פּלעמער איז גע־לעגן סחורה פּאַר טויזנטער פּראַנקן). האָט ער, וואָס איז אונז כלומרשט געווען אַ גוטער פריינט, צוערשט אָפּגעהאַלטן דעם בריוו אַ פּאַר טעג, בכּוּ, אַז זיי האָבן אים נישט געזען ליגן אין פּאַסט־קעסטל. און דאָן נאָכן אָפּהאַלטן אַ פּאַר טעג דעם בריוו, זענען זיי מיך ערשט געקומען זוכן, איך זאָל זיי געבן געלט, אַז נישט זאָל איך מאַכן דאָס פעקל. — איד, וואָס האָב זיך נישט געקענט באַוועגן, איך האָב אַזוי געוויינט, ווי מענטשן קאַנען זיין אַזוי פאַלש און שלעכט. איך האָב דאָן דעם פּלעמער געגעבן 700 פּראַנק און ראַציע־מאַרקעס אויף פינף ברויט

און אים געבעטן ער זאל נעמען אַ מענטש און באַצאלן פאַר די הוצאות און באַזאָרגן צו מיין פרוי דאָס פעקל אַזוי שנעל ווי מעגלעך.

אַן אַרבעטער פון מיין גאַס, וואָס איז יעדן טאָג געפאַרן קיין מעכע- לען צו דער אַרבעט, האָט דאָס פעקל מיטגענומען. אָבער אין דער קאַזאַרמע אין מעכעלען, וווּ מיין פרוי האָט זיך געפונען — האָט דער אַרבעטער דערציילט — ווען דער דייטש האָט געזען אין רעגיסטער, אַז מיין פרוי איז אַ פוילישע, האָט ער דאָס פעקל נישט געוואָלט אָנ- נעמען. מיין פרוי האָט געהאַט געשריבן אין איר בריוו, אַז דריי מאָל אין דער וואַך קאָן מען שיקן פעקלען. אָבער עס האָט געקאָנט העכסט- וואַרשיינלעך זיין, אַז די פרווילעגיע פון צו מעגן באַקומען פעקלעך, האָבן געהאַט נאָר בעלגישע יידן, אָבער נישט קיין פרעמדע יידן. בעל- גישע יידן זענען געבליבן אינטערנירט אין דער קאַזערנע פון מעכעלען, און פרעמדע יידן האָט מען ווייטער אָפּטראַנספּאָרטירט.

מיין פלעמישער שכן האָט מיר צוריקגעברענגט מיין געלט, וואָס איך האָב אים געהאַט געגעבן. ביי מיר איז געווען גאַנץ פשוט, מען האָט דאָס פעקל נישט געוואָלט אָננעמען, דאַרף מיין פרוי מיט די קינד- דער — איך ווייס אפילו נישט צי זי האָט נאָך געהאַט ביי זיך די קינדער — זיצן און הונגערן. איך האָב זיך דאָן אָנגעהויבן בעטן ביי דעם פלעמער — פרויביר צו שיקן אַ פעקל דורכן יידן-ראַט פון בריסל. אין בריסל האָט נאָך עקזיסטירט אַ יידן-ראַט, פון די יידן פון די גע- מישטע חתונות, וואָס זיי האָט דער דייטש איבערגעלאָזט און זיי האָבן געמעגט שיקן פאַר די אַנדערע אינטערנירטע יידן פעקלעך מיט עסן, איך האָב מיין שכן געזאָגט — נעם אַ מענטש און באַצאל אים פאַר די הוצאות קיין בריסל — אפשר וועט זי קענען דורכן יידן-ראַט באַקומען אַ פעקל. מיין שכן האָט אַזוי געטאָן ווי איך האָב אים געהייסן. אין יידן- ראַט האָט מען דאָס פעקל אָנגענומען, נאָר צי מיין פרוי האָט עס באַ- קומען, האָב איך נישט געוואוסט, ווייל דאָס ווערט מען זעלטן געווייער.

דערווייל האָט מיך די פאַמיליע באַגעמאַנס אויך אַרויסגעטריבן, אַזאַ שרעק האָט איין פלעמער אָנגעמאַכט דעם צווייטן. איך פלעג זיך אַרומדרייען בעטן ביי באַקאַנטע און אומבאַקאַנטע מענטשן — האָט רחמנות אויף מיר און לאָזט מיך אַביסל צייט זיין ביי אייך. — עס קאָן זיין — פלעג איך צו זיי זאָגן — אַז די מלחמה וועט נישט לאָנג דויערן, בין איך געראַטעוועט, ווייל אויב דער דייטש זאל מיך כאַפן, אַ מאָן אַ ייד און דערצו נאָך, וואָס האָט זיך אויסבאַהאַלטן, מאַכט ער מיך זיכער מיט אַ קאַפּ קלענער. אָבער די אויערן פון אַלע מענטשן, וווּ איך בין געגאַנגען, זענען פאַר מיר געווען פאַרשטאַפּט.

איינמאל, איך גיי אזוי אויפן וועג פון קעסל-סטאציע קיין קלוסטער-היידע, שטעלט מיך אָפּ אַ פּויער. — נו, זאָגט ער צו מיר — דרייסט דיך נאָך אַלץ אַרום. — איך האָב געהערט, זאָגט ער צו מיר, פון דיין אומ-גליק. איך האָב אָנגעהויבן וויינען פאַר דעם פּויער, אַז איך האָב נישט אין ערגעץ וווּ אַריינצוגיין און צי איך וואָלט נישט געקאָנט ביי אים שלאָפן אין סטאָדאַלע? — איך האָב געלט, האָב איך אים געזאָגט, צו באַצאָלן פאַר מיין עסן. — הער, האָט דער פּויער צו מיר געזאָגט, דו קענסט קומען שלאָפן אין מיין סטאָדאַלע. — מיין סטאָדאַלע שטייט אַ גאַנצע נאַכט אָפּ, נאָר דו מוזט וויסן איין זאַך, אַז איך האָב אויך אַ זון, וואָס באַהאַלט זיך אויס פאַר די דייטשן און ביי מיר קומען שטענדיק אַריין אַ סך פאַרשידענע מענטשן. איך האָב זיך שפּעטער איבערצייגט, אַז עס איז געווען אמת, אזוי ווי ער האָט געזאָגט. נאָר, האָט דער פּויער, וואָס האָט זיך גערופן מיטן נאָמען ווערומפיי, צו מיר געזאָגט, גיי אַהין צו מיר, איך וועל זען, אפשר וועל איך פאַר דיר ערגעץ קענען געפינען אַן אָרט וווּ דו זאָלסט קענען פאַרבלייבן. און דאָ איז יעדן טאָג, יעדע שעה, אַלץ געוואָרן געפערלעכער זיך אַרומצודרייען. איך האָב יעדע מינוט געקענט אַריינפאלן דער געשטאַפּט אין די הענט אַריין, ווייל נאָך דער ענגלישער לאַנדונג, האָט דער דייטש שטאַרק אָנגעהויבן צו זוכן די אויסבאַהאַלטענע, וואָס האָבן אַמאָל געאַרבעט אין דייטשלאַנד און איבערהויפט די יונגעלייט, וואָס זענען נאָך געווען מיליטער־פּעאיק.

עס איז דעמאָלט געווען שבת, ווען איך בין אַהינגעגאַנגען צו דעם פּויער ווערומפיי. די מענטשן האָבן מיך זייער גוט אויפגענומען, מיר געגעבן עסן יעדעס מאָל, ווען זיי זענען געגאַנגען עסן. נאָכמיטאָג האָט מען מיך געהייסן לייגן שלאָפן, איך זאָל זיך אַביסל אויסרוען. עס האָט דעמאָלט גערעגנט און איך בין אַביסל געשמאַק געשלאָפן, ווייל ביי-נאַכט פלעג איך ליגן און מער טראַכטן ווי שלאָפן אין מיין שוין־קעלער. פאַרנאַכט האָט דער פּויער ווערומפיי געלאָזט צו אים קומען עפעס אַ יונגענמאַן מיט זיין מוטער. דער יונגענמאַן האָט געווינט אין וועלדל, נישט ווייט פון קלוסטערהיידע און ביי אים האָב איך געזאָלט, הייסט עס וווינען. איך האָב דעם יונגענמאַן צוגעזאָגט טויזנט פראַנק אַ חודש פאַרן עסן און שלאָפן. און יעדן חודש אַ קאַרטע מיט ברויט־מאַרקעס. דאָן האָב איך אים צוגעזאָגט צו געבן אַ וועקסל אויף 5.000 פראַנק צו באַ־צאָלן נאָך דער מלחמה. אָבער עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז אין דעם יונגענמאַנס הייזל איז פאַר מיר קיין אָרט נישט געווען, ווייל ער האָט געווינט אין איין שטיבל מיט אַ פרוי און צוויי קינדער. ער האָט מיך

געוואָלט אַרײַננעמען, נאָר מיטן תנאי, אַז זײַן שווער, וואָס האָט געוווינט נישט ווייט פון אים, זאָל מיך בײַ אים לאָזן שלאָפן. מיר האָבן אָפֿ־ גערעדט, אַז זונטיק נאַכמיטאָג זאָל איך אַהערקומען צו דעם פּויער ווער־ רומפּײ און דאָן וועט דער יונגערמאַן מיט מיר אַרויסגיין צו זײַן שווער, ווייל שבת פאַרנאַכט בין איך פון דעם פּויער ווערומפּײ אַוועקגעגאַנגען מיט אַן אויסרייד און בין געגאַנגען שלאָפן אין מײן שווי־קעלער בײַ די באַגעמאַנס.

זונטיק פאַרמיטאָג בין איך אָבער צו דעם פּויער ווערומפּײ נישט געגאַנגען. איך האָב דורכאויס געוואָלט רעדן מיט דעם האַלענדער, הערצ־ פעלדס אײדעם. איך האָב אים געוואָלט איבערעבן אײניקע פאַרטרוי־ אונגען און האָב אים געוואָלט פּרעגן, צי ער וואָלט זיך נישט געוואָלט פאַרנעמען מיטן שיקן פּעקלעך צו מײן פּרוי, ווייל ווען זי זאָל דאַרפן וואַרטן ביז זי וועט באַקומען געשיקט אַ פּעקל דורך אַ פּלעמער, קען זי פּריער אױסגיין פאַר הונגער.

דער האַלענדער האָט אָבער נישט געוואָלט קומען. אַ גאַנצן נאַכ־ מיטאָג האָב איך אויף אים געוואַרט און ער איז נישט געקומען. מײן שליח, די סעלס שנור, וואָס איך האָב געהאַט געשיקט צו דעם האַלענ־ דער, איז מיר אויך נישט געקומען זאָגן, אַז ער קומט נישט.

ווען איך האָב געזען, אַז עס איז שוין באַלד נאַכט און ער קומט נישט, בין איך אַהינגעגאַנגען צו דעם פּויער ווערומפּײ. דאָרט האָבן זיי מיך געפּרעגט, פאַרוואָס איך בין נישט געקומען פאַרמיטאָג, אַזוי ווי מען האָט געהאַט אָפּגערעדט. איך האָב זיי געזאָגט עפעס אַן אויסרייד, אָבער גיין איצט אַהין אויף דעם אַרט, וווּ איך האָב געדאַרפּט, ד. ה. צו דעם יונגענמאַנס שווער, האָט מען נישט געקאַנט, ווייל זײַן שווער איז געווען אַ מוויקאַנט און פּלעגט זונטיק פאַרנאַכט אַוועקגיין שפּילן אין די קאַפעס און דאָרט בלייבן ביז שפּעט אין דער נאַכט.

איך בין געווען אַביסל פאַרצווייפּלט צוליב דעם פאַרפאַל. דאָן האָט צו מיר געזאָגט דער פּויער ווערומפּײ — בלייב דאָ נעכטיקן און מאַרגן אינדערפּרי, וועל איך מיט דיר אַהינגיין צו דעם מענטש. איך בין גע־ בליבן נעכטיקן בײַ די ווערומפּײס. זיי האָבן מיר געגעבן צו עסן בײַ נאַכט און אינדערפּרי, ווי אויך אַ גוט בעט צו שלאָפן.

צומאַרגנס זעקס אַזײַגער איז דער פּויער ווערומפּײ מיט מיר אַוועק צו דעם יונגענמאַנס שווער. ווען מיר זענען אַנגעקומען אין וועלדל צו דעם הייזל, זענען די מענטשן נאָך געשלאָפּן. און מיר האָבן פאַר דער טיר געמוזט וואַרטן מער ווי אַ שעה צײט, ביז זיי זענען אויפגעשטאַנען. דאָן האָט דער מוויקאַנט זיך פאַרענטפּערט, אַז ער איז ערשט פאַרטאַגס

אָהיימגעקומען. ער האָט געווינט אַליין אין אַ הייזל. צוויי שטיבלעך פון אונטן און צוויי שטיבלעך, נאַקעטע אָן מעבל, פון אויבן. לעבן זיין הייזל איז געשטאַנען אַ שטאַל מיט קאַזעס און אין דעם שטאַל האָט ער אויך זיך באַשעפטיקט מיט פאַריכטן וועלאָס. ער איז געווען אַ מיליטער־מאַן פון פּאַך און נאַטירלעך אַן אַנטי־דייטש. געהאַט האָט ער אינ־דערהיים אויסער די חתונה־געהאַטע טאַכטער, נאָך פיר קינדער. צוויי מיידלעך און צוויי יינגלעך. איך האָב דעם מוזיקאַנט געזאַגט מיינע קאַנ־דיצעס. אַזוי ווי איך האָב געזאַגט זיין איידעם. און ער האָט מיך געהייסן קומען אַרום דאַנערשטיק, ווייל ער דאַרף מיר צוערשט מאַכן אַן אַרט אויפן בוידעם. איך בין געווען צופרידן, וואָס ער הייסט מיך נאָך אַ פאַר טעג וואַרטן, ביז איך זאָל צו אים קומען, ווייל איך האָב געטראַכט, אַז אינצווישנצייט וועל איך קענען אפשר פועלן, אַז דער האַלענדער זאָל צו מיר קומען און דערליידיקן איידער איך גיי אַוועק אויף אַן אַרט, דאָס שיקן צו מיין פרוי די פעקלעך.

מאַנטיק נאַכמיטאַג איז מיין שכן געקומען מיר זאָגן, אַז ער האָט געשיקט ספעציעל אַ מענטש קיין בריסל מיטן פעקל און אין יידן־ראַט האָט מען דאָס פעקל אַנגענומען. אַבער דער שכן איז נישט אַזוי געקו־מען. כדי מיר מיטצוטיילן די גוטע נייעס, נאָר איך האָב אים געהאַט פאַרטרויט, אַז אין מיין הויז שטייט נאָך אויפן בוידעם אַ וואַליזע מיט סחורה און די וואַליזע האָט ער געוואַלט, זאָל איך אים דערלויבן, ער זאָל זי מעגן נעמען צו זיך. איצט האָב איך געזען, אַז ער וואַלט אויך געוואַלט, אַז איך זאָל אַוועקגיין. און אַז יעדער פלעמישער שכן, ביי וועלכן איך האָב נאָר געהאַט עפעס ליגן, וואַלט געווען צופרידן מען זאָל מיך אויך כאַפן. ווען איך האָב געזאַגט דעם פלעמישן שכן, אַז ער זאָל מיך נישט מער קומען זוכן, ווייל איך גיי פון דאַנען אַוועק, האָט ער זיך געפרעגט און דווקא געוואַלט וויסן ביי דער פאַמיליע באַגע־מאַנס, צי זיי ווייסן נישט וואָהין איך גיי. דאָס זענען געווען מיינע גוטע פריינט — פאַנס פאַלקס מיט זיין פרוי.

די פאַמיליע באַגעמאַנס האָט מיר געגעבן אַן אולטימאַטום, אַז איך טאָר צו זיי נישט מער קומען און אין זייער שוין־קעלער נישט שלאָפן. איך האָב זיי געזאַגט, אַז איך גיי פון זיי מיטוואַך אינדערפרי אַוועק, נאָר איך האָב צוערשט געפרעגט זשולן דעם קאַליקע, צי ער וואַלט נישט גע־וואַלט גיין רופן דעם האַלענדער. — גוט, האָט זשול געזאַגט, איך גיי אים רופן. ער האָט איינגעשפאַנט זיין הונט אין זיין וועגעלע און איז אַוועק רופן דעם האַלענדער. יענער איז אַבער נישט געקומען. ער האָט זיך איצט אַליין ווי ווייט מעגלעך, אין דער גאַס נישט געוויזן.

זשול האָט מיר אָבער געברענגט פון די הערצפעלדס אַ באַרואיקנ־דיקן ענטפער, אַז זיי וועלן זיך אינטערעסירן מיט דעם שיקן פעקלעך צו מיין פרוי.

מיטוואָך אינדערפרי האָלב זעקס אַזויגער, בין איך אַוועק מיט מיינע עטלעכע העמדער און אַ פאַר טאַשן־טיכלעך צו דעם מוזיקאַנט. איך האָב איצט אויך געמוזט לאַנג וואַרטן, ביז זיי זענען אויפגעשטאַנען. די פרוי פון מוזיקאַנט איז צוערשט פון הייזל אַרויסגעקומען און ווען זי האָט מיך דערזען, בין איך צו זיי אין הייזל אַריינגעגאַנגען. איך האָב אין איר פנים באַלד דערקענט, אַז עס איז עפעס נישט אין אַרדענונג. איך האָב זי געפרעגט, צי איר מאַן האָט שוין פאַר מיר גרייט געמאַכט אַ געלעגער? האָט זי מיר געענטפערט, אַז ער האָט נאָך קיין צייט נישט געהאַט און גלייך האָט זי צוגעגעבן, אַז איך וועל ביי זיי נישט קענען זיין. באַלד איז אויך דער מוזיקאַנט אויפגעשטאַנען.

— ווי אַזוי זענען די קאַנדיציעס? — האָט ער מיך געגעבן אַ פּרעג. — איך האָב אים געזאָגט, אַז ער ווייסט מיינע קאַנדיציעס. — איך האָב געמיינט, האָט ער צו מיר געזאָגט, אַז דו וועסט געבן אַ צען טויזנט פּראַנק אויף דער האַנט, אַנדערש לוינט זיך נישט דער שפּיל. איך האָב זיך אָנגעהויבן ביי אים צו בעטן, ער זאָל מיך כּאַטש לאַזן זיין ביי אים איין חודש. — איך וועל אים געבן צוועלף הונדערט פּראַנק פאַרן עסן, אַנשטאַט טויזנט. אָבער ער האָט נישט געוואָלט הערן. ער האָט גע־וואָלט דערגיין, צי איך האָב געלט אַדער נישט. — איך האָב נישט קיין געלט — גלויב מיר — האָב איך צו אים געזאָגט. איך האָב ביי מיר אינגאַנצן אַ פאַר טויזנט פּראַנק. — ווייסטו וואָס, האָט ער צו מיר גע־זאָגט, וואַרט אַביסל דאָ צו, מיין פרוי וועט אַרויספאַרן צו איר מוטער אין דאָרף אַריין. זי וווינט אַליין — זי איז אַן אלמנה, אפשר וועט זי דיך אַריינגעמען. די פרוי איז אַוועגעפאַרן מיטן וועלאָ צו איר מוטער און איך האָב דערווייל געוואַרט אויף אַ בוידעם־שטיבל. דער מוזיקאַנט האָט מיר געגעבן אַ בוך צום לייענען. די געשיכטע פון דער מלחמה 1914. נאָכמיטאָג איז די פרוי פון מוזיקאַנט צוריקגעקומען און מיר דערקלערט, אַז איר מוטער קען מיך אויך נישט אַרייננעמען, ווייל איר ברודער פון אַנטווערפן וויל אַרויסקומען צו דער מוטער צוליב די באַמ־באַרדירונגען. אַ מיידל פון מוזיקאַנט האָט מיר אַרויפגעברענגט אַביסל קאַלטע קאַרטאָפּל, וועלכע איך האָב אויפגעגעסן. דאָן האָב איך גענומען מיין פעקל און בין אַוועק.

איך בין איצט ווידער געגאַנגען צוריק קיין קלוסטערהיידע, ווייל וואַהין האָב איך געזאָלט גיין? צו די באַגעמאַנס, האָב איך געוואוסט.

טאָר איך נישט מער אַריינקומען. דאָן האָב איך גענומען דעם וועג צו דעם פויער ווערומפיי. ער — האָב איך געווסט — וועט מיך נישט אַרויסטרייבן.

גייענדיק אַזוי צום פויער ווערומפיי, האָב איך באַגענגט אַ חתונה געהאַטע טאַכטער פון דער פאַמיליע באַגעמאַנס מיט איר מאַן, וועלכע איך האָב געקענט. — נו, האָבן זיי מיך אַפגעשטעלט מיט אַ פראַגע, וואָהין גייסטו? — מיר האָבן געהערט, אַז מען האָט דיין פרוי מיט די קינדער אַוועקגעשיקט קיין מאַלין. — יא, האָב איך זיי געזאָגט, עס איז אמת. און באַלד האָב איך געשטעלט די פראַגע — אפשר ווילט איר מיך אַרייננעמען צו אייך? ביי אייך — האָב איך ווייטער געזאָגט — וואַלט פאַר מיר געווען אַ גוטער פלאַץ. איר וווינט אַליין אין אַ הויז. איר האָט נאָר איין קינד וואָס איז שוין גרויס און אויב עס קאָן האַלטן אַ סוד, וואַלט איך זיך ביי אייך געקענט גאַנץ גוט אויסבאַהאַלטן. דאָס פאַרפאַלק האָט אַנגעהויבן קלערן אַהין און אַהער. ער פּרעגט זיין ווייב, וואָס דענקסטו? זי זאָגט ווידער — וואָס דענקסטו? אַזוי אַהין און צוריק, און זיי האָבן זיך נישט געקאַנט אַנטשליסן. איך בין אוודאי מיט זיי אַזוי געבליבן שטיין מער ווי האַלבע שעה אויפן וועג. איך האָב זיי באַלד צוגעזאָגט צוועלף הונדערט פראַנק אַ חודש אַנטשאַט טויזנט פאַר וווינען. דאָן האָב איך זיי צוגעזאָגט אַ וועקסל פון פינף טויזנט פראַנק, אים אַ פאַר נייע וואַלענע זאַקן. דאָס וועט ער באַלד באַקומען און מיינס אַ מאַנטל, וואָס איך האָב באַקומען פון קוילנהענדלער, באַקומט ער אויך. און איך האָב די מענטשן אַביסל געקענט און האָב געווסט, אַז פאַר געלט וועלן זיי מיך אפשר צו זיך אַרייננעמען. איך האָב נישט געהאַט קיין טעות, ווייל נאָך אַ לאַנגן נאַכדענקען, האָט דער מאַן צו מיר געזאָגט — גיי אַהין צו מיר, מיינ טאַכטער איז אינדערהיים. מיר קומען באַלד אַהיים, מיר גייען נאָר אויף דעם פעלד זען, צי עס שטייט אַ סך היי, ווייל מיר זוכן צו קויפן אַ פעלד מיט היי. — נאָר, האָט דער מאַן צוגעגעבן, אַז דו גייסט צו מיר, גיי דורכן פעלד צווישן קאַרן, די מענטשן זאָלן דיך נישט זען. ווען מיר וועלן אַהיימקומען, וועסטו באַלד מיט אונז קענען מיטעסן.

נינטער קאפיטל

איך בין איצט אהינגעגאנגען צו דער פאמיליע באַשכאַערטס. נאָך מיין אַנקומען, זענען אויך אַנגעקומען דער מאַן מיט זיין פרוי. מיר האָבן זיך באַלד אַוועקגעזעצט עסן אַ זופ מיט ברויט. נאָכן עסן זענען מיר אַביסל געזעסן. דאָן האָט ער געפרעגט זיין ווייב — נו, וואָס דענקסטו? — אויב דער מענטש בלייבט דאָ, מוז מען דאָך גיין זאָרגן צו מאַכן פאַר אים אַ געלעגער. דער באַשכאַערטס האָט נישט געהאַט קיין מעבל, נאָר פאַר זיך און זיין ווייב אַן אַלט בעט, זיין טאַכטער איז געשלאַפן אויף דער ערד אויף אַ מאַטראַץ, און נאָך אַ מאַטראַץ אַדער אַ בעט האָט ער נישט באַזיצט. דאָן האָט מיר געמאַכט אַ געלעגער אויף דער ערד פון שטרוי איבערגעצויגן מיט אַ לילעך און אַ קאַלדרע צוצודעקן, נאָר אַ קישעלע אונטערן קאַפּ אונטערצולייגן האָב איך באַ-קומען אַ ווייכס. איך האָב באַלד אַרויסגענומען און זיי באַאַלט פאַר אַ חודש די צוגעזאַגטע צוועלף הונדערט פּראַנק, אַ בלעטל ברויט-מאַר-קעס. און אים געגעבן אַ פאַר וואַלענע זאַקן, וואָס זענען אויך ווערט געווען הונדערט זעכציק פּראַנק.

נאָך אַ פאַר טעג זיין ביי דער פאמיליע באַשכאַערטס, האָב איך גע-זען, אַז איך בין מיאוס אַריינגעפאַלן, אַז זיי האָבן מיך אַריינגענומען נאָר טאַקע צוליב פּראַפיט. אַז די פרוי האָט געשמירט ברויט מיט פוטער, האָט זי מער פוטער פון ברויט אַראַפּגעקראַצט ווי אַנגעשמירט. די שטיקלעך ברויט, האָב איך באַמערקט, ווערן געצייילט, וויפיל איך עס אויף. און דאָס גיין עסן ווערט שטענדיק געצויגן אַזוי, אַז מען זאָל איין מאַלצייט קענען איבערהיפערן. אַז נישט האָבן זיי געקאַנט כאַפּן עפעס צו עסן איך זאָל נישט זען. אַזוי, אַז זיי האָבן מיטן עסן געקאַנט וואַרטן און איך האָב געמוזט הונגערן. איך האָב אַבער קיין עצה נישט געהאַט. איינמאָל, ווען איך בין געווען גוט הונגעריק, האָב איך געטראַכט, וואָס עס וועט זיין וועט זיין. — מאַדאַם! — האָב איך צו איר געזאָגט — איך בין הונגעריק. אַ צווייט מאָל איז זי געהאַט אַוועקגעגאַנגען. עס איז שוין געווען שפעט נאָכמיטאָג און קיין מיטאַג איז מען נאָך אַלץ נישט

געגאנגען עסן, האָב איך צו אים געזאָגט — הער באַסשכאַערטס! איך בין הונגעריק. — קיין ברויט האָב איך נישט, האָט ער מיר געענטפערט, טראַץ דעם וואָס אין שענקל איז געלעגן אַ ברויט. אָבער ער האָט מיר דעמאָלט געגעבן אַ טעלער זופ. דאָן האָב איך זיי לאַנגזאַם אויסגעלערנט, אויב זיי האָבן מיר קיין עסן נישט געגעבן, האָב איך מיר אַליין גענומען עסן, אָדער מיר געהייסן געבן עסן.

יעדן זונטיק פלעגט דער באַסשכאַערטס מיט זיין ווייב און זיין טאָכטער אַוועקגיין שפילן קאַרטן. און איך בין אַליין געבליבן אינדערהיים. זיי פלעגן שפילן פאַר גרויס געלט. אַ זונטיק איידער איך בין צו זיי געקומען, האָבן זיי מיר דערציילט, האָט ער, באַסשכאַערטס, פאַרלוירן ביי טויזנט פראַנק. דעם ערשטן זונטיק וואָס איך בין ביי זיי געווען, האָט ער געווינען פיר הונדערט פראַנק און די טאָכטער פינף הונדערט פראַנק. באַסשכאַערטס פלעגט מיר דערציילן, אַז אין די יונגע יאָרן — ער איז איצט אויך אינגאַנצן אַלט געווען 38 יאָר — פלעגט ער זיין אַ גרויסער אַוואַנט-טוריסט, אַ שיכור און אַ קאַרטן-שפילער. זיין ווייב האָט באַשטעטיקט, אַז דאָס איז אמת וואָס ער זאָגט. ער פלעגט גיין ביינאַכט אין די סעדער אַפרייסן פרוכטן און דאָן זיי פאַרקויפן, ער זאָל האָבן צו שיכורן און צו שפילן קאַרטן. זיך שלאָגן, איז ביי אים געווען אַ קלייניקייט, אַפילו מיט מעסערס, האָט ער זיך אויך געשלאָגן, טראַץ דעם וואָס דער באַסשכאַערטס איז געווען אַ קליינשוויקער, איז ער אָבער געווען זייער אַ שטאַרקער. דאָס האָבן עדות געזאָגט זיינע מוסקולירטע ברוסטן. — איך האָב — פלעגט ער צו מיר זאָגן — אין מיין לעבן שווער געאַרבעט. אָבער איך האָב שטענדיק אַ סך געלט פאַרדינט און קיינמאַל קיינעם אייבער מיר נישט געלאָזט הערשן. דער באַסשכאַערטס האָט זיך אויך איצט אויסבאַהאַלטן פון צו גיין אַרבעטן קיין דייטשלאַנד. אַזוי, אַז איך בין נישט געווען אינגאַנצן פריי פון אַ געפאַר זייענדיק ביי אים, ווייל טאָמער וואָלט מען אים געקומען זוכן, וואָלט מען אויך מיך געכאַפט.

איך האָב אַ סך מאַל געקלערט צוריק אַהיימצוגיין אין מיין גאַס און זיך אויפהאַלטן ערגעץ ביי אַ שכן, אָדער ביי אייניקע שכנים. איך האָב אָבער מורא געהאַט, אַז צוליב דעם ביסל סחורה וואָס איך האָב געהאַט ליגן ביי עטלעכע שכנים, זאָלן זיי מיך נישט פאַראַטן. איך האָב אַנגעהויבן אַריינטראַכטן, צי מיין שכן ביי וועלכן איך האָב געהאַט ליגן אַביסל סחורה, האָט אַליין נישט אונטערגעפירט דעם קאַמפלאַט ביי די סאַנדערס, אָדער ביי דער פאַמיליע בראַבאַנטס, אַז זיי זאָלן מיך פאַראַטן.

די פאַמיליע בראַבאַנטס מיט די סאַנדערס האָבן שוין לאַנג געזוכט אַ מחלוקת מיט מיין פרוי פאַר גאַרנישט. זיי האָבן זיך געזוכט צו אונז

א זאטשעפעקע, אז זיי זאלן אונז קענען גיין פאראטן און איך האב איצט חושד געווען, אז מיין שכן האט דאס צוזאמענגעשפינען, ווייל אויך מיין שכנטע, די פרוי פאלקס, האט זיך לעצטנס געטשעפעט צו מיר, צו מיין פרוי און צו מייע קינדער. מייע קינדער האבן נישט מער געטויגט און אויב זי האט געקאנט, פלעגט זי אנרייצן אנדערע קינדער, זיי זאלן שלאגן מייע קינדער. צו מיר פלעגט זי זיך אויך זוכן פארשידענע טענות, אזוי אויך צו מיין פרוי. איך האב נישט פארשטאנען, וואס מיט דער פרוי איז געווארן. אונזער בעסטער גוטער פריינט, די פרוי פאלקס, האט לעצטנס נאך געזוכט אונז מיאוס צו מאכן אין די אויגן פון אנדערע שכנים. איך האב מיך אנגעהויבן פאר דער פרוי שטארק צו שרעקן, ווייל איך פלעג א סך מאל זאגן צו מיין פרוי — פאלג מיך, מייד אויס די פרוי פאלקס און גיי נישט צו איר, איך זע, אז זי איז אינגאנצן פארענדערט געווארן. נאכדעם ווי די דייטשן זענען געקומען אונז נעמען, האב איך אנגע-הויבן נאכצוקלערן, צי די פרוי האט נישט געשפינען דעם קאמפלאט קעגן אונז. דערפאר האב איך מיך אזוי געשראקן פאר מיין גאס. לאגיש, איז עס נישט צו באגרייפן. צוויי יאר צייט בין איך געזעסן אין מיין וווינונג און די דייטשן זענען נאך אונז נישט געקומען, נאך פלוצלונג, ווען דער ענגלענדער האט געלאנדעט, זענען די דייטשן נאך אונז געקומען. ביי מיר בין איך געווען איבערצייגט, אז אויך די פאלקס טראגן א שטיק שולד אין דעם פאראט קעגן א פרוי מיט קליינע קינדער. איך ווייס נישט, צי זיי האבן עס געטאן צוליב די פאר טויזנט פראנק סחורה וואס איז ביי זיי געלעגן, אדער זענען זיי פלוצלינג ארומגעכאפט געווארן מיטן אַנטיסע-מיטישן גייסט און האס, אז מיר האבן געזאלט דערלעבן צו זען די ענדע פון דער מלחמה. פון הונדערטער טויזנטער יידן זיין די איינציקע, וועלכע וואלטן אין פרייהייט די גאנצע מלחמה אדורכגעלעבט. דאס, דערקלער איך מיר, איז געווען א וואונדער טאט פון פרוי פאלקס און די פאמיליע ברעבאנטס מיט די סאנדערס. איך פלעג אויך איצט א סך מאל האבן שרעקלעכע חלומות פון מיין פרוי און קינדער. א סך מאל פלעג איך אויפקומען אין אַנגסטן און באַגאַסן מיט שווייס.

איך מוז זאגן, אז אין דער צייט פון דער גאַנצער מלחמה האב איך די פעדער נישט גענומען אין די האַנט אַריין און איצט, ווען איך בין געקומען צו דער פאַמיליע באַסשכאַערטס, האב איך מיר געהייסן ברענגען א פאר העפטן, טינט מיט א פעדער, און מיך אַוועקגעזעצט שרייבן מייע דערינערוגען פון דער מלחמה 1940. איך האב נישט געגלויבט, אז זייט פיר יאר נישט שרייבן זאל איך פלוצלינג האבן געדולד צו שרייבן מיט אַזעלכע נערוון-שפאַנוגען. אין אַנפאַנג איז עס מיר נישט אַזוי

לייכט אָנגעקומען, אָבער דערנאָך בין איך געטריבן געוואָרן אַזוי ווי דורך עפעס אַ מאַכט, וואָס האָט מיך נישט געלאָזט אַוועקלייגן די פעדער פון דער האַנט. איך האָב געוואַלט מיט איינמאַל דערציילן אַלץ וואָס מיר האָבן אַדורכגעמאַכט, אַזוי ווי איך וואַלט מורא געהאַט, טאַמער קען איך דאָס מער אין לעבן נישט אָנשרייבן.

דעם 21טן יוני בין איך אַריינגעקומען צו דער פּאַמיליע באַס־שכאַערטס. די העפטן, גלויב איך, האָט מען מיר געברענגט דעם 22טן יוני, אָדער דעם 23טן יוני, און דעם 8טן יולי האָב איך, מיט געוויסע הפסקות, געהאַט געענדיקט מיינע דערינערונגען. אויסער די געשעענישן וואָס איך האָב נישט געוויסט פאַר וועלכע איך שטיי נאָך. אַ סך מאַל, ווען איך בין אַזוי געזעסן און געטראַכט וועגן מיין לאַגע און געדענקט וועגן מיין פרוי און קינדער, האָב איך מיך צעוויינט.

ביי באַסשכאַערטס האָב איך עפעס איינמאַל געפינען אַ קליינע בראַשור, אַרויסגעגעבן דורכן שרייבער א. האַנס, וועגן לעבן פון יאָן וואַן רייסוויק — אַ געוועזענער בירגערמייסטער פון אַנטווערפן, ווי ער האַלט אין זיין צייט אַ רעדע צו די יוגנטלעכע, אַז זיי זאלן נישט הרגענען די קליינע שוואַלבען און זאלן נישט צונעמען די נעסטן פון זייערע מוטערס. איך האָב געמיינט, אַז מיין האַרץ ווערט דעמאָלט צעריסן און כ'האַב מיך שטאַרק צעוויינט. האָט רחמנות — האָט רייסוויק געזאָגט — אויף די יונגע שוואַלבען, ער האָט געבעטן רחמנות צו האָבן אויף פייגעלעך. און מיט וואָס זענען קליינע קינדער זינדיקער ווי אומשולדיקע שוועלבעלעך? מיינע טרערן האָבן דעמאָלט באַגאַסן די בלעטלעך, אויף וועלכע איך האָב דאָס אויפגעשריבן. פאַרוואָס — האָט איך געוויינט — קומט אומשולדיקע יידישע קינדער צו הרגענען? צי האָט זיך נישט געלוינט, שוין צוליב דעם אַפּצושטעלן די מלחמה, אַז אומשולדיקע קינדער זאלן נישט אונטערליגן אַזאַ שרעקלעכן גורל פון ליידן הונגער און דאָן, ווען זיי גייען אומשולדיק שלאָפן, מיטן גלויבן צו חלומען פון עפעס אַ שיינן שפּילצייג, אָדער פון אַ צוקערל, זיי דעמאָלט אין זייער זיסן שלאָף צו הרגענען.

איך וואַרף די שולד פאַר דעם חטא אויף אַלע מלוכה־מענער פון גאַנץ אייראָפּע, ווי אויך פון גאַנץ אַמעריקע, אַז זיי האָבן דעם שרעקלעכסטן טאַט וואָס איז פאַרגעקומען אין דער מענטשלעכער געשיכטע, דייטשלאַנדס מאַרדן פון אומשולדיקע יידישע קינדער, פרויען און זויגלינגען, נישט אויפגעהאַלטן. איך ווייס, אַז אויך דייטשע קינדער, ענגלישע קינדער זענען אין דער מלחמה געהרגעט געוואָרן פון באַמבעס, אָבער מען האָט דאָך נישט אַוועקגענומען קיין דייטשע אָדער ענגלישע קינדער פון זייערע מוטערס, כדי זיי צו הרגענען.

דערינערונגען, וועלכע איך האב פארגעסן אויפצושרייבן

זומער 1943 האט די דייטשע מאכט געהאט אַרויסגעשיקט פאַרמיר-לאַרן אויסצופילן פאַר אַלע מענער פון גאַנץ בעלגיע, ביז צום עלטער פון פופציק יאָר. יעדער האָט געמוזט אויפגעבן זיין באַשעפטיקונג, צי ער איז אַ פאַרהייראַטער, וויפיל קינדער ער האָט און צו וועלכער נאַציאָנאַליטעט ער און זיין פרוי געהערן. דעמאָלט בין איך אויך געווען פאַר-צווייפלט און נישט געווסט, וואָס פאַראַ עצה איך זאָל מיר געבן. זאָגן, אַז איך בין אַ ייד, וועט מען מיך פרעגן, וואָס איך טו נאָך דאָ? אויפשרייבן, אַז איך בין אַ מאַרק־הענדלער — איך טאָר דאָך אָבער נישט אויספירן קיין שום באַשעפטיקונג. וועט עס הייסן, אַז איך זאָג ליגן און נאָר אָפּ די מאַכט. דעם פאַרמולאַר האָט מען אָבער געמוזט צוריקשיקן, אַז נישט זענען די דייטשע פעלד־זשאַנדאַרן געקומען נעמען.

מיין פרוי האָט מיר דעמאָלט אַזאַ עצה געגעבן: — פיל אויס דעם פאַרמולאַר. שרייב אויף די נאַציאָנאַליטעט אַזוי ווי עס שטייט אויף אוינזערע פעסער. דיין באַרוף שרייב אויף — מאַרק־הענדלער, וועט עס דאָך נישט הייסן, אַז דו זאָגסט אַ ליגן, ווייל אויך אויף דיין קאַרט ר'אידאַנטיטע שטייט אַלס דיין באַרוף מאַרק־הענדלער. עס קאָן זיין, האָט זי צוגעגעבן, אַזוי ווי מען נעמט נישט קיין פרייע באַרופן צו דער אַרבעט, וועט מען דיך אויפן אַרבעטס־אַמט נישט רופן, ווייל נאָכן אָפשיקן דעם פאַרמולאַר פלעגט מען באַלד אין דריי טעג אַרום רופן אויפן אַרבעטס־אַמט און דאָן איז מען געווען הונדערט פּראָצענט אַ קאַנדידאַט צו מוזן אַוועקפאַרן קיין דייטשלאַנד אויף אַרבעט. איך האָב אַזוי געטאָן ווי מיין פרוי האָט מיר געזאָגט און מיין פאַרמולאַר צוריקגעשיקט. איך האָב גערעכנט, אַז טאַמער וועט מען מיך רופן אויפן אַרבעטס־אַמט, וועל איך מיך גיין באַהאַלטן. אָבער גרויס איז דעמאָלט געווען מיין פרייד, אַז עס זענען אַוועק אַ פאַר וואָכן ווי איך האָב מיין פאַרמולאַר אָפגעשיקט און מען האָט מיך קיינמאַל אויפן אַרבעטס־אַמט נישט גערופן. אַ צווייט מאָל, זומער 1944, האָט דער דייטש מאַביליזירט די גאַנצע מענער־באַפעלקערונג פון לייער צו גיין גראָבן גריבער און אַריינזעצן קלעצער אין די גריבער. די קלעצער פלעגן דאָן אַרומגעצוימטן ווערן

מיט דראָט. דאָס איז געווען אַ פאַרהיטונגס־מיטל קעגן פאַראַשוטיסטן. דעמאָלט האָב איך אויך גערעכנט, אַז מען וועט מיך זיכער רופן צו דער אַרבעט, ווייל אַלע מענער ביז 60 יאָר האָבן באַקומען די אויפפאַדערונג זיך צוצושטעלן צו דער אַרבעט, צווישן זיי אַפילו גלחים, דאָקטורים און אַדוואָקאַטן. בלויז די מענער, וועלכע זענען געווען באַשעפטיקט ביים דערנערונגס־דינסט, ווי בעקערס, קצבים און עסנוואַרג־געשעפטן, זענען באַפרייט געוואָרן פון דער אַרבעט. אויך דעמאָלט האָב איך נישט באַ־קומען קיין אויפפאַדערונג זיך צוצושטעלן צו דער אַרבעט. איך ווייס נישט, צי האָב איך עס געהאַט צו פאַרדאַנקען די באַאַמטע פון שטאַט־הויז, וואָס האָבן געוווּסט, אַז איך בין אַ ייד און טאַר מיט קיין אַנדערע אַרבעטער צוזאַמען נישט אַרבעטן, אַדער האָט מען מאַרק־הענדלער באַפרייט פון דער אַרבעט, ווייל מען האָט דאָך נישט געקענט אַפשאַפן דעם מאַרק, וווּ זיי האָבן געהאַנדלט מיט עסנוואַרג, ווי גרינס און פרוכטן, אַזוי, אַז מען האָט אַלע מאַרק־קרעמער איצט באַפרייט פון דער אַרבעט. דאָס איז, מיין איך, געווען די ריכטיקע סיבה, פאַרוואָס מען האָט מיך נישט גערופן. אָבער ביי מיינע פלעמישע שכנים האָט עס דעמאָלט אַרויס־גערופן אַ סך ביזו בלוט.

איך האָב מיך דערמאָנט די טעג, ווען מיינע יינגלעך פלעגן מיט מיר מיטלויפן רייסן גראַז אונטערן שטעטל פאַר די קרוליקעס וואָס איך האָב געהאַדעוועט אין דער צייט פון באַהעלטעניש. יעדע מינוט האָבן זיי מיר דערלאָנגט אַביסל אַפגעריסן גראַז. — דאָ האַסטו, פאַפּאַ! — נאָך, פאַפּאַ? — אַט דאָס איז גוט גראַז, פאַפּאַ! זייער פרייד איז געווען אַזוי גרויס זיך צו געפינען אויף דער פרייער ליכטיקער וועלט.

איך האָב מיך דערמאָנט אין דעם פלעמער, וואָס פלעגט מיר ברענגען בינטלעך סאַסנע־ביימלעך צו ברענען אין אויוון, אין דער צייט ווען איך בין געווען באַהאַלטן. געוווינט האָט ער אין פולדער־באַש אין אַ וואַלד. אַ מהלך פון זיבן שעה צופוס פון ליער. דער פלעמער איז געווען אַ מטופל מיט קינדער. דאָס ווייב איז אים געשטאַרבן אין דער קימפעט און האָט אים איבערגעלאָזט אַכט קינדער. געטראָגן האָט ער אַן אַלטן פאַלטן, וואָס איז שוין געווען גריין פון אַלטקייט. אַ קאַשקעט אויפן קאַפּ און אויף די פיס אַ פאַר שווערע שיד. געגאַנגען איז ער איינגעבויגן, טראָץ דעם וואָס ער איז ערשט געווען אַ מענטש אין די פערציקער. ער פלעגט אויפשטיין דריי אַזיגער אין דער נאַכט, כדי אַנצוקומען פאַרמיטאַג קיין ליער. די בינטלעך האַלץ האָט ער געברענגט אויף אַ קליינעם וואַגן, געשפּאַנט מיט אַן אייזל. ער פלעגט גיין פון פולדער־באַש ביז ליער

צופוס, נעבן אייזל, טריט ביי טריט. ווען ער פלעגט האָבן אָפגעלאָדנט די בינטלעך האַלץ, פלעגט ער שטענדיק באַקומען ביי אונז עפעס צו עסן. און דאָן פלעגט ער דערציילן זיין לעבן. ער איז געווען פשוט, האָט נישט געוואוסט פון אַזוי פיל פאַלשקייט און שלעכטס ווי די מענטשן אין שטאָט. ער פלעגט זיך פרייען, ווען ער האָט געזען ווי די קינדער שפילן זיך און פרייען זיך מיט זיין אייזל, ווי זיי גלעטן דעם אייזל, דערלאָנגען אים אַ שטיקל גראַז. דער אייזל — פלעגט ער זאָגן — איז שוין צוגעוויינט צו די קינדער און לאָזט זיך פון זיי אַלץ טאַן. יאָ, דער אייזל האָט פאַרשטאַנען די פרייד פון די קינדער און די קינדער האָבן אין זייער פרייד נישט געוואוסט, אַז אויף זיי לויערט יעדע מינוט דער טויט. נישט פון קיין חיה, וואָס האָט נישט קיין פאַרשטאַנד, נאָר פון מענטשן. ווען דער פלעמער איז צוריק אַהיימגעפאַרן, פלעגט ער שטענדיק אַנלאָדענען אַ פול וועגעלע מיט קינדער און מיינע יינגלעך אויך צווישן זיי. דער פלעמער פלעגט די קינדער מיטנעמען ביז אונטערן שטעטל. אַ סך מאָל איז שוין באַלד די נאַכט געהאַט צוגעפאַלן ווען זיי פלעגן צוריק אַהיימקומען און דערציילן זייער פרייד, אַז זיי זענען געפאַרן מיטן בראַוון אייזל.

זונטיק, דעם 9-טן יולי 1944.

באַסשכאַערטס איז נאַכמיטאַג ווידער אַוועקגעגאַנגען מיט זיין ווייב און די טאַכטער שפילן קאַרטן.

ביי באַסשכאַערטס האָב איך געפונען עפעס אַ ביכל א. נ. "זיד" און נאָרד-נעדערלענדישע שרייבער". אין דעם ביכל האָבן זיך געפונען נאָ-וועלן, דערציילונגען און געדיכטן פון האַלענדישע און פלעמישע שרייבער פון 16-טן ביזן 19-טן יאָרהונדערט. אַזעלכע דיכטער ווי וואָן דען וואַנדעל און וואָן בעערס. איך האָב מיך גענומען צו לייענען דאָס ביכל, אָבער איך האָב עס אַ סך מאָל, אינמיטן לייענען אַ געדיכט, געמוזט אַוועקלייגן, ווייל דאָ טרעף איך אַ געדיכט, ווי אַ מוטער אָדער אַ פאַטער באַוויינט זיין געשטאַרבן אַ קינד, אַ טאַכטערל אָדער אַ יינגעלע. דאָ ווידער אַ געדיכט, ווי איינער באַזינגט זיין שוין קינד. אַלץ איז ביי זיין קינד שענער ווי אויף דער גאַנצער וועלט. אַזעלכע געדיכטן האָבן מיר מיין האַרץ פאַר-קלעמט, ווייל איך האָב מיך באַלד דערמאַנט אין מיינע קינדער. אפילו די דערציילונג סידיאַ פון מולטאַטולי, וואָס איך האָב שוין לאַנג געהאַט געלייענט, געפינט זיך אין דעם ביכל און אויך פאַרשידענע אַנעקדאָטן וועגן גרויסע מענער, ווי למשל דער אַנעקדאָט וואָס ווערט דערציילט וועגן סאַקראַטעס און זיין ווייב קסאַנטיפאַ. ווי סאַקראַטעס האָט איינמאָל

אינגעלאדן צו זיך אייניקע פריינט, מיט זיי אביסל צו שמועסן. אבער סאקראטעס ווייב האט זיך דעם טאג אזוי געבייזערט, אז איר מאן האט געפונען פאר ראטזאם בעסער מיט זיינע פריינט צו גיין אביסל שפאצירן. אבער ווען סאקראטעס מיט זיינע פריינט האבן זיך געפונען ביים ארויסגאנג, ווארפט זיין ווייב אים, דורכן פענצטער, א טאפ מיט אומריין וואסער אויפן קאפ. סאקראטעס האט געלאכט און געזאגט צו זיינע פריינט — איך האב געוויסט, אז נאך אזוי פיל דונערן וועט רעגענען.

איך האב אין דעם ביכל אויך געפונען א דערציילונג פון דעם יידיש-האלענדישן שרייבער הערמאן הייערמאנס. איך האב מיך געווינדערט, ווי אזוי עס קומט עפעס א ביכל פון אזא ליטערארישן ווערט צו דעם שיכור און קארטן-שפילער באסשכאערטס.

באסשכאערטס האט מיר די טעג דערציילט, אז ווען ער איז געווען א קליין יינגל און געגאנגען אין שולע אריין, האט ער אויף קיין שום אופן זיך נישט געקאנט אויסלערנען דעם אלפאבעט. די לערערין, וועלכער ער האט א סך מאל געהאלפן טראגן איר וואליזקע, פלעגט אים אפט נעמען צו זיך, ארויפלייגן איר האנט אויף זיין ארעם, ארומנעמען, און מיט אים לערנען. באסשכאערטס — פלעגט זי צו אים זאגן — לערן דאך אביסל, עס איז דאך נישט אזוי שווער זיך אויסצולערנען דעם אלפאבעט. און זי האט מיט אים געלערנט. — זאג, וואס איז דאס? — קוק גוט, אן א, און דאס איז א בע, און דאס איז א ג. — אלווא, געדענק גוט: דאס איז א, ב, ג. — נאך אמאל, וואס איז דאס? אן א, ב, ג. אבער אין א מינוט ארום, אז זי האט מיך געפרעגט וואס דאס איז, האב איך מער נישט געוויסט. איך האב מיטן בעסטן ווילן מיך נישט געקאנט אויסלערנען דעם אלפאבעט. איך פלעג קריגן געשלאגן אינדערהיים פון טאטן און דער מאמען, ווייל זיי האבן געשריגן, אז איך וויל נישט לערנען. צו צוועלף יאר, האט באסשכאערטס דערציילט, האט מען מיך ארויסגענומען פון דער שולע, ווייל מיינע עלטערן האבן געזען, אז איך לערן אין דער שולע אזוי ווי אזוי גארנישט. מיינע עלטערן, האט ער ווייטער דערציילט, האבן מיך אוועקגעגעבן אויף דער לער מיט עסן און שלאפן צו א בעקער. ער האט געדארפט ארומפירן ברויט צו מענטשן און אין די געשעפטן. ער האט באקומען א ביכעלע מיט אדרעסן פון די קונים און ער האט געדארפט אויפשרייבן ווער עס האט באצאלט פארן ברויט און ווער נישט. ער האט אבער דאך נישט געקענט קיין אות, האט ער געמוזט אלץ געדענקען אויף אויסנווייניק. דאן האט די טאכטער פון דעם בעקער צו אים געזאגט — באסשכאערטס, עס איז דאך נישט מעגלעך, אז א מענטש זאל זיך נישט קאנען אויסלערנען אביסל שרייבן און ליענען. דאן פלעגט מיך — האט

ער ווייטער דערציילט — די טאכטער פון דעם בעקער נעמען יעדן אויפ־
 דערנאכט נאך דער אַרבעט אויף איר בעט און מיך אַרומנעמען, אַזוי ווי
 אַמאָל מיין לערערין אין דער שולע, און מיט מיר געלערנט דעם
 אַלפֿאַבעט ביז מייע אויגן זענען מיר צוגעפֿאַלן און איך בין אַנטשלאָפֿן
 געוואָרן. אָבער דעם בעקערס טאכטער האָט מיך דאָך אויסגעלערנט
 אַביסל שרייבן און לייצען.

זונטיק, דעם 9-טן יולי.

איך לייען ווייטער דאָס ביכל וועגן די נידערלענדישע און פלעמישע
 שרייבער, וואָס איך האָב געפונען ביי באַטשכאַערטס. אָט האָב איך איצט
 אַדורכגעלייענט אַ סקיצע פון בוסקען הועט, ווי ער פלעגט אַלס שילער־
 יינגל גיין גערן זיך גליטשן אויפֿן אייז. דער לערער פון דער שולע האָט
 עס אים פֿאַרבאָטן און ער טרויערט אויף דעם. אָבער בוסקען הועט
 פֿאַרגעסט אויך נישט צו דערציילן, ווי טרויעריק עס איז צו זיין געבוירן
 אַ יידיש קינד, ווייל די יידישע קינדער האָבן זיך אויפֿן אייז געמעגט
 גליטשן נאָר אויף אַ באַזונדערן, פֿאַר זיי אָפֿגעגרענעצטן פּלאַץ. טראָץ
 דעם וואָס בוסקען הועט איז געשטאַרבן אַן אומגלויביקער, דערציילט
 ער דאָך, אַז אַלס קליין יינגל האָט ער זיך געפֿילט גליקלעך, וואָס ער איז
 געבוירן געוואָרן אַ קריסט, ווייל עס האָט אים אויסגעזען צו זיין אַזוי
 טרויעריק דער גורל פון די יידן.

אַ נאָוועלע האָב איך ווייטער געלייענט פון שרייבער יאַקאָב יאַן
 קרעמער, א. נ. רועלאָף לינגען. קרעמער דערציילט וועגן אַן אַרימער
 פֿאַמיליע, וואָס האָט געוווינט מיט זייער צוועלף־יאָריק יינגל אין אַ
 קעלער־שטוב, ווו עס האָט געהערשט פייכטקייט. די מוטער פון דעם
 יינגל, אַ קראַנקע און אַ שוואַכע, דער פֿאַטער, פון עטלעכע פופציק יאָר,
 האָט זיך באַשעפֿטיקט מיט לינירן קאַנטאַר־ביכער. זייער יינגל רועלאָף
 פלעגן זיי, צוליב זייער גרויסער אַרעמקייט, אַרויסשיקן אין דער גאַס
 אַריין עפעס פֿאַרדינען — טראָגן אַ פעקל אַדער ווייזן עמעצן אַ וועג, און
 דערפֿאַר פלעגט מען אים עפעס געבן.

אינמאָל, אין אַ קאַלטן ווינטער־אַונט, קומט רועלאָף אַהיים. די
 מוטער איז שוין געגאַנגען זיך לייגן שלאָפֿן, ווייל דער מאַן איז צו איר
 צוגעשטאַנען, אַז זי איז צו שוואַך לאַנג אויף צו בלייבן. — אָבער יאָ,
 זאָגט די מוטער, אונזער קינד איז שוין לאַנג אַוועק און עס איז אינדרויסן
 אַזוי ביטער קאַלט. אין דעם, ווי זיי זיצן און רעדן אַזוי, מאַכט זיך אויף
 די טיר און רועלאָף קומט אַריין אין דער שטוב אינגאַנצן פֿאַרשטייפט

און פאַרפּרוּירן. די מוטער וואַרעמט אים אָפּ די אויערן מיט אירע וואַרעמע הענט. די אויערן זענען אים אַזוי פאַרפּרוּירן, אַז אפילו אונטער דער מוטערס וואַרעמע הענט טוען זיי אים נאָך וויי. רועלאָף דערציילט, אַז ער האָט היינט פאַרדינט צוואַנציק סענט און האָט אויפגעקליבן פּערציק שטיקלעך אַוועקגעוואַרפענע ציגאַרן. צוואַנציק שטיקלעך ציגאַרן, דערציילט ער, האָט ער אַוועקגעגעבן אַ יינגל, יענער זאָל אים אויסלערנען עפעס אַ קונץ.

— וואָס איז די קונץ? האָט דער פּאָטער אים געפּרעגט. — די קונץ איז, האָט רועלאָף געזאָגט, אַז איך דאַרף ביי מיר שטענדיק האָבן אַ קופּערנעם האַלבן סענט און אַז ווען עמעצער גיט מיר פאַרן וועג אַ זילבערנעם צען סאַנטים שטיק, דאַרף איך אים אַריינלייגן אין דער טאַש און יענעם ווייזן דעם קופּערנעם, אַז יענער האָט געהאַט אַ טעות. דאָן באַקום איך נאַכאַמאַל אַ זילבערנעם צען סאַנטים שטיק. — אָבער, האָט רועלאָף געזאָגט, איך וויל אַזעלכע שטיק נישט מאַכן. נישט אמת, מאַמע, דאָס הייסט גנבה? און איר האָט מיר שטענדיק אָנגעזאָגט, איך זאָל אפילו קיינמאַל קיין נדבה נישט בעטן. — איך האָב דאָן, האָט רועלאָף ווייטער געזאָגט, צוריקגעפּאָדערט פון דעם יינגל מיינע צוואַנציק שטיקלעך ציגאַרן, אָבער ער האָט זיך פון מיר אויסגעלאַכט. — גוט, האָט די מוטער מיטן פּאָטער געזאָגט, ביזט אַ גוט יינגל, גיי לייג דיך שלאָפּן. אָבער ווען ער איז געגאַנגען זאָגן אַ גוטע נאַכט דער מוטער, האָט ער זיך פּלוצלינג צעוויינט. — ניין מאַמע, ניין מאַמע, אַ גנב בין איך נישט. איך האָב ערגעץ געזען שטיין אַ פּאַר הילצערנע שיד, האָב איך געדענקט וועגן טאַטן, אַז ער לויפט אַ סך מאָל אַרום אויף די קאַלטע שטיינער, אַז ער ציטערט אַזש. אָבער, גוטע מאַמע, איך האָב די שיד נישט גענומען. און קרעמער דערציילט, אַז אין דעם זעלבן אַוונט האָט רועלאָפּס פּאָטער זיך געהאַט אָפּגעשמועסט מיט זיינס אַ חבר אַוועקצוגיין די נאַכט ערגעץ אויספירן אַ גנבה, אָבער ווען ער האָט געהערט די ערלעכקייט פון זיין קינד האָט ער באַשלאָסן בעסער צו ליידן ווייטער אַרעמקייט און קיין גנב נישט צו ווערן.

מאַנטיק דעם 10־טן יולי.

נעכטן איז געוואָרן אַ חודש ווי די דייטשן זענען נאָך אונז געקומען און האָבן אַוועקגעפירט מיין פרוי מיט די קינדער.

היינט אינדערפרי האָט באַסשכאַערטס מיט מיר איבערגערעדט און מיר ווייטער געגעבן צו פאַרשטיין, אַז איך בין אין געפּאַר ווייטער ביי אים צו בלייבן, צוליב דער מחלוקת מיט זיין שכן. איך בין געוואָרן טרויעריק

און לאנג געבליבן זיצן ביים טיש קלערן און נישט געוויסט וואָס פאַראַ
עצה איך זאָל מיר געבן.

נעכטן האָב איך דורכגעלייענט נאָך אייניקע נאָוועלן אין מיין ביכל
"זיד" און נאָרד-נידערלענדישע שרייבער". צווישן די נאָוועלן וואָס איך האָב
געלייענט, וויל איך איבערגעבן איינע פון די שוועסטער שרייבערינס
ראַזאָלי און ווירגיני לאַוועלינג, וויל איך האַלט זי פאַר אינטערעסאַנט
און רירנד. די נאָוועלע רופט זיך "מיסטער הייג". די שרייבערין ראַזאָלי
דערציילט אין דער נאָוועלע, ווי מיסטער הייג, אַן אַלטער אויסגעדינטער
סאָלדאַט אונטער נאַפּאַלעאָן דעם ערשטן, לעבט מיט זיין ווייב אויף דער
עלטער אַליין אין אַ הייזל. אין די יינגערע יאָרן, נאָך זיין חתונה, האָט
זיך מיסטער הייג באַשעפטיקט מיט לערנען קינדער. אָבער שפעטער,
ווען ער איז עלטער געוואָרן, האָט מען אָנגעהויבן איינצורייכטן מער
מאָדערנע שולן און די קינדער האָבן אויפגעהערט צו קומען צו אים
לערנען. דאָן האָט זיך מיסטער הייג דערנערט פון דעם, וואָס ער פלעגט
פאַריכטן פאַר עמעצן אַ שירם, צורעכטמאַכן אַ צעבראַכן זייגערל און קלעבן
טאָולענע שאַכטלעך.

מיסטער הייג פלעגט אַ סך מאָל ליב האָבן צו דערציילן פון די יאָרן,
ווען ער האָט געדינט אונטער נאַפּאַלעאָן און אַז נאַפּאַלעאָן איז געווען אַ
גרויסער מאַן. דאָן האָט זיין ווייב אים איבערגעהאַקט די רייד. — אַ
גרויסער מאַן — איך וויל פון דעם נישט וויסן. — אַ מענטש וואָס לאָזט
אויסהרגענען אַזוי פיל מענטשן וועט אוודאי מוזן אָפּגעבן אַ חשבון פאַר
גאָט. אָבער דאָך פלעגן די מענטשן פון דאָרף שטענדיק ליב האָבן צו
הערן מיסטער הייג דערציילן זיינע געשיכטן. ער האָט אויך געהאַט צוויי
בילדלעך וואָס האָבן פאַרגעשטעלט נאַפּאַלעאָנען אויפן שלאַכט-פעלד.
מיסטער הייג האָט געהאַט אַ זון וואָס איז אַוועק אין דער וועלט אַריין,
און ער האָט שטאַרק געבענקט אים נאָך אַמאָל צו זען. מיסטער הייג איז
אָבער געוואָרן זייער אַלט און האָט כמעט גאַרנישט געקאַנט מער פאַרדינען.
דאָן האָט דער בירגערמייסטער פון דאָרף אים געבעטן, ער זאָל גיין מיט
זיין ווייב אין בית-זקנים. ער האָט אים פאַרזיכערט, אַז זיי וועלן דאָרט
ווערן גוט באַהאַנדלט און עס וועט זיי גאַרנישט פעלן. אָבער מיסטער הייג
פאַרקויפט ליבער אַ מעבל-שטיק, ווען זיין פרוי ווערט קראַנק, אָבער
אין בית-זקנים אַריין וויל ער זי נישט פירן ווייל דאָן, ווייס ער, וועט זי
נאָך גיכער שטאַרבן.

ווען דער בירגערמייסטער פרעגט אים אַמאָל — מיסטער הייג, אום
גאָטס ווילן, פאַרוואָס ווילט איר בעסער לידן אַרעמקייט איידער צו גיין

אין בית־זקנים? דאן האָט מיסטער הייג מיט אַ טרויעריקער שטימע געזאָגט צום בירגערמייסטער — פריינט! איך ווייס, אַז די מענטשן פון דאָרף האָבן אונז אַלע ליב, אָבער אַן אַלטער בוים וויל נישט איבערפלאַנצט ווערן. עס איז אונז דאָך אַזאַ שאַד אַוועקצוגיין פון אונזער הייזל. אָבער דאָס ווייב פון מיסטער הייג שטאַרבט און דער מאַן בלייבט אַליין. דאָן איז מיסטער הייג געצווונגען צו גיין אין בית־זקנים אַריין. דער בירגער־מייסטער אַליין פירט אים דאָרט אַוועק אונטערן אַרעם. אַלע מענטשן פון דאָרף ווינטשן מיסטער הייג נאָך אַ לאַנג לעבן. אָבער מיסטער הייג האָט שוין מער לאַנג נישט געלעבט. אין אַ קורצער צייט אַרום איז ער אין בית־זקנים געשטאַרבן.

דינסטיק דעם 11־טן יולי.

היינט אינדערפרי האָב איך געגעסן אויף פרישטיק טרוקן ברויט מיט זאָלץ און אַביסל וואַסערדיקע קאַווע. באַסשכאַערטס האָט דערקלערט, אַז אַזוי ווי מען האָט נאָך דעם חודש פאַר די ראַציע־מאַרקעס קיין פוטער נישט געגעבן, וועט מען עסן ברויט מיט מאַרמעלאַדע, ווייל קויפן גע־שמוגלטע פוטער קאָסט צו טייער און אַזוי ווי איך האָב קיינמאָל קיין זיטקייטן אינדערפרי נישט ליב געהאַט, האָב איך ליבער געגעסן ברויט מיט זאָלץ. און פאַר אַזאַ עסן, אינדערפרי אַ שטיקל ברויט, אויף מיטאַג אַ ביסל קאַרטאַפל אָדער אַביסל וואַסערדיקע זופ, מוז איך באַצאָלן צוועלף הונדערט פראַנק אַ חודש.

נעכטן האָט אַ גאַנצן טאַג געבלאָזן אַ שטאַרקער ווינט מיט אַ געפייף און אַ געיאַמער. איך האָב אַרויסגעקוקט דורכן פענצטער פון מיין שטיבל אינדערהויך וווּ איך זיך, האָב איך געזען ווי דער ווינט בויגט דאָס קאַרן מיט די גרינע בוימער אין פעלד. היינט איז דער הימל ווידער פאַר־וואַלקנט און עס גיסט אַ רעגן צוזאַמען מיט אַ פייפן פון ווינט.

נעכטן האָב איך געלייענט אַ נאָוועלע פון יאַהאַנאַ וואַן וודע א. נ. "ווי איז די מאַמע?" איך האָב דערביי שטאַרק געוויינט. יאַהאַנאַ דערציילט פון אַ מוטער, וואָס האָט שטאַרק ליב אירע קינדער. די מוטער ציטערט נאָר, אַז ווען די קינדער וועלן גרויס ווערן, וועט זי זיי נישט קענען מער אַזוי אַרומנעמען, האַלזן און קושן, ווי ווען זיי זענען קליין. יאַהאַנאַ דערציילט, אַז ווען אַלע קינדער ביי דער מוטער זענען שוין כמעט גרויס, האָט זי נאָך אַ קליין יינגל פון פינף יאָר און אַז ער קומט אַהיים פון שולע מאַכט ער דאָס הויז פול און לעבעדיק. אַזוי ווי דאָס יינגעלע קומט אַהיים פון שולע, לויפט ער גלייך אַריין אין אַלע שטובן, וואַרפט פון זיך אַראָפּ דאָס

מענטעלע און הויבט אן אומעטום אַרומצושפּרינגען און פּרעגן — וווּ איז די מאַמע? דעמאָלט כאַפּט אים די מוטער, קושט און האַלט אים און זי וואַלט געוואַלט, אַז איר יינגעלע זאָל שטענדיק בלייבן אַזוי קליין. דעמאָלט האָב איך מיך דערמאַנט אין מיינע יינגעלעך דודל און בערעלע. זיי פלעגן אויך אַזוי טאָן. אַזוי ווי זיי זענען אַהיימגעקומען פון דער שולע האָבן זיי אויך באַלד פון זיך אַראָפּגעוואָרפּן די מענטעלעך, אַנגעהויבן אַרומצושפּרינגען און די מוטער פלעגט זיי נעמען אויף די שויס, זיי דריקן צו איר ברוסט און זיי קושן און האַלזן. איך פיל ערשט איצט, אַז ס'איז נישטאָ קיין גרעסער גליק אין לעבן, ווי צו קענען זען אַרום זיך און ליב האָבן די קליינע שוועלבעלעך.

באַסשכאַערטס האָט מיר געכטן דערציילט אַ דערניערונג פון זיינע קינדער־יאָרן. ווען ער איז נאָך געווען אַ קליין יינגל, האָט אין ליער, נישט ווייט פון זיי, געווינט אַ קוילנהענדלער מיט אַ צונאַמען "סיים דער בלאַזער". סיים דער בלאַזער — האָט באַסשכאַערטס ווייטער דערציילט — איז אַמאָל געווען אַ גלח, מיט איינמאָל האָט ער פּלוצלינג אַראָפּגעוואָרפּן פון זיך זיינע גלחישע קליידער און איז געוואָרן אויס גלח. סיים איז אַוועק, זיך געדונגען אַ הויז מיט אַ גרויס שטיק פעלד וווּ עס האָבן געוואַקסן בויעלעך מיט מאַלינעס און אויף דעם שטיק פעלד געבן זיין הויז האָט ער פאַרלייגט אַ קוילן־האַנדל. אויף דעם פעלד האָט סיים שטענדיק געהאַט שטיין אַ שטייג מיט קרוליקעס און אַ שעפּסל איז שטענדיק געשטאַנען אויפן גראַז און זיך געפאַשעט. סיים האָט קיינמאָל נישט חתונה געהאַט, אָבער ער האָט שטאַרק ליב געהאַט קינדער. אַלע קינדער פלעגן גערן לויפן צו אים קויפן קוילן, ווייל ער פלעגט שטענדיק טיילן צוקערלעך. זומער, ווען עס זענען רייף געוואָרן די מאַלינעס, פלעגט ער יעדן קינד געבן אַ טיטל מיט מאַלינעס.

אָבער אַ פאַסקודע טבע האָט סיים געהאַט, זאָגט באַסשכאַערטס. יעדעס קינד וואָס פלעגט צו אים קומען נאָך קוילן, אַ יינגל צי אַ מיידל, פלעגט ער דאָס גאַנצע פנים איינריסן מיט קוילן־סאַזע און אַז די מענטשן האָבן געזען פאַרן אַ קינד מיט קוילן און מיט אַן אייגעריסט פנים, האָבן זיי באַלד געוויסט, אַז דאָס קינד קומט פון סיים דעם בלאַזער. דעם צונאַמען "דער בלאַזער" האָט סיים באַקומען פון די קינדער, ווייל ער פלעגט שטענדיק יעדן קינד עפעס צוואַגן. דער וועט באַקומען אַ קרוליק. דער וועט באַקומען דאָס שעפּסל. נאָר נאַטירלעך האָבן די קינדער אַלעמאָל געמוזט וואַרטן ביז די קרוליקעס אָדער דאָס שעפּסל וועלן גרויס ווערן. ביי סימען אָבער זענען שטענדיק די קרוליקעס און דאָס שעפּסל געבליבן קליין. די קינדער האָבן אים דאָן אַ נאַמען געגעבן, סיים דער בלאַזער, דאָס

וויל זאָגן: סים דער לינגער. אָבער דאָך האָבן מיר קינדער, האָט באַס־שכאַערטס צוגעגעבן, ליב געהאַט צו גיין צו סימען נאָך קוילן.

ביי באַסשכאַערטסן האָב איך אויך געפונען אַ ביכל א. נ. "רייזע־באַשרייבונגען פון פּאָטער ל. דאַעמס, מיסיאָנער אין בעלגיש קאָנגאַ." — די וויסע זאָגן, שרייבט פּאָטער דאַעמס אין אַ קאַפיטל פון זיין בוך, אַז די שוואַרצע באַזיצן נישט קיין פאַרשטאַנד. דאַעמס לאַכט זיך אויס פון די באַהויפטונגען. דער נעגער — זאָגט דאַעמס — איז גוט, איינפאַך און אַפּפּערוויליק. אָבער דער נעגער האָט געגלויבט ביי די וויסע אויך צו געפינען גוטסקייט און אַפּפּערוויליקייט און דאָס האָט ער ביי זיי קיינמאַל נישט געפונען. די וויסע האָבן אים שטענדיק אַפּגענאַרט. דאָס האַרץ פונעם נעגער, זאָגט דאַעמס, קאָן פון ליבע קלאַפן, אָבער דערפאַר וויל ער עמפּפּינדן מער ווי די תּענוגים פון עולם הזה פון אונזער ציוויליזירטער וועלט, ער וויל אמתע ליבע.

דינסטיק דעם 11-טן יולי.

היינט אינדערפרי האָב איך מיטגעגעבן דער טאַכטער פון באַס־שכאַערטס, ווען זי איז געפאַרן קיין לייער, זי זאָל מיר, פאַר די ראַציע־מאַרקעס וואָס איך האָב נאָך געהאַט, מיטברענגען טאַבאַק אָדער ציגאַרעטן. דאָס מיידל איז זייער לאַנג נישט צוריקגעקומען און איך און באַסשכאַערטס האָבן מורא געהאַט, צי מען האָט זי נישט אַמאַל איינגעהאַלטן ווען זי איז געגאַנגען נעמען דעם טאַבאַק אין געשעפט. מיר זענען ביים מיטאָג געווען זייער אומרויאיק, מיר האָבן שוין לאַנג געהאַט געגעסן מיטאָג און זי איז נאָך אַלץ נישט געווען אינדערהיים. ווען זי איז שפּעטער אַהיימגעקומען, האָט זי פון באַסשכאַערטסן באַקומען געשלאָגן און זי האָט דערנאָך שטאַרק געוויינט. דאָס מיידל האָט מיר קיין טאַבאַק נישט געברענגט, ווייל די אינהאַבערין פון געשעפט האָט געזאָגט, אַז זי מוז מיטברענגען מיט די מאַרקעס אַ ברוינע קאַרטע, פאַר וועלכע מען באַקומט טאַבאַק, וואָס אַלע געשעפטן האָבן זייערע איינגעשריבענע קונים אַזאַ קאַרטע צוגעשטעלט. אָבער איך ווייס נישט ווי אַזוי עס קומט, צי דער בריסעלער, ווי מען האָט גערופן דעם אייגנטימער פון געשעפט וווּ איך בין געווען איינגעשריבן, האָט אַזעלכע קאַרטן נישט צוגעטיילט, אָדער האָב נאָר איך אַליין ביי אים אַזאַ קאַרטע נישט געהאַט באַקומען. אָבער איצט האָבן זיי זיך געקאַנט אַרויסדרייען מיט אַן אויסרייד מיר דעם טאַבאַק נישט צו געבן. באַסשכאַערטס האָט זיך מיט מיר געקריגט, פאַרוואָס, אַז איך האָב געוויסט, אַז איך מוז האָבן אַ קאַרטע, האָב איך

געשיקט זיין טאכטער נאך טאכאק מיט די מאַרקעס אליין. וויפיל איך האָב באַסשכאַערטסן געגעבן צו פאַרשטיין און אים אויפגעקלערט, אַז איך האָב אַזאַ קאַרטע קיינמאַל נישט געהאַט, האָב איך אים אָבער דאָך אין מיין אמת נישט געקאָנט איבערצייגן. ער איז געבליבן ביי זיין שטאַנד־פּונקט, אויב אַלע געשעפטן האָבן אַזעלכע קאַרטן געגעבן, קאָן נישט זיין, אַז איך האָב אַזאַ קאַרטע נישט געזאָלט האָבן און ער איז געבליבן ביי זיך איבערצייגט, אַז איך זאָג אַ ליגן.

דינסטיק דעם 11-טן יולי.

איך הייב אָן מורא צו קריגן פאַר באַסשכאַערטסן. דער מענטש ווערט מיר נמאס, איך ווייס נישט, די לעצטע טעג איז ער עפעס אינגאַנצן פאַרענדערט געוואָרן. ער גייט אַרום ביין און אויפגערעגט. ער מערקט, אַז איך פאַרשטיי דאָס ער וויל מיך אינגאַנצן אָפּנאַרן און אַז ער וואָלט געוואָלט צונעמען ביי מיר מיין געלט, נאָר איך זאָל נישט דאַרפן עסן. היינט, פיר אַזיגער נאַכמיטאַג, האָט די פרוי באַסשכאַערטס אַוועק־געשטעלט אויפן טיש ברויט מיט מאַרמעלאַדע און וואַסערדיקע קאַווע. איך און די פרוי מיט דער טאָכטער האָבן אַנגעהויבן עסן דאָס קלעפּעדיקע ברויט מיט דער מאַרמעלאַדע. באַסשכאַערטס האָט געלייענט אַ ביכל, וווּ עס דערציילט זיך אַ מעשה פון אַ פּאַטער אַ שיכור, וואָס בלייבט אַן אַלמן מיט צוויי קינדער, אַ יינגל און אַ מיידל און ווען דער פּאַטער שיכורט זיך אַן, שלאָגט ער שטענדיק זיין מיידעלע, וואָס איז געווען אַ לאַמע און געהינקט אויף אַ פּיסל.

איינמאַל, דער פּאַטער קומט אַהיים פון דער אַרבעט. עס איז דעמאָלט געווען ווינטער און אינדרויסן איז געפּאַלן אַ שניי. אַזוי ווי דער פּאַטער מאַכט אויף די טיר, דערקענט זיין מיידעלע, וואָס איז שוין געלעגן אין בעט, אַז דער פּאַטער איז ווידער שיכור. דאָן הייבט זיך דאָס מיידעלע אויף און אַנטלויפט פון בעט אַרויס אין דער גאַס און פּאַלט ערגעץ אַוועק אין שניי. אַזוי ווערט זי אין שניי אַנטשלאָפן און ווען מען געפינט זי, שטאַרבט זי שפעטער ביי אַ פּויער אין שטוב.

באַסשכאַערטס האָט פּונקט געענדיקט לייענען דאָס ביכל, ווי פּלוצלינג וואַרפט זיין טאָכטער אַראָפּ אַ טאַס, אין וועלכער זי האָט געטרינקען קאַווע און די טאַס ווערט צעבראַכן אויף דער ערד. באַסשכאַערטס איז געוואָרן אַזוי אויפגערעגט דאָס ער איז צוגעלאָפן צו דער טאָכטער און זי געוואָלט שלאָגן, אָבער זיין פרוי האָט אים אין דעם געשטערט. דאָן איז ער געוואָרן נאָך מער אויפגערעגט. ער האָט אַראָפּגעוואָרפן זיין טאַס

מיט קאָווע אויף דער ערד און זי צעבראַכן. דאָס ביכל וועגן דעם שיכור, וואָס האָט אַזוי שלעכט באַהאַנדלט זיינע קינדער, האָט ער געכאַפט און אַריינגעוואַרפן אין אויוון, און אָנגעהויבן שרעקלעך צו שעלטן. איך האָב דאָן געזען, אַז באַסשכאַערטס איז אַ רויער מענטש, אַ מענטש וואָס גלויבט נישט אין גאָט, גייט נישט אין דער קירכע, נאָר האַלט פון קאַרטן שפילן און שיכורן. איך האָב מיך איצט פאַר באַסשכאַערטסן אָנגעהויבן שטאַרק צו שרעקן. איך האָב געטראַכט, אַז דער מענטש אַליין איז פעאיק מיך צו גיין פאַראַטן, אויב ער וועט האָבן אַ סכסוך מיט זיין פרוי, וועגן מיין זיין אָדער נישט זיין ביי אים.

מיטוואַך דעם 12-טן יולי.

איך האָב די נאַכט ווידער געחלומט פון מיין פרוי און קינדער און בין אויפגעקומען מיט אַ זייער שווער געמיט. איך פיל מיך זייער נידער-געשלאָגן און פאַרצווייפלט ווען איך זע, אַז עס איז שוין באלד אַוועק פינף וואָכן, ווי מען האָט מיין פרוי מיט די קינדער אַוועקגעפירט, און קיין ענדע פון דער מלחמה איז נאָך אַלץ נישט צו זען. איך וואַרף מיר פאַר, אַז איך בין נישט געווען גענוג פאַרזיכטיק מיט מיינע קינדער, און אַז ווען איך וואַלט מיר געווען געגעבן מי, וואַלט איך זיי דאָך געקאָנט אויסהיטן פון דעם שרעקלעכן גורל אַריינצופאַלן אין די דייטשע הענט. איך פיל, אַז איך פאַרליר דעם מוט ווייטער צו שרייבן מיינע דערינערונגען מיט דעם זעלבן ברען, ווי איך האָב זיי ביז איצט געשריבן. נעכטן האָב איך מיר געהאַט פאַרגענומען ווייטער איבערצוגעבן אין מיינע דערינערונגען די איינדרוקן פון אַ נאָוועלע וואָס איך האָב אָט דעם טאָג געלייענט. אַבער היינט האָב איך פאַרלוירן דעם חשק דערצו, טראָץ דעם וואָס די נאָוועלע האָט געמאַכט ציטערן מיין האַרץ און מיין נשמה פון אויפֿרעגונג, ווייל עס רעדט זיך דאָרט אויך וועגן קליינע קינדער. אַבער איין גאָט ווייסט פאַרוואָס דאָס איז אַזוי, אַז איך גיב מיינע איינדרוקן פון דער נאָוועלע נישט איבער. איך בין אויסערגעוויינלעך נידערגעשלאָגן און איין גאָט זאָל מיר זיין אין מיין הילף.

דינסטיק דעם 18-טן יולי.

איך בין ווידער צוריק ביי באַסשכאַערטסן.

מיטוואַך דעם 12-טן יולי.

פאַרנאַכט בין איך געזעסן און געלייענט אַ ביכל. קומט באַסשכאַערטס

אַריינצוגיין מיט זיין ווייב און קוקן מיך אָן. דאָן מאַכט ער צו מיר — איך בלייב די נאַכט נישט שלאָפן אינדערהיים. — איצט ווייסט מען שוין זיכער, האָט ער געזאָגט, אַז מיין שכן איז געווען אויף דער פעלד־זשאַנ־דאַרמעריע, ווייל מען האָט זיי געזען פון דאָרט אַרויסקומען. דעם שכנס טאַכטער האָט עס אַליין געזאָגט, אַז זי איז געווען אויף דער פעלד־זשאַנדאַרמעריע. נאָטירלעך האָב איך איצט ווידער געמוזט נעמען דעם וואַנדער־שטעקן און גיין זוכן צו קענען ערגעץ פאַרבלייבן אַ פאַר טאָג. באַסשכאַערטסן האָב איך געזאָגט, אַז איך גיי צום פּויער ווערומפיי אויף אַ פאַר טאָג. אָבער געגאַנגען בין איך צו זיין ווייבס עלטערן — צום פּויער באַגעמאַנס. איך האָב באַסשכאַערטסן נישט געטרויט. ביים פּויער באַגעמאַנס האָבן זיי נישט געוואוסט, אַז איך בין ביי זייער טאַכטער און איך האָב זיי דאָס דערציילט. אַנדערש וואָלט איך ביי זיי קיין פאַר טאָג נישט געטאַרט בלייבן. ביי די באַגעמאַנס האָט זיך אָנגעהויבן אַ גאַנצע אונ־טערהאַנדלונג, צי מען זאָל מיך לאָזן בלייבן ביי זיי אַ פאַר טאָג. נאָר אַזוי ווי זייער טאַכטער מיטן איידעם זענען מיט זיי שוין יאָרן געווען ברוגו, האָבן זיי געזוכט מיט אַלע מיטלען עפעס צו טאָן, וואָס זאָל זייער טאַכטער מיטן איידעם געפעלן. די באַגעמאַנס האָבן געמיינט, אַז איך וועל זייער טאַכטער זאָגן, אַז איך בין געווען ביי אירע עלטערן. אָבער איך האָב עס ביז איצט נישט געזאָגט.

ביי די באַגעמאַנס בין איך געבליבן פיר טעג: פון מיטוואַך אַוונט ביז מאַנטיק פאַרטאָג. געשלאָפן בין איך אין שכויל־קעלער אין פעלד אויף אַ בינמל שטרוי, צוגעדעקט מיט אַ פאַר זעק, נאָר עסן האָב איך געמעגט ביים טיש מיט זיי, ווייל איך האָב געזאָגט, אַז איך וועל פאַר מיין עסן באַצאָלן.

זונטיק פאַרנאַכט האָב איך זיי אַנידערגעלייגט הונדערט און צוואַנציק פראַנק פאַר מיינע פיר טעג עסן. אָבער זיי האָבן מיר די צוואַנציק פראַנק צוריקגעגעבן און האָבן ביי מיר גענומען נאָר הונדערט פראַנק פאַר די פיר טעג עסן. דאָס עסן ביים פּויער באַגעמאַנס איז געווען זייער גוט. איך האָב באַקומען פיר מאָל אין טאָג עסן. ברויט אָנגעשמירט מיט אַ סך פוטער אָדער חזיר־שמאַלץ. דאָס ברויט איז געווען גוט, ווייל זיי האָבן עס אַליין געבאַקן אין זייער אויוון. אין די טעג, וואָס איך בין געווען ביי די באַגעמאַנס, האָב איך איינמאָל מיטגעהאַלפן באַקן דאָס ברויט. איך האָב געמוזט אַכטונג געבן אויף דער צייט, ווי לאַנג דאָס ברויט מוז שטיין אין אויוון. דערנאָך האָב איך דער פרוי באַגעמאַנס געהאַלפן אַרויסנעמען דאָס ברויט פון אויוון.

מאַנטיק דעם 17-טן יולי פאַרטאָגס האָט באַגעמאַנס מיך אויפגעוועקט

אין מיין שכול-קעלער. עס איז געווען אזייגער האלב זעקס. איך האב מיט אומגעדולד געגעסן אַ שטיקל ברויט מיט אביסל קאלטע שוואַרצע קאווע, און בין אוועק צו באַסשכאַערטסן, ווייל איך האב געהאַט אַפּגערעדט מיט אים, מאַנטיק אינדערפרי צוריקצוקומען. זעקס אזייגער בין איך שוין געווען ביי באַסשכאַערטסן און געקלאַפט אין זיין טיר. אַבער צי זיי האַבן נישט געהערט, אָדער זיך געמאַכט נישט הערן, ווייס איך נישט. איך ווייס, אַז איך האַב געמוזט זיצן צוויי שעה באַהאַלטן אין אַפּטריט, ביז זיי זענען אויפגעשטאַנען. באַסשכאַערטס האַט מיך אויפגענומען מיט אַ פּאַלש שמיי-כעלע. ער האַט געוווּסט, אַז עס דערנענטערט זיך שוין ווידער דער טערמין, און איך וועל אים באַלד ווידער מוזן באַצאַלן צוועלף הונדערט פּראַנק.

צענטער קאפיטר

באסשכאערטס האָט ווידער שבת אַ גאַנצע נאַכט און זונטיק אַ גאַנצן טאָג געשפּילט אין קאַרטן.

ווען איך בין איצט געווען ביים פויער באַגעמאַנס, האָב איך געלאָזט רופן מיין שכן פאַלקס. ער האָט מיר דערציילט, אַז ער שיקט יעדע וואָך אַ פעקל עסן צו מיין פרוי. ער האָט מיר געוויזן אַ בריוו, וואָס מיין פרוי האָט אים די וואָך געהאַט געשריבן, וווּ זי בעט ברויט, פוטער, אַ מאַמקע פאַרן קליינטשיקן קינד. אַווי, אַז דאָס איז אַ באַווייז, האָט פאַלקס צו מיר געזאָגט, אַז זי געפינט זיך נאָך מיט אירע קינדער אין מעכעלען. פאַלקס האָט מיר אויך דערציילט, אַז די קאַרטאָפּל און אַלע אַנדערע גרינסן, וואָס וואָקסן אין מיין גאַרטן, נעמען אַרויס די מענטשן, וואָס וווינען איצט אין מיין הייזל, זיי ווילן אָבער קיין געלט דערפאַר נישט באַצאָלן.

פאַלקס האָט מיר געזאָגט, אַז די זיבן הונדערט פראַנק, וואָס איך האָב אים געהאַט געגעבן, זענען אים שוין אַוועקגעגאַנגען און ער האָט גערעדט פון פאַרקויפן סחורה. איך האָב געזאָגט, אַז ער קאָן דאָס טאָן און האָב אים דאָן אויפגעגעבן פרייזן, וואָס ער מוז פאַר דער סחורה פאַרלאַנגען. ער איז דאָן צוריקגעקומען און זיך מיט מיר געדונגען, אַז איך פאַרלאַנג צו גרויסע פרייזן פאַר מיין סחורה. טראָץ דעם וואָס איך האָב געוויסט, אַז די פרייזן וואָס איך האָב אים געזאָגט, זענען געווען ווייט נישט דער פרייז, וואָס איך האָב געקאַנט פאַר איר באַקומען. אָבער יעדער האָט געזוכט צו פראַפּיטירן פון מיין אומגליק. פאַלקס האָט געבעטן ביי מיר אַ באַווייז מיט מיין אונטערשריפט צו הערצפעלדן אויף טויזנט פראַנק, און איך האָב אים אַזאַ באַווייז געגעבן. עס האָט געהייסן, אַז ער מוז האָבן געלט אויף אַפּצושיקן פעקלעך. פאַרוואָס ער האָט געוואַלט האָבן געלט, ווען איך האָב אים געזאָגט, אַז ער קאָן פאַרקויפן סחורה, ווייס איך נישט. האָבן זיי גערעכנט, אַז טאָמער ווער איך אויך געכאַפט, וועלן זיי קענען האָבן אַליץ? איך בין נישט גענוג קלוג אין דעם פאַל.

איך האָב געהאַט געפרעגט ביי פאַלקסן, צי איך וואַלט נישט געקאַנט זיין ביי איינעם פון מיינע שכנים אין מיין גאַס. האָט ער מיר געענטפערט,

אז נישט. אזוי, אז איך בין געווען געצווינגען צוריקצוגיין צו באס־שכאָערטסן. נאָך אַ זאך האָט מיך געוונדערט אויף פּאַלקסן. לויט ווי איך האָב געהאַט געהערט, גיט ער קיין סך געלט אויף די פעקלעך וואָס ער שיקט צו מיין פרוי, נישט אויס. דאָס האַלבע פונט פוטער באַקומט ער יעדע וואָך פון הערצפעלדס טאַכטער. אויפן ברויט בעטלט ער מאַרקעס ביי די מענטשן אין מיין גאַס. אזוי איז אויך מיט קאַנפּיטור. און פאַרוואָס האָט דאָס פּאַלקס אזוי מורא אויסצולייגן אַ פאַר פּראַנק אין דער צייט ווען ביי אים איז געלעגן פאַר קנאַפע צוואַנציק טויזנט פּראַנק סחורה? וואָס זאָג איך פאַר קנאַפע צוואַנציק טויזנט פּראַנק? לויט ווי איך האָב איצט באַרעכנט, איז ביי אים געלעגן איצט נאָך מער ווי פאַר צוואַנציק טויזנט פּראַנק סחורה און איין פּראַנק פון זיין געלט האָט ער מורא געהאַט אויסצולייגן. איך האָב נישט אַנדערש געקאַנט אָננעמען. נאָר די השערה, אַז זיי זוכן, אין פאַל אויב איך וועל ווערן געכאַפט, אַלץ אַראַפֿ־צושלינגען.

באַסשכאַערטס איז איצט געווען זייער פעסימיסטיש געשטימט. ער האָט געשריגן, אַז די מלחמה וועט זיך נישט ענדיקן אזוי שנעל און אַז אויפן לאַנדונגס־פּראַנט האָט דער ענגלענדער די וואָך באַקומען געשלאָגן. דער ענגלענדער מיטן אַמעריקאַנער, האָט באַסשכאַערטס געזאָגט, פירן אַ געמיינע פאַרעטערשע מלחמה און אַז ווען דער דייטש וואַלט געקאַנט די מענטשן געבן גענוג עסן, וואַלטן זיי איצט געווען מער פאַרן דייטש, ווי פאַרן ענגלענדער, צוליב זייער כסדרדיקן אָפּמאַרן די מענטשן און זיי ברענגען אין פאַרצווייפלונג.

נעכטן בין איך כמעט אַ גאַנצן טאַג געלעגן אויף מיין שטרוי־געלעגער. איך לייד ווידער אויף מאַגן־ווייטיק. איך גלויב, אַז איך האָב מיינע געדערים פאַרקילט אין שכול־קעלער. היינט בין איך אויך אַ גאַנצן פאַרמיטאַג געלעגן אויף מיין געלעגער.

נעכטן נאַכמיטאַג האָב איך איבערגעלעבט אַביסל שרעק. ווען מען האָט מיך אַזייגער פינג גערופן, איך זאָל קומען עפעס עסן, איז עמעצער געקומען זאָגן, אַז די געשטאַפּאַ געפינט זיך אין דער גאַס. נאַטירלעך האָב איך מיין עסן געמוזט לאָזן שטיין. איך האָב מיך באַהאַלטן אין אַ גרוב, וואָס באַסשכאַערטס האָט געהאַט געמאַכט אין הויף. עס האָט זיך אָבער באַלד אַרויסגעוויזן, אַז דאָס זענען נישט געווען קיין געשטאַפּאַ־אַגענטן, נאָר צאַל־באַאַמטע, וואָס קומען קאַנטראַלירן ביי די פּויערן, צי זיי האָבן נישט שטיין קיין טאַבאַק־פּלאַנצן אין זייערע הויף אָדער פעלדער.

באַסשכאַערטס ווערט מיר וואָס אַמאָל מער נמאס. איך בין צוריק ביי אים ערשט היינט דעם צווייטן טאַג. אָבער איך פיל ווי דער מענטש

וואָלט מיך געוואָלט איינשלינגען. ווען ער וואָלט געוואָלט אָן עצה, ווי אַזוי ער קאָן האָבן מיין געלט און פון מיר פטור ווערן. ווען איך האָב היינט נאַכמיטאָג געגעסן, האָב איך געפילט, אַז ביי יעדן שטיקל ברויט וואָס איך האָב גענומען צום עסן, האָט אים געגעבן אַ שטאָך אין האַרץ. דער מענטש — פיל איך — האָלט מיך נישט ביי אים צוליב דעם מינדסטן געפיל פון רחמנות, נאָר צוליב ריינעם אינטערעס. דאָס איז אַ מיאוסער און נידערטרעכטיקער טיפ. ביים טיש עקלט מיך מיט אים צו זיצן. אינמיטן עסן זיצט ער און לאָזט אַרויס מיאוסע ריחות, אַנמאַכנדיק אַ שטינקעריי אין שטוב. איך וואָלט אַזוי געוואָלט פון אים פטור ווערן, איך פיל, אַז דאָס איז אַ מענטש, וואָס פאַר געלט איז ער פעאיק אַלץ צו טאָן. ווען איך זאָל אפילו וועלן פון אים איצט אַוועקגיין אָן אַ באַרעכטיקטן אויסרייד, איז ער פעאיק באַלד צו גיין מיך פאַראַטן.

מיטוואָך דעם 19-טן יולי.

מיין מאָגן הערט נישט אויף מיר וויי צו טאָן. אַ גאַנצע נאַכט האָב איך נישט געקאַנט שלאָפן צוליבן מאָגן-ווייטיק.

היינט האָב איך געשיקט באַסשכאַערטס ווייב נאָך ברויט-מאַרקעס צום קוילן-הענדלער וואַטערס, וואָס האָט מיר געהאַלפן אין דעם טאָג וואָס איך בין אַנטלאָפן פון ליער. דער חודש ווי איך בין ביי באַסשכאַערטסן לויפט שוין איבערמאַרגן אָפּ. דאָס הייסט דעם 21-טן יולי. איך האָב געהאַט אַפגעמאַכט מיט באַסשכאַערטסן, אַז איך וועל אים געבן צוועלף הונדערט פראַנק מיט אַ בלעטל ברויט-מאַרקעס אַ חודש פאַר מיין זיין ביי אים. טראָץ דעם, וואָס איך האָב נישט געוואָלט וווּ איך וועל נעמען ברויט-מאַרקעס. אָבער דעמאָלט, דעם טאָג ווען איך בין געקומען צו באַסשכאַערטסן, בין איך געווען אַזוי פאַרצווייפלט וואָס קיינער האָט מיך נישט געוואָלט אַרייננעמען, אַז איך האָב אים אַלץ צוגעזאָגט. איצט, ווען דער חודש איז אָפּגעלאָפן, האָב איך נישט געוואָלט וווּ איך זאָל נעמען ברויט-מאַרקעס. באַצאָלן פאַר די ברויט-מאַרקעס וואָס איך האָב אים צוגעזאָגט, וואָלט איך געדאַרפט לויט דעם פרייז וואָס זיי האָבן איצט געקאָסט, צוואַמען מיט מיין אויפנטהאַלט-געלט, איבער פערצן הונדערט פראַנק אַ חודש. דאָס איז געווען אַ סך געלט און לאַנג וואָלט איך מיט מיינע פאַר טויזנט פראַנק נישט אויסגעקומען.

באַסשכאַערטס ווייב איז צוריקגעקומען פון קוילן-הענדלער און מיר דערקלערט, אַז זיין ווייב האָט איר געזאָגט, אַז זי האָט נישט דערווייל קיין ברויט-מאַרקעס, נאָר זי האָט מיטגעגעבן פאַר מיר אַ גרויס ברויט

פון צוויי קילאָ, אַ האַלב פונט מאַרגאַרין־פּוטער און אַ פּעקל קונסט־האַניק. לויט מיין רעכנונג האָט דאָס באַטראַפּן אַ ווערט פון הונדערט פּופּציק פּראַנק. דאָס האַלבע פונט מאַרגאַרין־פּוטער האָב איך אַוועק־געגעבן באַסשכאַערטסן, ער האָט מיר נאַטירלעך פאַר דעם נישט באַצאַלט. דאָס ברויט מיטן קונסט־האַניק האָב איך געגעסן, אָבער דערפאַר האָב איך נישט געגעסן פון באַסשכאַערטס ברויט. טראַץ דעם וואָס איך האָב פאַר מיין אויפנטהאַלט אַזוי טייער באַצאַלט, האָב איך אים נאָך געמוזט צוגעבן אַ באַווייז אויף פינף טויזנט פּראַנק צו באַצאַלן נאָך דער מלחמה פאַר דעם, וואָס ער לאָזט מיך ביי אים זיין.

בשעת איך בין לעצטנס געווען ביי דער פרוי באַגעמאַנס, האָב איך דאָרט געזען ליגן אַ קירכע־ביכל (געבעט־ביכל), איך האָב עס גענומען און אַביסל געבלעטערט. איך האָב געזען, אַז דאָס קירכע־ביכל איז פול מיט אויסצוגן פון די נביאים ישעיה, יחזקאל, עמוס און נאָך אַנדערע נביאים. איך האָב געזען, אַז ווען נישט די יידישע נביאים, וואָלט דאָס קירכע־ביכל געווען ליידיק. איך האָב געטראַכט, אויב די אַנדערע פעלקער מוזן אַנקומען צום יידישן גייסט, פאַרוואָס פאַרפאַלגן זיי אונז אַזוי? אָבער עס זעט אויס, אַז עס זענען פאַראַן פעלקער, וואָס נישט זייערע אייגענע גייסטער און אויך נישט פרעמדע גייסטער זענען בכוח זיי צוצופירן צום ליכט פון אמת.

געטע, שילער, קאַנט, שאַפּענהוייער, זענען נישט געווען בכוח צו מאַכן דאָס דייטשע פּאָלק פּראַגרעסיוו. אויב עס זענען געווען אַזעלכע דייטשן וואָס האָבן זיך מיט זייער גייסט דערהויבן ביז צום הימל, איז אָבער זייער פּאָלק שטענדיק צוריק אַנטלאַפּן צו דער ערד, צו דער פינצטערניש. ווייל דאָס פּאָלק קאָן נישט פאַרטראַגן דאָס ליכט פון דער זון. אַנדערש איז געווען מיטן פּראַנציזישן פּאָלק. אַנדערש איז געווען מיטן פרומען רוסישן פּאָלק. און אַנדערש וועט אויך — גלויב איך — זיין מיטן נאַרד־אַמעריקאַנישן פּאָלק, וואָס האָט אַרויסגעגעבן אַזאַ גרויסן און אמתן גייסט, וואָס האָט אפשר פון די נביאים אָן נישט עקזיסטירט — ראַלף וואַלדאָ עמערסאָן.

איך האָב איצט געהערט דאָס געשריי פון אַ קינד אויף דער גאַס, האָט עס מיר געמאַכט ציטערן מיין האַרץ. איך האָב מיך איצט דערמאַנט, אַז זונטיק, ווען איך בין געווען ביי די פרוי באַגעמאַנס, איז איר חתונה־געהאַטער זון צו איר געקומען אויף באַזוך מיט זיינע קליינע יינגלעך, וואָס דאָס קלענסטע איז נאָך קיין יאָר נישט אַלט געווען. ווען איך האָב געזען די קליינע יינגלעך זיך שפּילן און אַרומלויפן, אַדער ווי די מוטער

קושט און האלזט דאָס קלענסטע קינד, האָט מיר מיין האַרץ שטאַרק
וויי געטאַן און איך האָב אַזוי געדענקט וועגן מיינע קינדער.

דאַנערשטיק דעם 20-טן יולי.

נעכטן האָב איך געלייענט אַ געדיכט פון רענע דע קלערק, וווּ אַן
אַרימאַן באַזינגט זיין גליק צו קענען ליב האָבן זיין טאָכטערל.

מיין קליין, קליין טעכטערל,
אַזוי ווי אַ דאסקע ביסטו דיק,
אַזוי ווי אַ קווארטעלקע פון קוויק,
אַזוי ווי אַ טשייניקל אַ סך מאָל אַזוי שוואַרץ!
מיין קליין, קליין טעכטערל, מיין האַרץ!

אַבער איצט געוואַשן דו דאָרט זיצסט,
עס איז נישטאַ קיין מלאַך אַזוי ווייס,
עס איז נישטאַ קיין שעפּסל אַזוי זיס,
מיין קליין, קליין טעכטערל, מיין בלוט.

איך הייב דיך אויף די אַקסעלעך אינדערהויך,
איך זע אַ שטערנדל אין יעדן אויג,
און אויף מיין אַרעמקייט ווער איך בלינד,
מיין קליין, קליין טעכטערל, מיין קינד.

די ווערטער פון דעם געדיכט, וואָס איך נאָטיר אין פּלעמיש, האָב
איך נישט גענוי געקאַנט זייער איבערזעצונג. איך האָב געפרעגט ביי
באַסשכאַערטסן ער זאָל מיר דערקלערן די באַדייטונג פון די ווערטער.
וויפיל ער האָט מיר דערקלערט און געגעבן צו פאַרשטיין, האָב איך אַלץ
נישט געקאַנט פאַרשטיין די עכטע באַדייטונג פון די ווערטער. איך האָב
מיך איבערצייגט, אַז דאָס פּלעמישע וואָרט וואָס איך ווייס נישט די
באַדייטונג דערפון, ווייס באַסשכאַערטס אויך נישט און אפילו זיין טאָכטער,
וואָס לערנט אין שולע — אויך נישט. זיי קאַנען נישט זייער אייגענע
שפּראַך.

די טעג וואָס איך בין געווען ביים פּויער באַגעמאַנס, האָט מיר די
פּויערטע באַגעמאַנס דערציילט אַ שטיק פון איר לעבן. די פרוי באַגעמאַנס
איז געזעסן אויף אַ נידעריק בענקל און געשיילט קאַרטאָפּל אויף מיטאַג

און איך בין געזעסן קעגנאיבער איר. איך געדענק נישט, ווי אזוי עס איז געקומען צו דעם געשפרעך, און זי זאל מיר דערציילן די געשיכטע פון איר לעבן.

זי האָט מיר דערציילט, און זי האָט אין איר לעבן שוין אַ סך מיטגעמאַכט. פּערציק יאָר איז שוין באַלד, האָט זי געזאָגט, ווי זי האָט חתונה געהאַט. געהאַט האָט זי מיט דעם זעלבן מאַן זעכצן קינדער, פון וועלכע עלף לעבן נאָך. דאָס הייזל, האָט זי געזאָגט, אין וועלכן מיר וווינען, האָט נישט שטענדיק אונז געהערט. מיר האָבן אין דעם אַלטן הייזל, וואָס שטייט שוין אונדאָי הונדערטער יאָרן, צוערשט געווינט אַלס געוויינלעכע לאַקאַטאַרן. מיין מאַן איז נישט געווען קיין פּויער נאָר איז יעדן טאָג געפאַרן אַרבעטן צום פּאַרט קיין אַנטווערפּן. נאָך דער מלחמה פון 1914 האָט דער רייכער הער, וואָס דאָס הייזל מיטן פעלד האָבן צו אים געהערט, אָנגעהויבן אַ סך פון זיינע אייגנטימער צו פאַרקויפּן. אָבער צוערשט, האָט דער רייכער הער געזאָגט, האָבן דאָס רעכט צו קויפּן פון זיינע אייגנטימער — הייזלעך אָדער פעלד — די מענטשן, וואָס וווינען אין זיינע הייזלעך און וואָס זיצן אויף זיין פעלד. דעמאָלט איז אויך מיין מאַן גערופן געוואָרן צו דעם רייכן הער און מען האָט אים געפּרעגט, צי ער וויל קויפּן דאָס הייזל אין וועלכן ער וווינט און די צוויי העקטאַר לאַנד וועלכע ליגן ביים הייזל.

מיין מאַן האָט זיך געשראַקן. — וווּ, האָט ער געזאָגט צו דעם רייכן מאַן, זאל איך נעמען צען טויזנט פּראַנק, אזוי פיל האָט מען פאַר-לאַנגט פאַרן הייזל מיט די צוויי העקטאַר לאַנד וועלכע ליגן דערנעבן. דער רייכער הער האָט דאָן געזאָגט צו מיין מאַן, און ער דאַרף נישט האָבן קיין געלט, ער קען זיך דאָס הייזל מיטן פעלד איינציקווייז אויסצאָלן. דאָן האָט מיין מאַן געקויפט דאָס הייזל מיטן פעלד, פאַר וועלכן מען האָט אונז אין אַ פאַר יאָר אַרום געוואַלט געבן אַ סך ריווח.

מיין מאַן איז נאָך אַ סך יאָרן געפאַרן אַרבעטן צום פּאַרט און האָט אונזער פעלד אויך באַאַרבעט. מיר האָבן אונזער הייזל מיטן פעלד שנעל באַצאָלט און איינציקווייז האָט מיין מאַן אָנגעהויבן האַדעווען קי און חוירים, ביי וואָס מיר האָבן גוט פאַרדינט. אין די יינגלייאָרן האָט מיין מאַן געדינט ביי אַ פּויער און ער איז מיט דער פּויערן-אַרבעט געווען גוט באַקאַנט. מיין מאַן — האָט פּרוי באַגעמאַנס דערציילט — האָב איך קאַנען געלערנט דורך אַ צופאַל, ווייל איך בין — האָט זי צוגעגעבן — פון דער געגנט אַרום לוווען און מיין מאַן איז פון דער געגנט אַרום ליער. ווען מיין מאַן איז עלטער געוואָרן האָט ער נישט געוואַלט מער דינען ביים פּויער, ווייל ער האָט זייער ווייניק פאַרדינט און געמוזט זייער שווער אַרבעטן.

דאן איז ער אָוועק אַרבעטן צו אַן אונטערנעמער וואָס לייגט וועגן. אַזוי, אַז ער איז אומעטום געקומען. און אַזוי האָב איך אים קענען געלערנט. מיינע עלטערן, האָט פרוי באַגעמאַנס ווייטער דערציילט, האָבן אויך געהאַט צוועלף קינדער. מיין פאָטער איז געווען אַ פויער, האָט געהאַט אַ שטיקל פעלד מיט אַ קו. אָבער מיין פאָטער איז זייער יונג געשטאַרבן און האָט איבערגעלאָזט מיין מאַמען אַליין מיט די קינדער, צווישן וועלכע עס האָט זיך געפונען איין ברודער אַ טויב־שטומער. איינמאַל — האָט זי ווייטער דערציילט — איך בין נאָך דאָן געווען אַ קליין קינד, איז אויס־געבראַכן אַ טיפּוס־עפּידעמיע, און כמעט דאָס גאַנצע הויז ביי אונז איז געלעגן קראַנק אויף טיפּוס. איך געדענק, האָט זי געזאָגט, אַז מיר זענען געלעגן זעקס קינדער קראַנק אין איין בעט און איין קינד, וואָס איז געשטאַרבן פון טיפּוס, איז געלעגן צווישן אונז טויט אין בעט. קיטקע, האָט געהייסן דאָס מיידעלע וואָס איז געשטאַרבן. ווען מען האָט קיטקען אַוועקגעפירט אויפן בית עולם, האָט מיין פאָטער געזאָגט, אַז קיטקע איז געשטאַרבן, וועל איך שוין מער לאַנג נישט לעבן. און איז אַ פאַר טעג אַרום איז מיין פאָטער קראַנק געוואָרן און געשטאַרבן. אָבער אונזער מוטער האָט נאָך לאַנג געלעבט. איך האָב שוין לאַנג געהאַט חתונה געהאַט, ווען מיין מוטער איז געשטאַרבן.

נאָך אונזער מוטערס טויט, האָט פרוי באַגעמאַנס ווייטער דערציילט, האָט זיך אָנגעהויבן אַן אַמפּערניש, ווער עס זאָל האַלטן אונזער טויב־שטומען ברודער. איך האָב דאָן אָפּגעמאַכט מיט מיינע ברידער, אַז זומער זאָל ער זיין ביי זיי, און ווינטער ביי מיר. נאָך דער מאַמעס טויט, האָב איך אָפּגעקויפט, האָט פרוי באַגעמאַנס געזאָגט, די קו וואָס איז געבליבן אינדערהיים ביי מיינע ברידער און שוועסטער, אָבער דער טויב־שטומער ברודער האָט געמיינט, אַז איך האָב די קו אַזוי מיטגענומען, און ווען ער איז דאָס ערשטע מאָל צו אונז געקומען כדי ביי אונז צו בלייבן, האָט ער געשריגן און מיך געוואַלט שלאָגן, בכּו, אַז איך האָב די קו פון זייער הויז אַוועקגענומען.

איך האָב מיך, האָט פרוי באַגעמאַנס ווייטער דערציילט, פון מיין טויב־שטומען ברודער אַ סך אָנגעליטן, ווייל מיינע ברידער און שוועסטער האָבן אים אפילו זומער ביי זיך אויך נישט געוואַלט האַלטן, און איך האָב אים אַ גאַנץ יאָר אויך נישט געקאַנט האַלטן. דער שטומער ברודער פלעגט נאָר שטענדיק שרייען און מיך וועלן שלאָגן, אַז ער וויל צוריק אַהיים צו דער מאַמען, טראָץ דעם, וואָס זי איז שוין לאַנג געווען טויט. דאָן האָבן מיר באַשלאָסן אונזער טויב־שטומען ברודער אַריינצוגעבן אין מאַרטסל, נישט ווייט פון אַנטווערפן, אין אַ משוגעים־הויז.

ווען איך בין איינמאל געגאנגען באזוכן מיין ברודער אין משוגעים־הויז, האָט פרוי באַגעמאַנס איצט דערציילט מיט טרערן אין די אויגן, האָט מיך דער דירעקטאָר פון משוגעים־הויז געפרעגט, מאַדאַם! — וואָס פעלט דיין ברודער? האָב איך דעם דירעקטאָר געזאָגט, אַז אים פעלט גאַרנישט, נאָר ער איז בלויז טויב און שטום. דאָן האָט מיר דער דירעקטאָר געפרעגט — פאַרוואָס האָט איר אים עפעס אַריינגעזעצט צווישן משוגעים? איך האָב דאָן געוויינט און מיין ברודער צוריק אַהיימ־גענומען. אויפן וועג האָב איך אים געקויפט אַ פּלאַץ ביר. ער האָט מיר געדריקט די האַנט, אַזוי ווי ער וואָלט פאַרשטאַנען וואָס דאָ איז פאַרגע־קומען. דאָן האָב איך געזאָגט צו מיין שטומען ברודער — אויב דו בענקסט אַזוי אַהיים — גיי, דאָרט ליגט דער וועג וואָס וועט דיך אַהיימפירן און אים געווייזן דעם וועג פון לוווען. פון דעמאָלט אָן איז ער געבליבן אינדערהיים ביי מייע ברודער און שוועסטער און זיי האָבן אים צו מיר קיינמאַל נישט צוריקגעברענגט. די פרוי באַגעמאַנס האָט אויך איצט פאַרגאַסן טרערן.

פרייטיק דעם 21־טן יולי.

היינט איז געוואָרן אַ חודש, ווי איך בין ביי באַשכאַערטסן. מיין מאַגן הערט מיר נישט אויף וויי צו טאָן. איך פיל מיך כסדר מיד. איך וואָלט נאָר כסדר געוואָלט ליגן, רוען און שלאָפן. איך פיל אַ קעלט אין מיין לייב. באַשכאַערטס, האָב איך מיך איבערצייגט, איז נישט בלויז אַ שיכור, אַ קאַרטן־שפילער און אַ דעגענעראַט, נאָר אויך אַ גרויסער ליגנער. מיר האָלט ער אין איין דערציילן, אַז אַ קילאַ פוטער קאַסט אין שמוגל פינף הונדערט פראַנק, אין דער צייט וואָס פוטער, ווי איך בין געווייר געוואָרן, קאַסט נאָר דריי הונדערט פראַנק, און קיין פוטער קויפט ער נישט. איך מוז ווייטער עסן ברויט מיט מאַרמעלאַדע מיט מיין ווייטיק־דיקן מאַגן.

איך לייען איצט אַ סך מאָל איבער מייע דערינערונגען, זע איך, אַז זיי זענען געשריבן אונטער אַ קאַלאַסאַלער נערוועזיעט און אַז זיי באַזיצן נישט די מינדסטע קינסטלערישע פאַרם, אַזוי ווי מייע אַנדערע ווערק, ווי "די געשיכטע פון מיין קינדהייט", אַדער "די נשמה פון אַ קינסטלער" און מייע אַנדערע נאָוועלן און דערציילונגען. דאָרט איז פאַראַן קאַנצענטרירטקייט פון מייע געדאַנקען. אָבער ווען אַ מענטש מוז שרייבן אונטער אַזעלכע אומשטענדן, וואָס יעדע מינוט לויערט אויף אים דער טויט, פייניקונגען און הונגער, אַ מענטש וואָס דענקט כסדר

וועגן זיין פרוי און קינדער, וואָס ווייס נישט פון זייער גורל. ער ווייס נאָר, אַז זייער גורל איז שרעקלעך. איבעריקנס גלויב איך נישט, אַז אַ מענטש וואָס לעבט אונטער אַזעלכע אומשטענדן ווי איך, זאָל קאָנען שרייבן. איך האָב מיינע דערינערונגען געשריבן דורך עפעס אַ טרייב־קראַפט, וואָס האָט מיך געצווינגען זיי צו נאַטירן. אויב מיינע דערינערונגען האָבן נישט קיין קינסטלערישן ווערט, האָבן זיי דאָך אַפּשר אַ געשיכטלעכן ווערט, ווייל זיי שפּיגלען אַפּ די שרעקלעכע פּעריאָדע, אין וועלכער מיר יידן פון אייראָפּע האָבן געלעבט.

זונטיק דעם 23-טן יולי.

כדי איך זאָל מיך בעסער דערמאָנען אין מיין לאַגע אַלס ייד, האָב איך באַשלאָסן נעכטן, שבת, נישט צו שרייבן. איך האָב אַ גאַנצן טאָג כמעט פאַרברענגט אין אַריינטראַכטן וועגן מיר און וועגן מיין פרוי און קינדער. איך האָב אויך געטראַכט וועגן דער מלחמה, וואָס מען זעט נישט קיין עק און איך זע נישט קיין סוף צו מיינע צרות. באַסשכאַערטס איז נעכטן ביינאַכט ווידער אַוועקגעגאַנגען שפּילן קאַרטן, און איז אַהיימגעקומען ערשט היינט אינדערפרי מיט צוויי טויזנט אַכט הונדערט פּראַנק געווינס.

די נאַכט האָב איך ווידער געהאַט שרעקלעכע חלומות. איך האָב געחלומט, אַז מיין פרוי איז אַהיימגעקומען מיטן קליינטשיקן קינד. איך האָב זיי דייטלעך געזען אין חלום, ווי זי האָט געהאַלטן דאָס קינד אויף אירע הענט און זיך דערמיט געשפּילט. דאָס קינד איז געווען אַנגעטאָן אין אַ ווייס זיידן מענטעלע, וועלכעס מיין פרוי האָט פאַר אים געהאַט געמאַכט איידער זי איז אַוועקגעגאַנגען אין מוטערהויז אַריין, נאָר מיין פרוי האָט מיר געזאָגט, אַז זי קאָן לאַנג נישט בלייבן אינדערהיים, ווייל זי מוז מיטן קינד צוריקגיין אין קאָנצענטראַציע־לאַגער.

דאָן האָב איך ווידער געחלומט, אַז מיין פּאָטער איז געשטאַרבן. מיין פּאָטער איז שוין 34 יאָר געווען טויט, פון יאָר 1910. איך האָב אין חלום צוזאַמען מיט מיין פרוי געזאָלט טראַגן מיין טויטן פּאָטער פון איין שטוב אין דער אַנדערער, און מיין פרוי האָט שטאַרק געוויינט. איך האָב דערביי אויך געזען אין חלום מיינע קינדער. איך בין צוליב דעם חלום זייער באַאומרואַיקט. צי האָט נישט עפעס פּאַסירט מיט מיינע קינדער. אפילו מען זאָל אין חלומות נישט גלויבן, אָבער אַזעלכע חלומות וואָרפן אַן אַ שרעק אויפן מענטש, ווען ער לעבט אין אַזאַ צושטאַנד ווי איך. דאָן האָב איך אין דער זעלבער נאַכט געחלומט, אַז דער דייטש

האָט אַדורכגעפירט אַן אָפּענסיווע אויפן רוסישן פּראָנט און האָט צוריק־געווינען טויזנט קוואַדראַט קילאָמעטער. דאָן האָב איך געזאָלט אין חלום מיט עמעצן רעדן, אַז איצט זענען מיר יידן אין איראַפּע שוין זיכער פאַרלוירן, און עס איז פאַר אונז קיין שום האָפּענונג נישט מער פאַראַן.

אויף מיין מאַגן איז מיר אַביסל בעסער. אָבער איך פיל מיך כּסדר ווי איך וואָלט געהאַט שטענדיק פיבער. איבערהויפט קאָן איך דאָס עסן ביי באַסכאַערטסן נישט מער פאַרטראַגן. שוין אַ פאַר טאָג ווי איך קריג נישט קיין פוטער צום ברויט. איך עס טרוקן ברויט. אפילו מיין פעקל קונסט־האַניק, וואָס באַסכאַערטס פרוי האָט מיטגעברענגט פון קוילן־הענדלער וואַטערס, האָט באַסכאַערטס מיט זיין טאַכטער אויפגעגעסן און איך מוז עסן טרוקן ברויט. נאָר אַזוי ווי מיין מאַגן טוט מיר וויי, מעג איך מיר מיין ברויט אויפפרישן אויפן אויוון.

נעכטן אויף מיטאַג האָט באַסכאַערטס ווייב אָנגעקאַכט אַביסל וואַסערדיקע זופ אָן שום פעט. די זופ איז באַשטאַנען פון וואַסער מיט אַביסל צעריבענע קאַרטאָפּל און אַביסל צעשניטענע מייערלעך. דאָן האָב איך געזען, ווי באַסכאַערטס ווייב האָט צעשניטן אַ פולע פּאַן מיט ציבעלעס, האָט אַרויפגעלייגט אויף דער פּאַן אַ דריטל פון אַ פינגער מאַרגאַרין. ווען די ציבעלעס האָבן זיך געהאַט אַביסל אָנגערויכערט, ווייל אויף דעם פיצעלע מאַרגאַרין האָבן זיי זיך נישט געקאָנט פּרעגלען, האָט באַסכאַערטס ווייב אָנגעגאַסן די פּאַן פול מיט וואַסער, אָנגעמישט מיט אַביסל קאַרטאָפּל־מעל, און דאָס איז געווען די זוזע צו די קאַרטאָפּל. ווען איך עס אויף אַזאַ שפייז, פיל איך מיך זייער נישט גוט און איך שוויץ דאָן אַ סך. איך מיין, אַז דאָס איז פון שוואַכקייט. איך גלויב נישט, אַז אַ קריגס־געפּאַנגענער באַקומט ערגער עסן ווי איך ביי באַסכאַערטסן. ער באַקומט נאָר אפּשר ווינציקער.

באַסכאַערטס איז היינט נאַכמיטאַג ווידער אַוועקגעאַנגען מיט זיין ווייב און טאַכטער שפּילן קאַרטן.

באַסכאַערטס, האָב איך מיך איבערצייגט, אויב ער איז הונגעריק, איז ער אַזוי ווי אַ ווילדע חיה. ער קוקט דאָן ווילד מיט די אויגן, יצט אָנגעכמורעט ביים טיש און קיינער טאָר צו אים קיין וואָרט נישט רעדן ביז ער באַקומט נישט קיין עסן. אַזוי ווי ער האָט נאָר אָנגעגעסן, באַקומט ער אַ בעסערע שטימונג און לייגט זיך אַ סך מאָל אַוועק אויפן טיש שלאָפן.

מאַנטיק דעם 24־טן יולי.

די נאַכט האָב איך ווידער געחלומט פון מיין פרוי און קינדער,

אז איך האב מיין פרוי באגעגנט אויף אַ וועג, פונוואָנען זי איז צוריק אַהיימגעקומען.

היינט אינדערפרי האָב איך געזאָגט צו פרוי באַסשכאַערטס, אַז איך קאָן אַזוי קיין טרוקן ברויט נישט בלייבן עסן. באַסשכאַערטס איז דאָן נאָך געשלאָפֿן. דאָן איז זי צו אים אַרויפגעגאַנגען זיך מיט אים באַראַטן וועגן דעם, וואָס איך האָב איר געזאָגט. ווען ער איז דאָן אַראָפּגעקומען, האָט זי אים איבערחזרט, אַז איך קאָן קיין טרוקן ברויט מיט מיין ווייטיק־דיקן מאָגן נישט בלייבן עסן, האָט ער צוגעשטימט, אַז זי זאָל ערגעץ גיין קויפֿן אַ שטיקל פּוטער. אין דער זעלבער צייט האָט מיך באַסשכאַערטס פרוי געפרעגט, וויפיל דענק איך, דאָרף איך פּוטער אַ חודש. זיי האָבן אָנגעהויבן נאָכצורעכענען, צי עס לוינט זיך דאָס געשעפט מיך צו האַלטן. דער עיקר, באַסשכאַערטס ווייב איז אַוועק נאָך פּוטער און איז צוריקגעקומען מיט גאַרנישט, בכּן אַז עס איז קיין פּוטער ביים שמוגלער נישט געווען. איך האָב ווייטער געמוזט עסן ברויט מיט מאַרמעלאַדע.

ביים טיש האָב איך באַסשכאַערטסן דערציילט וועגן דעם חלום, וואָס איך האָב געהאַט פֿון מיין פאַרשטאַרבּענעם פּאָטער. איך האָב געוואָלט זען, וואָס פאַראַ אַיינדרוק דאָס וועט אויף אים מאַכן. אָבער מיין חלום האָט אויף אים קיין שום אַיינדרוק נישט געמאַכט. ער איז איצט געזעסן אָנגעכמורעט און אַריינגעטראַכט וועגן דעם, וואָס איך וויל מער קיין טרוקן ברויט נישט עסן, און ער האָט אויף מיין דערציילן אים מיין חלום קיין וואָרט נישט געענטפּערט. באַסשכאַערטס ווייב האָט מיר אָבער אויסגעלייגט דעם חלום, אַז דאָס באַדייט גוטע פאַראַויסזעאָנונגען. מיין מאָגן טוט מיר ווידער זייט נעכטן נאָכמיטאַג צוריק ווי און איך פיל ווייטער אַ קעלט אין מיין לייב.

נעכטן האָב איך געלייענט אַ געדיכט פֿון דירק ראַפּאַלסאָן.

ראַפּאַלסאָן זאָגט אין זיינס אַ געדיכט, אַז אַ חיה שטאַרבט נאָר אינמאַל, אָבער דער מענטש, דורך זיין נשמה־געקוועל, שטאַרבט מער ווי איין טויט. און ראַפּאַלסאָן פּרעגט, צי וואָלט דעם מענטש נישט בעסער געווען אָן פאַרשטאַנד. דאָן זאָגט ער אַ פּראָזע, וואָס אַ סך האָבן עס שוין אַוודאי געזאָגט. ווען אַלע מענטשן וואָלטן געווען קלוג און וואָלטן עס געוואָלט, וואָלט די ערד פאַר זיי געווען אַ גן־עדן, אָבער איצט איז זי אַ גיהנום.

דינסטיק דעם 25־טן יולי.

היינט האָב איך געדאַרפט באַצאָלן באַסשכאַערטסן פאַר אַ חודש

אויסהאלט־געלט, ווייל איך בין פיר טעג נישט געווען, איז אַנשטאַט דעם 21־טן יולי, וואָס איך בין צו אים געקומען, מיין חודש ערשט פעליק געוואָרן דעם 25־טן יולי.

נעכטן אַ גאַנצן טאָג האָט באַשכאַערטס ווייב געזאָלט ערגעץ גיין קויפֿן אַ שטיקל פּוטער. אָבער עס איז געוואָרן נאַכט און קיין פּוטער האָט זי פון ערגעץ נישט געברענגט. דאָן האָב איך געפרעגט באַשכאַערטס ווייב — מאַדאַם! — זאָג מיר אָפּנהאַרציק, האָב איך צו איר געזאָגט, וואָס איז די סיבה וואָס דו האָסט מיר אַזוי צוגעזאָגט ערגעץ צו גיין קויפֿן אַ שטיקל פּוטער און דו האָסט עס דאָך נישט געטאָן? — מיין מאַן, האָט זי געזאָגט, איז קעגן דעם און איך זאָל מיך מיט אים קריגן, וויל איך נישט. צי דאָס איז אמת, וואָס זי האָט מיר געזאָגט, ווייס איך נישט. איך מיין, אַז זי איז פּונקט אַזאַ שטיק שלאַק ווי ער. איין זאָך ווייס איך, אַז אַזעלכע מענטשן איז אַן עבירה וואָס די ערד טראַגט זיי אויף זיך.

איך בין געלעגן אַ גאַנצע נאַכט און געטראַכט, וואָס מען טוט מיט באַשכאַערטסן. אים פרעגן פאַרוואָס ער קויפט נישט קיין שטיקל פּוטער איז דער צייט ווען ער ווייס, אַז איך בין קראַנק, האָב איך געטראַכט, קאָן אים נאָך מער אויפּרעגן. — וואָס, האָב איך מיר געטראַכט, טויג מיר מיין פּראַגע, און וואָס וועט מיין פּראַגע העלפֿן. ער ווייס דאָך, אַז איך בין קראַנק, און אויב מיין קראַנק־זיין אַרט אים נישט, צו וואָס טויג מיר מיין בייזערן זיך אָדער זאָגן און בעטן, איך האָב מיר איבערלייגט, אַז איך מוז דאָ האַנדלען אויסגערעכנט און נישט זיין איבערגעאיילט אין מיין האַנדלען, ווייל באַשכאַערטס — האָב איך געוויסט — איז אַ ראַפּינירטער פּוקס, ער קען מיך צוליב איין וואָרט, וואָס אים וועט נישט געפעלן, אַרויסשטעלן אויף דער גאַס. איך האָב באַשלאָסן נישט צו באַצאָלן באַשכאַערטסן פאַר אַ גאַנצן חודש אויסהאַלט־געלט, נאָר פאַר אַ האַלבן חודש און אין דער צווישנצייט מיך אַרומזען ערגעץ צו געפינען אַן אַנדער אַרט ביי עמעצן.

ווען איך האָב אינדערפרי באַשכאַערטסן אַנידערגעלייגט נאָר פאַר אַ האַלבן חודש אויסהאַלט־געלט, זעקס הונדערט פּראַנק אַנשטאַט צוועלף הונדערט, האָט אים דאָס נישט געשמעקט. איך האָב באַשכאַערטסן געזאָגט אַן אויסרייד, אַז איך באַצאָל אים נאָר פאַר אַ האַלבן חודש דערפאַר, ווייל טאַמער מוז איך אַמאָל אַנטלויפֿן, אַז עס קען פאַרקומען אַן איבערפאַל אויף דעם הויז דורך דער געשטאַפּאַ, וויל איך ביי מיר האָבן דאָס געלט און נישט דאַרפֿן אַנקומען ער זאָל מיר מוזן צוריקצאָלן געלט. באַשכאַערטס ווייב איז באַלד אַרומגעגאַנגען מיט אַ נאָז, און באַס־שכאַערטס האָט מיר קאַלטבלוטיק געזאָגט, אַז איך וואָלט בעסער געטאָן,

איך זאל גיין צו אן אנדערן. — איך זאל גיין צום פויער ווערומפיי, האָט ער מיר געראָטן. — דאָרט, האָט ער געזאָגט, וועסטו יעדן טאָג באַקומען אַ שטיק פלייש. איך האָב אים געענטפערט, אַז ביים פויער ווערומפיי קומען צופיל פרעמדע מענטשן און איך אונטערליג דאָרט אַ גרויס געפאַר. — דאָס איז אַזוי, האָט ער באַשטעטיקט, אָבער, האָט ער צוגעגעבן, דו אונטערליגסט שוין ביי מיר אויך אַ געפאַר, ווייל ווי דו ווייסט, האָט ראָמוס, די פויערטע פון פראַנץ ווערסווייוול, דיך צופעליק געזען דורכן פענצטער און אויך ווערסווייוול אַליין האָט דיך אויך געזען. איך האָב באַסכאַערטסן אויף זיינע באַמערקונגען נישט געענטפערט. איך האָב אים נאָר געפרעגט צי עס איז גוט, אַז איך זאל מיין אויסהאַלט־געלט באַצאָלן אין צוויי מאָל. האָט ער געענטפערט, אַז פאַר אים איז אַלץ גוט. ער האָט די זעקס הונדערט פראַנק צוגענומען און איך בין דערווייל ווייטער געבליבן ביי באַסכאַערטסן.

מאַנטיק דעם 26־טן יולי.

די נאַכט האָב איך ווידער געחלומט פון מיין פרוי. איך האָב מיט איר געזאָלט האָבן אַ געשפרעך איבער עראַטיק און זי האָט מיר אין חלום דערקלערט, אַז יעדע פרוי האָט ליב איר הויז־דאַקטאָר.

באַסכאַערטס איז היינט נישט גוט געשטימט. ער האָט געהערט פון עמעצן, אַז די געשטאַפּאַ האָט נאָך מער פאַרשטאַרקט די אַקציע אויף די אַנטלאָפּענע וואָס ווילן נישט גיין קיין דייטשלאַנד אַרבעטן. באַסכאַערטס האָלט אין אַיין רעזאָנירן, אַז די מלחמה איז דעם ווינטער נישט געענדיקט. פאַרוואָס ער איז אַזוי פעסימיסטיש געשטימט און פאַרוואָס ער לייגט מיר אַזאַ שטיין אויפן האַרץ, ווייס איך נישט. צי וויל ער מיר נאָך מער שרעק אַניאַגן איך זאל ווערן נאָך מער נידערגעשלאָגן? אָדער זאָגט ער עס דערפאַר, ווייל ער גלויבט ווירקלעך נישט אין דער אויפריכטיקייט פון ענגלאַנד און אַמעריקע די מלחמה צו פאַרענדיקן.

ביי באַסכאַערטסן אונטערן אויוון האָט זיך געמאַכט אַ נעסט פון מוראַשקעס. איך האָב ליב געהאַט צו זען, ווי די קליינע מוראַשקעס לויפן אַהין און צוריק אָן אויפהער. באַסכאַערטס האָט גענומען אַ האַנט זאָלן און אַרויפגעשיט אויף דער נעסט. די מוראַשקעס זענען אָבער אין דער נעסט ווייטער געבליבן. איך האָב באַסכאַערטסן ספעציעל געזאָגט אַ ליגן, אַז אַ נעסט פון מוראַשקעס ברענגט מיט גליק אין הויז. איך האָב געוואָלט, אַז ער זאל די מוראַשקעס לאָזן לעבן. באַס־שכאַערטס האָט מיך איבערגעפרעגט צי מוראַשקעס ברענגען מיט גליק

און מיך אביסל אָנגעקוקט. דאָן איז ער מיט איינמאַל אויפגעשטאַנען, אָנגעצוינדן אַ שוועבעלע און די מוראַשקעס־נעסט אָנגעהויבן צו ברענען מיט פּיער, ביז ער האָט זיי אַלע פאַרברענט. הונדערטער מוראַשקעס זענען געלעגן האַלב פאַרברענט אין די גרעסטע יסורים צו שטאַרבן, און זיך נאָך לאַנג געפּייניקט ביז זיי זענען געשטאַרבן. — איך האָב זיי אַלע אָפּגעבראַטן, האָט באַשכאַערטס געזאָגט מיט צופרידנקייט. ווען באַס־שכאַערטס איז אַוועק, בין איך צוגעגאַנגען קוקן צו דער נעסט, האָב איך געזען, אַז צוויי מוראַשקעס פון דער נעסט זענען נאָך געבליבן לעבן און זיי זענען ווידער געווען אַזוי באַשעפטיקט מיטן לויפן אַהין און צוריק, טראַץ דעם, וואָס אַלע זייערע ברידער און שוועסטער זענען געווען טויט. אַזוי, האָב איך געטראַכט, איז אויך מיט די מענטשן. ווען מען זאָל אַלע אויסהרגענען און צוויי זאָלן איבערבלייבן, וועלן זיי ווייטער זוכן זייער באַשטיין.

מיין מאַגן הערט מיר נישט אויף וויי צו טאָן און די קעלט גייט מיר נישט אַוועק פון מיין לייב. יעדן פרימאַרגן, אַזוי ווי איך שטיי נאָר אויף און האָב עפעס געגעסן, גיי איך צוריק אויף מיין געלעגער און שלאָף ביז מיטאַג. אַזוי פיל איך מיך כסדר נישט גוט. אַ סך מאַל האָב איך מאַגן־קראַמפן. אַ סך מאַל מאַגן־ברענונג. דאָן ווערט מיר קאַלט און איך וואַלט נאָר געוואַלט ליגן און שלאָפן.

באַשכאַערטס האָט היינט אויסגעדראַשן זיין ביסל תבואה, וואָס ער האָט די וואַך געהאַט אָפּגעשניטן פאַר זיין הויז. די תבואה האָט ער געדראַשן ביי זיינס אַ שכן אַ פּויער. ווען באַשכאַערטס האָט אַהיימ־געבראַכט זיין ביסל אויסגעדראַשענע תבואה וואָס איז באַשטאַנען פון הונדערט קילאָ, האָב איך מיך צעוויינט, ווייל איך האָב מיך איצט דערמאַנט ווי פאַראַיאָרן זומער, בין איך מיט מיין פרוי און מיינע קליינע יינגלעך געגאַנגען אויף די געשניטענע תבואה־פעלדער פון באַקאַנטע פּויערן קלויבן זאַנגען. דאָן האָב איך די זאַנגען געדראַשן און גערייניקט און עס איז ביי אונז געווען, ביי מיין פרוי און מיינע קינדער, אַזאַ פרייד, אַז מיר וועלן האָבן קאַרן אויף צו באַקן ברויט. ווען איך דערמאַן מיך, ווי מיינע יינגלעך האָבן די זאַנגען געקליבן, גיסן זיך מיר מיינע טרערן. אויפצולעצט האָט זיי געטראַפן אַזאַ שרעקלעכער גורל, זיי זיצן נעבעך און הונגערן און דאָס קאַרן פון די זאַנגען וואָס זיי האָבן געקליבן, האָבן אַנדערע אויפגעגעסן. איך האָב איצט אַזוי שטאַרק געוויינט, אַז איך האָב מיך נישט געקענט שטילן.

דאָנערשטיק דעם 27-טן יולי.

די גאַנצע היינטיקע נאַכט האָט מיר ווידער דער מאָגן וויי געטאָן. נאַסשכאַערטס האָט נעכטן פאַרנאַכט אָפּגעריסן אין זיין הויף פיר עפל און האָט מיר אויך געגעבן אַן עפל. דער עפל איז נישט געווען גענוג רייף און ער איז מיר געבליבן ליגן אַ גאַנצע נאַכט אויפן מאָגן. דעם דרייפסטן עפל פון די פיר האָט באַסשכאַערטס גענומען פאַר זיך.

נעכטן פאַרנאַכט האָט באַסשכאַערטס מיר דערקלערט, אַז דער ברודער פון פויער ווערסווייול, וואָס מען איז חושד, אַז ער איז אַ געשטאַפּאַ-אַגענט, זאָל די נאַכט האָבן מיטגעווען מיט דער געשטאַפּאַ אויף אַ ראַזיאַ אין קעסל, און ער שרעקט זיך פאַר דעם פויער ווערסווייול, דערפאַר וואָס ער האָט מיך ביי אים געזען.

די קעלט גייט מיר פון לייב נישט אַוועק, היינט אינדערפרי, אַזוי ווי איך בין אויפגעשטאַנען און עפעס געגעסן, בין איך באַלד צוריק-געגאַנגען אויף מיין געלעגער און געלעגן ביז מיטאַג. איך ווייס נישט, וואָס מיר איז איינגעלעך, צי איז די קעלט אין מיין לייב אַן אורזאַך פון מיין מאָגן-ווייטיק? אָדער איז מיין גאַנצע קראַנקהייט, מיין מאָגן-ווייטיק און די קעלט אין מיין לייב, און די גאַנצע מידקייט מיינע אַ נערוועזיטעט פון דעם שמוציקן עסן ביי באַסשכאַערטסן, וואָס איך קאָן עס ביי קיין איין אופן נישט פאַרטראַגן. איך ווך איצט אַליין אַן אויסוועג צו קאַנען אַוועקגיין פון באַסשכאַערטסן.

היינט קעגן מיטאַג איז די פויערטע ווערסווייול געקומען דערציילן, אַז די געשטאַפּאַ-לייט גייען אַרום אין קלוסטערהיידע און אַז זי פאַרדעכטיקט איצט ווירקלעך איר מאַנס ברודער, אַז ער געהערט צו דער געשטאַפּאַ.

היינט אויף מיטאַג האָב איך געגעסן אַ צוויי קאַרטאַפּל מיט אַ טעלער האַבער-קליי געקאַכט אויף וואַסער מיט אַביסל מילך. דאָן האָב איך געבעטן באַסשכאַערטס ווייב, זי זאָל מיר געבן אַן אַספירין צום שוויצן. איך האָב גערעכנט, אַז איך וועל שוויצן וועט מיר אפשר די קעלט אַוועקגיין. באַלד נאַכמיטאַג האָב איך גענומען דעם אַספירין און בין אַוועק אויף מיין געלעגער. געשוויצט האָב איך כמעט נישט, נאָר איך האָב באַמערקט ביי מיר שפייעכטס מיט בלוט. איך בין איצט משער, אַז איך האָב אפשר אַ געשוויר אויפן מאָגן.

ווען איך בין אויפגעשטאַנען אַזיגער פינף פאַרנאַכט צו טרינקען קאַווע, האָב איך זיך ווייטער נישט גוט געפילט. עס איז מיר געווען קאַלט און דער מאָגן האָט מיר געקראַמפט. ביים טיש האָט מיך אויסער-געוויינלעך פאַרווונדערט אויף באַסשכאַערטסן אַ זאַך, וואָס איך וואָלט עס

נישט געגלויבט אויף אים. ווען ער האָט אויפגעשניטן אַ ברויט, האָב איך באַמערקט, ווי פאַרן אויפשניידן דאָס ברויט, האָט ער מיטן מעסער אויפן ברויט אָנגעצייכנט אַ צלם.

באַסשכאַערטס איז איצט אַוועקגעגאַנגען מיט זיין ווייב אין פעלד אַריין נאָך גראַז פאַר זיינע ציגן. די טאַכטער איז אַוועקגעגאַנגען נאָך אַ צייטונג און איך זיך איצט אין היז אַליין. איך זיך און קוק אַרויס דורכן פענצטער אינדרויסן.

דער טאָג איז היינט אַ ווינטיקער און דער הימל פון צייט צו צייט אַ פאַרוואַלקנטער. דורכן פענצטער זע איך קעגנאיבער די באַן-ליניע וווּ עס לויפן פאַרביי פון צייט צו צייט פאַרשידענע צוגן. פאַרן פענצטער שטייען קאַרשן און עפּל-ביימלעך און זיי שאַקלען זיך און בויגן זיך איצט צוליבן ווינט, וואָס פייפט און רוישט אינדרויסן.

פרייטיק דעם 28-טן יולי.

נעכטן פאַרנאַכט איז באַסשכאַערטס אַהיימגעקומען נישט גוט גע- שטימט. ער האָט געזען אַן אויפשריפט אויף דער צייטונג, אַז דער ענג- לענדער איז אויפן לאַנדונגס-פּראָנט אין פּראַנקרייך ווידער צוריקגעשטויסן געוואָרן. באַסשכאַערטס האָט אָנגעהויבן צו שעלטן און צו בייזערן זיך, אַז ער וואַלט געוואַלט, אַז גאַנץ ענגלאַנד זאָל אונטערגיין, און אַז ענגלאַנד האָט געדאַרפט אַזוי באַמבאַרדירט ווערן, אַז עס זאָל דערפון גאַרנישט בלייבן. — די ענגלענדער, האָט ער געשריגן, זענען געמיין און גידער- טרעכטיק, מיט זייערע ליגנס ברענגען זיי אַריין אַלע מעמנטשן אין אומגליק. — וואָס האָבן זיי איצט געטאָן, האָט באַסשכאַערטס ווייטער זיך געביזערט, מיט דער איצטיקער לאַנדונג. זיי האָבן ביי הונדערטער, טויזנטער פּראַנצויזן און בעלגיער אַרויסגערופן ענטוויאָזם און די מענטשן האָבן אָפּן אָנגעהויבן אַרויסצווייזן זייער צופרידנקייט מיט דער לאַנדונג. אַבער די לאַנדונג בלייבט שטעקן שטענדיק אויפן זעלביקן אַרט. דער דייטש קאָן איצט אויסאייבן זיין נקמה איבער מענטשן, אויף וועלכע ער האָט נאָר פאַרדאַכט, אַז זיי סימפּאַטיזירן מיט ענגלאַנד. — נו, איז ענגלאַנד נישט געמיין, האָט באַסשכאַערטס רעזאָנירט. וואָס אַרט ענגלאַנד, ווען זי ברענגט אַנדערע אין אומגליק אַריין? — לאַפּאַרדן, האָט ער אויס- גערופּן, קעגן זיי, — איך האָס זיי, האָט ער צו מיר געשריגן. — רעד נישט צו מיר, און וויל מיר נישט געבן צו פאַרשטיין וועגן ענגלענדער. — אַך! אַ קאַמפּלאַט איז דאָס קעגן אונז אַלע פון ענגלאַנד. ביז שפעט אין אָונט בין איך נאָך געזעסן מיט באַסשכאַערטסן און גערעדט וועגן גאַנג פונעם קריג.

באַסשכאַערטס ווייב איז היינט ווידער אַוועקגעגאַנגען קיין לייער צום קוילנהענדלער וואַטערס בעטן פאַר מיר נאָך ברויט־מאַרקעס. איך האָב באַסשכאַערטס ווייב אויך מיטגעגעבן אַ בריוו צו פּאַלקס, ער זאָל מיר זונטיק קומען זען.

באַסשכאַערטס, האָב איך שוין געזאָגט, האָט אַ טאַכטער פון פּערצן יאָר. דאָס איז אַ בלאַס מיידל מיט בלאַנדע האָר און צוויי גרויסע בלאַסע אויגן. זי איז נישט שייך, זי איז אויך נישט מיאוס. זי זעט אויס נישט צו זיין קיין נאַר. זי זעט אָבער אויך נישט אויס צו זיין קלוג. זי געראַט אַריין אַ סך אין איר פּאַטער און אין דער מוטער. זי איז ראַפּינירט. זי געפעלט מיר מיט דעם אַליין שוין נישט, וואָס זי איז נישט קיין ריינע. אויף שמוציקייט לייגט זי נישט קיין אַכט. איין זאָך הערט זי נישט אויף אַ גאַנצן טאָג, פון אינדערפרי ביז אויפדערנאַכט האַלט זי אין איין זינגען און פייפן. עס איז נישט פאַראַן קיין איין ליד, וואָס זי זאָל נישט קאַנען. אַ שטימעלע האָט זי נישט קיין שלעכטס און איך הער זי אַ סך מאל גערן זינגען.

דער טאָג איז היינט ווייטער אַ ווינטיקער און אַ טריבער. און ווידער זע איך דורך מיין פענצטער, ווי די קאַרשן־ און עפּל־ביימלעך בויגן זיך אונטערן ווינט. די זון טונקט זיך אינדרויסן. זי גייט אויף און גייט אונטער. אַ סך מאל וואַרפט זי אַריין אַ שייך אין מיין פענצטער. דאָן פאַרשווינדט זי ווידער צוריק און אין מיין שטיבל איז צוריק מרה־שחורהדיק. באַסשכאַערטס ווייב איז צוריקגעקומען פון לייער און האָט קיין ברויט־מאַרקעס פאַר מיר פון קוילנהענדלער נישט מיטגעברענגט, ווייל זיין ווייב איז נישט געווען אינדערהיים. באַסשכאַערטס ווייב האָט אָבער מיטגעברענגט פאַר מיר אַ שלעכטע בשורה פון לייער, בכּוּן, אַז די געשטאַפּאַ האָט די וואָך ביינאַכט געמאַכט אַן איבערפאַל ביי אַ פּויער נישט ווייט וווּ איך האָב געוווינט און האָט מיר ביי דעם פּויער געזוכט.

ביי דעם פּויער האָט זיך אויסבאַהאַלטן זיין ווייבס אַ ברודער, וואָס איז געווען אַנטלאַפן כדי נישט צו גיין אַרבעטן קיין דייטשלאַנד, האָט עמעצער געזאָלט זאָגן פאַר דער געשטאַפּאַ, אַז דאָס בין איך וואָס באַהאַלט זיך דאָרט אויס. אויף דעם פּויער האָט די געשטאַפּאַ געשאַסן און ער לייגט אין שפיטאַל. זיין ווייבס ברודער האָט די געשטאַפּאַ מיטגענומען און אויף מיר האָבן זיי געזאָלט זאָגן, אַז אויב זיי וועלן מיר ערגעץ געפּינען, דערשיסן זיי מיר באַלד. איך בין איצט אין אַ געדריקטער שטימונג. אויך באַסשכאַערטס האָט זיין עסן געלאָזט שטיין און דעם מיטאַג אין מויל נישט גענומען. — וואָס פאַראַ ווערט האָט מיין לעבן, ווען יעדע מינוט וואַרט אויף מיר דער טויט.

דאָנערשטיק דעם 14-טן סעפטעמבער.

דעם 28-טן יולי, ווען באַסשכאַערטס פרוי איז צוריקגעקומען פון ליער מיט דעם נייעס פון דער געשיסעריי ביים פויער פירענס אין ליער און אז די געשטאַפּאַ זאָל מיך דאָרט האָבן געזוכט, האָט באַסשכאַערטס שטאַרק מורא באַקומען מיך ווייטער צו האַלטן. קעגן פאַרנאַכט האָט באַסשכאַערטס מיט זיין פרוי צו מיר געזאָגט, אַז איך מוז איצט אַוועקגיין פון זייער היים. איך האָב אפילו שוין לאַנג געטראַכט פון באַסשכאַערטסן אַליין אַוועקצוגיין. אָבער איצט, ווען איך האָב געהערט, אַז די געשטאַפּאַ זוכט מיך אַזוי שטאַרק אַרום, איז אויף מיר אַנגעפאַלן אַ שרעקלעכע מורא און איך וואָלט געווען צופרידן, ווען באַסשכאַערטס וואָלט מיך געלאָזט ווייטער זיין ביי אים.

פאַרנאַכט האָט באַסשכאַערטס ווייב מיר נאָך אויסגעפרעסט אַביסל וועש, וואָס זי האָט פאַר מיר געהאַט אויסגעוואָשן און זי האָט מיר אַביסל צוגעשוירן מיינע האָר. ווען איך האָב געהאַלטן ביים אַוועקגיין פון באַסשכאַערטסן, האָב איך ביי אים צוריקגעבעטן מיין באַווייז אויף די פינף טויזנט פראַנק. דעמאָלט האָט זיך באַסשכאַערטס שטאַרק צעבייזערט און געשריגן, אַז אַלץ איז צווישן אונז געענדיקט. איך האָב, האָט ער געזאָגט, דריי וואַכן אויסגעשטאַנען שרעק פאַר דיר און איצט פאַרלאַנגסטו דעם באַווייז צוריק. — איך וועל דיר דעם באַווייז צוריקגעבן, האָט ער געזאָגט, אָבער געברענגט האָט ער אים נישט. איך האָב געזען, אַז אין באַסשכאַערטסן ברענט אַ שטאַרקער כעס. איך האָב אַנגעהויבן מורא צו באַקומען פאַר אים, אַז איצט, ווען איך וועל דעם באַווייז אויף די פינף טויזנט פראַנק צוריקגעבעטן, קאָן ער נאָך גיין מיך פאַראַטן. איך האָב מיך שטאַרק צעוויינט און געבעטן ביי באַסשכאַערטסן, ער זאָל מיר מוחל זיין פאַר דעם, וואָס איך האָב מיין באַווייז ביי אים צוריקגעפאַדערט און אַז איך האָב ווירקלעך, האָב איך צו אים געזאָגט, געהאַנדלט נישט טאַקטיש מיין באַווייז פון אים צוריק צו פאַדערן. באַסשכאַערטס איז צוריק רואיק געוואָרן און צו מיר געזאָגט, אַז איך מעג צו אים שטענדיק צוריקקומען, נאָר איך מוז צוערשט אַ חודש, אָדער צוויי וואַכן בלייבן אויף אַן אַנדער אָרט.

ווען עס איז געוואָרן גוט פינצטער — די טעג זענען נאָך דעמאָלט געווען זייער לאַנגע און מען האָט לאַנג געמוזט וואַרטן ביז איך האָב פון באַסשכאַערטסן געקאָנט אַוועקגיין, ווייל אַ סך מענטשן זענען נאָך גע- שטאַנען פאַר זייערע הייער און געשמועסט. דער זייגער איז שוין געווען האַלב עלף, ווען איך בין פון באַסשכאַערטסן אַוועקגעגאַנגען. איך מוז

באמערקן, אז לויטן געזעץ האבן קיין שום מענטשן זיך נישט געטאָרט געפינען, האָלב עלף, אויף דער גאַס. באַסבאַערטס האָט מיך באַגלייט און געוויזן דעם וועג איבערן פעלד ביז צו זיין שווער, דעם פויער באַגע- מאַנס. ביי באַגעמאַנס זענען שוין אַלע געשלאָפן, איך האָב אָבער נאָך געהערט עפעס רודערן ביים קאַליקע אין שטובל. איך האָב ביי אים אָנגעקלאָפּט, ער איז זיך פונקט געגאַנגען לייגן שלאָפן. דער קאַליקע האָט מיר אויפגעמאַכט זיין הייזל. ער איז נאָך געזעסן אין זיין וועגעלע. — זשול, האָב איך צו אים געזאָגט, דיין שוואַגער האָט מיך איצט ווידער פון אים אַוועקגעשיקט. — ער האָט זיך ווידער, האָב איך געזאָגט אַ ליגן, געקריגט מיט זיין שכן. איך האָב געמיינט, אַז ביים פויער באַגעמאַנס ווייסן זיי נאָך נישט די געשיכטע פון זוכן מיך ביים פויער פירענס אין ליער. אָבער דער קאַליקע האָט מיר באַלד געענטפערט — דו קאַנסט טאָן וואָס דו ווילסט, ביי אונז וועסטו קיין איין מינוט נישט קענען בלייבן. — די געשטאַפּאַ, האָט ער צו מיר געזאָגט, זוכט דיך אַרום און אַ מענטש איז צוליב דיר געשאַסן געוואָרן אין ליער. איך האָב מיך געמאַכט, אַז איך ווייס פון דער געשיכטע גאַרנישט. זשול, דער קאַליקע, האָט מיר געגעבן אַ דעק און צו מיר געזאָגט — קריך אַריין אין שכול-קעלער, אָבער אינדערפרי זאָלסטו פונדאַנען אַוועקגיין. שבת אינדערפרי, ווען איך בין אַרויסגעקראַכן פון שכול-קעלער, האָב איך געגעסן אַ שטיקל ברויט מיט אַ טאַס קאַווע ביים פויער באַגעמאַנס. אָבער איך האָב זייער הויז באַלד געמוזט פאַרלאָזן.

עלפטר קאפיטל

איך האָב אייגנטלעך איצט נישט געוואוסט וואָהין איך זאָל גיין. איך האָב געוואוסט, אַז יעדע מינוט קאָן איך איצט אַריינפאַלן דער געשטאַפּאַ אין די הענט. איך האָב גענומען מיין פעקל און בין אַוועק צום פּויער ווערומפּיי. ער האָט פּונקט געאַרבעט אין פעלד ביים אַראָפּנעמען די תּבואָה. די דינסט איז געגאַנגען אים רופן. אויך זיין זון זשעף איז מיט אים פון פעלד מיטגעקומען. איך האָב פאַרן פּויער ווערומפּיי מיט זיין ווייב און זיין זון זשעף דערציילט, אַז איך האָב איצט נישט וווּ אַריינצוגיין און אַז פון דעם אָרט, וווּ איך בין ביז איצט געווען, האָב איך געמוזט אַוועק. דער פּויער ווערומפּיי האָט איבערגערעדט מיט זיין ווייב און זיין זון. אָבער ביי זיי אין הויז צו בלייבן איז געווען צו געפערלעך, ווייל ביי אים פלעגן שטענדיק קומען פיל מענטשן און ער אַליין האָט אויך געהאַט אַ זון, וואָס איז געווען אַרבעטס־פּליכטיק און האָט זיך איצט געפונען אין שפּיטאַל קראַנק אויף שקאַרלאַטין.

— אויב דו ווילסט, האָט דער פּויער ווערומפּיי צו מיר געזאָגט, קאַנסטו יעדע נאַכט ביי מיר קומען שלאָפן אויפן בוידעם פון פּערד־שטאַל. איך האָב אים דאָן געפרעגט, צי עס איז נישט מעגלעך, אַז אויב איך וועל בלייבן אויפן פּערד־שטאַל בייטאַג און ביינאַכט, מען זאָל מיר ברענגען עסן. — איך וועל, האָב איך אים געזאָגט, פאַרן עסן באַצאַלן, ווייל איך האָב געוואוסט, אַז דער פּויער ווערומפּיי איז זייער אַ גוטער מענטש, און ער וואָלט אפשר קיין געלט פאַר מיין עסן נישט פאַרלאָנגט. אָבער איך האָב געוואָלט האָבן דאָס רעכט אויף מיין עסן, מען זאָל פון מיר נישט שנעל מיד ווערן. איך בין באַלד שבת אינדערפרי אַרויפגע־קראַכן אויפן בוידעם פון פּערד־שטאַל. מיטאַגצייט האָט מיר דער עלטסטער זון, זשעף, געברענגט עסן. דאָן בין איך אויפן פּרישן היי אַ פאַר שעה געשלאָפן. פאַרנאַכט האָט זשעף מיר ווידער געברענגט עסן.

זונטיק אינדערפרי בין איך אַוועק צום פּויער באַגעמאַנס, ווייל איידער איך האָב געוואוסט, אַז איך וועל מוזן אַוועקגיין פון באַסשכאַערסטן, האָב איך געהאַט מיטגעגעבן אַ בריוול מיט באַסשכאַערסט פּרוי צו פאַלקס, זיין

ווייב זאל מיך זונטיק אינדערפרי קומען זען. ווען איך בין אריינגעקומען צום פויער באגעמאנס, האב איך ביי אים אין שטוב נישט געטארט בלייבן. איך האב געמוזט אריינקריכן אין קאלטן שכויל-קעלער אזויגער אכט אינדערפרי און ווארטן ביז מים פאלקס איז געקומען. אזויגער עלף פאר מיטאג, איך בין אין שכויל-קעלער געהאט איינגעשלאפן. אבער ווען די פרוי פאלקס איז געקומען, איז די פויערטע באגעמאנס מיך געקומען רופן און האט מיך אויפגעוועקט פון מיין שלאף. פרוי פאלקס האט אויף דעם פויער באגעמאנס מיט זיין ווייב אָנגעוואָרפן אַזאַ שרעק מיט אירע איבער-געטריבענע מעשיות, אַז מען זוכט מיך, אַז דער פויער באגעמאנס האט איצט קיין איין מינוט מער נישט געוואלט מיך לאָזן בלייבן אין זיין שטוב.

איך ווייס נישט, אבער מיר דוכט זיך, אַז די פרוי פאלקס איז אויסן געווען, איך זאל אין קלוסטערהיידע ביי קיינעם נישט קאָנען זיין, און דאָן ווען איך וועל מוזן אָנהויבן זוכן אַן אַנדער אָרט, וועל איך אפשר אַריינפאַלן דער געשטאַפּאַ אין די הענט. ווייל זי האט צו מיר אויך געהאלטן אין איין זאָגן, איך זאל פון קלוסטערהיידע אַוועקגיין. זי האט מיר געהייסן אַרומגיין פון איין דאָרף אין צווייטן, און יעדע נאַכט שלאָפן אין פעלד, ווען זי האט גוט געוויסט, אַז יעדע צען שריט האָבן די געשטאַפּאַ-לייט געלויערט און איך האב איבערהויפט קיין פאַס נישט געהאַט. אבער פרוי פאלקס האט געהאַט איין געדאַנק, בין איך איבערצייגט: איך זאל געכאַפט ווערן, דאָן וועט זי קאָנען ווערן די בעל-הביתטע איבער מיין סחורה וואָס איז ביי איר געלעגן. איך בין צוריק אַוועק צום פויער ווערומפיי, אַרויפגעקראַכן אויפן בוידעם פון פערד-שטאַל און מיך אַוועקגעלייגט אויפן היי.

אַזוי איז אַוועק אַ טאָג נאָך אַ טאָג, אַ נאַכט נאָך אַ נאַכט, ווי איך בין געלעגן אויפן פערד-שטאַל בייטאָג און ביינאַכט און יעדעס ביסל עסן האט מען מיר געמוזט דאָרט אַרויפברענגען. אַ סך מאָל האט מען מיר קיין עסן אין דער צייט נישט געקאָנט ברענגען צוליב די פרעמדע מענטשן, וואָס פלעגן כסדר צו דעם פויער קומען און איך האב אַ סך מאָל פון איין מאָלצייט צום צווייטן לאָנג געמוזט הונגערן.

אינמאָל, געדענק איר, בין איך געלעגן פון אינדערפרי ביז עלף אַזויגער ביינאַכט, ביז מען האט מיר געקאָנט ברענגען אַביסל עסן. איך האב אַפילו מיינע באַדערפענישן אויפן הויף נישט געקאָנט טאָן בייטאָג, נאָר אויפן בוידעם פון היי, ווו איך בין געלעגן און דאָן אין אַ שטיק פאַפיר שפעטער אַרויסוואָרפן אין פעלד. אַזוי בין איך געלעגן גאַנצע טעג און נעכט אויפן פערד-שטאַל. ביינאַכט און בייטאָג זענען די ראַטן נעכטן מיר אַרומגעלאָפן. אבער די

חיהלעך פון פאַרשידענע קאַלירן האָבן, זעט אויס, גאַרנישט אין זין געהאַט מיר שלעכטס צו טאָן. אַ סך מאָל האָב איך זיך צוגעקוקט, ווי זיי שפּאַצירן אַרום אויף די בעלקעס. אַפט פלעגט זיך איינע פון זיי אָפֿ־ שטעלן און מיך מיט די קליינע אייגעלעך אַנקוקן. זיי האָבן פאַר מיר קיין סך מורא נישט געהאַט און איך האָב זיי קיין סך אויך נישט גע־ שטערט.

אַפט האָט איך מיר קיין אַרט נישט געקענט געפּינען פאַר לאַנג־ ווייליקייט. אַ צייטונג וואָס דער זון פון פּויער האָט מיר יעדן טאָג מיט־ געברענגט פון ליער, ווייל ער איז יעדן טאָג געפּאַרן אין שטאָט אַריין מיט מילך, פלעג איך פאַר לאַנגווייליקייט אַדורכלייענען עטלעכע מאָל. איך פלעג אַ סך מאָל ליגן און דענקען וועגן פאַרשידנס. איך פלעג מיר אויפבויען אין מיינע געדאַנקען רעפּעראַטן, אָו איך וועל איבערלעבן די מלחמה, האָב איך געטראַכט, וועל איך האַלטן רעפּעראַטן איבער פלע־ מישע שרייבער.

כמעט יעדן פאַרנאַכט פלעגן זיך צוזאַמענקומען צום פּויער אויפן הויף יינגלעך און מיידלעך, פלעגן זינגען און לאַכן. איינער פלעגט שפּילן אויף אַן אַקאָרדעאָן. איך פלעג זיך צו דער מוזיק און זייער לאַכן און זינגען צוהערן. דורך אַ קליין פענצטערל פון דאָך האָב איך צו זיי גע־ קאָנט אַרויסקוקן, נאָר זיי האָבן מיך נישט געקאָנט זען. איך פלעג דאָן טראַכטן, ווי טרויעריק עס איז דאָס לעבן. — איינער זינגט און לאַכט, האָט גענוג עסן, ווען אין דער זעלבער צייט שטאַרבן טויזנטער מענטשן אין קאַנצענטראַציע־לאַגערן און יידישע מוטערס מיט זייערע קינדער גייען אויס פון הונגער, אָדער אַנדערע פייניקונגען. איך פלעג אַ סך מאָל זען, ווי מען פלעגט דעם הונט ביים פּויער געבן גאַנצע שטי־ קער ברויט. און אין דער זעלבער צייט, האָב איך געטראַכט, זיצן אוודאי מיינע קינדער, וויינען און בעטן זיך אַ שטיקל ברויט.

נאָך אַ וואָך צייט ווי איך בין אַזוי אַפּגעלעגן אויפן פּערד־שטאַל, בין איך אין אַ זונטיק אינדערפרי אַוועק צו באַסשכאַערסטן. איך בין געלאָפּן איבערן פעלד, מען זאָל מיך נישט מערקן. אָבער ווי איך האָב שפּעטער געהערט, ווען דער ענגלענדער איז אַריין קיין בעלגיע, האָט מען מיך דאָך ביים פּויער ווערסווייוול איבערן פעלד געזען. איך האָב באַסשכאַערסטן געפּרעגט, וואָס ער דענקט וועגן מיר און צי איך קאָן צו אים צוריקקומען, ווייל עס ווערט מיר נמאָס אַזוי צו בלייבן ליגן טאָג און נאַכט אויפן פּערד־שטאַל. באַסשכאַערסטן האָט מיר געזאָגט, אָו אויב איך וויל גיין ליגן ביי אים אויפן ציגן־שטאַל, קאָן איך צוריק־ קומען. אָבער איך ערשט נאָך אַ וואָך שפּעטער. איך האָב באַסשכאַערסטן

געענטפערט, אז אויף א פערד־שטאל, וואָס איז צוויי מאל אזוי הויך ווי דער ציגן־שטאל, איז מיר שווער אויסצוהאלטן, וועל איך דאָך אוודאי אויפן ציגן־שטאל אין די היצן דערשטיקט ווערן. — יאָ, האָט מיר באַסשכאַערטס געזאָגט, איך מיט דעם פויער ווערסווייזל מאלן איצט יעדן טאָג קאַרטאַפּל אויף קאַרטאַפּל־מעל, וועלכע מיר פאַרקויפן. און דער פויער ווערסווייזל מיט זיין ווייב און זיינע קינדער דרייען זיך דאָ ביי מיר אַרום אַ גאַנצן טאָג. דאָן האָט באַסשכאַערטס מיר געגעבן אַנצור־הערן, אז אויב איך וויל צו אים צוריקקומען, מוז איך אָנשטאַט צוועלף הונדערט פראַנק, באַצאָלן פּופּצן הונדערט פראַנק אַ חודש. איך האָב זיך ביי באַסשכאַערטסן אָפּגעוואָשן מיט ספּעציעל פאַר מיר צוגעוואַרמט וואַסער, און בין אַוועק פון באַסשכאַערטסן מיט גאַרנישט. באַסשכאַערטס מיט זיין ווייב, האָב איך געזען, גייט נאָר אין איין זאַך, איך זאָל זיי באַצאָלן מער געלט, ווי בין איצט.

אזוי בין איך ווייטער געווען געצווונגען צו בלייבן ביים פויער ווער־רומפיי. נאָך אַ צוויי וואָכן צייט ווי איך בין אזוי אָפּגעלעגן ביי אים אויפן פערד־שטאל, האָב איך דעם פויער באַצאָלט צו דרייסיק פראַנק אַ טאָג און אים געבעטן, ער זאָל מיך ווייטער לאָזן בלייבן ביי אים נאָך צוויי וואָכן אויפן פערד־שטאל.

איך האָב צו ווערומפיי געזאָגט, אז די מלחמה־געשעענישן גייען איצט מיט אַזאַ שנעלן טעמפּאָ צו גונסטן פון די אליאירטע, אז עס קאָן גאַנץ גוט מעגלעך זיין, אז נאָך צוויי וואָכן וואָס איך וועל ביי אים נאָך קענען בלייבן, קאָן דער ענגלענדער שוין זיין אין בעלגיע. איך האָב טאַקע קיין טעות נישט געהאַט, ווייל אויף דער צייט וואָס איך האָב פאַראויסגעזאָגט, איז אזוי געשען, מיט אַכט טעג שפּעטער האָט זיך דער ענגלענדער געפונען אין ליער.

אינצווישנצייט האָב איך געשיקט אַ זון פון פויער ווערומפיי צו מיט פאַלקס נאָך עטלעכע פאַר זאַכן און זיך געפרעגט, צי מיינ פרוי מיט די קינדער געפינען זיך נאָך אין מאַלין. מיט האָט מיר דורך דעם פויערס זון געלאָזט וויסן, אז מיינ פרוי געפינט זיך נאָך אַלץ אין מאַלין. אָבער אין אמתן האָט מיט געווסט, אז מען האָט מיינ פרוי מיט די קינדער שוין געהאַט אַוועקגעשיקט פון מאַלין, נאָר זי האָט מיר דעם אמת נישט געוואָלט זאָגן.

עס האָט זיך שוין באַלד געענדיקט די פערטע וואָך ווי איך בין געווען ביים פויער ווערומפיי. שבת האָב איך געדאַרפט פון אים אַוועק־גיין, ווייל ער האָט מיר דערקלערט, אז עס ווערט אזוי פאַר מיר, ווי פאַר אים געפערלעך לענגער ביי אים צו בלייבן. דורך אַ צופאַל האָט

מיך א פרוי, וואָס איז צום פויער ווערומפיי געקומען וואָשן וועש זיבן אַזייגער אינדערפרי געזען, ווען איך בין געגאַנגען טאָן מיין באַדער-פעניש אויפן הויף. די פרוי האָט מיך געקענט. איצט האָב איך שוין אַפילו ביז שבת נישט געקענט מער בלייבן ביי ווערומפיי.

פרייטיק זעקס אַזייגער פאַרטאָג האָט מיך זשעף, דער עלטסטער זון פון ווערומפיי און זיין חבר בעער, וואָס האָט די גאַנצע צייט פון מיר געוווטט, מיך מיט אַ פערד און וואָגן און אַ צוגעדעקטן מיט אַ דעק אַוועק-געפירט קיין בערלאַאָר, אַ דאָרף וואָס האָט זיך געפונען צען קילאָמעטער פון ליער. אין בערלאַאָר האָבן זיי מיך אַראָפּגעלאָזט אין פעלד איבער אַ בריקל פון אַ לויפנדיקן טייכל. איך האָב זיך מיט זשעפן און בעערן געזעגנט און זיי געדריקט די הענט. עס איז נאָך איצט געווען פרי, אָבער די פויערים האָבן שוין געאַרבעט אין די פעלדער. דער טאָג איז געווען אַ שיינער. די זון האָט באַלד אינדערפרי געוואַרעמט. איך האָב זיך געלאָזט זוכן ביי עטלעכע באַקאַנטע, וואָס איך האָב געהאַט אין בערלאַאָר, אַן אָרט ביי זיי צו קאַנען בלייבן. פון אַלע מיינע באַקאַנטע, צו וועלכע איך האָב זיך געוואָנדן, האָט מיך קיין איינער נישט געוואָלט אַרייננעמען. אַ פויער, וועלכן איך האָב גוט געקענט, האָט מיך אַפילו ביי אים קיין איין נאַכט נישט געוואָלט לאָזן איבערנעכטיקן. איך האָב דעם פויער אָנגעבאַטן געלט, ער האָט נישט געוואָלט הערן. דאָן בין איך אַוועק צו אַ באַקאַנטן שמוגלער, וואָס איך פלעג פריער אַ סך מאל ביי אים אין דער מלחמה פאַרשידענע זאַכן קויפן. ער איז נישט געווען אינדערהיים, נאָר זיין ווייב. איך האָב איר דערציילט מיין געשיכטע און ביי איר געבעטן, זי זאָל מיך ביי איר לאָזן זיין אַ צוויי וואָכן. — איך וועל, האָב איך איר דערקלערט גוט באַצאָלן. די פרוי האָט מיר דער-קלערט, אַז זי מוז וועגן דעם פרעגן איר מאַן, וועלכער וועט פאַרנאַכט קומען פון דער אַרבעט. דער מאַן איז געווען אַ מויערער. די פרוי איז פונקט געווען שוואַנגער און האָט זיך איצט יעדן טאָג געריכט אין קימ-פעט. איך האָב דאָרט ביי דער פרוי געגעסן מיטאַג. איך בין געזעסן און צוגעקוקט, ווי די פרוי האָט זיך אַלץ גרייט געמאַכט צו דער קימ-פעט. זי איז געזעסן ביי אַ ניי-מאַשין און פאַריכט פאַרשידענע זאַכן.

ווען דער שמוגלער איז אַהיימגעקומען פון דער אַרבעט, האָט ער מיר קאַטעגאָריש דערקלערט, אַז נישט נאָר וואָס איך וועל ביי אים נישט קאַנען זיי, נאָר איך קאָן אַפילו ביי אים קיין איין נאַכט נישט אי-בערנעכטיקן. וויפיל איך האָב זיך נישט ביי אים געבעטן, ער זאָל מיך כאַטש איין נאַכט לאָזן איבערנעכטיקן, האָט עס אַלץ נישט געהאַלפן. ער האָט מיר געזאָגט, אַז ער וועט צופאַרן צו אַ פויער זען, אויב ער

דארף נישט קיין מענטש צו דער אַרבעט, נאָר פון נעכטיקן ביי אים איז נישטאָ קיין רייד. ער איז צוריקגעקומען פון פויער מיט גאַרנישט, מכלומרשט, אַז דער פויער האָט די וואָך פונקט צוגענומען אַ מענטש צו דער אַרבעט. איך האָב דעם שמוגלער באַצאָלט 25 פראַנק פאַרן עסן און בין אַוועק.

דאָ איז געוואָרן שפעט. די נאַכט האָט שוין אָנגעהויבן צוצופאַלן. איך האָב נישט געוויסט, וווּ איך זאָל גיין איבערנעכטיקן. איך האָב געוואָלט גיין צו מיין באַקאַנטן פויער, וואָס האָט געווינט אין צווייטן עק בערלאַזאַר. אָבער ווי איך האָב גענומען גיין צום פויער, האָב איך געזען אַ סך שמוגל־לערס גיין צום צוג. איצט האָב איך זיך דערמאַנט, אַז דעם שמוגלערס ווייב האָט מיר געזאָגט, אַז האַלב ניין אַזיגער גייט נאָך אַוועק אַ צוג קיין אַנטווערפן און גייט אַדורך קלוסטערהיידע. איך בין גלייך אַוועק צו דער סטאַציע און געקויפט אַ בילעט קיין קלוסטערהיידע. צופעליק האָט דער צוג געהאַט אַ פאַרשפעטיקונג. אַזוי בין איך דעם זעלבן טאָג פרייטיק, וואָס מען האָט מיך אַוועקגעפירט קיין בערלאַזאַר, ביינאַכט זיך ווידער געפונען אין קלוסטערהיידע.

איך האָב זיך איצט ווידער געלאָזט גיין צו באַשכטערטסן. עס איז שוין געווען גוט פינצטער, ווען איך בין אויסגעשטיגן אין קלוסטערהיידע און איך האָב נישט מער געוויסט גענוי דעם וועג טראָץ דעם, וואָס איך האָב דאָס אַרט אַזוי גוט געקענט. איך האָב געפרעגט דעם וועג ביי מענטשן, וואָס זענען אויך אויסגעשטיגן פון צוג.

ווען איך בין אָנגעקומען צו באַשכטערטסן, זענען די מענטשן שוין כמעט איבעראַל געשלאָפן. ביי באַשכטערטסן האָט זיך נאָך געלויכטן אַ נאַפֿט־לאַמפּ. באַשכטערטס ווייב איז שוין געלעגן אין בעט, נאָר באַשכטערטס האָט צופעליק נאָך געדאַרפט טאָן אַ מענטשלעך באַדער־פעניש. ער איז געזעסן אין אַפֿטריט, און ווען איך בין אָנגעקומען אויפן הויף, האָט ער זיך פאַר מיר שטאַרק דערשראַקן. ער האָט געמיינט, אַז אַ באַנדיט איז אָנגעקומען אויף זיין הויף. ער האָט מיר דערקלערט, אַז ווען נישט דאָס, וואָס איך בין עס, וואָלט יעדער איינער פון אים באַקו־מען געשלאָגן. אַזוי אומגעריכט ביינאַכט אַרױפֿצולויפן אויפן הויף. באַשכטערטס האָט אויפגעוועקט זיין ווייב, וועלכע איז באלד אַראַפּגע־קומען און זיך אַנידערגעזעצט אַביסל פאַרשלאָפן אין דער טונקל־באַ־לויכטענער קיך.

באַשכטערטס האָט אַרױפֿגעדרייט אַביסל דעם לאַמפּ און זיך אָנגע־הויבן צו באַראַטן מיט זיין ווייב, וואָס מען זאָל מיט מיר טאָן. — איך האָב דיך דערוואַרט, האָט ער צו מיר געזאָגט, נאָר מיט צוויי טעג שפע־

טער. — נו, האָט ער געפרעגט זיין ווייב, וואָס דענקסטו, קאָן מען אים צוריק אַרייננעמען? — יאָ, האָט זיין ווייב געזאָגט. — אין זיין שטוב אינדערהויך, וווּ ער איז פריער געווען, קאָן מען נישט, ווייל זי איז פול מיט קאַרטאָפּל-מעל. נאָך אַ לאַנגן ישׁוב־הדעת האָט באַשכאַערטס מיטן ווייב באַשלאָסן מיר צו געבן אַן אָרט אין פּראָנט־שטיבל, מיטן פענצטער אַרויס צו דער באַן־ליניע.

דאָס גאַנצע טראַכטן און איבעררעדן פון באַשכאַערטסן מיט זיין ווייב, צי מען זאָל מיך צוריק אַרייננעמען, איז נאָר געווען אַן אַנשטעל. זיי האָבן נאָר געצילט איין זאך, איך זאָל זיי געבן מער געלט. אָבער באַשכאַערטס איז געווען אַ קלוגער פּוקס, ער האָט געשמעקט, אַז די אַליאירטע אַרמייען רוקן אַריין אין בעלגיע און וויפּיל ער וועט פּאַרדירן נען איז גוט. צווייטנס טויג איצט נישט מיך אַוועקצויאָגן, ווייל ער האָט דאָך אויך געוואַלט פון מיר באַקומען די באַלוינונג פון די פינף טויזנט פּראָנק. באַשכאַערטס מיט זיין ווייב האָבן אַריינגעברענגט פון שטאַל אַ בינטל שטרוי און מיר געמאַכט אַ געלעגער אויף די קאַלטע פּאַ־סאַדזקעס. אָבער באַשכאַערטס האָט מיט מיר אָפּגעמאַכט, אַז נאָר פּערצן טעג וועט ער מיך ביי אים לאָזן זיין אויפן אַלטן פּרייז. נאָך די פּערצן טעג מוז איך אים צאָלן פּופּצן הונדערט פּראָנק אַ חודש. אָבער זונטיק אינדערפרי, ווען איך האָב באַשכאַערטסן געוואַלט באַצאָלן פּאַר די פּערצן טעג, האָט ער קיין געלט נישט געוואַלט נעמען, איך זאָל באַ־צאָלן זיין ווייב, האָט ער צו מיר געזאָגט. ווען איך האָב מאַנטיק איב־דערפרי זיין ווייב געוואַלט באַצאָלן פּאַר די פּערצן טעג, האָט זי מיר קאַטעגאָריש דערקלערט, אַז איך מעג טאָן וואָס איך וויל — דאָס קאַסט 1.500 פּראָנק אַ חודש.

איך האָב געוואַרט ביז ביינאַכט נאָכן נאַכטמאַל, דאָן האָב איך דער־קלערט באַשכאַערטסן, אַז פּאַרלויפיק איז מיר נישט מעגלעך מער צו צאָלן, ווייל איך האָב נישט מער קיין סך געלט. אין צוויי וואַכן אַרום, האָב איך אים געזאָגט אַ ליגן, וועל איך גיין קיין ליער נאָך געלט, דאָן וועל איך אים מער צאָלן. אין דער אמתן האָב איך געהאַט באַשלאָסן אין צוויי וואַכן אַרום פון אים אַוועקצוגיין און זיך לאָזן וואַנדערן אין די דערפער צו מיינע באַקאַנטע אין דער געגנט פון דער שעלדע, וואָס איך האָב געהאַט פון די יאָרן וואָס איך בין אַרומגעגאַנגען הויזירן.

נאָך אַ לאַנגן ישׁוב־הדעת האָט באַשכאַערטס באַשלאָסן מיך צו לאָזן בלייבן ביי אים פּערצן טעג אויפן אַלטן פּרייז. איך בין שוין אָבער איצט געווען גוט קראַנק, דאָס עסן ביי באַשכאַערטסן איז געווען אוממעגלעך צו פּאַרטראָגן, זופּ האָט באַשכאַערטס ווייב געקאַכט אַן אַביסל פעטס.

א זוזע צו די קארטאָפֿל האָט זי געמאַכט פֿון בלוזי קארטאָפֿל-מעל מיט וואַסער. קארטאָפֿל האָב איך איבערהויפֿט נישט געקענט פֿאַרדייען. דאָס בעקער-ברויט איז געווען אוממעגלעך צו עסן, איבערהויפֿט פֿאַר אַ קראַנקן מאַגן. איך בין געווען געצווינגען מיר צו קויפֿן פֿאַר מיין אייגן געלט ווייצן-ברויט און מילך. קיין פֿוטער האָב איך פֿון באַסשכאַערטסן איבער-הויפֿט נישט באַקומען, אַזוי אַז איך האָב באַסשכאַערטסן כמעט גאַרנישט געקאָסט. וויפֿיל איך האָב זיך נישט ביי זיי געבעטן, מען זאָל מיר באַ-זאַרגן אַ שטיקל פֿוטער, איז אַלץ געבליבן ביים זעלבן.

די זעלבע וואַך, וואָס איך בין געקומען צו באַסשכאַערטסן, האָבן אַנ-געהויבן אָפּצוציען די דייטשע אַרמייען. בייטאָג און ביינאַכט האָט מען געהערט דאָס גערויש פֿון די דייטשע אויטאָס. צוגן מיט מאַטעריאַל און מיליטער האָבן כסדר געצויגן אַוועק קיין דייטשלאַנד. איך האָב עס נישט געקענט גלויבן, אַז דאָס איז אַ ווירקלעכקייט, ביז עס איז געקומען דער זונטיק, צען טעג ווי איך בין געווען ביי באַסשכאַערטסן. ביינאַכט האָט מען געזען גרויסע פייערן אויפֿן הימל און פֿונדערווייטנס שטאַרקע עקס-פֿלאַזעס. מאַנטיק אינדערפֿרי זענען אַוועקגעגאַנגען די לעצטע דייטשע צוגן און די דייטשן האָבן אויפֿגעריסן אַלע בריקן. דאָן בין איך געוואָרן פֿול מיט פֿרייד, און זיך פֿריי געלאָזט גיין אין דאָרף אַריין שפּאַצירן טראַץ דעם, וואָס אויף די וועגן לעבן דאָרף האָבן נאָך געצויגן דייטשע זעלנער.

מאַנטיק האָט באַסשכאַערטס געשיקט זיין טאָכטער קיין קעסל נאָך פֿוטער, נאָר איך האָב געמוזט צו שטייער-געבן צו דער פֿוטער. דינסטיק אינדערפֿרי, דעם 6-טן סעפטעמבער, האָט זיך אין קלוס-טערהיידע פֿאַרשפּרייט אַ קלאַנג, אַז די ענגלענדער זענען שוין אין ליער. דעמאָלט האָב איך באַשלאָסן צו גיין קיין ליער. איך האָב גערעכנט, אַז אויב מיין פֿרוי מיט די קינדער זענען נאָך אין מאַלין, וועל איך זיי גיין ברענגען. פֿאַרמיטאָג נאָך האָב איך מיר גרייט געמאַכט מיין פעקל זיך צו לאָזן גיין קיין ליער. באַסשכאַערטס מיט זיין ווייב זענען נישט געווען אינדערהיים, זיי זענען ביידע געווען באַשעפּטיקט אַרויסצוציען קלעצער אין פעלד, וואָס די דייטשן האָבן געהאַט אַריינגעזעצט קעגן פֿאַראַשו-טיסטן. איך בין געגאַנגען אין פעלד אַריין אויפֿזוכן באַסשכאַערטסן מיט זיין ווייב. זיי האָבן מיר געגעבן דעם שליסל פֿון היזו און זענען ביידע אויך באַלד אַהיימגעקומען. ווען איך האָב גענומען אַוועגגיין, האָב איך פֿאַרלאַנגט ביי באַסשכאַערטסן ער זאָל מיר צוריקצאָלן פֿאַר פֿיר טעג עסן, וועלכע איך האָב געהאַט פֿאַראַויס באַצאָלט. — אייגנטלעך האָט באַסשכאַערטס מיר געדאַרפט צוריקצאָלן פֿאַר פינף טעג, איך האָב

אבער צו אים געזאגט, אז דעם היינטיקן טאג, דינסטיק, רעכן איך נישט, ווייל איך בין דאך נאך 7 האלבן טאג ביי אים געווען, טראץ דעם, וואס איך האב ביי אים גארנישט געגעסן. ווען באַסשכאַערטס האָט גע־הערט, אז איך וויל פון אים צוריק געלט פאַר די פיר טעג, איז ער געוואָרן שטאַרק אויפגערעגט. — וואָס נאָך, האָט ער געשריגן, איך האָב נעכטן געשיקט ספעציעל נאָך פוטער פאַר דיר און איצט הייבסטו דיר אויף און גייסט אַוועק. איך האָב זיך שטאַרק צעוויינט. זשעף, דער זון פון פויער ווערומפיי, איז פונקט אַריינגעקומען צו באַסשכאַערטס און מיך געטראָפן וויינען. דאַן האָט באַסשכאַערטס פרוי מיר צוריקגעצאָלט פאַר פיר טעג עסן. — אָבער געדענק, האָט באַסשכאַערטס צו מיר געזאָגט און מיר געדראָט, פרוביר נישט זיך קעגנזושטעלן און נישט וועלן באַצאָלן מיינע פינף טויזנט פראַנק, ווייל דעמאָלט וועט זיין שלעכט מיט דיר. איך האָב וויינענדיקערהייט גענומען מיין פעקל און זיך געלאָזט קיין לייער. אַ זון פון פויער באַגעמאַנס, לואי, האָט מיר געהאַלפן טראָגן מיין פעקל פון קלוסטערהיידע קיין לייער.

ווען איך מיט לואי זענען אַנגעקומען אין דער געגנט, וווּ איך האָב געוויינט, האָבן אַלע איינוויינער גערופן — אָט דאָ גייט דאָס יידעלע. אַזוי האָט מען מיך גערופן אין דער געגנט, נישט דער ייד, נאָר דאָס יידעלע. אַלע מיינע באַקאַנטע פלעמער, פרויען און מענער, האָבן מיך אַרומגערינגלט. איך בין אַריין אין אַ הויז פון אַ באַקאַנטן פלעמער און זיך שטאַרק צעוויינט.

דאַן האָב איך זיך געלאָזט גיין צו מיין הויז. אָבער אַנדערע מענטשן האָבן שוין אין אים געוויינט. איך האָב קיין אַנדערע עצה נישט געהאַט, נאָר אַריינצוגיין צו מיט פאַלקס, וועלכע האָט שוין געהערט פון מיין קור־מען. זי האָט מיך אָפגעוואַרט פאַר איר הויז.

איך האָב מיטן געפרעגט, צי מיין פרוי און קינדער זענען נאָך אין מאַלין, האָט זי מיר געענטפערט, אַז זי האָט שוין לאַנג פון מיין פרוי קיין שרייבן נישט געהאַט און אַז ביי הערצפעלדן האָט מען איר גע־זאָגט, אַז זי זאָל מער קיין פעקלעך קיין מאַלין נישט שיקן. דאַן האָב איך באַלד פאַרשטאַנען, אַז מיין פרוי מיט די קינדער געפינען זיך נישט מער אין מאַלין. איך בין אויסגעבראַכן אין אַ שטאַרק געוויינ. איך בין באַלד אַהינגעלאָפן צו הערצפעלדן, האָט די פרוי הערצפעלד מיר דער־קלערט, אַז עס איז שוין מער ווי אַ חודש, ווי מיין פרוי געפינט זיך נישט אין מאַלין. איך בין געווען זייער נידערגעשלאָגן.

איך בין פון הערצפעלדן אַרויס צוריק אין גאַס. איך האָב געזען, ווי די הייזער זענען באַהאַנגען מיט בעלגישע און אַליאירטע פענער. אַלע

מענטשן האָבן געטראָגן די בעלגישע נאַציאָנאַלע קאַלירן. מענטשן האָבן געטאַנצט אין די גאַסן. אומעטום האָט געשפּילט מוזיק. אידן בין געגאַנגן גען איבער דער גאַס און טרערן האָבן זיך מיר כסדר געגאַסן איבער מיין פנים. אַהיימגייענדיק קעגן פאַרנאַכט, האָבן אידן געזען אַ צוג מיט מאַניפעסטירנדע מענטשן, וואָס האָט זיך געצויגן פון מאַרק ביז ליפּס, וווּ אידן האָבן געוויינט. טויזנטער מענער, פרויען און קינדער האָבן מאַר-שירט מיט מוזיק פון פאַרנט. זיי האָבן געטאַנצט און געשריגן פון צו-פרידנדיקייט וואָס מען איז פטור געוואָרן פון דייטש. די מאַניפעסטאַציע האָט אויף מיר אַזוי געוירקט — גאַט מיינער! אידן האָבן אַזוי שטאַרק געוויינט, ביז אידן בין צוגעקומען צום הויז פון די פאַלקס.

צוועלפטער קאפיטל

פארגעסענע דעראינערונג

ווען דער דייטש האָט אָנגעהויבן צו דעפּאָרטירן די יידן פֿון בעלגיע, האָב איך מיט מיין פֿרוי איבערגערעדט, צי עס וואָלט נישט געווען גלייך די קינדער צו מאַכן עפעס אַ צייכן אויפֿן לייב, טאַמער קומט דער דייטש אונז נעמען. מיר האָבן נאָך דעמאָלט נישט געווסט, אָז דער דייטש הרגעט די ייִדישע קינדער. מיר האָבן געמיינט, אָז דורך עפעס אַ צייכן געמאַכט ביי זיי אויפֿן לייב, וועט אונז זיין לייכטער זיי שפעטער אויפֿצוזוכן. מיר האָבן געקלערט זיי צו לאָזן טאַטואירן. אָבער אין ליער האָבן מיר נישט געפונען קיין טאַטואירער. דאָן האָבן מיר באַשלאָסן זיי צו לאָזן שטעלן פּאַקן אויף די רעכטע הענטלעך. איך בין דאָן אַוועק צום דאָקטאָר סעליאַרטס, אַ יונגער פֿלעמישער דאָקטאָר, וואָס האָט געווינט אויף ליפּס. איך האָב אים געפרעגט, צי ער וואָלט נישט גע- וואָלט שטעלן פּאַקן מיינע קינדער אויף די רעכטע הענטלעך. — איך האָב דעם דאָקטאָר דערקלערט דעם צוועק דערפֿון. דער דאָקטאָר האָט מיר דאָן דערקלערט, אָז אויב איך וויל, קען ער מיט אַ טאַטואיר-נאָדל זיי איינשפּריצן אונטער דער הויט, יעדן אויף דעם רעכטן הענטל, צו פיר קליינע פינטעלעך מיט כינעזישער טינט.

מיין פֿרוי איז דאָן אַוועק מיט די קינדער צום דאָקטאָר. אַביסל שפעטער בין איך אָנגעקומען, האָט דער דאָקטאָר שוין געהאַלטן אין אַדורכפירן די אָפּעראַציע, אָבער אַנשטאַט צו געברויכן אַ טאַטואיר-נאָדל, האָט ער באַנוצט אַ געוויינלעכע נאָדל, וואָס מען געברויכט צו אַלע סאַרטן איינשפּריצונגען. ווען איך בין אָנגעקומען, האָט דער דאָקטאָר געהאַלטן אין מאַכן די איינשפּריצונגען מיין קלענערן יינגעלע. דאָס דאָזיקע קינד איז געווען האָרט אויף יסורים, אָבער עס האָט געמוזט שרעקלעך וויי- טאָן, ווייל ער האָט שטאַרק געוויינט. — איך האָב קיינמאָל אַזעלכע זאַכן נישט געקענט זען. מיין גרעסער יינגל האָט נאָך שטאַרקער גע-

וויינט, אז עס האָט מיין פאָטערלעך האַרץ צעבראָכן. איך האָב מיין פרוי נאָך געמוזט צוהעלפן זיי פעסט צו האַלטן. איך האָב מייע קינדער געמוזט אַנטאָן בחינמדיקע יסורים, אַלץ צוליבן דייטש.

איך האָב געהאַט אָפגעמאַכט מיט מיט פאַלקס, אז איך זאָל מיר קויפן מייע ראַציעס און איך וועל ביי איר קענען מיטעסן.

איך האָב אָבער באַמערקט, אז מיט פאַלקס איז נישט אויסן געווען מיין טובה, נאָר איר פראַפּיט. אַזוי למשל, האָב איך באַמערקט, אז פוטער, וואָס איך האָב מיר געקויפט און וואָס איז דעמאָלט געווען זייער שווער צו באַקומען אַפילו פאַר געלט, האָט מיר פון איינמאָל עסן צום צווייטן שטענדיק געפעלט, טראָץ דעם וואָס מיט האָט גאַנץ גוט געוויסט, אז מיט דער גרעסטער מי און געבעט קען איך קוים ערגעץ באַקומען אַ שטיקל פוטער. אינדערציט, ווען מיט האָט באַקומען גענוג פוטער געשיקט פון עפעס ערגעץ אַ דאָרף. אַנשטאַט וואָס זי האָט מיר געזאָלט העלפן, ווען זי האָט געוויסט, אז איך בין קראַנק אויפן מאַגן, האָט זי נאָך פון מיין קליין שטיקל פוטער געגנבעט. איר האָב איר באַזונדער באַ-צאָלט פאַר די פעסטן, וואָס זי האָט געברויכט פאַר מיין עסן. איך האָב איר געגעבן שפעטער פאַרשידענע זאַכן, גאַנצע קילאַס צוקער, וואָס איך האָב שפעטער געפונען אין מיין נייער ווינונג. אָבער דאָס איז אַלץ נישט געווען גענוג. זי האָט נאָר געזוכט צו פראַפּיטירן פון מיין אומגליק. פון מיין סחורה, וואָס איז ביי איר געלעגן, האָבן מיר געפעלט פאַרשידענע זאַכן. זי האָט מיר צוגעשטעלט אַ רעכענונג פאַר די פעק-לעך, וואָס זי האָט געשיקט צו מיין פרוי קיין מאַלין, און לויט ווי איך האָב אויסגערעכנט — האָט זי קיין העלפט נישט אויסגעגעבן. און ווען די אַליאירטע אַרמיען וואַלטן אַזוי שנעל נישט געווען אַריינמאַרשירט אין בעלגיע, וואַלט זי מיך געווען אינגאַנצן באַגנבעט. מיין ברויט, וואָס איך פלעג מיר לאָזן ספעציעל באַקן פון וויצן-מעל, פלעגן זיי מיר אויפ-עסן. און ווען איך האָב געדאַרפט גיין עסן, האָב איך נישט געקענט עסן צו דער זאַט, ווייל זי האָט מיר צוגעטיילט אַ שטיקל ברויט.

די ערשטע נאַכט, וואָס איך בין געשלאָפן ביי די פאַלקס, איז באלד אינדערפרי, ווען איך בין נאָך געלעגן אין בעט, געקומען מיך זוכן אַ מאָן פון דער "וויסער בריגאַדע". דער מאָן האָט מיר דערקלערט אַזוי ווי די דייטשן האָבן דיר אַלץ צוגענומען, זאָלסטו גיין אויף ליפס אין דער ווינונג פון אַ דייטש, וואָס האָט דאָרט געוויינט און אַרויסנע-מען דאָס גאַנצע מעבל און אַלע זאַכן וואָס געפינען זיך דאָרט, נאָר דו מוזט זען, אז עמעצער זאָל דיר העלפן.

איך האָב זיך שנעל אָנגעטאָן, עפעס געגעסן און געאַנגען רופן

אייניקע שכנים. אלע שכנים זענען כמעט געווען איינשטימיק מיר צו העלפן ארויסנעמען דאס מעבל פונעם דייטש. איך האב געברענגט א וואגן און דער צוג איז געגאנגען אין באוועגונג. אבער איך האב נישט באגריפן, אז מיינע שכנים האבן גארנישט געמיינט מיין טובה, נאר זייערע. יעדער איז געקומען מיט דער דעה עפעס צו פראפאטירן. א סך האבן מיטגעברענגט זעק, העק, אממערסטן האט גערודערט און גערעדט מיט פאלקס.

ווען מיר זענען צוגעקומען צום הויז פונעם דייטש, איז אבער די טיר געווען פארשלאסן און דעם שליסל האט מען נישט געקענט גע- פינען. דאן האט פאנס פאלקס מיט נאך א שכן אויפגעבראכן די טיר. עס האבן זיך פארזאמלט א סך מענטשן אין דער גאס און צוגעקוקט צו דעם גערויב וואס דא קומט פאר. א סך פלעמער האבן געזאגט, עס איז גאנץ גוט אזוי. — די דייטשן האבן ביי אים אויך אלץ צוגענומען. מיט פאלקס איז אריין אין דער ווינונג. זי האט אנגעהויבן איינפאקן אין קוישן קלייניקייטן, ווי געפעס און גלאזווארג. און די מענער האבן אנה- געהויבן ארויסצוטראגן אויפן וואגן דאס מעבל. אינצווישן איז אנגעקו- מען א פאליציאנט — האלט, האט ער געזאגט, וואס פאר א ראבירן קומט דא פאר? מיינע שכנים האבן אים דערציילט, אז זיי האבן בא- קומען די דערלויבעניש פון דער "וויסער בריגאדע" ארויסצונעמען די זאכן און דאס מעבל פונעם דייטש. — גוט, האט דער פאליציאנט גע- זאגט, די "וויסער בריגאדע" האט אזעלכע זאכן נישט צו באפעלן, עס איז פון היינט אן פון דער ענגלישער מאכט שטרענג פארבאטן צו ראבירן ווינונגען — ווען דאס וואלט געווען פארגעקומען נעכטן, וואלט געווען פארפאלן, היינט קען איך דאס נישט צולאזן. — יא! איז דאס ריכטיק, האבן מיינע שכנים געטענהט מיט דעם פאליציאנט, איז דאס ריכטיק, די דייטשן האבן אים אלץ צוגענומען און מיר ווילן אים העלפן, לאזט דו נישט. יא, האט דער פאליציאנט געענטפערט, איך פארשטיי אלץ זייער גוט, אבער צוליב דעם געזעץ קען איך דעם רויב נישט דער- לויבן. — לאז ער אריינגיין ווינען דאן אין דער ווינונג, האבן זיך גע- הערט א סך שטימען. מיר האבן דאס מעבל, וואס מען האט געהאט ארויסגעטראגן אויפן וואגן, געמוזט צוריק אריינטראגן, און ווארטן אויף אן ענטפער פון שטאט-הויז, צי איך מעג אריינגיין ווינען אין דער ווי- נונג. איך בין אוועק אין שטאט-הויז וועגן דער דערלויבעניש, וועלכע איז מיר באלד געגעבן געווארן. דערווייל האט די טאכטער און דער זון פון די פאלקס געהאט פון דער ווינונג ארויסגעטראגן צו זיך א ראדיא און א וועסטמינסטער זיגער.

איך האָב זיך אַריינגעצויגן אין דער וווינונג פונעם דייטש, מיט האָט ביי מיר גענומען די שליסלען, מכלומרשט אַז זי מיט דער טאַכטער גייען די וווינונג אַביסל אויפֿרוימען. זי האָט מיט דער טאַכטער די וווינונג גוט אַדורכגעזוכט און צוגענומען פֿאַרשידענע זאַכן. אויסער דעם נאָך, וואָס איך האָב איר באַזונדער געגעבן.

פֿאַלקס האָט מיר אַן עצה געגעבן, אַז מיר קענען ביינאַכט אַרויס־טראָגן פֿאַרשידענע זאַכן, איידער מען קומט פֿון שטאָט־הויז אויפֿשרייבן דאָס מעבל. ער האָט צו מיר געזאָגט, קודם־כל דאַרפֿסטו זאָרגן, דו זאָלסט האָבן אַ שלאָף־צימער מיט אַ פֿאַר שטולן. איך האָב אים געפֿאַלגט. צוויי טעג שפעטער ווי איך האָב זיך געהאַט אַריינגעצויגן אין מיין נייער וווינונג, האָב איך אין אַ טונקעלן אַוונט איבער אַ פעלד מיט דער הילף פֿון די פֿאַלקס אַרויסגעטראָגן אַ גאַנץ שלאָף־צימער און עס אַריינגע־שטעלט צו די פֿאַלקס. דאָן בין איך אַוועק אויפֿן שטאָט־הויז און געבעטן, מען זאָל קומען אויפֿשרייבן אַלץ וואָס געפינט זיך ביי מיר אין הויז, כדי איך זאָל קענען אַרייברענגען מיינע זאַכן, וואָס איך האָב נאָך אין באַזיך, האָב איך דערקלערט. איידער דער אַגענט איז געקומען פֿון שטאָט־הויז, האָב איך נאָך אַרויסגעטראָגן צו אַ שכן אייניקע פֿאַטעלן, פֿיר בענקלעך און עטלעכע כאַנדיקעס. אַ שיין אייזערן אייוועלע האָב איך געהאַט אַריי־געשטעלט אין דער קאַמער. איך האָב געמיינט, אַז דאָרט וועט דער אַגענט נישט אַריינגיין. ער איז אָבער יאָ אַריינגעגאַנגען און האָט דאָס אייוועלע אויפֿגעשריבן. איך האָב דאָן געבעטן דעם אונטער־קאַמיסאַר, מען זאָל דאָס אייוועלע אויסשטרייבן, און זיי האָבן עס מיר צוליב־געטאָן. אָבער מיין שכן, צו וועלכן איך האָב געהאַט אַריינגעשטעלט די פֿאַטעלן מיט די שטולן, האָט מיר אַרויסגעגנבעט דאָס אייוועלע פֿון דער קאַמער. איך האָב אָנגעגעבן אַן אַנקלאַגע וועגן דעם ביי דער פֿאַליציי. מען האָט ביי אים געמאַכט אַ הויז־זוכונג, אָבער מען האָט דאָס אייוועלע נישט גע־פֿונען.

נאָך דעם, ווי דער אַגענט פֿון שטאָט־הויז איז געווען אויפֿגעמען ביי מיר דאָס מעבל, האָב איך געזאָגט צו די פֿאַלקס, אַז איך וואָלט גע־וואָלט מען זאָל צוריקטראָגן דאָס שלאָף־צימער. — וואָס, האָט מיט פֿאַלקס געזאָגט, ווען איך וואָלט געווען געוויסט, אַז דו וועסט עס אַזוי שנעל וועלן צוריקטראָגן, וואָלט איך דאָס שלאָף־צימער דאָך נישט גע־ווען צוזאַמענגעשטעלט און ווידער צוריק פֿונאַנדערנעמען. מיט פֿאַלקס און דער מאַן מיט די קינדער זענען אַרומגעגאַנגען מיט אַראָפֿגעלאָזטע נעז און זיי האָבן זיך נישט געאיילט מיר צו העלפֿן צוריקצוטראָגן דאָס שלאָף־צימער. איך האָב געזען, אַז איך בין דאָ מיאוס אַריינגעפֿאַלן, די

פאלקס וועלן מיר דאס שלאף־צימער נישט צוריקגעבן און וועל האָבן געווען אַ גנב פאַר אַנדערע. איך האָב דאָן באַשלאָסן צו גיין מיטן אמת. איך בין אַוועק צום אונטער־קאַמיסאַר און אים דערציילט די גאַנצע גע־ שויכטע מיטן שלאף־צימער, מיטן ראַדיאָ און מיטן זייגער. דאָן האָב איך געזאָגט צו די פאלקס, איר זאָלט וויסן, אַז איך האָב דערציילט דעם קאַמיסאַר דעם אמת וועגן שלאף־צימער, און ער האָט מיר געזאָגט, אַז איך זאָל אַלץ צוריקטראָגן, די פאלקס האָבן איצט נישט געהאַט קיין אַנדערע עצה. שטאַרק העלפן האָבן זיי מיר נישט געוואָלט און איך האָב כמעט אַליין געמוזט צוריקטראָגן דאָס שלאף־צימער, וואָס איז נישט גע־ ווען קיין לייכטע אַרבעט אין אַ פינצטערער נאַכט. מיט האָט מיר דער־ קלערט, ווען איך וואָלט געוואָלט, וואָלט איך דיר נישט צוריקגעגעבן דאָס שלאף־צימער, ווייל קיינער קען נישט באַווייזן, אַז דאָס שלאף־ צימער איז נישט מיינס און וואָס אַוועק איז אַוועק, האָט זי צו מיר גע־ זאָגט אין פלעמיש. זי האָט געקריצט מיט די ציין. זי האָט אָבער דאָן מורא געהאַט זיך איינצורייסן מיט דער פאַליציי.

איך האָב אַריינגעטראָגן צו מיר דעם ראַדיאָ, אָבער ווען עס איז געקומען צום וועסטמינסטער זייגער, האָט זי מיר קאַטעגאָריש דערקלערט, אַז דעם זייגער וועט זי מיר נישט צוריקגעבן. איך בין דאָן ווידער אַוועק צום קאַמיסאַר און אים דערציילט די געשיכטע מיטן זייגער. דער קאַמי־ סאַר האָט באַלד געשיקט אַ פאַליציאַנט און ער האָט מיר געברענגט דעם זייגער. איך האָב זיך שטאַרק געפרייט, ווען איך האָב צוריק געהאַט דעם זייגער, ווייל ער איז געווען שיין. איך האָב ליב געהאַט צו הערן זיין קלינגען און ער האָט מיר אַריינגעברענגט לעבן אין הויז.

מיט האָט זיך מיט מיר איצט כסדר געקריגט. דריי וואָכן זענען איצט געהאַט אַוועק, ווי איך האָב ביי איר געגעסן. איך האָב איר דער־ קלערט, אַז איך וועל פון היינט אָן מיר אַליין גרייט מאַכן עסן. און בין פון די פאלקס אַוועק. נאָך אַ זאָך האָט מיר מיין האַרץ וויי־געטאָן אויף מיט פאלקס, ווען איך האָב זי איינמאַל געפרעגט, פאַרוואָס זי אַלס פריינט פון אונז האָט גאַרנישט געטאָן צו ראַטעווען מיין פרוי מיט די קינדער פון דער געשטאַפּאַ. האָט זי מיר געענטפערט — וווּ וואָלט דיין ווייב גע־ גאַנגען מיט דריי קליינע קינדער? אויף אַזאַ געמיינעם ענטפער האָב איך זיך נישט געריכט און איצט האָב איך זיך איבערצייגט, אַז איך האָב קיין טעות נישט געהאַט, אַז אויך מיט האָט אפשר אַנטיילגענומען אין דעם פאַראַט קעגן מיר.

איך בין געקומען צו דער איבערצייגונג, אַז אַלע שכנים האָבן זייער געמיינ געהאַנדלט. ווען די געשטאַפּאַ איז נאָך אונז געקומען, האָבן זיי

נישט געהאט קיין גענויעם אדרעס. א האלבע שעה איז דער אויטא פון דער געשטאפא געשטאנען לעבן מיין הויז און אונז געזוכט און קיין איין שכן האט נישט געפונען פאר נייטיק צו גיין מיין פרוי וואָרענען. מיין פרוי האט גארנישט געוואסט, אַז אינדרויסן פאַר דער טיר שטייט אַן אויטאָ פון דער געשטאפא און אַז מען זוכט אונז. עס איז געווען באלד אינ-דערפרי האלב ניין אַזיגער און זי איז געווען באַשעפטיקט אַנצוטאָן די קינדער.

אַלע שכנים האָבן נאָר אין זינען געהאט צו נעמען און צו פראַפּי-טירן. אַזוי ווי די געשטאפא האט ביי מיר צוגענומען מיינע זאכן, האָבן די שכנים זיך אַינגעטיילט מיט מיין האַלץ און די קוילן און אַלץ וואָס האט זיך נאָר געפונען אין אַ קאַמער אויפן הויף. איך האָב זיך אויך דער-וויסט, אַז ווען דער געשטאפא איז אַריינגעגאַנגען פרעגן צו ושאַנעט לאַנג-מאַנט, וווּ עס וווינט דאָ דער ייד, האט זי אים באלד געזאָגט. אַנשטאַט זי האט געזאָלט זאָגן, אַז זי ווייס נישט און אינצווישנצייט צו וויסן טאָן מיין פרוי. מיין פרוי מיט די קינדער האָבן לייכט געקענט אַנטלויפן. איך האָב געוויינט אין אַ פריי פעלד און דאָס קאַרן איז געשטאַנען הויך צען שריט פון מיין טיר. אָבער קיין איין שכן האט עס נישט געטאָן. און דאָס איז דער גרעסטער הימל-געשריי, וואָס איך קען זיי קיין איינעם נישט מוחל זיין. און לויט מיין מיינונג וואָלטן די אַלע שכנים געדאַרפט באַשטראַפט ווערן. אַ שכן האט מיר דערציילט, אַז מיינע קינדער האָבן שרעקלעך געוויינט, ווען די געשטאפא איז אַריין צו מיר אין הויז און די געוואַלטן, געשרייען און געוויין, האט מען געהערט אינדרויסן ווייט אין דער גאַס. מיינע קינדער האָבן שטענדיק שרעקלעך מורא געהאַט, ווען זיי האָבן געזען אַ דייטש. און זיי האט געטראָפן דער שרעקלעכער גורל אַריינצופאַלן דעם דייטש אין די הענט.

טראַץ דעם, וואָס דער דייטש איז נאָך געזעסן אין די פאַרשטעט פון אַנטווערפן, בין איך אַריבערגעפאַרן קיין אַנטווערפן הערן, צי מען קען מיך נישט אינפאַרמירן עפעס וועגן מיין פרוי און קינדער. אויף דער לאַנגער-לעעם גאַס האט זיך געפונען דער יידישער פריש-איינגע-ריכטעטער קאַמיטעט. איך האָב דאָרט געטראָפן באַקאַנטע מענטשן. מע-נער, פרויען און קינדער. די משפחות, וואָס האָבן געהאַט דאָס גליק זיך אויסצובאַהאַלטן פאַרן דייטש מיט זייערע פרויען און קינדער, האָבן איך שטאַרק מקנא געווען. מיין האַרץ האט מיר שטאַרק וויי-געטאָן, ווען איך האָב זיך דערמאַנט, אַז איך האָב נישט מער דאָס גליק צו האָבן מיין פרוי און קינדער.

די יידן, וועלכע איך האָב דאָרט אין קאַמיטעט געטראָפן, האָבן אַ סך

פון זיי אויסגעזען נידערגעשלאָגן און צעבראַכן פון זייער לאַנגן לעבן אין שרעק. צוויי פרויען, וואָס איך האָב דאָרט געטראָפֿן, האָבן מיר דער־ציילט, אַ צוויי יאָר צייט זענען זיי אָפּגעלעגן אין עראַזמוס־שפיטאַל אָן אַרױסצוקומען אַמאַל אויף דער לופט, זיי זענען אָנגעגאַנגען פֿאַר שטאַרק קראַנקע, וואָס קענען נישט טראַנספֿאַרטירט ווערן. אַזוי אַרום זענען זיי ניצול געוואָרן. אָבער ווי איך האָב אין זיי געקענט באַמערקן, האָבן זיי אויסגעזען מער טויט ווי לעבעדיק. איינע איז נאָך געווען זייער יונג, אפּשר אַ יאָר זעקס און צוואַנציק, אָבער זי האָט פון שוואַכקייט כמעט נישט געקענט גיין אויף די פיס. אין קאַמיטעט האָט מען דערווייל גע־טיילט שטיצע 700 פּראַנק אַ חודש אויף צו לעבן. דאָס וואָס איז לויט מיין מיינונג גענוג געווען פֿאַר מיר אויף אַ וואָך. קיינער האָט זיך נישט געזאָרגט, וווּ די אויסבאַהאַלטענע אַרעמע יידן זאָלן איצט גיין וווינען. קיין מעבל האָבן זיי נישט מער געהאַט, ווייל דער דייטש האָט עס צוגע־נומען. אַ סך יידן וואָס האָבן געהאַט באַהאַלטן זייערע מעבל ביי פּלעמער, האָבן זיי נישט צוריקבאַקומען, וואָס די אַנטשפּרעכנדיקע עווליה־טוער האָבן געוואַלט פֿאַרענטפּערן מיט פֿאַרשידענע, פֿאַלשע אויסריידן.

עס זענען אויך געווען פֿאַלן, וואָס די פּלעמער האָבן געהאַט באַ־זעצט די יידישע הייזער און האָבן זיי נישט געוואַלט צוריקגעבן. אַזוי אַז דער ייד וואָס איז געווען דער אייגנטימער פון זיין הויז אָדער זיין וווינונג איז איבער זיין אייגנטום איצט געווען אַנמעכטיק.

אין קאַמיטעט אין דער לאַנגער לעעם־גאַס האָט מען מיך אינפֿאַר־מירט, אַז מיינע קינדער האָט מען מיטגעשיקט מיט דער מוטער. דאָס הייסט מיט מיין פרוי. אַנדערע האָבן עס ווידער נישט געקענט פֿאַר־שטיין, ווייל עס האָט געהייסן, אַז קינדער האָט מען לעצטנס נישט אוועק־געשיקט. קינדער האָט דער דייטש געזאַלט אַרױסגעבן צוריק צום יידן־ראַט. עס זענען טאַקע געווען אַ סך אַזעלכע פֿאַלן, וואָס מען האָט איינ־געהאַלטן די עלטערן און די קינדער האָט דער דייטש אַרױסגעגעבן. אין בריסל האָבן זיך געפונען עטלעכע היימען מיט אַזעלכע יידישע קינדער. עמעצער האָט מיר אָנגעוויזן אַזאַ משפּחה, וואָס איז אַדורכגעגאַנגען אַזאַ פֿאַל און מען האָט די קינדער געפונען אין אַ קינדער־היים אין בריסל. איך בין אוועק געווייער ווערן וועגן דעם פֿאַל, האָב איך זיך איבער־ציגט, אַז עס איז אמת. מען האָט מיר דאָן געראַטן, איך זאָל אַריינפֿאַרן קיין בריסל אין יידן־ראַט. דאָרט ווען מען מיך אַמבעסטן קענען אינ־פֿאַרמירן, צי מיינע קינדער געפינען זיך ערגעץ אין בעלגיע.

עס איז געווען אַ פֿאַר טעג פֿאַר יום־כּפּור, ווען איך בין אַריבער־געפֿאַרן קיין בריסל אין יידן־ראַט אַריין. ווי קאַמיש און שרעקלעך איז

דאָס לעבן, איך האָב געטראָפֿן די זעלבע טראַמען און צוגיבאָדינער. איך האָב אין בריסל געטראָפֿן די זעלבע פּראָסטיטוטקעס, וועלכע איך האָב געזען מיט פּופּצן, צוואַנציק יאָר צוריק. זיי האָבן ווייטער אויסגעאיבט זייער פּראָפעסיע אין דער גאַס אַזוי ווי שטענדיק און עס האָט מיר אויס־געזען, אַז פאַר זיי איז די מלחמה נישט געווען קיין גרויסע געשעעניש, ווייל זיי זענען געבליבן אויף זייער אַרט אַזוי ווי אַלעמאַל. ווי שרעקלעך האָט מיר אַלץ אויסגעזען, ווען איך האָב אַלץ געטראָפֿן אין בריסל אַזוי ווי פּריער, די געשעפטן, די הייזער, די באַוועגונג אין די גאַסן. די קאַ־פעס אומעטום איבערפּולט מיט מענטשן אַזוי ווי פּריער. דאָס איז דאָס שרעקלעכסטע, האָב איך מיר געטראַכט, די מלחמה. מיליאָנען מענטשן שטאַרבן אויף די שלאַכט־פּעלדער און דורך אַנדערע מערדערייען, אין דער צייט וואָס אַנדערע האָבן דאָס גליק צו געניסן פֿון זייער לעבן און פּילן נישט די שרעק פֿון דער מלחמה. דאָס האָט נאָך מער אַרויסגערופֿן ביי מיר מיין ווייטיק.

ווען איך בין אָנגעקומען פֿאַרן טויער פּונעם יידן־ראַט אין בריסל, האָב איך דאָרט געטראָפֿן אַ שרעקלעך געדראַנג פֿון מענער און פּרויען, מען האָט זיך געקריגט מיט די וועכטער (אויפּפּאַסער), וואָס זענען גע־שטאַנען פֿאַרן טויער. איינער האָט געשריגן — וואָס איז דאָס פֿאַר אַן אַרדענונג, מען צאָלט נישט אויס קיין שטיצע, פֿון וואָנען זאָל איך לעבן? אַנדערע האָבן ווידער געשריגן, לאַזט מיך אַריין, איך וויל געווייער ווערן, וווּ מיינע קינדער געפינען זיך, אַדער משפּחות פֿון אויסבאהאַלטענע קינדער. איך האָב אויך געהערט, אַז דער יידן־ראַט האָט געקענט פֿאַר פינף און צוואַנציק טויזנט פּראַנק אַרויסנעמען מיינע קינדער פֿון די דייטשע הענט. אויב דאָס איז אמת, דאָן זענען אין יידן־ראַט געזעסן גרויסע פּאַרברעכער, וואָס פּאַרדינען געמשפט צו ווערן. אַ פּאַקט איז אויב אַ בעלגיער האָט אַריינגעשיקט פֿאַר אַ ייד אַ פּעקל עסן אין דער קאַזאַרמע קיין מאַלין, האָט ער נאָך געמוזט פֿאַר יעדן פּעקל, וואָס האָט געקאָסט אַ סך געלט אין מלחמה־צייט, יעדעס מאָל באַצאָלן פֿאַר דער עקספּעדיציע צוואַנציק פּראַנק.

איך האָב געזען, אַז איך וועל פֿאַר דעם טויער דאַרפֿן שטיין אַ גאַנצן טאָג. דאָן האָב איך זיך געווענדעט צו אַ וועכטער, אַז איך קום פֿון דער פּרעמד און איך מוז נאָך היינט צוריקפֿאַרן און עס זענען נישט פּאַראַן קיין סך צוגן. איך האָב דעם וועכטער דערקלערט, אַז איך בין נישט געקומען נאָך קיין שטיצע, נאָר זיך אינפּאַרמירן וועגן מיינע קינדער. דער וועכטער האָט מיך דורכן טויער אַדורכגעלאָזט. אין דער הויך, איך געדענק נישט מער, צי אויפֿן ערשטן אַדער אויפֿן צווייטן שטאַק, האָב

איך געמוזט אביסל ווארטן, האָט מיך אויפגענומען אַ פרייליין, וואָס איז געווען אַמבעסטן אינפארמירט וועגן דעם ענין. דאָס איז געווען אַ ברוך־נעטקע פון אַ יאָר עטלעכע צוואַנציק, וואָס האָט גערעדט פראַנצויזיש. זי האָט מיר דערקלערט, אַז זי ווייסט באַשטימט, אַז מיינע קינדער זענען מיטגעשיקט געוואָרן מיט דער מוטער. זי האָט מיר אויך דערקלערט, אַז זי האָט מיין פרוי פאַרן אַוועקפאַרן געזען מיט די קינדער און אַז דאָס קלענסטע קינד, דאָס הייסט, מיין טעכטערל איז געווען "ספלענדיט", האָט זי מיר דערקלערט אין פראַנצויזיש, דאָס הייסט, אויסערעוויינלעך שייַן. איך בין פון יידן־ראַט אַוועק מיט אַ צעבראַכן האַרץ, נאָך אַזאָ מין דערקלערונג.

איך האָב אָבער מיין האַפּענונג נאָך נישט אויפגעגעבן. איך בין נאָך אַ צווייט מאָל אַריבערגעפאַרן קיין בריסל זוכן מיינע קינדער. עס איז דעמאָלט געווען אַ שטאַרק רעגנדיקער טאָג. איך בין אַראָפּגעפאַרן קיין לאַזאַקען זוכן די יידישע היים מיט די פאַרלאָזענע קינדער. נאָך אַ לאַנגן זוכן אין גאַס־רעגן, וואָס האָט מיך אינגאַנצן אַדורכגעווייקט, האָב איך געפונען די היים. איך האָב באלד דערקענט אין דער אָפּגעלאָזנקייט פון דעם אויסזען פון דעם הויז אין דרויסן, אַז אינעווייניק מוז הערשן אַ גרויסע אַרעמקייט. איך האָב זיך טאַקע נישט טועה געווען. אַ יידישע פרוי פון אַ יאָר עטלעכע דרייסיק האָט מיר אויפגעמאַכט די טיר. זי האָט מיך געפרעגט וואָס איך פאַרלאַנג. איך האָב איר דערקלערט, אַז איך בין געקומען זען, צי מיינע קינדער געפינען זיך נישט אַמאָל דאָ. זי האָט מיך געפרעגט זייערע נעמען און מיר באלד דערקלערט, אַז נישט. איך האָב עטלעכע קינדער געזען אין הויז. זיי האָבן אויסגעזען אַזוי ווי געפאַנגענע. די קעפלעך אינגאַנצן אָפּגעשוירן. אין צעריסענע שיכלעך און זעקעלעך. איך בין דאָן צוריק אַרויס פון דער היים.

ווען איך בין שוין געווען אויף דער גאַס, האָב איך זיך באַטראַכט, פאַרוואָס האָב איך נישט געבעטן צו קענען זען אַלע קינדער, אפשר וועל איך דאָך מיינע קינדער געפינען צווישן זיי. איך האָב נאָך אַמאָל אָנגע־קלינגען. איך האָב דער פרוי געפרעגט, צי עס איז נישט מעגלעך, איך זאל אַלע קינדער מעגן זען. זי האָט מיר דערקלערט, אַז דאָס קען געטאָן ווערן נאָר מיט דער דערלויבעניש פון דער דירעקטאָרין, וועלכע איז איצט נישטאָ. די פרוי האָט אָבער דערקענט מיין ווייטיק, האָט זי מיר דערקלערט, אַז די קינדער גייען איצט עסן און וועלן זיצן אויסגעסדרט ביי די טישן. אויב איך וויל, קען איך זיי אַלע זען פונדערווייטנס דורך די שויבן פון די טירן. איך האָב אַזוי געטאָן. איך האָב אַדורכגעקוקט דורך די שויבן, אָבער מיינע קינדער האָב איך נישט געזען. מיין האַרץ

האָט מיר דעמאָלט אַזוי ווייגעטאָן. איך האָב געהאַט ביי מיר אין אַ קליין רענצל אַביסל פרוכטן, האָב איך דער פרוי געבעטן, זי זאל עס ביי מיר צונעמען און עס אַוועקגעבן די קינדער. און אינדרויסן האָב איך זיך שטאַרק צעוויינט. איך בין אויך נאָך דעם זעלבן טאָג אַוועק אין אַ יידישער היים פון זויגלינגען, צי מיין קליין טעכטערל געפינט זיך נישט אַמאָל דאָרט, אָבער אויך דאָרט האָט מען מיר דערקלערט, אַז אַזאַ קינד געפינט זיך נישט ביי זיי.

ווען איך בין צוריקגעקומען קיין קלוסטערהיידע, בין איך אין צווייטן טאָג אַוועק צו דער "ווייסער בריגאַדע" און אָנגעגעבן אַן אָנקלאַגע קעגן דער אלמנה סאַנדערס און דער אלמנה בראַבאַנטס. איך האָב אויך קעגן די צוויי פּערזאָנען אָנגעגעבן אַן אָנקלאַגע ביי דער פּאָליציי פון ליער. איך האָב פּאַרלאַנגט, מען זאל די פּערזאָנען אַרעסטירן, אָבער דאָס האָט די "ווייסע בריגאַדע" נישט געטאָן און אויך נישט די פּאָליציי, טראָץ דעם, וואָס מען האָט מענטשן אַרעסטירט פאַר קלענערע חטאים. איך בין דאָן אין אַ נאַכמיטאָג אַוועק צום בירגערמייסטער פון ליער און פאַרלאַנגט זיין אינטערווענץ, מען זאל די אלמנות סאַנדערס און בראַבאַנטס אַרעסטירן. אָבער אויך נאָך מיין אינטערווענץ ביים בירגערמייסטער איז נישט געקומען דערצו. איך בין געווען שרעקלעך פאַרביטערט. איך בין דאָן ווידער אַוועק צום שכעפּן אייזנמאַן — אַן אַדוואָקאַט, וואָס איז געווען, אַזוי צו זאָגן, וויצע-בירגערמייסטער. איך האָב זיך ביי אים צעוויינט. ער האָט מיך געטרייסט און מיר צוגעזאָגט זיין אינטערווענץ ביים בירגערמייסטער וועגן דעם ענין. אָבער אויך נאָך מיין באַזוך ביי שכעפּן אייזנמאַן זענען די אלמנה סאַנדערס און די אלמנה בראַבאַנטס שטענדיק געבליבן אויף דער פּריי.

מיין ערשטע אָנקלאַגע ביי דער "ווייסער בריגאַדע", האָט מען מיט געטיילט, איז פאַרלוירן געגאַנגען. איך בין אַ פאַר וואָכן שפּעטער אַוועק קיין מאַלין צום קריגס-אוידיטער און געוואָלט וויסן, וואָס עס איז די סיבה, פאַרוואָס עס ווערט נישט געגעבן קיין לויף מינע אָנקלאַגעס קעגן די סאַנדערס און די בראַבאַנטס. איך האָב פּאַרלאַנגט אויפגענומען צו ווערן דורכן קריגס-אוידיטער, אָבער איך בין אויפגענומען געוואָרן דורך עפעס אַ גרעפּיע, אַ מענטש מיט וואָנסעס, וואָס האָט זיך קאַלט באַצויגן צו מינע ווערטער. נאָך מיין גאַנצער דערקלערונג האָט ער צו מיר געזאָגט, אַז איך זאל וועגן דעם שרייבן אַ בריוו צום קריגס-אוידיטער, אָבער איך האָב אַזאַ רעאַגירונג פאַראויסגעזען און איך האָב ביי מיר אין דער טאַש געהאַט צוגעגרייט אַזאַ בריוו. איך האָב דעם גרעפּיע דערלאַנגט מיין בריוו. אַ פאַר טעג שפּעטער בין איך גערופן געוואָרן אין קריגס-

געריכט קיין מאלין. איך האָב געמוזט אונטער אַ שבועה באַפעסטיקן מיין אַנקלאַגע קעגן די סאַנדערס און די בראַבאַנטס. אָבער אויך נאָך מיין שבועה אין קריגס־געריכט, זענען די סאַנדערס און די בראַבאַנטס וויי־טער געבליבן אויף דער פּריי.

אַ פּאַר טעג נאָך מיין קומען פון קלוסטערהיידע, האָב איך אויך נישט פּאַרגעסן מיין ערשטן ווילטעטער, די פּאַמיליע וואַטערס. איך בין ביי די וואַטערס זייער וואַרעם אויפגענומען געוואָרן. די פרוי וואַטערס האָט מיר כסדר געהאַלפן מיט אַ שטיקל פוטער, וואָס איז דעמאָלט פאַר קיין געלט אין ערגעץ נישט געווען צו באַקומען. איך פלעג אויך אַ סך מאָל פון די וואַטערס באַקומען אַ ברויט, וואָס זיי פלעגן באַקן פאַר זיך.

איך האָב איינמאָל דערציילט פאַר די וואַטערס מיין ענין מיט באַסש־כאַערטסן און אַז ער באַזיצט נאָך פון מיר אַ באַווייז אויף פינף טויזנט פראַנק. די גאַנצע פּאַמיליע וואַטערס האָט געהערט צו דער ״ווייסער בריגאַדע״. עטלעכע טעג שפּעטער אין אַ זונטיק, דעם ערשטן זונטיק נאָך מיין צוריקקומען פון קלוסטערהיידע, איז אַן אויטאָ פון דער ״וויי־סער בריגאַדע״ מיט פיר מענער באַוואָפנט מיט ביקסן און רעוואָלווערן מיך געקומען אַפּזוכן ביי די פּאַלקס.

איך בין מיט די ״ווייסע בריגאַדע״־מענער אין אויטאָ מיטגעפאַרן קיין קלוסטערהיידע צו באַסשכאַערטסן. דער פירער פון די ״ווייסע בריגאַדע״־מענער איז געווען אַ געוויסער הער דע־ברוין. ער האָט מיך געפרעגט, צי עס איז אמת, אַז באַסשכאַערטס האָט מיך געשלאָגן, און ווען איך האָב אים געזאָגט, אַז יאָ, האָט ער אויסגערופן צו די איבעריקע ״ווייסע בריגאַדע״־חברים — דער באַסשכאַערטס מוז פון יעדן איינעם פון אונז באַקומען פיר פעטש. איך האָב דאָן געבעטן ביי דעם הער דע־ברוין, ער זאָל באַסשכאַערטסן נישט שלאָגן, איך וויל עס נישט האָבן, האָב איך אים דערקלערט, ער האָט אַ פרוי און אַ קינד, און איך וואָלט נישט געוואָלט, אַז זיין קינד זאָל זען, ווי מען שלאָגט זיין פּאַטער. דער הער דע־ברוין האָט מיר דאָן צוגעזאָגט באַסשכאַערטסן נישט צו שלאָגן. ווען דער אויטאָ איז צוגעפאַרן פאַרן הויז פון באַסשכאַערטסן, איז גע־וואָרן אַן אַנגעלויף אין דאָרף. דער הער דע־ברוין מיט נאָך צוויי פון דער ״ווייסער בריגאַדע״ זענען אַריין צו באַסשכאַערטסן מיט די רע־וואָלווערן אין די הענט. און איינער איז אין דרויסן פון פאַרנט פאַרן הויז געבליבן האַלטן וואָך מיט אַ ביקס אין די הענט. נאָך אַביסל צייט איז דער הער דע־ברוין אַרויסגעקומען, און מיר געברענגט מיין באַווייז אויף די פינף טויזנט פראַנק. דער הער דע־ברוין האָט מיך דאָן אַרויס־

גערופן פון אויטאָ, איך זאל מיט אים מיטגיין צו באַסשכאַערטסן, בכּן
 באַסשכאַערטס זאָגט, אַז איך בין ביי אים זייער גוט באַהאַנדלט געוואָרן.
 אַז איך האָב יעדן טאָג ביי אים באַקומען פלייש און אַז איך בין דורך
 דער גאַנצער צייט, וואָס איך האָב זיך אויסבאַהאַלטן פון אים נישט
 אַוועגעגאַנגען. איך האָב נאַטירלעך געזאָגט, אַז דאָס איז אַ ליגן, אַז
 דורך דער גאַנצער צייט וואָס איך בין ביי אים געווען, האָב איך איינ-
 מאַל אינגאַנצן באַקומען אַ שטיקל פלייש. און דאָס וואָס ער זאָגט, האָט
 איך דערקלערט, אַז איך בין קיינמאַל פון אים נישט אַוועק געווען, קען
 מען גיין פּרעגן ביים פּויער וואָן רומפּיי. באַסשכאַערטס האָט נאַטירלעך
 נישט געהאַט קיין אַנדערע עצה, ווי מיטצוגיין צום פּויער וואָן רומפּיי.
 דער פּויער וואָן רומפּיי האָט באַשטעטיקט דאָס, וואָס איך האָב
 געזאָגט, אַז איך בין ביי אים געלעגן כּמעט אַ גאַנצן חודש אויפן פּערד-
 שטאַל. באַסשכאַערטס איז געוואָרן בלאָס. ער האָט נישט געוואָסט, וואָס
 ער זאל איצט זאָגן. די מענער פון דער "ווייסער בריגאַדע" זענען גע-
 ווען שרעקלעך אויפּגערעגט, אָבער באַסשכאַערטסן האָבן זיי נישט גע-
 שלאָגן. אַזוי האָט זיך דורך דער הילף פון די וואַטערס דערווייל אינגאַנצן
 געענדיקט מיין אַוואַנטורע מיט באַסשכאַערטסן, ווייל די "ווייסע ברי-
 גאַדע" און די פּאָליציי האָבן געמאַכט אַ פּראַטאַקאָל קעגן באַסשכאַערטסן.
 — און וואָס דערפון וועט אַרויסקומען, האָב איך נישט געוואָסט.

דרייצנטער קאפיטל

דינסטיק דעם 23-טן יאנואר 1945.

איך האָב מיר היינט פאַרגענומען עפעס צו שרייבן ווייטער פון מיינע דערינערונגען. אָבער איין גאָט ווייס, איך בין אַזוי אומגעדולדיק און נערוועאיש, אַז איך קען אַ סך מאָל מיין אייגענע האַנטשריפט נישט לייענען. עס איז איצט האַלב דריי נאַכמיטאָג.

דער אויוון איז אויסגעגאַנגען און עס איז קאַלט אין שטוב, ווייל מען באַקומט נישט קיין קוילן. עס איז נאָך איצט אונטערן ענגלענדער ערגער געוואָרן מיט הייצונג, ווי אונטער דער דייטשער באַזעצונג. איך האָב אויפגעדרייט דעם ראַדיאָ און בריסל האָט געגעבן אַ פאַרטראַג איבער בעעטהאָוענס, דוכט מיר, דריטער סאַנאַטע. די מוזיק האָט אַזוי אויף מיר געווירקט, אַז איך האָב באַשלאָסן זיך אַוועקצוצו ביים טיש, אַפילו אין דער קעלט, און עפעס שרייבן.

נעכטן האָב איך געהאַט אַ שרעקלעכן חלום. עס האָט זיך מיר גע- חלומט, אַז איך זע מיין גרעסער יינגעלע אין דער עלטער פון פיר יאָר. איך בין צו אים צוגעלאָפן אויסשטרעקנדיק מיינע הענט און גערופן — דוד, דודל — דערקענסט נישט מער דיין פאַטער, דיין פאַפּאָ? איך האָב אים געזען אַרויפגיין אויף עפעס טרעפן. איך האָב אים אַזוי דייט- לעך געזען אין די זעלבע קליידער, ווי ער האָט געטראָגן אין דער עלטער פון פיר יאָר. איך האָב אים געוואָלט אַרומנעמען, אָבער ער איז מיר פון מיינע הענט פאַרשווונדן און איך האָב זיך אויפגעכאַפט מיט אַ שרעקלעך געשריי און געיאַמער.

איידער איך זעץ ווייטער פאַר דאָס שרייבן מיינע דערינערונגען, וויל איך דערמאָנען, אַז די באַאַמטע פון ליערער שטאַט־הויז האָבן זיך די גאַנצע צייט פון דער מלחמה זייער גוט באַצויגן צו מיר. איבערהויפט דער באַאַמטער פינגערהוטס און דער סעקרעטאַר פון שטאַט־הויז — שלאַטס. ווען איך בין צוריקגעקומען פון קלוסטערהיידע, האָט מיר הער ראַטהאָף געגעבן אַ טאַפלטע ראַציע־קאַרטע. אין דעם האָט מיר אויך גע-

האלפן פרייליך וויטפראג, דאָס וואָס איז לויטן געזעץ שטרענג פאַר-
 באַטן. אזוי איז אויך געווען מיט דעם פּאַליציי-אינספּעקטאָר, הער דעפרע
 און דער אונטער-קאָמיסאַר — הער וואַן-בעמד. די אַלע מענטשן האָבן
 מיט אַלע מיטלען מיר געזוכט צו העלפן און צו טרייסטן מיט אַלעם
 מעגלעכן. אָבער וואָס האָט דאָס אַלץ מיר געקענט העלפן. עס האָט מיר
 נישט אינטערעסירט גאַרנישט, נישט קיין געלט, נישט קיין רייכטום. מיין
 בעקשאַפט נאָך מיין פרוי און קינדער איז געווען אזוי גרויס, אַז עס
 האָט מיר אַריינגעוואָרפן אין אַ שטאַרקע דעפרעסיע-שטימונג — אין
 מרה-שחורה. איך האָב מיר אין ערגעץ קיין אַרט נישט געקענט גע-
 פינען און האָב אויך קיין געדולד נישט געהאַט צום שרייבן. נאָר די
 מוזיק פון אַ בעטהאָווען האָט מיר געקענט אויף אַביסל צייט דער-
 האַלטן ביים טיש.

נאָך עטלעכע טעג ווי דער ענגלענדער האָט געהאַט באַזעצט בעל-
 גיע האָבן די בעלגישע צייטונגען געשריבן, אַז מען וועט באַקומען מער
 ברויט, פוטער, פלייש, קוילן. די מענטשן האָבן זיך עס אַליין נישט
 געגלייבט, אַז מען זאָל דאָס אַלץ גיין באַקומען. אָבער דערווייל האָט
 מען ווייטער באַקומען דאָס שלעכטע שוואַרצע ברויט אזוי ווי בעת דער
 דייטשער באַזעצונג. פוטער האָט מען איבערהויפּט נישט באַקומען. פלייש
 — דאָס זעלבע. מיט קוילן איז אויך אזוי געווען. אין דער זעלבער צייט
 האָבן די ענגלישע זעלנער געגעסן ווייס ברויט, פוטער, סאַרדין, קאַווע.
 דאָס האָבן זיי אַלץ געהאַט אין איבערפּלוס. איך האָב מיט מיין קראַנקן
 מאַגן שלעכט געקענט פאַרטראַגן דאָס שוואַרצע בעקער-ברויט, און
 שטענדיק גיין בעטן ביי די וואַטערס אַ ברויט, האָב איך אויך נישט גע-
 וואָלט, ווידער קויפן אַ ווייס ברויט אין שמוגל האָט געקאָסט פּופציק
 פּראַנק. איך בין דאָן געפאַלן אויף אַן אַנדערן פּלאַן. איך בין אַוועק צו
 די סטאַציאָנירטע ענגלישע זעלנער און געבעטן זיי זאָלן מיר פאַרקויפן
 אַ ברויט, בכּן איד באַזיץ אַ קראַנקן מאַגן. דאָס ערשטע מאָל האָב איך
 געטראָפן אַן ענגלישן סערושאַנט אין טענט (פּאַלאַטקע), וואָס איז געווען
 אַנגעפּילט מיט אַמוניציע. דער סערושאַנט האָט מיר געלאָזט אַביסל
 וואַרטן אין זיין טענט, דאָס וואָס ביים דייטש וואָלט זיכער אַזאַ זאַך נישט
 מעגלעך געווען. אַ ציוויל אַליין צו לאָזן אין טענט פּול מיט אַמוניציע
 אין צייט פון קריג. נאָך אַביסל צייט וואַרטן איז דער סערושאַנט צוריק-
 געקומען מיט אַ ברויט אונטערן אַרעם. אָבער קיין געלט האָט ער נישט
 געוואָלט נעמען. צוויי טעג שפעטער בין איך ווידער אַוועק צו דעם
 סערושאַנט, אָבער איך האָב אים נישט געקענט געפינען. איך האָב
 דאָן פון אַן אַנדערן סערושאַנט באַקומען אַ האַלב ברויט. אַ דריט מאָל,

ווען איך בין ווידער אוועק נאך ברויט, האב איך קיין ברויט מער נישט באקומען. זיי האבן געזען, אז איך מאך צופיל געברויך און זיי וועלן פון מיר נישט פטור ווערן. טראץ דעם וואס איך האב דאס ברויט נישט פארלאנגט פאר בחינם און איך האב געוואוסט, אז די זעלנער פארקויפן פון אלעם. אבער ביי מיר האבן זיי קיין געלט נישט געוואלט נעמען. עס איז מיר דאן מיאוס געווארן שטענדיק צו גיין בעטלען. אבער דער גורל האט געוואלט, אז איך זאל האבן עסן גענוג.

איך בין איינמאל אריינגעפארן קיין אנטווערפן. דארט האבן די מענטשן זיך דעמאלט געמוזט אוועקשטעלן יעדן טאג אין א ריי נאך ברויט. איך האב ביי מיר געהאט א האלב ברויט אין מיין רענצל. אויף דער גאס האב איך געטראפן א באקאנטן אנטווערפענער גראסיסט פון באנעטערי. ער האט מיר דערציילט די געשיכטע מיט דעם אוועקשטעלן זיך נאך ברויט און דאן גייט מען נאך א סך מאל אוועק מיט גארנישט. דער גראסיסט האט זיך אין דער צייט פון דער דייטשער אקופאציע אויסבאהאלטן אין דרום־פראנקרייך און ער איז נאך נישט לאנג געהאט צוריקגעקומען פון פראנקרייך. ער האט געהאט דאס גליק זיך צו קענען אויסבאהאלטן מיט זיין פרוי און זיין עלף־יעריק יינגל. איך האב אים דאן אוועקגעגעבן דאס האלבע ברויט, וואס איך האב ביי מיר געהאט.

אין דער זעלבער צייט האט דער דייטש אָנגעהויבן צו שיקן פליענ־דיקע באַמבעס אויף אַנטווערפן. אַ סך איינוווינער האָבן אָנגעהויבן צו אַנטלויפן. דער גראַסיסט האָט מיך געפרעגט, צי עס וואָלט נישט געווען קיין מעגלעכקייט ער זאָל אַרויסקומען וווינען מיט זיין פרוי און קינד אויף אַביסל צייט צו מיר קיין לייער. איך האָב אים געזאָגט, אַז יאָ. טראַץ דעם וואָס איך האָב אויף מיין צושטימונג באַלד חרטה געהאַט, ווייל איך האָב מורא געהאַט, אַז ער וועט מיך שוין די גאַנצע צייט פון דער מלחמה נישט וועלן אָפטרעטן. און ווי עס האָט זיך שפּעטער אַרויס־געוויזן, האָב איך טאַקע קיין טעות נישט געהאַט אין מיין רעכענונג.

עטלעכע טעג שפּעטער איז דער גראַסיסט אַרויסקומען צו מיר קיין לייער מיט זיין פרוי און קינד. קעגנאבער מיר האָבן דעמאלט גע־לאַגערט קאַנאָדישע זעלנער, וואָס האָבן געהאַט די אויפגאַבע צו פאַ־רימטן צעבראַכענע אויטאָס. זיי האָבן געלאַגערט אין אַ מאַרגאַרין־פאַב־ריק. זיי האָבן דאַרט אויך געהאַט זייער קיך. דאָס יינגל פון דעם גראַ־סיסט פלעגט אַ סך מאל אַריבערלויפן צו די ענגלישע זעלנער, ביז ער האָט זיך אויך אַריינעכאַפט אין דער ענגלישער קיך. דער געהילף פון דעם קוכער האָט געקענט פליסנד רעדן דייטש. ער איז געווען אַ זון פון עסטרייכישע עלטערן, וואָס האָבן אויסגעוואַנדערט קיין קאַנאַדע.

דער געהילף־קוכער מיטן נאָמען עריק איז געווען געבוירן אין קאָנאָדע, אָבער זיינע עלטערן האָבן צווישן זיך שטענדיק גערעדט דייטש. אַזוי אַרום האָט ער אויך גוט געקענט די דייטשע שפּראַך.

די מוטער פון דעם גראַסיסט יינגל איז אויך געווען געבוירן אין דייטשלאַנד, זי האָט זיך אויך שטענדיק באַנוצט מיט דער דייטשער שפּראַך און האָט אויך מיט איר יינגל שטענדיק גערעדט דייטש. טראַץ דעם, וואָס דער פאָטער, דער גראַסיסט, האָט נישט אַנדערש גערעדט נאָר יידיש, האָט דאָך דאָס יינגל קיין יידיש וואָרט נישט געקענט, נאָר דייטש. ווען דער קוכער־געהילף האָט געהאַט די געלעגנהייט זיך מיט עמעצן אַדורכצורעדן אין דייטש, איז ער געווען זייער צופרידן. ער פלעגט שטענדיק געבן דעם יינגל אין דער קיך צו עסן, אַזוי אַז דאָס יינגל פלעגט ביי דעם קוכער־געהילף אַוועקבלייבן גאַנצע טעג. ער האָט אַזוי ווייט געברענגט, אַז ער האָט דעם קוכער־געהילף אַריינגעברענגט צו מיר אין הויז. דעם ערשטן אָונט, וואָס דער קוכער איז צו מיר אַריינגעקומען, האָט ער מיטגעברענגט צוויי שטיקער זייף, אַ ווייס ברויט, אַ שאַכטל סאַרדין האָט ער פריער דעם זעלבן פאַרמיטאַג געהאַט מיט־געגעבן מיטן יינגל. דער קוכער־געהילף האָט פאַר דעם זייף מיטן ברויט קיין געלט נישט פאַרלאָנגט, אָבער איך בשותפות מיטן גראַסיסט האָבן אים דערפאַר באַצאַלט. מיר האָבן אים דאָן געפרעגט, צי עס איז נישט מעגלעך ביי אים פאַר געלט צו באַקומען מער פאַרשידענע אַרטיקלען. — יא, האָט ער געענטפערט, אַזויפיל וויפיל איר ווילט, איך בין גע־וווינט צו פאַרקויפן. אַזוי האָב איך געטאָן ווען איך בין געווען אין ענג־לאַנד, אַזוי האָב איך אויך געטאָן אומעטום, ווו איך בין געווען אין בעלגיע. צומאָרגנס ביינאַכט איז דער קוכער־געהילף געקומען מיט אַ פולן זאַק פון פאַרשידענע פּראָדוקטן: פלייש, זייף, סאַרדין, קעז, פוטער, רייז. מיר האָבן אויך אָנגעהויבן צו קויפן פון אַנדערע זעלנער ציגאַרעטן, שאַ־קאַלאַד, קאַלדרעס. איצט האָט מען געדאַרפט קענען די סחורה פאַרקויפן. אין ליער האָב איך מיר מיין נאָמען נישט געוואַלט פאַרשמוצן. איך בין דאָן מיטן גראַסיסט אַריבערגעפאַרן קיין אַנטווערפן, אָבער דאָרט האָבן מיר קיין סך בעלנים אויף אונזער סחורה נישט געפונען. עס איז פונקט דעמאָלט געווען, ווען דער פינאַנץ־מיניסטער אין בעלגיע האָט אַריינגע־צויגן דאָס גאַנצע געלט, וואָס איז געווען אין אומלויף אין לאַנד. און יעדער איינער האָט נישט מער באַקומען ווי צוויי טויזנט פּראַנק, אַזוי אַז די מערסטע מענטשן האָבן איצט נישט געהאַט קיין געלט, אויסער די וואָס האָבן געפירט געלט־געשעפטן מיט ענגלישע זעלנער אויף דער שוואַרצער בערזע. דאָס ענגלישע מיליטער האָט געקענט אויסטוישן אַלט

בעלגיש געלט אומבאָגרענעצט. דאָס ענגלישע מיליטער, וואָס האָט סטאַ-
 ציאַנירט אין האַלאַנד, האָט אויך געקענט טוישן גולדנס אויף בעלגיש
 געלט אומבאָגרענעצט. אַ סך יידן און בעלגיער האָבן זיך געכאַפט אויף
 דעם טריק און האָבן געמאַכט גוטע געשעפטן מיטן ענגלישן מיליטער.
 די מענטשן האָבן פאַרדינט אַ סך געלט און דער שטאַט האָט איבער
 זיי קיין קאָנטראָל נישט געקענט האָבן. אַזעלכע מענטשן האָבן איך אַ סך
 נישט געקענט אין אַנטווערפן. מיין גראַסיסט האָט זיי יאָ געקענט, אָבער
 ער איז געווען צו שטאַלץ זיי פאַרצושלאָגן עפעס צו פאַרקויפן. אַזוי אַז
 מיר האָבן געמוזט אַנקומען מיט אונזער סחורה צו אַ דריטער האַנט.
 אַזוי געדענק איך, איז געשען דאָס ערשטע מאָל ווען מיר זענען אַרייַן-
 געפאַרן מיט אונזער סחורה קיין אַנטווערפן און מיר האָבן זי נישט גע-
 קענט פאַרקויפן. דאָן איז דער גראַסיסט אַוועק צו זיין שוואַגער, וואָס
 האָט זיך אויך געהאַט אויסבאַהאַלטן פאַרן דייטש אין דרום־פראַנקרייך.
 ער האָט אונזער סחורה אָפגעקויפט, אָבער אין אונזער קעגנוואַרט האָט
 ער גענומען פאַר אַ שאַכטל קעז צוויי הונדערט פראַנק, אונז האָט ער
 נישט געוואָלט מער געבן ווי הונדערט דרייסיק פראַנק. מיט הוצאות
 האָט אונז אַליין אויסגעמאַכט אַזאַ שאַכטל קעז אַכציק פראַנק. האָבן מיר
 ביידע פאַרדינט נאָר פופציק פראַנק און ער אַליין האָט פאַרדינט זיבציק
 פראַנק. אַזוי אַז נאָך אונזער גאַנצן פאַרקויף האָבן מיר צוויי ווינציקער
 געהאַט פאַרדינסט אין אונזער סחורה, ווי דעם גראַסיסט שוואַגער אַליין.
 מיר האָט אַפילו, וואָס אַן אמת, אַזאַ האַנדל נישט געפעלן. איך בין גע-
 ווען אויפגערעגט אויפן גראַסיסט, וואָס פון אונזער טאַראַראַם בלייבט
 אונז גאַרנישט און דער קאַנאַדער מיינט, אַז גאָט ווייס וויפיל מיר
 פאַרדינען.

איך האָב געהאַט שטאַרק פאַרדרוס, וואָס איך האָב דעם גראַסיסט
 צו מיר אַריינגענומען. זיין פרוי האָט כמעט קיינמאָל די שטוב נישט
 אויפגערוימט. זי האָט לאַנגזאַם אָנגעהויבן איבער מיר צו שפילן ווי אַ
 בעל־הביתטע. דאָס הויז האָט אָנגעהויבן אויסצווען שמוציק, דאָס וואָס
 איך בין ביי מיין פרוי נישט געווען געווינט. דעם גראַסיסט פרוי האָט
 איבערהויפט נישט ליב געהאַט צו אַרבעטן. זי איז געווען געווינט
 צו האָבן משרתים. אין אַ געשפרעך אַמאָל מיטן גראַסיסט וועגן זיין פרוי,
 האָט ער מיר דערקלערט, דאָס ער ווייס, אַז זיין פרוי טויג צו גאַרנישט,
 אַז זי פלעגט אים מיט איר פירונג אַ סך מאָל פאַרטרייבן די קונים
 פונעם געשעפט.

ער האָט מיר אויך דערציילט, אַז זיין פרוי האָט נישט ביי אים קיין
 גליקלעך לעבן. ער האָט מיט איר נישט חתונה געהאַט פון ליבע, נאָר

גלאַט אַזוי, ער זאָל נישט זיין אַליין אויף דער וועלט. דער גראַסיסט איז געווען צוואַנציק יאָר עלטער פון זיין איצטיקער פרוי. זיין ערשטער פרוי — האָט ער מיר געזאָגט — האָט ער שטאַרק ליב געהאַט. נאָך דער חתונה איז ער מיט זיין ערשטער פרוי אַוועק קיין דרום־אַמעריקע. ער האָט דאָרט פאַרדינט אַ סך געלט אין האַנדל. זיין פרוי האָט געוואָלט האָבן אַ קינד, וואָס עס איז נישט מעגלעך געווען אָן אַן אָפּעראַציע. אָבער זי איז בשעת דער אָפּעראַציע געשטאַרבן. ער האָט מיר געוויזן אַ בילד פון זיין ערשטער פרוי, ווי זי ליגט אויפן קראַנקן־בעט נאָך דער אָפּעראַציע און אַ בילד פון איר קבר. נאָך זיין ערשטער פרויס טויט איז ער געפאַרן קיין איראָפּע קויפן פאַרשידענע סחורות. אין אַנט־ווערפן האָט ער קענען געלערנט זיין צווייטע (איצטיקע) פרוי. זי אָבער האָט — פונקט פאַרקערט ווי די ערשטע — קיין קינדער נישט געוואָלט האָבן. זי האָט גורם געווען דורך אירע מיטלען, וואָס זי פלעגט צוליב דעם נעמען, אַז זי האָט געמוזט אַדורכמאַכן אַן אָפּעראַציע פון אויס־שניידן די געבער־מוטער. אַזוי אַז נישט ער פילט עפעס צו זיין פרוי — האָט ער מיר דערקלערט — און אויך דאָס זעלבע איז פון איר זייט. ער גייט כמעט קיינמאָל מיט זיין פרוי אין ערגעץ נישט אַרויס, צוליב וואָס זי פילט זיך זייער נידערגעשלאָגן און נערוועאיש. דער גראַסיסט האָט מיר דערציילט, אַז ער האָט אין זיין לעבן שוין אַ סך מיטגעמאַכט, אַז אין דער מלחמה פון 1914, איז ער נישט ווינציקער און נישט מער געווען פאַראורטיילט, ווי צו הונדערט יאָר געפענגעניש. אַז דער אָפיציר, וואָס האָט אים דאָס לעצטע מאָל פאַראורטיילט, האָט צו אים געזאָגט — אויב דו ווילסט אָפּזיצן דינע אַלע שטראָפן, דאַרפסטו לעבן צוויי הונדערט יאָר.

פערצנטער קאפיטל

מיין איינציקער געדאנק איז איצט געווען פטור צו ווערן פון דעם גראַסיסט, ווייל איך בין נישט מער געווען פריי.

נאך איין זאך האָט מיך אויף אים פאַרדראָסן. דער גראַסיסט האָט אין זיין ווינונג אין אַנטווערפן געהאַט ליגן נאָך אַ סך קוילן און וויפיל איך האָב אים נישט געבעטן אַביסל קוילן מיטצוברענגען. האָט ער זייער ווייניק אַכט געלייגט אויף מיין פאַרלאַנג. אַז ער האָט מיטגעברענגט אַמאָל צען קילאָ קוילן, האָט ער געזאָגט, אַז ער האָט מיטגעברענגט פופציק. טראָץ דעם וואָס זיין פרוי האָט אַ גאַנצן טאָג געברענט דעם אויוון. נאָך אַ זאך האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז דער גראַסיסט איז אַן עכ־טער גאַליציאַנער, נישט ווייל ער איז געווען טאַקע פון גאַליציע, נאָר זיין כאַראַקטער איז געווען אַזוי. ווען ער איז צו מיר געקומען ווינען, האָט ער מיטגעברענגט אַ פלעשל אייל פון אַ האַלבן ליטער, וואָס עס האָט שוין דערפון באַלד אַ פערטל געפעלט.

איך פלעג פאַר אים באַקן "פּיטאַטאָ פּריט", אַזוי הייסט עס אויף פלעמיש. דאָס מין פּיטאַטאָ פּריט פאַדערט אַ סך אייל אָדער פעטס. יעדן טאָג האָט ער געדאַרפט פעטס צו זיין מיטאַג, אָבער זיין פלעשל אייל האָט ער געוואַלט, זאָל בלייבן גאַנץ. אַ צווייט מאָל האָט ער איינגע־לאַדנט דעם קוכער־שעף אויף פּיטאַטאָ־פּריט. דער גראַסיסט איז פונקט דעם אַוונט געבליבן שלאַפן אין אַנטווערפן. דער קוכער־שעף איז גע־קומען מיט נאָך אַ חבר. איך האָב זיי ביידע אויפגענומען מיט פּיטאַטאָ־פּריט. איך האָב זיי אויך דערלאָנגט ברויט מיט פוטער. אַזוי ווי איך האָב דעמאָלט פונקט נישט געהאַט קיין סך פוטער, האָב איך זיי געגעבן צו עסן פונעם גראַסיסטס פוטער. שפעטער האָט ער מיך באַרעדט ביי אַ פלעמישן שכן, אַז איך נוץ אויס זיין אייל און איך עס אים אויף זיין פוטער. און דאָס איז געווען אַ מענטש, וואָס האָט נאָך באַזיצט צוויי בריי־לאַנטענע רינגען פאַר אַ האַלבן מיליאָן פראַנק, אויסער נאָך געלט און פּרעמדע וואַלוטע און איך האָב גאַרנישט פאַרמאַגט.

דאָן האָט ער ווידער אַנגעהויבן וואַרפן אַ חשד ביי דעם פלעמישן

שכן, אז איך קויף ביים קוכער אונטער זיין וויסן סחורה, דאָס וואָס עס איז אין דער ווירקלעכקייט נישט אמת געווען. אין דער זעלבער צייט, בין איך געווינער געוואָרן, פאַרט ער יעדן טאָג קיין אַנטווערפן און מאַכט דאָרט געלט-געשעפטן מיט ענגלישע זעלנער און פאַרדינט יעדן טאָג אַ פאַר טויזנט פראַנק. דער מענטש האָט מיך געעקלט. אז ער פלעגט פאַרן קיין אַנטווערפן מיט אַביסל סחורה, איז שטענדיק פון פאַרדינסט געוואָרן אַש. טראַץ דעם, וואָס ער איז יעדן טאָג געפאַרן קיין אַנטווערפן צוליב זיינע געשעפטן, אָבער דעמאָלט ווען ער האָט מיטגענומען אַביסל סחורה, האָט ער נישט פאַרגעסן אַראַפצורעכענען פאַר די הוצאות קיין אַנטווערפן.

אָבער פלוצלינג איז געשען אַ זאָך, וואָס האָט מיך פונעם גראַסיסט מיט זיין ווייב באַלד באַפרייט. פון די פליענדיקע באַמבעס וואָס דער דייטש האָט געשיקט אויף אַנטווערפן, האָבן אויך אייניקע אָנגעהויבן צו פאַלן אין לייער. די ערשטע פליענדיקע באַמבע איז געפאַלן אין אַ פרייטיק אינדערפרי אויף אַ פעלד הינטער אַ באַן-ליניע נישט ווייט פון מיר. די צווייטע פליענדיקע באַמבע איז געפאַלן זונטיק נאָכמיטאָג, אַ צוויי הונדערט מעטער פון מיין הויז אין מיין גאַס. דאָס איז געווען פונקט צוויי וואָכן נאָך דעם ווי דער גראַסיסט איז געקומען וווינען ביי מיר. איך האָב מיך אין דעם מאַמענט ווען די באַמבע איז געפאַלן, געפונען אין מיין הויז. איך האָב מיט איינמאָל געהערט אַ שרעקלעכן קנאַל, און פון אַלע זייטן זענען געפאַלן די שויבן פון די פענצטער און עס האָט זיך געהערט דאָס ברעכן פון גלאַז. איך האָב מיך אומגעקוקט, האָב איך געזען, אז דאָרט וווּ די באַמבע איז געפאַלן האָט אויסגעזען ווי נאָכט, אַ שוואַרצער רויך-וואַלקן האָט זיך דערהויבן ביזן הימל. אין דער גאַס איז געוואָרן אַ געלויף, אַ געיאַמער, אַ געוויין. פרויען, מענער מיט קליינע קינדער אויף די הענט זענען געלאָפן ווי ווילד פאַר שרעק. אַ סך מיט צעבלוטיקטע קעפּ. גאַנצע הייזער זענען איינגעפאַלן און פאַרשיט די מענטשן, וועלכע האָבן זיך איבערווייניק געפונען.

מיין גראַסיסט פרוי האָט נאָך דער געשעעניש קיין פינף מינוט נישט געוואַרט. אין דער גרעסטער בהלה האָט זי געכאַפט איר יינגל און איז אַנטלאָפן קיין בריסל. זי האָט זיך אפילו מיט מיר אָדער מיט איר מאַן נישט געזעגנט, זי איז אַוועק אָן אַ וואַרט צו זאָגן. אַזוי אַרום בין איך קודם כל פטור געוואָרן פונעם גראַסיסט ווייב. דער גראַסיסט האָט אָבער נישט געוואַלט מיך אַפטרעטן. ער איז איצט ווייטער געבליבן ביי מיר, נישט וויל ער האָט ביי זיין ווייב נישט געוואַלט זיין, ניין, אים

איז געווען א שאַד ער זאָל מיך אַליין איבערלאָזן צו פירן דאָס געשעפט מיטן קוכער.

אַבער דער קוכער-געהילף האָט שוין איצט כמעט מער קיין סחורה נישט געברענגט. איך ווייס נישט, וואָס עס איז געווען די סיבה, צי זיי האָבן נישט געהאַט מער אַזוי פיל צו פאַרקויפן, אָדער האָבן זיי אויך פאַרקויפט צו אַנדערע. איך מיין, אַז מיין צווייטע השערה איז געווען די ריכטיקע, ווייל איך פלעג אַריינקומען צום קוכער-שעף אַליין און מיט אים רעדן. אָבער נאָך מיין גאַנצן רעדן פלעג איך איצט זייער שווער נאָך באַקומען עפעס. דער קוכער-געהילף האָט אינגאַנצן אויפגעהערט צו אונז צו קומען. איך מיין, אַז די סיבה איז געווען דאָס, וואָס ער האָט געזאָלט האָבן אַ וואַרט-אויסטויש מיטן קוכער-שעף.

דער גראַסיסט ווידער האָט מיך חושד געווען, אַז איך מאַך געשעפטן מיטן קוכער אין זיין אַפּוועזנהייט וואָס עס איז נישט געווען אמת. ער האָט מיך באַרעדט פאַר אַ פלעמישן שכן, אַזוי געמיין איז ער געווען, אין דער צייט ווען ער האָט געוווסט, אַז דאָס האָט געקאַנט מיטברענגען אַ געפאַר, אַזוי גוט פאַר מיר, ווי פאַר אים. איך געדענק, דאָס איינמאַל, נאָך אַ לאַנגען רעדן מיטן קוכער-שעף, האָט ער מיר אַליין אַריינגע-ברענגט צען קילאָ רייז, עטלעכע שאַכטלעך פלייש, קעז און הערינג. איך האָב דאָס אַלץ געזאָגט דעם גראַסיסט, טראָץ דעם וואָס ער איז געווען אַפּוועזנד עטלעכע טעג. אָבער טראָץ דעם וואָס איך האָב אַלץ דערציילט, איז ער מיך ווייטער חושד געווען און איז אַרומגעגאַנגען מיט אַ לאַנגער נאָז. איך בין שרעקלעך בייז געוואָרן. איך האָב מיר איצט געטראַכט, אויב ער איז מיך יאָ חושד, זאָל ער מיך כאַטש חושד זיין פאַר עפעס. איך האָב באַשלאָסן, אַז פון איצט אָן וועל איך אים מער נישט זאָגן פון אַלעם וואָס איך וועל באַקומען פון קוכער. איך האָב מיר געטראַכט, ער פאַרמאָגט גענוג געלט און פאַרדינט גענוג יעדן טאָג אין אַנטווערפן מיט וואַלוטע-געשעפטן. עס איז נייטיקער, אויב איך וועל באַקומען אַ שאַכטל קעז אָדער פלייש, איך זאָל דעם פאַרדינסט האַלטן פאַר מיר.

אַבער דאָס ערשטע מאָל וואָס איך האָב אים געוואַלט אַפּנארן בין איך אַריינגעפאַלן. איך בין נישט געווען קיין גענוג קלוגער גנב. איך האָב מיט גרויס מי באַקומען פון קוכער אַ צוויי שאַכטלעך קעז. איך האָב זיי געהאַט אַריינגעשטעלט אין אַ שענקל ביי מיר אין דער קיך. ווען דער גראַסיסט איז אַהיימגעקומען, בין איך נישט געווען אין שטוב. ער איז מיך געקומען אויפזוכן ביים קוכער. באַלד האָט ער זיך מיט מיר אַנגעהויבן צו קריגן, אַז איך טראָג די שולד וואָס דער קוכער קומט

מער נישט אריין צו אונז און אז איך פיר געשעפטן מיטן קוכער־שעף אליין, וואָס עס איז נישט געווען אמת. דער גראַסיסט האָט זיך מיט מיר אַזוי שטאַרק געקריגט, אז ער האָט מיך געדראָט צו שלאָגן, אַזאַ געמיינער טיפּ, וואָס האָט פאַרמאָגט אַזויפיל געלט און איך האָב געמוזט זיין פאַר אים אַ משרת. יעדן טאָג קאַכן עסן, וואָשן זיין געפעס. נאָך מער האָט דעם גראַסיסט אויפגערעגט, ווען איך האָב די צוויי שאַכטלעך באַהאַלטענע קעז געוואָלט אַריינטראָגן אין אַ צווייטע שטוב. איך האָב געהאַט פאַרגעסן, אז אויפן פענצטער פון דער צווייטער שטוב הענגט נישט קיין פאַרהאַנג און ער האָט דאָס געזען דורכן פענצטער. דעמאָלט האָט ער מיך אָנגעהויבן צו דראָען, אז ער וועט גיין מיך אָנגעבן אויף דער פּאַליציי, אַז איך האַנדל מיט ענגלישע סחורות. איך האָב דאָן צו אים געזאָגט — גוט, קום אויף דער פּאַליציי, אָבער ווען ער איז געהאַט אַרויס אויף דער גאַס, האָב איך די טיר פון מיין הויז צוגעשלאָגן. ער האָט אָנגעהויבן שטאַרק צו קלאַפן אין דער טיר. איך האָב מורא באַקומען פאַר אַ סקאַנדאַל. איך האָב מיין גוטע רענאַמע אין לער נישט געוואָלט באַשמוצן און איך האָב אים די טיר אויפגעמאַכט. ער האָט אין בעט נישט מער געוואָלט שלאָפן, נאָר איז געבליבן ליגן אויף אַ סאָפע אַ גאַנצע נאַכט. אינדערפרי האָט ער זיך מיט מיר אָפּגערעכנט. איך האָב אים אויסגעצאָלט זיין ריווח וואָס ער האָט נאָך ביי מיר צו גוט געהאַט, און ער איז אַוועק מיט זיין פעקל זאַכן. אַזוי אַרום בין איך איצט פטור געוואָרן אויך פונעם גראַסיסט.

איך בין איצט ווידער אליין געזעסן אין מיין הויז און מיך אויפ־געגעסן פאַר בענקשאַפט. איך האָב אַזוי געבענקט נאָך מיין פרוי און קינדער. איך האָב ערשט איצט געזען, אַז איך האָב מיין שיינע פרוי נישט געוויסט ווי צו שעצן, זיך אַ סך מאָל מיט איר געקריגט צוליב נאַרישקייטן. פאַר מיין האַנדלונג פלעג איך איצט אַ סך מאָל פאַרגיסן טרערן. איך מיין, אַז אַ סך מענער זענען אָפטמאָל אַזוי, זיי ווייסן נישט צו שעצן זייער שיינע פרוי. נישט ווייל איך האָב געהאַט צו טאָן מיט אַנדערע פרויען, ווייט פון דעם, די גאַנצע צייט וואָס איך בין געווען חתונה געהאַט מיט מיין פרוי, האָב איך זיך מער אויף קיין אַנדערע פרוי נישט אומגעקוקט, נאָר אַזוי, צוליב קלייניקייטן, פלעג איך מיך מיט איר אַ סך מאָל קריגן. זי האָט שטענדיק געהאַט אַ ווייטן בליק אויפן לעבן. זי האָט אַלץ געוואָלט האָבן נאָר שיינס און גוטס און איך האָב ליבער געהאַט צו האַלטן געלט. צוליב דעם איז ביי אונז אַ סך מאָל אויסגעבראַכן שטאַרקע מחלוקות.

מיין בענקשאַפט און איינזאַמקייט, האָב איך געפילט, עסט איצט אויף

מיין הארץ. איך האָב געפילט, אַז נאָך אַזאַ שיינע פרוי ווי איך האָב געהאַט, וועל איך מיך אַזוי שנעל צו קיין אַנדערע פרוי נישט קאָנען צורירן, יעדנפאַלס נישט קענען אונטערהאַלטן מיט איר לאַנגע באַציאונגען. אָבער דאָ איז ווידער געשען אַ זאָך, אויף וועלכער איך האָב מיך נישט געריכט. דער גורל אַליין האָט אַזוי געוואָלט, אַז איך זאָל נישט איינגיין פאַר בענקשאַפט, פונקט אַזוי ווי דער גורל האָט מיך געוואָלט מציל זיין פון די דייטשע הענט.

דער גראַסיסט האָט ביי מיר געווינט אַ חודש. עטלעכע טעג שפעטער ווי ער איז פון מיר געהאַט אַוועק, האָב איך באַקומען אַן איינלאַדונג צו קומען אין קריגס-געריכט קיין מאַלין. עס איז דעמאָלט געווען אַ רעגנדיקער טאָג. מיטן אויטאָבוס בין איך אַראָפּגעפאַרן פון ליער קיין מאַלין. ווען איך האָב מיך געהאַט אָפּגעפאַרטיקט אויפן קריגס-געריכט, האָב איך באַשלאָסן אַראָפּצופאַרן אַביסל קיין בריסל. ווען איך בין אָבער געקומען צו דער סטאַציע, זענען די צוגן קיין בריסל נישט געגאַנגען ווייל אַ פאַר טעג פריער איז געהאַט געפאַלן אַ פליענדיקע באַמבע אויף דער ליניע בריסל-אַנטווערפן און די ליניע באַשעדיקט. אַ סך רייזנדע האָבן זיך איצט געלאָזט גיין צום שאַסיי אַנטווערפן-בריסל, טראַכטנדיק צו קאָנען פאַרן ביז בריסל מיט אַ געלעגנהייטס-אויטאָ. איך בין אויך מיטגעגאַנגען מיט די רייזנדע. דער רעגן האָט נישט אויפגעהערט צו גיסן און אַזוי שנעל האָט מען קיין געלעגנהייטס-אויטאָ נישט געקאַנט באַקומען. די ענגלישע מיליטערישע אויטאָס איז געווען שטרענג פאַרבאָטן אויפצונעמען ציווילע פּערוואַנען אויף זייערע אויטאָס אַזוי, אַז מען האָט נאָר געקאַנט מיטפאַרן מיט אַ ציווילן אויטאָ און דאָס איז נישט געווען אַזוי לייכט צו באַקומען, ווייל כמעט אַלע זענען געפאַרן געלאַדנט מיט פאַרשידענע סחורות אָדער מיט פאַר די פליענדיקע באַמבעס אַנטלויפנדיקע איינוווינערס פון אַנט-ווערפן.

ווי איך בין אַזוי געשטאַנען און געוואַרט אויף אַן אויטאָ, האָב איך באַמערקט שטיין אַנגעלענט לעבן אַ וואַנט פון אַ הויז, אַ מיידל פון מיטעלן וואַקס מיט אַ שיינ-געבויטן קערפער. זי האָט מיר געשיינט צו זיין אַ פראַנצויזין אָדער אַ יידישע. אָבער אין איר יידישקייט האָב איך אַביסל געצוויפלט. איך האָב מיט איר פאַרפירט אַ געשפרעך וועגן דעם, וואָס מען מוז אַזוי לאַנג שטיין און וואַרטן אויף אַן אויטאָ. איך האָב צו איר גערעדט פלעמיש, דאָן פראַנצויזיש. זי האָט מיר מיט אַ פאַרזאָרגט פנים וועגן דעם געענטפערט, אָבער עס האָט מיר געשיינט, אַז זי האָט נישט קיין סך לוסט מיט מיר צו פירן אַ געשפרעך. איך בין אַביסל געבליבן שטיין לעבן איר און דאָן פון איר זיך דערווייטערט. אָבער עס האָט נישט

לאנג געדויערט, ווי איך האָב מיין געשפרעך מיט איר געהאַט געפירט, איז אָנגעקומען אַ לאַסט־אויטאָ און האָט אַלע וואַרטנדיקע ריזונדע אויפֿ־גענומען קיין בריסל. דאָס מיידל איז אויך אין דעם אויטאָ איינגעשטיגן. זי האָט ביי זיך געהאַט אַ קליינע וואַליזקע, וואָס האָט זייער שווער געווויגן. איך האָב דאָן פון איר גענומען די וואַליזקע און איר געהאַלפֿן איינשטייגן אין אויטאָ, ווייל מען האָט געמוזט אין דעם אויטאָ הויך אַרויפקלעטערן. איך בין שטיין געבליבן לעבן דעם מיידל. איך האָב מיך צו איר געהאַט זייער נאָענט צוגעריקט, אַזוי אַז אַ טייל פון מיין קערפער איז געלעגן אויף אירן. אַביסל שפּעטער האָט זי אויף מיין אָנשפּאַרן זיך אויף איר רעאַגירט און זיך אַביסל דערווייטערט פון מיר.

ווען מיר זענען אָנגעקומען קיין בריסל, האָב איך דאָס רייזע־געלט אויך פֿאַר איר באַצאַלט. מיר האָבן געדאַרפט נעמען דעם טראָם קיין בריסל, ווייל דער אויטאָ האָט אונז אַראָפּגעלאָזט אין סכאַערבעק, אַ פֿאַרשטאַט פון בריסל. איך האָב איר ווייטער געהאַלפֿן טראָגן די וואַליזקע. אין טראָם האָב איך זי געפרעגט, וואַהיין זי דאַרף פֿאַרן. זי האָט מיר געזאָגט, אַז זי דאַרף פֿאַרן מיטן טראָם צו דער מידי־סטאַציע און דאַרט נעמען דעם צוג קיין שאַרלערוואַ.

ווען מיר זענען אָנגעקומען צו דער מידי־סטאַציע האָט זי נאָך געהאַט צו וואַרטן צוויי שעה צייט אויף איר צוג. זי האָט אַריינגעגעבן איר וואַליזקע אין דעפֿאַ, ווייל זי האָט נאָך געהאַט צו דערליידיקן אייניקע אָנגעלעגנהייטן אין בריסל. איך האָב זי דאָן געפרעגט, צי זי וואַלט נישט געוואַלט מיט מיר מיטגיין אין קאַפּע עפּעס טרינקען. — איך האָב נישט קיין סך צייט, האָט זי מיר געענטפּערט, איך האָב עפּעס צו דערליידיקן אין שטאָט. איך האָב צו איר דאָן געזאָגט, אַז איך האָב נאָך קיין מיטאָג נישט געגעסן, אויב זי וויל מיט מיר מיטגיין ביז איך וועל האָבן אויפּגעגעסן מיינע פֿאַר שטיקלעך ברויט, וואָס איך האָב ביי מיר געהאַט, וועל איך דאָן מיט איר מיטגיין אין שטאָט אַריין און דאָס, האָב איך איר געזאָגט, וועט נישט לאַנג דויערן.

זי איז דאָן מיט מיר מיטגעגאַנגען אין אַ זייער עלעגאַנטן קאַפּע קעגנאייבער דער מידי סטאַציע. איך האָב ביי מיר געהאַט ווייס ענגליש ברויט אָנגעשמירט מיט גוטע פּוטער און באַגלייט מיט סאַרדין, וואָס דאָס איז דעמאָלט נאָך געווען אַ זעלטנהייט. איך האָב זי געבעטן, זי זאָל מיט מיר מיטעסן. — אַזוי ווי דו האָסט ביי דיר אַזעלכעס, וואָס נישט יעדער האָט אַ צוטריט דערצו, האָט זי מיר געענטפּערט, וועל איך דיר צוליב־טאָן און מיטעסן. איך האָב ביי מיר אויך געהאַט ענגלישע שאַקאַ־לאַדע און ענגלישע ציגאַרעטן. איך האָב באַמערקט, אַז זי קוקט אויף

דעם אלעם פארווונדערט, האָב איך צו איר דאָן געזאָגט — אויב זי וויל קען איך איר באַזאָרגן אַזאַ ווייס ברויט, ענגלישע ציגאַרעטן און אויך שאַקאַלאַדע. די ציגאַרעטן, האָט זי מיר דערקלערט, וויל זי נעמען צו פאַרקויפֿן, ווייל אַזוי ווי עס איז שטיל מיט די פאַרדינסטן, מוז מען זען ביי עפעס אַנדערש צו פאַרדינען. לויט ווי זי האָט מיר שפּעטער דער- ציילט, האָט זי גערייזט מיט אַרטיקלען פאַר דענטיסטן.

ווען מיר האָבן געהאַט אַפּגעגעסן, האָב איך זי באַגלייט אין שטאַט אַריין ביז צו דער בערזע. דער רעגן האָט נאָך אַלץ געגאַסן, און איך בין מיט איר געגאַנגען אונטער איר שירם. זי האָט מיר אין קאַפּע געזאָגט, אַז יעדן זונטיק פאַרט זי פון אַנטווערפֿן צו אירע עלטערן קיין קאַנטיק און בלייבט דאָרט אַ גאַנצן טאַג. אויב איך וויל זי זען, זאָל איך זונטיק פאַרמיטאַג וואַרטן אויף איר אין קאַפּע קעגנאַיבער דער סטאַ- ציע פון קאַנטיק. זי האָט מיר נאָך געזאָגט אַ צייכן, אַז דער בעל-הבית פון דער קאַפּע איז אַ בעקער. ווען איך האָב זיך מיט איר געזענגט ביי דער בערזע, האָב איך איר געוואָלט געבן אַ קוש, זי איז געווען אַזוי סימפּאַטיש, אַז פונעם ערשטן מאָמענט אָן בין איך פון איר געווען אַנט- ציקט. איבערהויפּט אירע באַחנטע אויגן האָבן מיך פאַרשיכורט. איבער דעם האָב איך זיך געוואָגט אויף אַזאַ שריט, טראָץ דעם וואָס איך האָב געמערקט, אַז דאָס איז אַ פרוי, וואָס אָן צו האָבן סימפּאַטיע צום מאַן, קען מען נאָר ביי איר צייט פאַרלירן. ווען איך האָב איר אָבער געוואָלט געבן אַ קוש, האָט זי זיך צוריקגעצויגן, און צו מיר געזאָגט — אויב דו ווילסט איך זאָל זונטיק קומען, מוזטו דיך ערנסט אויפפירן. איך האָב זי דאָן געפרעגט, צי איז מען דען נישט ערנסט, ווען מען וויל אַ פרוי געבן אַ קוש?

— יאָ, האָט זי געזאָגט, עס איז טאַקע נישט אַזוי, אָבער דאָס ווערט דאָך נישט געטאָן אין דער גאַס, וווּ אַזוי פיל מענטשן גייען אַדורך. — און צווייטנס פאַרלאַנג איך, דו זאָלסט דיך ערנסט אויפפירן, אויב דו ווילסט נאָך מיך זען. איך בין דאָן פון איר אַוועק און אַלץ נישט גע- ווסט, צי זי איז אַ יידישע, ווייל זי האָט נאָר גערעדט פראַנצויזיש. איך האָב אַפילו נישט שטאַרק געגלייבט, אַז זי זאָל זונטיק קומען נאָך מיין אויפפירן זיך מיטן וועלן איר געבן אַ קוש.

שבת ביינאַכט בין איך געווען ביי די וואַטערס, און בין שפּעט אַהיימגעקומען. ביי די וואַטערס האָב איך געהאַט געטרונקען פאַרשידענע אַלקאָהאָל-געטראַנקען. דער קוכער-שעף האָט מיר געזאָגט, אַז זיין אַפ- טיילונג גייט אַוועק קיין האַלאַנד, און אַזוי ווי אין האַלאַנד באַקומט מען גאַרנישט, וואָלט ער געוואָלט מיטנעמען אייניקע פלעשער קאַניאַק, אַדער

ראם. אזוי ווי וואטערס האט געהאנדלט, אויסער זיין מיל און קוילן-האנדל, אויך מיט פארשידענע ליקערן, האב איך אים דארט אהינגעפירט. דער קוכער-שעף האט געטאנצט ביי די וואטערס מיט זיינע טעכטער און נאך אנדערע מיידלעך, וואס פלעגן אריינקומען צו די וואטערס. אזוי ארום דערקלערט זיך, וואס איך בין פונקט דעם שבת בינאכט אזוי שפעט אהיימגעגאנגען. איך האב צוליב מיין מארגנדיקער ראנדעווו נישט געקענט א גאנצע נאכט שלאפן.

זונטיק בין איך זייער פרי אויפגעשטאנען, און זיך געלאזט אויף דער ריזע קיין קאנטיק. עס איז אינדערפרי שוין געווען גוט קאלט. איך האב ביי מיר געהאט פארן מיידל, א ווייס ענגליש ברויט, הונדערט ציגא-רעטן און א שטיק שאקאלאדע.

קיין קאנטיק בין איך אנגעקומען האלב עלף אזויגער. איך בין אריין אין דער קאפע קעגנאיבער דער סטאציע. א מיידל האט פונקט איינגע-הייצט דעם אויוון. איך האב זיך אוועקגעזעצט לעבן אייזערנעם אויוון און זיך געווארעמט. איך האב געבעטן א טאס קאווע אנטשאט ביר. די בעקערין האט פונקט געהאלטן אין עסן פרישטיק, און זיי האבן געהאט געמאכט פרישע קאווע. אביסל שפעטער איז די בעקערין אריינגעקומען אין קאפע און זיך אוועקגעזעצט לעבן מיר. איך האב איר דערקלערט, אז איך דארף דא אויף עמעצן ווארטן. איך בין געווען זייער אומגעדולדיק און נייגעריק, צי זי וועט קומען. איך האב ביי מיר געטראכט, אז זי מוז זיין א יידישע. אירע עלטערן האבן זיך אוודאי אויסגעהאלטן אין קאנ-טיק פארן דייטש און זיי זענען ווייטער געבליבן דא וויינען. און דערפאר קומט זי יעדן זונטיק קיין קאנטיק.

האלב צוועלף אזויגער איז אנגעקומען דער צוג פון אנטווערפן. זי איז אריינגעקומען אין קאפע אנגעטאן אין אן אנדערן מאנטל און אין אן אנדערן הוט, ווי איך האב זי געהאט געזען אין בריסל. זי האט זיך אוועקגעזעצט לעבן א טישל און איך קעגנאיבער איר. איך האב איר דערלאנגט דאס אלץ, וואס איך האב פאר איר מיטגעברענגט. פארן ברויט מיט דער שאקאלאדע, האב איך ביי איר קיין געלט נישט געוואלט נעמען. זי האט מיר דאן באצאלט בלויז פאר די ציגארעטן, און דערביי דערקלערט, אז אויב איך וועל קיין געלט פארן ברויט נישט נעמען, וועט זי מער נישט האבן קיין דרייסקייט נאך אמאל ביי מיר א ברויט צו פארלאנגען. איך האב איר דערקלערט, אז דאס ברויט קאסט מיך קיין געלט נישט. אין אמתן האט מיך אזא ברויט געקאסט צוואנציק פראנק. איך האב זי דאן געפרעגט, צי איך קען זי זען נאכדעם ווי זי וועט האבן געגעסן מיטאג? ניין, האט זי מיר דערקלערט, איך קען נאכ-

מיטאָג פון מיינע עלטערן נישט אַוועקגיין. איך האָב איר געזאָגט, אַז איך וואָלט מיט איר געוואָלט אַביסל שפּאַצירן נאַכמיטאַג. זי האָט מיר דאָן דערקלערט, אַז זי האָט אַ חתן. איך האָב זי דאָן געפרעגט, וואָהין זי פאַרט מאַרגן אויף דער רייזע, האָט זי מיר געזאָגט קיין בריסל. איך האָב זי דאָן געפרעגט, צי איך וואָלט זי מאַרגן נישט געקענט זען אין בריסל. — עס איז נישט נייטיק, האָט זי מיר געזאָגט, אַז דו זאָלסט פאַרן קיין בריסל, איך דאַרף די וואַך זיין אין ליער, וועל איך צו דיר אַריבער־קומען, האָט זי מיר דערקלערט. איך האָב איר דאָן געזאָגט, אַז איך האָב נישט וואָס צו טאָן אינדערהיים, און איך וועל מאַרגן פאַרן קיין בריסל. זי האָט מיר דאָן געגעבן אַ ראַנדעווו אין אַ קאַפּע קעגנאיבער דער נאַרד־סטאַציע אין בריסל. האָלב איינס בין איך צוריקגעפאַרן קיין ליער. איך האָב געוואָסט, אַז איך זע היינט נישט גוט אויס, ווייל איך בין אַ גאַנצע נאַכט נישט געשלאָפּן, און מיר האָט זיך געדאַכט, אַז איך האָב איר היינט אַוודאי איבערהויפּט נישט געמוזט געפעלן ווערן.

פופצנטער קאפיטל

מאָנטיק אינדערפרי בין איך אַריינגעפאַרן קיין בריסל. דאָס מיידל האָט מיר געזאָגט, אַז זי וועט קומען מיטן צוג פון צען אַזויגער, און אויב איך וועל זי מיט דעם צוג נישט זען, זאָל איך וואַרטן אין אַ קאָפּע צווישן איינס און צוויי אַזויגער. איך האָב זי ביי דעם צוג פון צען אַזויגער נישט געזען. די קאָפּע איז צוליב עפּעס אַ שטראַף געווען געשלאָסן. איך האָב דאָן געוואַרט פאַר דער קאָפּע ביז צוויי אַזויגער, אָבער זי איז נישט געקומען. איך בין געווען זייער דערשטוינט פון איר אויפפירונג. אַהיימפאַרנדיק צוריק קיין ליער, בין איך אָפּגעטרעטן אין דער קאָפּע קעגנאיבער דער סטאַציע אין קאַנטיק. איך האָב געשריבן אַ בריוו און געבעטן די בעל-הביתטע פון קאָפּע זי זאָל אים איבערגעבן דער פריילין, וואָס איך בין מיט איר דאָ נעכטן געזעסן. די בעל-הביתטע פון דער קאָפּע האָט מיר דערקלערט, אַז דאָס איז נישט קיין פריילין, נאָר אַ פרוי. איך האָב זי דאָן געפרעגט, ווי די פרוי הייסט, האָט זי מיר געזאָגט איר נאָ-מען, ווייל איך האָב דאָן געמוזט וויסן צו קענען אַדרעסירן מיין בריוו. די בעקערין האָט מיר אויך דערקלערט, אַז זי קען גוט אירע עלטערן, און זיי וווינען שוין לאַנג אין קאַנטיק. פאַר דער מלחמה פלעגן זיי שטענדיק ביי איר קויפן ברויט.

אין דעם נאָמען האָב איך איצט געזען, אַז די פרוי איז נישט קיין יידישע. איך מוז באַמערקן, אַז די בעקערין, וואָס איז שוין געווען אַ פרוי אוודאי ביי די פופציק, איז געווען זייער אַ סימפּאַטישע און אינ-טעליגענטע. זי האָט מיך געפרעגט, צי די פרוי האָט מיר געגעבן אַ ראַנג-דעווו, האָב איך איר געזאָגט דעם אמת, אַז יאָ, נאָר זי איז נישט געקומען. האָב איך איר דערקלערט. איך האָב דער בעקערין געפרעגט, צי מיין בריוו קען נישט אַמאָל ברענגען קיין געפאַר פאַר דער יונגער פרוי. — איך גלויב נישט, האָט די בעקערין מיר געענטפערט. — איך וועל זען, איך זאָל דעם בריוו איבערגעבן איר שוועסטער, וואָס איז נאָך אינ-דערהיים, און זי וועט דעם בריוו, גלויב איך, נישט עפענען. איך בין דאָן אַהיימגעפאַרן קיין ליער און געוואַרט אויף אַן ענטפער אויף מיין

בריוו. אנדערש האָב איך געהאַט באַשלאָסן נאָך אַ מאָל אַראָפּצופאַרן זונטיק קיין קאַנטיק.

די זעלבע וואָך, וואָס דער גראַסיסט איז פון מיר אַוועק, איז אויך דער קוכער־שעף, וואָס פלעגט צו מיר קומען, אַוועק מיט זיין אָפטיילונג קיין האַלאַנד. אַזוי, אַז דער גראַסיסט האָט איבערהויפט שוין צו מיר קיין טענות נישט געקענט האָבן. דעם זעלבן טאָג וואָס דער קוכער־שעף איז אַוועק מיט זיין אָפטיילונג, איז ביינאַכט אויף דעם זעלבן אָרט, וווּ די אָפטיילונג איז איינגעשטאַנען, געפאַלן אַ פליענדיקע באַמבע. מיין הויז איז איצט צום צווייטן מאָל שטאַרק באַשעדיקט געוואָרן. מאַנטיק און דינסטיק אַ גאַנצן טאָג האָב איך געמוזט אויפרוימען דאָס קאַלך פון די סופיטן און די ווענט און די שטיקער צעבראַכענע גלאַז פון די פענצטער.

מיטוואָך מיטאַג, איך שטיי אַזוי פאַר דער טיר און קוק אַזוי אויף דער גאַס, וואָס פאַר אַ חורבן די באַמבע האָט אָנגעמאַכט, זע איך פּלוצ־לינג די יונגע פרוי פון אַנטווערפן אַנקומען. זי האָט ביי זיך געהאַט דאָס זעלבע רענצל, וואָס ווען איך האָב זי באַגענגט דאָס ערשטע מאָל אויפן לאַסט־אויטאָ. זי האָט זיך דערנענטערט צו מיין הויז מיט אַ שמייכל. איך האָב איר דערציילט וועגן דער באַמבע וואָס איז מאַנטיק געפאַלן, און איר געוויזן דעם חורבן וואָס זי האָט אָנגעמאַכט אין מיין הויז. זי איז אַביסל שטיין געבליבן פאַר דער טיר. איך האָב זי אַריינגע־בעטן, אָבער זי האָט צוערשט אָפּגעזאָגט. — איך בין געקומען, האָט זי מיר דערקלערט, זיך אַנטשולדיקן, וואָס איך בין אין בריסל נישט גע־ווען אויף דער ראַנדעוועו. איך האָב צו איר געזאָגט — דו האַסט נאָך אוודאי קיין מיטאַג נישט געגעסן. — איך האָב, האָב איך פאַרגעזעצט, אייל, און אויב דו ווילסט קענסטו דיר מאַכן פּיטאַטע־פּריט. זי האָט אויסגעטאַן דעם מאַנטל. איך האָב איר געברענגט קאַרטאָפּל, און זי האָט זיך גענומען שיילן די קאַרטאָפּל.

אין דער צייט ווען זי האָט געשיילט די קאַרטאָפּל, האָט זי מיך געפרעגט — וווּ זיינען דיין פרוי מיט די קינדער? — פּונדאָנען ווייסטו, האָב איך זי געפרעגט, אַז איך האָב אַ פרוי מיט קינדער?

— הער, האָט זי צו מיר געזאָגט, איך האָב דיין אַדרעס, וואָס דו האַסט מיר געגעבן, פאַרלוירן און איך האָב מער נישט געדענקט די גאַס און דעם נומער. בין איך געגאַנגען אין שטאָט־הויז פּרעגן דיין אַדרעס. איך האָב נאָר געדענקט דיין נאָמען. ווען איך האָב געזאָגט דיין נאָמען, האָבן די באַאַמטע מיר געזאָגט, אַז אַזאַ נאָמען איז נאָר דאָ איינער אין לייער און דאָס איז אַ ייד, וואָס די דייטשע געשטאַפּאַ האָבן אַוועקגעשיקט

זיין פרוי מיט די קינדער. איך האָב צו איר געזאָגט, אַז זי איז אַן אַס. איך האָב פאַרשטאַנען, אַז איידער זי גייט אין אַ הויז פון אַ מאַן אַליין, האָט זי געוואָלט וויסן, מיט וועמען זי האָט צו טאָן. איך האָב עס איר נישט פאַראיבל גענומען.

איך האָב זיך די גאַנצע צייט פון איר צוגרייטן דעם מיטאַג זיך ערנסט געהאַלטן טראָץ דעם, וואָס זי איז געווען אַזוי שייַן. איר שלאַנקער קערפער האָט מיך אויסערגעוויינלעך גערייצט, איבערהויפט דער שייַ-נער בוי פון איר קערפער. ווען זי האָט געהאַט אויפגעזעסן איר מיטאַג און אָפגעוואַשן די טעלער, האָט זי זיך אַוועקגעזעצט אויף אַ פלושענער סאַפע, וואָס איז ביי מיר געשטאַנען אין שטוב. איך געדענק נישט, ווי אַזוי עס איז דערצו געקומען. נאָך אַ לאַנגן שמועס מיט איר פונדער-ווייטנס, ווייל ווען זי איז געזעסן אויף דער סאַפע, בין איך געזעסן אויף אַ שטול פונדערווייטנס. מיט איינמאַל, האָב איך געברענגט די איינגע-בונדענע צייטונגען, ווו עס זענען געווען געדרוקט מיינע דערציילונגען און זיי איר געוויזן. ווען איך האָב איר געוויזן דעם לעצטן באַנד איינ-געבונדענע דערציילונגען, האָב איך אים אַוועקגעלייגט אויפן טיש. איך האָב געפלאַמט פאַר אויפּרעגונג. איך האָב זי דאָן אַרומגענומען און אָנ-געהויבן צו קושן. זי האָט זיך אַביסל געווערט, אָבער צום לעצט האָט זי זיך מיר אינגאַנצן איבערגעגעבן. זי האָט צו מיר דאָן געזאָגט, אַז זי איז מיר מוחל מיין אויפפירונג, ווייל איך בין שוין לאַנג אַן אַ פרוי. פאַרנאַכט האָב איך זי באַגלייט צום טראַם, וואָס האָט זיך גע-שטעלט נישט ווייט פון מייַן הויז, און זי איז אַהיימגעפאַרן קיין אַנט-ווערפן. איך האָב זי דאָן געפרעגט, ווען זי קומט מיך ווידער אַמאַל באַ-זוכן. האָט זי מיר געענטפערט — מעגלעך שבת ביינאַכט. איך האָב איר אויך איצט מיטגעגעבן אַ ווייס ענגליש ברויט, הונדערט ציגאַרעטן און אַ שטיק שאַקאַלאַדע. פאַר די ציגאַרעטן האָט זי מיר באַצאַלט, נאָר פאַרן ברויט מיט דער שאַקאַלאַדע, האָב איך אויך איצט נישט געוואָלט נעמען קיין געלט.

מייַן איינציקע זאָרג איז איצט געווען, פּונוואָנען איך וועל פאַר איר ווייטער נעמען ענגליש ווייס ברויט, ציגאַרעטן און שאַקאַלאַדע, ווייל דער קוכער-שעף, אַזוי ווי איך האָב שוין פריער געזאָגט, איז אַוועק מיט דער אָפטיילונג קיין האַלאַנד. איך האָב דאָס פאַראויסגעזען און איידער דער קוכער-שעף איז אַוועק, האָב איך אין דעם זעלבן טאַג באַלד אינדערפרי ביי אים געקויפט עטלעכע ווייסע ברויטן, נאָר ציגאַרעטן האָב איך נישט מער געהאַט און נישט קיין שאַקאַלאַדע. אָבער אין דער זעלבער וואָך זיינען געקומען אַנדערע קאַנאַדער לאַגערן אויף דעם זעלבן אָרט, ווו מייַן

פריערדיקער קוכער־שעף האָט געלאָגערט. איך האָב איצט קענען־גע־
לערנט דעם נייעם קוכער־שעף, וואָס האָט מיר אויך פאַרקויפט פון
אַלעם, נאָך מער ווי מיין ערשטער קוכער־שעף, אזוי, אַז איך האָב גע־
האַט איצט פאַר מיין יונגער מאַדאַם פאַרשידענע סחורות: קאַווע, פּו־
טער, קעז, סאַרדין, רייז און קאַלדרעס. דאָס אַלץ האָב איך אַליין גע־
קענט פאַרקויפן מיט אַ גוטן פאַרדינסט. אָבער דעם גרעסטן טייל פון
אַלע סחורות האָב איך איר שטענדיק אַוועקגעגעבן מיט זייער אַ קליינעם
פאַרדינסט, און אַ סך מאָל אין קאַסטן־פרייז. אזוי למשל, האָט זי פון
מיר באַקומען אַ סך קאַלדרעס. ביי יעדער קאַלדרע האָט זי פאַרדינט
הונדערט פינף און זיבעציק פּראָנק. איך האָב איר שטענדיק די אַלע
קאַלדרעס געגעבן אין קאַסטן־פרייז.

שבת ביינאַכט האָב איך מיין יונגע מאַדאַם דערוואַרט מיט אומגע־
דולד. מיט איינמאַל, עס איז געווען האַלב זיבן אַזוייגער, האָב איך גע־
הערט אַ קלינג. איך בין שנעל געלאָפן עפענען די טיר און זי איז עס
געווען. אַנגעטאָן ווידער אין אַ שוואַרצן פעלצן אַסטראַקאַן־מאַנטל. אַ
שיין קלייד פון ברוינעם קאַליר מיט אַ גאַלדן קעלנערל, וואָס דאָס האָט
איר אַזוי שיין געקליידט. איך האָב נישט געהאַט געגעסן קיין נאַכט־עסן.
זי האָט זיך גענומען גרייט מאַכן פאַר אונז ביידע נאַכט־עסן. זי האָט
מיר דערקלערט, אַז זי וויל נאָך היינט צוריקפאַרן קיין אַנטווערפן. איך
האָב צו איר דאָן געזאָגט, אַז עס האָט זיך נישט געלוינט צו קומען, אַז
דו זאָלסט באַלד צוריקפאַרן, איך האָב געמיינט, האָב איך צו איר גע־
זאָגט, אַז דו וועסט בלייבן נעכטיקן, און איך וועל מיט דיר קענען ער־
גען אַביסל אַרויסגיין. — וואָהין, האָט זי מיך געפרעגט, ווילסטו גיין?
איך האָב איר געזאָגט, אַז איך וויל גיין אין אַ קאַפע, ווו עס קומט אַ סך
ענגליש מיליטער. עס שפילט דאָרט, האָב איך איר ווייטער געזאָגט, אַ
דזשאַז־אַרקעסטער. אַ זינגערין זינגט דאָרט יעדן אָונט, און מען לאַכט
זיך דאָרט אַ סך אָן. — האָב איך, האָט זי מיך געפרעגט, פון ליער פאַר־
בינדונג קיין קאַנטיק? — יא, האָב איך איר געזאָגט, האַלב צען אַזוייגער
אינדערפרי מיטן טראָם ביז דיפל, און פון דיפל האָסטו דעם עלעקטרישן
צוג קיין קאַנטיק. אזוי, אַז דו וועסט נאָך פריער זיין אין קאַנטיק, ווי
מיטן צוג פון אַנטווערפן. דאָן איז זי באַשטאַנען צו בלייבן ביי מיר
נעכטיקן.

איך בין דאָן מיט מיין יונגער מאַדאַם נאָך פאַר אַכט אַזוייגער אַוועק
אין קאַפע. די קאַפע איז געווען איבערפולט מיט ענגלישע, אַמעריקאַ־
נישע און קאַנאַדישע זעלנער און אַפיצירן. כמעט אַלע טישן זענען גע־
ווען באַזעצט, און אַ סך זעלנער און אַפיצירן האָבן געמוזט אין קאַפע

בלייבן שטיין, ווייל זיי האָבן נישט געפונען קיין פלאַץ ביי די טישן. איך האָב אָבער פאַר מיר און מיין יונגער מאַדאַם נאָך געפונען צוויי פלעצער ביי אַ טישל, דורך דעם וואָס צוויי זעלנער זענען פונקט אַוועק־געגאַנגען פון טישל.

דער דזשאַז־אַרקעסטער האָט אָן אויפהער געשפּילט. די זינגערין האָט געזונגען פאַרשידענע לידער, וועלכע די זעלנער און די אָפיצירן האָבן מיטגעזונגען. אַ סך זעלנער זענען געווען שיכור. אָבער אָפּילו שיי־כורערהייט האָבן זיי זיך גוט באַנומען. זיי האָבן נאָר געזונגען. ביי אַ סך זעלנער האָט מען געקענט באַמערקן אין זייער זינגען אַ געוויסע בענק־שאַפט און אַ פאַרלאַנגען צוריק נאָך אַ נאַרמאַל לעבן.

אין קאַפע האָבן זיך אויך געפונען אייניקע פרויען, וואָס האָבן מיט די זעלנער געטאַנצט. אַ פרוי קעגנאיבער מיר ביי אַ טישל, אין געזעל־שאַפט פון פאַרשידענע זעלנער, איז געווען שיכור, זי האָט געשלוקעכצט און געמאַכט פאַרשידענע גרימאַסן מיט איר פנים. איך האָב דאָס געמאַכט אויפּמערקזאַם מיין באַגלייטערין. זי האָט מיר געענטפּערט — אַ פרוי שיכור דאָס איז דאָס אבשוילעכסטע וואָס קען נאָר געבן.

מיין באַגלייטערין איז כמעט פון אַלע זעלנער און אָפיצירן באַאַכטעט געוואָרן. זי האָט דאָס גאַנץ גוט באַמערקט, אָבער אַזוי ווי זי האָט זיך געפונען אין געזעלשאַפט פון אַ מאַן, האָט קיינער פון די זעלנער, אָדער אָפיצירן, נישט געהאַט די דריי־טקייט זי אַנצושפּרעכען. אָבער איידער איך האָב שוין גענומען אַהיימגיין, איז צוגעקומען צו מיין טישל אַ יונגער ענגלישער אָפיציר און מיך געפּרעגט, צי דאָס איז מיין טאַכטער. איך האָב אים געענטפּערט, אַז דאָס איז מיין פרוי. מיין באַגלייטערין האָט קיין ענגליש נישט פאַרשטאַנען. זי האָט מיך געפּרעגט, וואָס דער אָפּי־ציר פּרעגט מיך. איך האָב איר געזאָגט, אַז ער פּרעגט מיך, צי דו ביזט מיין פרוי. — און וואָס האָסטו אים געזאָגט? — האָט זי מיך געפּרעגט. איך האָב אים געזאָגט, האָב איך איר געענטפּערט, אַז יאָ. — דאָס האָסטו נישט געדאַרפּט טאָן, האָט זי מיר דערקלערט, מען זעט צופּיל דעם אונט־טערשיד פון עלטער, און דו זאָלסט עס קיינמאַל נישט מער טאָן, האָט זי מיר קאַטעגאָריש געזאָגט. ווען זי וואָלט נאָך געווען געוויסט דעם אמת, אַז ער האָט מיך געפּרעגט, צי זי איז מיין טאַכטער. נאָך גוט וואָס זי האָט קיין ענגליש נישט פאַרשטאַנען, אַז נישט, וואָלט איך זיך געווען געפּילט שטאַרק געקענקט. דער אָפיציר איז געווען זייער אַ שיינער, אינגאַנצן אַ 23 יאָר אַלט. הויך, שלאַנק געבויט. אַ קלאַר ווייס פנים. די איידעלקייט האָט מען געקענט לייענען אויף זיין פנים. ער איז שטאַרק צוגעשטאַנען, איך און מיין באַגלייטערין זאָלן מיט אים עפעס טרינקען.

קאָניאַק, ראָם, אָדער וויין. איך האָב זיך דערפון אָפגעזאָגט, און דאָס זעלבע האָט אויך געטאָן מיין באַגלייטערין. מיר האָבן אים קיין געלט נישט געוואָלט אויסברענגען, ווייל אַ גלעזל קאָניאַק, וואָס איז געווען מער וואַסער ווי קאָניאַק, האָט געקאָסט 25 פראַנק.

צען אַזייגער האָט מען געשלאָסן די קאַפּע, ווייל אַזוי האָט געפּאָ- דערט דאָס געזעץ. און איך בין מיט מיין באַגלייטערין אַהיימגעגאַנגען. אַהיימקומענדיק האָב איך נאָך געמאַכט טיי, וועלכע מיר האָבן געטרונקען. צוליב די פליענדיקע באַמבעס פלעג איך שלאָפן אין קעלער, דאָס וואָס די מערסטנטייל מענטשן פון ליער האָבן געטאָן. ווען איך האָב זיך געוואָלט גיין לייגן שלאָפן, האָט מיין יונגע מאַדאַם מיך געפרעגט, וווּ זי וועט שלאָפן. איך האָב איר געזאָגט, אַז איך שלאָף אין קעלער. — אין קעלער, האָט זי געזאָגט, וועל איך נישט שלאָפן. — וווּ דען ווילסטו שלאָפן? — האָב איך זי געפרעגט. — דאָ אויף דער סאַפּע, וואָס איז געשטאַנען ביי מיר אין קיך, האָט זי מיר דערקלערט. איך האָב צו איר געזאָגט, אַז אויף דער סאַפּע איז דאָך אוממעגלעך צו שלאָפן אַ גאַנצע נאַכט, ווייל זי איז צו קליין. — עס מאַכט נישט, האָט זי מיר געזאָגט, איך וועל שוין שלאָפן, ווייל אין קעלער אַריין שלאָפן, וועל איך נישט גיין. איבעריקנס האָב איך איר געזאָגט, האָב איך נישט אַזוי פיל קישנס און קאָלדרעס. — איך וועל זיך צודעקן מיט מיין מאַנטל, האָט זי מיר געענטפערט. איך בין געווען זייער אויפגערגט. אויף דעם האָב איך זיך נישט געריכט. איך בין געשטאַנען פונדערווייטנס, און זי איז געזעסן אויף דער סאַפּע. איך האָב זי נישט אָנגערירט. איך האָב געוואוסט, וואָס אין איר קומט פאַר. דער יונגער אָפיציר האָט אויף איר אַזוי געוויקט, נישט מער אַלט געווען ווי 31 יאָר און האָט אויסגעזען פון 25 יאָר. און איך בין דאָך שוין געווען אַ מאַן פון 44 יאָר. איך האָב אירע געדאַנ- קען געלאָזט נאַכפאַלגן. איך האָב געוואוסט, אַז זי וועט זיך אויפצולעצט באַרואיקן. ווען עס איז געוואָרן שפּעט, שוין צוועלף אַזייגער, האָב איך זי געפרעגט. — אַלזאָ ווי בלייבט עס? — קום, האָב איך צו איר געזאָגט, קוק אָן דעם קעלער. ער איז אַזוי ווי אַ שטוב. — דו האָסט דאָך אַוודאי פאַר מיר נישט קיין מורא? — האָב איך זי געפרעגט. אין דער אמת, איז עס נישט אַנגענעם פאַר אַ פרוי צו גיין שלאָפן אין אַ קעלער מיט אַ מאַן, וואָס מען קען נאָך נישט לאַנג. די פרוי ווייסט דאָך קיינמאַל נישט דעם כאַראַקטער פונעם מאַן. אָבער זי איז דאָך מיט מיר מיטגע- גאַנגען אין קעלער שלאָפן און האָט זיך איבערצייגט אין מיין רואיקן כאַראַקטער.

איך פלעג איצט אַלץ פאַר איר האָבן. פון אַלע סחורות, אויסער צי-

גארעטן. איך פלעג דאן קויפן ציגארעטן אין די קאפעס צו אַ פראַנק פינג און צוואַנציק אַ שטיק און זיי איר אַוועקגעבן פאַר אַ פראַנק. אַזוי, אַז איך האָב צו יעדע הונדערט ציגארעטן צוגעלייגט 25 פראַנק. אָבער דאָס האָט לאַנג אַזוי נישט געדויערט. איך האָב קענען געלערנט אַ קאַנאַדישן קאַפּאַראַל, וואָס איז געווען פון דער דערציאונגס-אַפטיילונג, מיטן נאָמען ברינק, אָדער ברינקס. ער איז פון אַנטאַריאָ — האָט ער מיר אַמאָל געזאָגט. ער האָט געדאַרפט יעדן טאָג וויסן די ראַדיאָ-באַריכטן, און אַזוי ווי איך האָב געהאַט אַ גוטן ראַדיאָ, האָב איך אים דערקלערט, אַז ער קען יעדן טאָג אינדערפרי צו מיר קומען אויפנעמען די באַריכטן.

דער ברינק איז געווען אַ מענטש פון אַ יאָר 38. אַ הויך-וווקסיקער מיט אַ שייַן, סימפּאַטיש פנים און זייער אַ גוטער קערל. ער האָט מיר געברענגט ציגארעטן, וויפיל איך האָב נאָר געוואָלט. שאַקאַלאַד, וויפיל איך האָב געוואָלט. ער האָט זיך די גרעסטע מי געגעבן, איך זאָל קיינמאָל נישט זיין אָן קיין ציגארעטן און שאַקאַלאַדע. ער פלעגט מיר אויך ברענגען קאַלדרעס — דאָס, וואָס מיין יונגע מאַדאַם האָט אַממערסטן געוואָלט האָבן. איך מוז זאָגן, אַז איך האָב געהאַט אַ סך צו פאַרדאַנקען ברינקן, וואָס מיין יונגע מאַדאַם האָט זיך ביי מיר געהאַלטן. דערפאַר איז דער מענטש ביי מיר אַזוי געבליבן איינגעקריצט אין זכרון. ער האָט עס זיכער נישט געוויסט, וויפיל איך האָב אים גערן געזען. איך האָב פאַר אים שטענדיק ספּעציעל געקויפט אַ קאַסטן ביר, ווייל איך פלעג אים שטענדיק מיט עפעס מכבד זיין. מיט אַן עפל, אַ טאַס קאַווע. אַ סך מאָל פלעגט ער ביי מיר אינדערפרי מיטעסן. אָבער ווען ער האָט ביי מיר געגעסן איין שטיקל ווייס ברויט, איז ער באַלד געלאָפן אין דער קיך אַריין און מיר געברענגט דערפאַר אַ גאַנץ ווייס ברויט. אַזאַ מענטש איז דאָס געווען, אַ מענטש אָן אַ גאַל. איך האָב נישט געהאַט קיין האַנט-טיכער אָפּצוווישן מיין פנים, האָט ער מיר באַזאָרגט האַנטיכער. זיין צום וואָסן דאָס פנים און זיין צו וועש, ראַזיר-מעסערלעך, ראַזיר-זיין, אַלץ האָט ער מיר געברענגט, און אַ סך מאָל נישט געוואָלט דערפאַר נעמען קיין געלט. איינמאָל, געדענק איך, האָט ער מיר פאַרקויפט צוויי שאַכט-לעך פראַלינען, וואָס מען האָט אים געשיקט פון קאַנאַדע. די צוויי שאַכט-לעך פראַלינען זענען ווערט געווען אַכט הונדערט פראַנק, האָט ער זיי מיר פאַרקויפט פאַר הונדערט פינף און זיבעציק פראַנק, טראַץ דעם, וואָס ער האָט געוויסט דעם ווערט פון זיי. ברינק פלעגט יעדן פרימאַרגן צו מיר קומען און גאַנץ אָפט עטלעכע מאָל אין טאָג. ער האָט זיך גע-פילט היימיש. ער האָט געפילט, אַז איך בין אים אַ פריינט. טראַץ דעם וואָס איך האָב אויך איצט נישט אויפגעהערט צו טראַכטן

פון מיין פרוי און קינדער, און אז איך האָב זיך אין זיי דערמאָנט. פלעג איך וויינען, איז אָבער מיין יונגע מאַדאַם קיין איין מינוט נישט אַרויס פון מייע געדאַנקען. איך האָב זי וואָס אַמאָל שטאַרקער ליב באַקומען. איך האָב זי איינמאָל אין אַן אַוונט, ווען זי איז ביי מיר געווען, און מיר זענען געזעסן ביים אויוון און פון פאַרשידנס גערעדט, געפרעגט, אַז חלילה־וחס מיין פרוי זאָל נישט צוריקקומען, צי זי וואָלט נישט געווען גרייט מיט מיר שטענדיק צו בלייבן אין אינטימע באַציאונגען. אויף דעם האָט זי מיר גאַרנישט נאָכדענקענדיק געענטפערט קאטעגאָריש ניין. איך האָב צו איר געזאָגט, זי זאָל זיין אויפריכטיק און זאָל נישט קיין מורא האָבן מיר צו געבן דעם ענטפער, וועלכן זי געפינט פאַר נייטיק איך בין געווען אַפילו דורך איר ענטפער נידערגעשלאָגן, ווייל איך האָב זי שרעק־לעך ליב געהאַט. זי פלעגט צו מיר טענהן — דו מוזט מיך נישט אַזוי שטאַרק ליב האָבן, ווייל ווען איך וועל פון דיר מוזן אַוועקגיין, וועט דאָס זיין פאַר דיר אַ שווערער קלאַפּ. דו ווייסט, אַז איך האָב אַ חתן, און מייע עלטערן ווילן דווקא האָבן, איך זאָל מיט אים חתונה האָבן און איך קען עס נישט ענדערן. דו דאַרפסט זיין צופרידן, ווען איך קום צו דיר, ווייל אַ סך רייכערע מענער פון דיר, האָבן דאָס גליק נישט גע־האַט ביי מיר, וואָס דו.

איך האָב זי אויך איינמאָל געבעטן, זי זאָל מיר זאָגן דעם אמת, וועלכע אורזאך האָט זי צו מיר געברענגט, איז עס געווען נאָר אַ ריין־געשעפטלעכע, אָדער האָט זי צו מיר געפילט וועלכע עס איז סימפאטיע, אַזוי ווי איך בין געווען איבערגעצייגט, אַז זי קען קיין ליגן נישט זאָגן, האָב איך געוויסט, אַז אויך איצט וועט זי מיר זאָגן דעם אמת. זי האָט מיר דאָן מיט אַ שמייכל באַלד געענטפערט — זיכער נישט קיין גע־שעפטלעכע סיבה איז עס געווען, וואָס האָט מיך צו דיר געברענגט, נאָר אַ געוויסע סימפאטיע צו דיר.

איך בין געווען מיט דעם ענטפער זייער גליקלעך, ווייל אין אמתן, ווען זי איז צו מיר געקומען דאָס ערשטע מאָל, האָט זי איבערהויפט נישט געוויסט, אַז איך וועל פאַר איר האָבן פאַרשידענע סחורות, און זי האָט ביי אירע דענטיסטן־אַרטיקלען פאַרדינט גענוג געלט. זי האָט מיר נאָך דאָן דעם זעלבן אַוונט דערקלערט, אַז זי קען אין שאַרלערוואַ אַ מאָן, אַ חתונה געהאַטן דענטיסט, אַן אויסערגעוויינלעך־רייכער מאָן, ער וויל זי באַשיטן מיט גאַלד, זי זאָל מיט אים זיין אין אינטימע באַ־ציאונגען, אָבער זי האָט עס אים שטענדיק אָפגעזאָגט — און מיין נישט, האָט זי צו מיר געזאָגט, אַז ער איז עפעס אַ מיאוסער מענטש, ניין,

גערעדע זייער אַ שיינער מאַן, אָבער דער מאַן וואָס געפעלט מיר נישט, קען ביי מיר גאַרנישט אויפטאָן.

איך האָב מיט איר איינמאַל אויך געהאַט אַ שמועס וועגן איר משפּחה. איך האָב איר דאָן געזאָגט, אַז זי האָט מיך געראַטעוועט פון אַ פיזישן און גייסטיקן צוזאַמענברוך, און אַז דורך איר פריינטשאַפּט, וואָס זי האָט מיר געשאַנקען, האָט זי מיר דערמעגלעכט צו קענען ווייטער שרייבן מיינע דערינערונגען. איך האָב, האָב איך אויך געזאָגט, דערפאַר באַ- שלאַסן איר צו שענקען אַ קאַפיטל אין מיינע דערינערונגען, און זי גע- בעטן, זי זאָל מיר עפעס דערציילן וועגן אירע עלטערן און וועגן זיך. איך האָב איר אויך דאָן געפרעגט, צי זי האָט נישט דאַקעגן, איך זאָל פאַרעפנטלעכן איר אויטענטישן נאָמען. זי האָט מיר מיט אַ שמיכל גע- ענטפערט, אַז ניין.

מיין פּאָטער, האָט זי מיר אָנגעהויבן צו דערציילן, איז עלטער פון מיין מוטער מיט 15 יאָר. מיין פּאָטער, האָט זי ווייטער פאַרגעזעצט, איז שוין איצט אַ מאַן פון 75 יאָר. מיין מוטער, האָט זי ווייטער דער- ציילט, האָט אַלס מיידל געקענט אַ יונגמאַן פון איר דאָרף אין די אַר- דענען, וואָס האָט זיך געפונען אויף דער פראַנצויזישער גרענעץ. מיין מוטער איז אייגנטלעך אַ פראַנצויזין, אָבער אַלס פינף-יעריק קינד זע- נען אירע עלטערן פון פראַנקרייך געקומען וויינען קיין בעלגיע אין דעם דאָרף, פון וועלכן מיר זענען. מיין מוטער איז מיט דעם יונגמאַן לאַנג געגאַנגען. זי האָט אים ליב געהאַט און ער זי אויך. אָבער איינמאַל האָט דער יונגערמאַן פאַר דער חתונה געבעטן מיין מוטער, זי זאָל מיט אים לעבן אין אינטימע באַציאונגען, דאָס האָט אויף מיין מוטער אַזוי געווירקט, אַז זי האָט אים באַלד געלאָזט שטיין, און קיינמאַל נישט מער צו אים זיך צוריקגעקערט.

מיין מוטער האָט נאָטירלעך מיין פּאָטער געקענט, ווייל ער איז אויך געווען פונעם זעלבן דאָרף וואָס זי. אָבער זי האָט קיינמאַל נישט גע- טראַכט, אַז ער זאָל אַמאָל ווערן איר מאַן, ווייל ער איז שוין געווען אַן עלטערער יונגערמאַן. אָבער אַזוי איז געשען. זי האָט אים קענען געלערנט און מיט אים חתונה געהאַט. טראָץ דעם, וואָס מיין מוטער האָט דעם ערשטן יונגמאַן שטאַרק ליב געהאַט, איז זי אָבער דאָך גע- ווען אַ גוטע פרוי צו מיין פּאָטער. זי האָט מיט מיין פּאָטער געהאַט פינף קינדער: פיר טעכטער און איין זון. און זי איז אויך געווען אַ גוטע מוטער צו אירע קינדער. מיין מוטער האָט מיר דערציילט, האָט זי פאַרגעזעצט, אַז שוין לאַנג נאָך דער חתונה האָט איר ערשטער יונגערמאַן זי באַגעגנט אין דער גאַס, האָט ער זי אָפגעשטעלט און צו

איר געזאגט — איך האב דײך ליב געהאט און וועל דײך שטענדיק ליב האבן, און ליב דײך נאָך אַלעמאַל.

מיין פאָטער איז געווען אַ האַלץ־הענדלער. מיר באַזיצן אַן אייגן הויז און לאַנד אין די אַרדענען, און איצט לעבן זיי פון זייער אַפּגעשפּאַרט געלט. דאַן האָט זי אָנגעהויבן צו דערציילן וועגן איר אייגן לעבן. איך האָב צוגעזאָגט צו פאַרעפּנטלעכן איר פּולן נאַמען. זי האָט געהייסן זשאַן דעלוואַן. — איך בין, האָט זי געזאָגט, נישט אַזוי ווי אַלע אַנדערע פּרויען און האָב שטענדיק געזוכט אַזעלכע צו זיין. איך האָב שטענדיק ליב געהאַט אַלץ וואָס איז אַריגינעל. איך האָב ליב ספּאַרט, ווי למשל שווימען און אַנדערע ספּאַרטן. ווען איך בין געווען אַ קינד, האָב איך ליב געהאַט אַרומצולויפן אויף די בערג פון די אַרדענען און אין אירע וועלדער. איך האָב ליב געהאַט שטענדיק מיטצולויפן אויף געיעג. איך האָב ליב געהאַט די נאַטור. אַלס קינד, האָב איך שטענדיק געהלומט צו רייזן און צו זען, וואָס עס געפינט זיך דאָרט ווייטער פון מיר. לויט דעם אַלעם האָב איך געקענט זען, אַז זי טראָגט אין זיך אַן עמפּפּינדלעכע און בענקענדע נשמה, וואָס איז אויך, לויט מיין מיינונג, געווען די סיבה פון איר שטענדיקער אומ־צופּרידנקייט.

איין שוועסטערל, האָט זי ווייטער פאַרגעזעצט, איז ביי אונז גע־שטאַרבן, איך קען מיר איר פּנימל נישט מער פאַרשטעלן, ווייל איך בין דעמאָלט אויך נאָך געווען קליין. איך געדענק, אַז איך האָב זי געזען טויט. די מאַמע איז דעמאָלט געווען קראַנק.

ווען מיר, קינדער, זענען עלטער געוואָרן, האָבן מיר געזוכט אַביסל צו פאַרגרינגערן אונזער פּאָטער זיין לאַסט פון הויז. מיר האָבן גע־שטרעבט צו גיין ערגעץ וווינען אין אַ גרויסע שטאָט. מיר האָבן זיך דאַן אַוועקגעצויגן קיין קאַנטיק, אַ דאָרף נישט ווייט פון אַנטווערפּן. איך און מיין יינגערע שוועסטער האָבן געלערנט נייען. און אַזוי האָבן מיר אונזער פּאָטער אָנגעהויבן צו העלפּן אין זיין לאַסט.

איידער מיר האָבן זיך נאָך געהאַט אַוועקגעצויגן קיין קאַנטיק, בין איך אַמאָל אַראָפּגעפאַרן אויף אַ באַזוך צו מיינער אַ קווינע, וואָס האָט געווינט אין אַנטווערפּן. איך בין דעמאָלט אַלט געווען פּופּצן יאָר. אין אַנטווערפּן האָב איך קענען געלערנט אַ וואַלאַנעריק, וואָס איז גע־וואָרן מיין בעסטע פּריינדיק, וואָס איך האָב אַמאָל געהאַט אין לעבן. זי איז געווען אַן אלמנה. זי איז אויך שפּעטער געשטאַרבן אויף אויס־צערונג. איך האָב איר טויט שטענדיק שטאַרק באַוויינט, ווייל זי איז מיר שטענדיק געווען מיין בעסטע ראַטגעבערין אין לעבן. ביי מיין

קוזינע אין אנטווערפן האָב איך געהאַט קענען-געלערנט אַ פלעמישן יונגמאַן, מיט וועלכן איך בין געגאַנגען. ער איז געווען פון שטרענג-קאַטוילישע עלטערן אַזוי ווי איך. אין צווישנצייט, ווען איך בין גע-גאַנגען מיט דעם פלעמישן יונגמאַן, האָב איך דורך אַ צופאַל קענען-געלערנט אַ וואַלאַנישן יונגמאַן. ער איז געווען אַ מוזיקער ביים מילי-טער. ער איז געווען כמעט פון מיין עלטער. שלאַנק, הויך, אַביסל נער-וועז אין זיין באַנעמונג. גאַט מיינער! פון דעם ערשטן אויגנבליק בין איך אין אים געווען פאַרליבט. דער — האָב איך געטראַכט און געזאַגט — מוז ווערן מיין מאַן.

איך האָב דאָן דעם פלעמישן יונגמאַן געלאָזט שטיין, און וויפיל ער האָט מיך נישט געבעטן, האָב איך אָבער נישט געקענט צוריקקומען אויף מיין באַשלוס, אַז איך מוז חתונה האָבן נאָר מיט דעם וואַלאַנישן יונגן מוזיקער. דער פלעמישער יונגערמאַן איז דעמאָלט קראַנק גע-וואָרן, ער איז געלעגן אין שפיטאַל. ער האָט מיר פון שפיטאַל גע-שריבן אַ בריוו און מיך געבעטן, איך זאָל אים קומען באַזוכן. איך האָב אים געמאַכט אַ באַזוך אין שפיטאַל, פון וועלכן ער איז געווען זייער גליקלעך. ער האָט שפעטער חתונה געהאַט און איז אַוועק וווינען עפעס ערגעץ אין דער פראַווינץ פון אַנטווערפן, און האָב אים כמעט קיינמאַל מער נישט געזען.

צו איין און צוואַנציק יאָר האָב איך חתונה געהאַט מיט דעם וואַ-לאַנישן מוזיקער. דאָס איז געווען דער גליקלעכסטער טאַג אין מיין לעבן. איך בין געווען אַזוי גליקלעך. אַלץ האָט זיך מיר אויסגעדוכט צו זיין שוין. מיין האַרץ האָט שטענדיק פאַר אים געקלאַפּט. ווען ער האָט געדאַרפט קומען אויף מיטאַג, פינף מינוטן פריער האָט מיין האַרץ אָנגעהויבן קלאַפן, מיט אַזוי פיל אומגעדולד האָב איך אים שטענדיק דערוואַרט. אַזוי איז געווען יעדעס מאָל, ווען ער האָט גע-דאַרפט אַהיימקומען. איך פלעג לויפן צום פענצטער קוקן, צי ער קומט שוין. אָבער מיין גליק האָט נישט לאַנג געדויערט. פינף יאָר נאָך מיין חתונה איז מיין מאַן קראַנק געוואָרן אויף אַ לונגן-אַנצינדונג און איז געשטאַרבן. איך קען אים קיינמאַל נישט פאַרגעסן. איך קען כמעט נישט נאָך אים קיין אַנדערן מאַן מער אַזוי ליב האָבן. און ווען איך רעד, אָדער דעריבער זיך פון אים, נעמט עס מיך צום וויינען. איך ווייס נישט, האָט זי ווייטער דערציילט, איך בין נישט קיין מוראדיקע, איך שטעל זיך אַ סך מאָל נישט אָפּ פאַר קיין שום אַוואַנטורע. אונטער דער דייטשער אַקופאַציע, האָב איך אַ סך פאַטריאַטן געהאַלפן אַריבערשמאָגען די פראַנצויזישע גרענעץ מיט זייערע וואַליזן און אַלץ. איך האָב אַ סך

מאָל ריזיקירט מיטן לעבן פאַר מענטשן, פון וועלכע איך האָב שפעטער קיינמאָל נישט מער געהערט, אָדער געזען.

איך האָב אויך אויסבאַהאַלטן פאַרן דייטש צוויי יידישע קינדער. די מוטער פון די צוויי יידישע קינדער האָט זיך אויסבאַהאַלטן אין ליעזש. ווען די אליאירטע זענען אַריין קיין בעלגיע, איז די מוטער פון די קינדער געווען אַזוי גליקלעך. זי איז מיך אַמאָל געקומען באַזוכן. איך האָב דעמאָלט פונקט געדאַרפט אַוועקפאַרן אויף עטלעכע טעג קיין שאַר-לערואַ. איך האָב דאָן די יידישע פרוי ביי זיך אַליין געלאָזט ביז איך וועל צוריקקומען. אָבער ווען איך בין צוריקגעקומען אַהיים, האָב איך די פרוי געפונען טויט אין מיין שטוב.

איך האָב געהאַט אַביסל אומאַנגענעמלעכקייטן פון די אויטאָריטעטן, אָבער דער דאָקטאָר האָט פעסטגעשטעלט, אַז זי איז געשטאַרבן פון אַ האַרץ-קראַנקהייט. איך קען אין דער שטוב, וווּ זי איז געשטאַרבן נישט מער שלאָפן. איך דערצייל דיר, האָט זי צוגעגעבן, אַזעלכע איינצל-הייטן, ווייל איך ווייס, אַז מיט מיר האָבן פאַסירט זאַכן, וואָס פאַסירן נישט מיט אַנדערע. איך וואָלט דיר אַ סך פון מיר געקענט דערציילן, איך וואָלט פון מיר געקענט אַ בוך שרייבן. איך שמועס אַ סך מאָל מיט מיין יינגערער שוועסטער וועגן מיר, זאַגט זי צו מיר — זשאַן, דו האָסט דאָך אַזאַ באַוועגלעך לעבן, און איז אַ סך מאָל שטוינענדיק פאַר פאַרוונדערונג, וואָס מיר פאַסירט אַלץ אין לעבן. אַ וואָך פאַר "קריסטמעס" האָט דער דייטש אָנגעהויבן אַן אַפענ-סיווע קעגן בעלגיע און עס האָבן זיך פאַרשפרייט פאַרשידענע אַלאַרמיס-טישע קלאַנגען. איך בין געוואָרן זייער אומרואיק. איך האָב אָנגעהויבן טראַכטן צו פאַרלאָזן בעלגיע. איך האָב נישט געוואוסט, וואָס איך זאָל טאָן מיט מיין וואַליזע מאַנוסקריפטן. איך בין אַוועק צום גלח, וואָס האָט געווינט נישט ווייט פון מיר, און ער האָט מיר צוגעזאָגט צו באַ-האַלטן אין דער קירכע מיין וואַליזע מאַנוסקריפטן. אַ פאַר טעג פאַר "קריסטמעס" האָב איך מיט ברינקן איינגעאַרדנט אַ "קריסטמעס"-יום טוב פאַר אַרימע קינדער פון ליער. איך מיט ברינקן האָבן אויך גע-מוזט האָבן דאָ די מיטהילף פון דעם גלח.

פרייטיק אָוונט, אַ טאַג פאַרן "קריסטמעס"-אָוונט, איז מיין יונגע מאַדאַם צו מיר געקומען. זי האָט געוואָלט שבת אינדערפרי צוריקפאַרן קיין אַנטווערפן. זי האָט מיך געפרעגט, וואָס איך דענק וועגן דער דיי-טשער אַפענסיווע, און צי איך האָב נאָך נישט קיין מורא. איך האָב איר געענטפערט, אַז איך דענק צו פאַרלאָזן בעלגיע. איך האָב זי געפרעגט, צי עס וואָלט נישט געווען קיין מעגלעכקייט, זי זאָל באַ-

האלטן ביי זיך מיין וואַליזע מאַנסקריפטן, און נאָך עטלעכע אַנדערע קעגנשטאַנדן. זי האָט מיר געענטפערט, אַז יאָ. זי קען דאָס אַלץ באַ-האַלטן ביי אירע עלטערן אין קאַנטיק. איך האָב זי געבעטן, זי זאָל ביי מיר בלייבן נאָך אַ טאַג, דאָס הייסט ביז זונטיק, וועל איך וויסן לויט די ראַדיאָ-באַריכטן, ווי אַזוי איך האָב צו האַנדלען. אויב די באַ-ריכטן וועלן זיך פאַרערגערן קען איך דאָן מיט איר זונטיק אינדערפרי מיטפאַרן קיין קאַנטיק. זי האָט אין אַנפאַנג נישט געוואַלט בלייבן, אָבער זי האָט דאָך, זעט אויס, גענומען ערנסט מיין רעזאָנירן און איז געבליבן.

שבת דריי אַזיגער נאַכמיטאַג בין איך מיט איר אַוועק אויף דעם קינדער-יום טוב, וואָס איז פאַרגעקומען אין אַ שולע, וווּ די קאַנאַדער האָבן סטאַציאָנירט. מיין יונגע מאַדאַם האָט געזען, ווי איך בין וואַרעם אויפגענומען געוואָרן פון די רעליגיעזע שוועסטערס (נאַנעס). די קינדער וואָס זענען געקומען אין דער צאָל פון עטלעכע זיבעציק, האָבן באַקומען זייער גוט צו עסן. אַ מיטאַג מיט פלייש און פאַרשידענע קוכנס, און צו-לעצט האָט יעדעס קינד באַקומען אַ טיטל מיט צוקער-וואַר און שאַקאַ-לאַדע. אָבער מער פון אַלעם האָט מיין יונגע מאַדאַם געצויגן אויף זיך די אויפמערקזאַמקייט. כמעט אַלע אַפיצירן און אונטער-אַפיצירן זענען מיך געקומען פרעגן, צי זי איז מיין פרוי. און ווען איך האָב זיי געזאָגט, אַז יאָ, האָבן זיי אַלע צו מיר געזאָגט — דו ווייסט, זי איז זייער שייך, דו האָסט זייער אַ שיינע פרוי. שבת ביינאַכט זענען אַנגעקומען בעסערע באַריכטן פון פראַנט, און איך האָב מיינע מאַנסקריפטן מיט מיין יונגער מאַדאַם נישט מיטגעגעבן, און אויך נישט געטראָגן זיי צום גלח.

שבת דעם 17-טן פעברואַר 1945.

איך בין היינט אַראָפּגעפאַרן קיין מאַלין, זיך איינשרייבן צוריק אין האַנדלס-רעזשיסטער, ווייל דער דייטש האָט געצווונגען יעדן ייד זיך פרייוויליק אַפּצוואַגן פון זיין האַנדלס-רעזשיסטער. אויפן וועג, ווען איך בין געגאַנגען צום טראַם, איך ווייס נישט וואָס עס איז געווען די סיבה, אַז איך האָב זיך פּלוצלינג דערמאַנט אין מיין קלענער יינגעלע, מיין בערעלע. איך האָב זיך דערמאַנט, ווי מיט אַ יאָר צוריק, ער איז דעמאַלט אַלט געווען פיר יאָר און איז געגאַנגען אין דער שפּיל-שולע. ער פלעגט אַ סך מאַל אַהיימקומען מיט אויסגעלערנטע אין שולע פאַר-שידענע לידלעך. איך האָב אַזוי ליב געהאַט צו הערן זיין שטימעלע. פון אַלע זיינע לידלעך, וואָס ער פלעגט זינגען, איז מיר איין לידל אַמ-

מערוסטן געבליבן איינגעקריצט אין זכרון. און דאָס לידל האָב איך זיך אויך איצט גייענדיק צום טראָם דערמאַנט, און ווען איך וואָלט זיך נישט געווען געשעמט פֿאַר מענטשן אין גאַס, וואָלט איך זיך אוודאי געווען צעוויינט. ער פלעגט דאָס לידל זינגען אין פלעמיש. איך ווייס נישט, צי ער האָט דאָס לידל ריכטיק געוונגען, אָבער די פֿאַרטייטשונג דערפֿון איז אַזוי :

קליין, קליין לאַבוסל, וואָס טוטו אין מיין גאַרטן.
 דו רייסט אַלע בלימעלעך אַראָפּ.
 די מאַמע וועט שרייען, דער טאַטע וועט טראַכטן,
 קליין, קליין לאַבוסל.

איך האָב אַזוי ליב געהאַט אים צו הערן זינגען דאָס לידל, און וואָלט נאָך אַזוי געוואָלט אין מיין לעבן זיין שטימעלע הערן.
 טראָץ דעם, וואָס איך ווין איין־און־איינציקער ייד אין גאַנץ לייער, לאָזט מען מיך דאָך נישט צורו. עס קומט אַ סך מאָל עמעצער קלינגען ביי מיין טיר, אַמאָל אינדערפֿרי, אַמאָל ביינאַכט. פֿונקט איצט ווען איך האָב געשריבן מיין דערינערונג וועגן מיין בערעלע, האָט עמעצער גע־געבן צוויי שטאַרקע קלינג אין דער טיר. איך האָב געהערט עמעצן אַנטלויפֿן, אָבער אַזוי ווי עס איז געווען זייער פינצטער היינט אַוונט, האָב איך נישט געקענט זען, וואָהין די פֿערזאָן איז אַנטקומען.

מיטוואַך דעם 22־טן פעברואַר 1945.

איך מאַך מיר גרייט מיטאַג. איך האָב אויפגעדרייט דעם ראַדיאָ. בריסל האָט טראַנסמיטירט רוסישע לידער. צווישן די לידער האָב איך געהערט דאָס ליד "שוואַרצע אויגן" און "בובליטשקי". די מוזיק האָט אויף מיר אַזוי געוויקט, איך האָב זיך אַזוי צעוויינט, אַז איך האָב זיך נישט געקענט שטילן פֿאַר וויינען. די טרערן האָבן זיך אָן אויפהער געגאַסן. איך גלויב, אַז די רוסישע נשמה מוז נישט זיין ווייט פֿון גאַט, ווייל זייערע לידער און זייער מוזיק ברענגען מיך שטענדיק אין די טרויעריקסטע טיפעניש פֿון מיין נשמה.

איך פלעג אַ סך מאָל קומען אין געשפרעך מיט פֿאַרשידענע שיכטן פֿון אַמעריקאַנישן און ענגלישן מיליטער. אַזוי האָב איך אַמאָל קענען געלערנט אַ יידישן דאָקטאָר פֿון טשיקאַגאָ. זיין פֿאַטער, האָט ער מיר דערציילט, האָט אויסגעוואַנדערט פֿון רוסלאַנד. אין די אַוונטן פלעגט זיין פֿאַטער, ווען ער איז געקומען קיין אַמעריקע, נעמען מעדיצינישע קורסן ביז ער האָט געענדיקט אַלס אויגן־דאָקטאָר. דער דאָקטאָר האָט כמעט

מער קיין יידיש נישט געקענט רעדן. זיין פאָטער און מוטער אינדערהיים, האָט ער מיר געזאָגט, רעדן נאָך צווישן זיך יידיש, אָבער ער איז שוין אינגאָנצן אַסימילירט. זיין האַרץ האָט אים שטאַרק געווייטיקט ווען ער האָט געהערט, וואָס די דייטשן האָבן געטאָן מיט די אייראָפּעאישע יידן. ער האָט געטראָגן אַן אָפּצייכענונג פון אַ פּריימויערער-לאָזשע אין אַמע-ריקע. אָבער מיט איינמאַל האָט ער אַרויסגענומען פון זיינס אַ טאַש און מיר געוויזן אַ בלויווייס שטיקל זייד, אויף וועלכן עס איז געווען אויסגענייט אין בלויווייס אַ ספר-תורה. דאָס, האָט ער מיר געזאָגט, האָט אים זיין מוטער מיטגעגעבן און דאָס באַהאַלט ער פעסט ביי זיך. איך בין געווען שטאַרק גערירט און פאַרווונדערט, אַז אַ מענטש וואָס איז אין אַ פּריימויערער-לאָזשע האָט נאָך רעספעקט פאַר אַ ספר-תורה. אַביסל שפּעטער פלעגט צו מיר אַריינקומען אַ יידיש-אַמעריקאַנישער זעלנער פון ניו-יאָרק, אַ געוויסער סידיני רעזניק. דאָס איז געווען זייער אַ גוט-האַרציקער יונגערמאַן. אויך ער האָט מער קיין יידיש נישט געקענט רעדן. ווען דער דייטש האָט געהאַט אַדורכגעפירט אין דעצעמבער זיין אָפּענסיווע קעגן בעלגיע, האָט רעזניק געמוזט פּלוצלינג אַוועק אויפן פּראָנט. איך האָב אים געזען אַוועקפאַרן מיט זיינע אַנדערע אַמעריקאַ-נישע חברים, ער האָט אויסגעזען זייער בלאָס און נידערגעשלאָגן. ער האָט גענומען מיין אַדרעס און מיר צוגעזאָגט צו שרייבן, אָבער עס זענען געהאַט אַוועק כמעט צוויי חדשים און ער האָט מיר נישט געשריבן. איך האָב געמיינט, אַז ער איז געפאַלן אויפן פּראָנט, ווייל איך האָב גע-האַט געלייענט אין צייטונג, אַז אויפן בעלגישן פּראָנט זענען ביי דער דייטשער אָפּענסיווע אין די אַרדענען געפאַלן פּערציק טויזנט אַמערי-קאַנער. אָבער ווי איבעראַשט בין איך געווען, ווען אין חודש פעברואַר האָב איך פּלוצלינג באַקומען אַ בריוו, אין וועלכן ער טיילט מיר מיט, אַז ער און זיינע חברים, וועלכע איך האָב געקענט, זענען נאָך אַלע ביים לעבן, און ער בעט מיך שטאַרק איך זאָל אים שרייבן, דאָס וואָס איך האָב נאָטירלעך געטאָן.

זעכצנטער קאפיטל

אין צווייטן הויז פון מיר איז געווען אַ שענק, אין וועלכער איך פלעג אַ סך מאָל אין די לאַנגע ווינטער־אָונטן אַריינגיין אַביסל זיצן. עס האָט זיך דאָך מיר אַ סך מאָל געלאַנגווייליקט אין מיין הויז אַליין איינזאָם. איך האָב אויך נישט געהאַט קיין קוילן דעם אויוון צו הייצן, און פאַר אַ פאַר פראַנק פלעג איך אין דער שענק פאַרברענגען מיין אָונט. אין דער שענק פלעג איך זיך אַ סך מאָל אונטערהאַלטן מיט ענגלישע, אַמע־ריקאַנישע, קאַנאַדישע זעלנער און אַפיצירן.

איינמאָל האָב איך אין דער שענק קענען־געלערנט אַן אירלענדישן זעלנער, אַ פרייוויליקער אין דער ענגלישער אַרמיי. ער איז אַלט געווען אַ יאָר 26, זייער אַ שווייגנדיקער. גערופן האָט ער זיך לערי. ווען ער האָט זיך דערוווסט, אַז איך בין אַ ייד, האָט ער מיך אַמאָל געבעטן, איך זאָל אים דערקלערן, פאַרוואָס היטלער האָט אויסגעמאַרדעט אַזוי פיל מיליאָנען יידן, פרויען און קינדער. זיין פאַטער, האָט ער מיר דערקלערט, האָט אַמאָל צו אים געזאָגט, אַז דאָס מאַרדן די יידן פון די דייטשן לייגט זיך גאַרנישט אויפן מענטשלעכן שכל, און אַז דאָס איז נאָך ווי לאַנג די וועלט באַשטייט נישט פאַרגעקומען סיסטעמאַטיש צו נעמען און צו מאַרדן אַ פאַלק טאַג־אייך, טאַג־אויס. אַלטע, פרויען און קליינע קינדער, און אַזוי יאַרנלאַנג, און די וועלט האָט דאָס אַזוי קאַלטבלוטיק צוגעלאָזט. — לערי! — האָב איך צו אים געזאָגט — אַזוי ווי עס איז איצט נאָר דריי אַזייגער נאַכמיטאַג און מיר זענען דאָ אַליין, ווייל די זעלנער פלעגן ערשט קומען אין אָונט, און דאָס איז געווען אַ ריינער צופאַל, וואָס לערי איז צוליב דער שטאַרקער קעלט זיך געקומען וואַרעמען ביים אויוון, וועל איך דיר דערקלערן, פאַרוואָס די גאַנצע וועלט האָט נישט אינטער־וועגירט קעגן דעם מאַרדן פונעם יידישן פאַלק אין אייראָפּע.

דו רעדסט מיר פון מאַרדן קליינע קינדער, לערי, איך וועל דיר עפעס דערציילן אַ סצענע, וואָס איך האָב געזען אין מיין גאַס. דאָ נישט ווייט פון מיר האָט געוווינט אַ קאַלאַבאָראַטאָר, וואָס האָט מיטגעאַרבעט מיטן דייטשן. ווען די אַליאירטע זענען אַריין קיין לייער, האָט מען אים אַרעסטירט. ער האָט אוודאי קיינמאָל נישט געטראַכט וועגן זיינע קינדער. ער האָט אַ קליין יינגל פון אַ יאָר זיבן, וואָס גייט אין דער שולע.

נאטירלעך, די אנדערע קינדער פלעגן דאָס קינד אין דער שולע פלאַגן, אַז זיין פּאַטער איז געווען אַ קאַלאַבאָראַטאָר. דאָס קינד וויל נאָטירלעך דערפאַר נישט מער גיין אין שולע. איינמאַל האָב איך געזען, ווי די מוֹר־טער האָט דאָס קינד מיט געוואַלט געשלעפּט אין דער שולע, דאָס קינד האָט נישט געוואַלט גיין און זיך געבעטן ביי דער מוטער, אַז די קינדער פּלאַגן אים צוליב זיין פּאַטער. דאָס קינד האָט באַקומען שטאַרק געשלאַגן פון זיין מוטער, און זי האָט אים געשלעפּט איבער דער גאַנצער גאַס מיט געוואַלט אין דער שולע. ווען איך האָב די סצענע געזען, האָב איך זיך צעוויינט, ווייל וואָס פאַר אַ שולד האָט דאָס קינד פאַר זיין פּאַטער. — זעסטו לערי! בלויז נאָר אַזאַ סצענע האָט מיך געברענגט צום ווייִנען, ווי אַזוי האָבן די דייטשן געקענט טאַג און נאַכט, חדשים און יאָרן, מאַרדן קליינע, אומשולדיקע קינדער?

לערי איז געזעסן לעבן אויוון דעם קאַפּ אַראָפּגעלאָזט, און מיך שווייגן־דיק אויסגעהערט. זאָלסט וויסן לערי, האָב איך אים אָנגעהויבן צו דער־קלערן, אַז לויט מיין מיינונג, איז כמעט יעדע מלחמה נישט שטענדיק געווען צוליב עקאָנאָמישע סיבות. אָבער די מלחמה פון 1940 איז די שרעק־לעכסטע, וואָס האָט אַמאָל אין דער וועלט געגעבן, דאָ איז נישט אַזוי ווייט געווען געמיינט דער עקאָנאָמישער דראַנג, נאָר מער אַ קאַמף קעגן אַן אידעע, וואָס האָט איר אורשפרונג אין דער וועלט שוין טויזנטער יאָרן, דאָס איז דער קאַמוניזם. — איך ווייס נישט פאַרוואָס מען האָט אַרויפגעלייגט אויף די יידישע פלייצעס, אַז דער קאַמוניזם איז אַן אור־שפרונגלעך יידיש אַרטיקל, איך האַלט עס נישט פאַר אַ פּלעק פאַרן יידישן פּאָלק, פאַרקערט, נאָר איך דערמאָן זיך, אַז איך האָב ערגעץ אַמאָל געלייענט אין אַ בוך, אַז נאָך לאַנג פאַרן קריסטנטום, האָט אין גריכנלאַנד עקזיסטירט אַ קאַמוניסטישע אַרדענונג אונטער דער אָנפיר־רונג פון אַ קעניג מיט אַ קעניגין. דער קעניג איז אַזוי ווייט געגאַנגען, אַז ער האָט איינגעפירט אייזערן געלט, כדי די מענטשן זאָלן קיין רייך צו קיין געלט נישט האָבן. אָבער דעם קעניג מיט דער קעניגין האָט מען דעמאָלט דערמאַרדעט און די אַרדענונג פאַרניכטעט. אַזוי, אַז דער שטענ־דיקער קאַמף קעגן קאַמוניזם איז נישט קיין נייעס.

איז מיטל־אַלטער האָט אין באַהעמיע זיך געהאַט געגרינדעט אַ קאַ־מוניסטישע רעפּובליק, אונטער דער אָנפירונג פון אַ קאַרדינאַל. דעם קאַרדינאַל האָט מען מכלומרשט איינגעלאָדן אויף אַ קאָנגרעס קיין בוקאַ־רעשט. דאָרטן האָבן די קאַרדינאַלן אים פאַראורטיילט צום טויט צו פאַר־ברענען. אויך דעמאָלט האָבן די דייטשן אויף זיך גענומען די מיסיע, מיט דער צושטימונג פון ענגלאַנד און פראַנקרייך, צו פאַרניכטן די קאַ־

מוניסטישע רעפובליק. די דייטשן האָבן דעמאָלט אויך אויסגעמאָרדעט איבער פּערציק טויזנט מענער, פּרויען און קינדער פון דער קאָמוניסטישער רעפובליק אין באַהעמיע. אַזוי זעסטו, אַז דאָס מאָרדן פון פּרויען און קליינע קינדער איז ביי די דייטשן נישט קיין נייעס. און אויך איצט האָבן זיי אויף זיך גענומען די מיסיע מיט דער צושטימונג פון דער גאַנצער וועלט, צו פאַרניכטן דעם קאָמוניזם אין אייראָפּע. — דו זאָלסט נישט מיינען, אַז טשערטשיל איז ווינציקער אַנטי־קאָמוניסט, אָדער אַנטי־ייִד, ווי היטלער. פּונקט ווי עס איז אַן אַנטי־ייִד, אַ פּלעמער, אַ פּאַלאַק, אַ פּראַנצויז און נאָך אַ סך אַנדערע. דאָס דערקלערט זיך שטענדיק אויך נאָר צוליב ריינע עקאָנאָמישע סיבות, ווייל ווען דער פּרעמדער אין אַ לאַנד שטויסט אַרויס דעם איינגעזעסענעם פון זיינע פּאַזיציעס, ציט ער אויף זיך דעם האָס פון דעם איינגעזעסענעם. דער אונטערשיד איז נאָר שטענדיק געווען, וואָס די נישט־ייִדן האָבן שטענדיק געהאַט זייער פּאַטערלאַנד און זייערע פּאַרשטייער, וואָס פּאַרטיידיקן זייערע אינטערעסן, און דער ייד האָט קיינמאַל נישט געהאַט ווער עס זאָל אים נעמען אין שוץ און דערפאַר האָט מען שטענדיק אַרױפּגעוואָרפּן אויף זיינע פּלייצעס די סיבות פון אַלע עקאָנאָמישע קריזיסן. — נו, לאַמיר נאָר נישט אַוועק־גיין פון מיין ריכטיקער טעמע. — יא, האָט לערי מיר איבערגעהאַקט מיינע ווערטער, מיין פּאַטער האָט מיר געזאָגט, אַז מען דאַרף טשערטשילן פּונקט אַזוי משפּטן ווי היטלערן. — יא, לערי, האָב איך ווייטער פּאַר־געזעצט, דייטשלאַנד האָט אויף זיך גענומען די אויפגאַבע צו פאַרניכטן דעם קאָמוניזם, אָבער זי האָט אויך פאַרלאַנגט די צושטימונג פון אַלע פעלקער צו פאַרניכטן דאָס יידנטום פון דער גאַנצער וועלט, ווייל דייטש־לאַנד, ווען זי וואַלט געווען געווינען די מלחמה, וואַלט זי אויך שפּעטער געווען פאַרניכטעט דאָס גאַנצע יידנטום פון אַלע עקן וועלט. אַלע פעל־קער, גאַנץ אַמעריקע, אַלע גאַרד־און זיד־אַמעריקאַנער שטאַטן האָבן אַנגעהויבן שטיצן דייטשלאַנד, און נאָך אַממערסטן פון אַלע — ענגלאַנד. מען האָט דייטשלאַנד געגעבן געלט, וויפיל זי האָט נאָר געוואַלט. מען האָט איר געגעבן די מעגלעכקייט אויסצובויען די שטאַרקסטע אַרמיי פון דער וועלט און צו ווערן דער מעכטיקסטער שטאַט פון אייראָפּע. אַלץ נאָר כדי צו פאַרניכטן דעם קאָמוניזם, ווייל ווען די וועלט וואַלט געווען געוואַלט, האָט מען דעם שרעקלעכסטן מאַסן־מאָרד איבערן יידן־טום געקענט אָפּשטעלן אין פיר און צוואַנציק שעה. ווען אַלע פעלקער וואַלטן געווען געשלאָסן אַ בלאַק, די זיד־אַפּריקאַנישע שטאַטן זאָלן נישט פּאַרקויפּן קיין סחורות און קיין עסן צו די נייטראַלע לענדער, ווי למשל, שפּאַניע, פּאַרטוגאַל, טערקיי, שווייץ, שוועדן א. א. וו. און די נייטראַלע

לענדער וואָלטן געווען געזאָגט צו דייטשלאַנד — אויב דו שטעלסט נישט אָפּ די מאַסן־מאַרדן איבערן יידנטום, וועלן מיר דיר נישט פאַרקויפּן פאַר קיין איין פּראַנק קיין סחורה. דאַן וואָלט דייטשלאַנד אוודאי געווען געמוזט נאַכגעבן, ווייל עס וואָלט איר געווען אוממעגלעך צו פירן ווייטער די מלחמה אָן דעם מאַטעריאַל, וואָס זי האָט באַקומען פון די נייטראַלע לענדער. אָבער די גאַנצע וועלט האָט געוואָלט די אויסראַטונג פונעם יידנטום, אפילו זייער ברודער־ראַסע, די אַראַבער. אַזאַ האָט האָט די וועלט געטראָגן קעגן קאָמוניזם — דערפאַר, זאָג איך, אַז אַלע מלוכה־מענער, וואָס זענען געשטאַנען דעמאָלט ביים רודער, איבערהויפּט די פון די נייטראַלע לענדער, דאַרפן געשטעלט ווערן צו דער וואַנט. — וואָס פאַר אַ מיאוסע ראָל האָט געשפּילט אַרגענטינע מיט איר נישט־נאַכגיביקייט ביי אַמעריקע, אָבער דאָס קען איך נאָר פאַרשטיין, איז געווען אונטער דעם איינפלוס פון ענגלאַנד. וואָס האָט געטאָן די שווייץ? די יידן וואָס זענען געקומען צו אירע גרענעצן, האָט זי זיי צוריקגעשיקט טראַץ דעם וואָס זי האָט געוואוסט, אַז זי שיקט די מענטשן אויף אַ זיכערן טויט. וואָס האָט געטאָן שוועדן? ביז דער לעצטער מינוט האָט זי גע־שפּילט אַ צוויי־פּנימדיקע פּאָליטיק. עס האָט געהייסן, אַז זי איז פאַר די אַליאירטע, אָבער אין האַרצן איז זי געווען פאַרן דייטש. דאָס האָט מען געקענט זען, ווען די דייטשן האָבן נישט נאָר געמאַרדעט די סקאַנדינאַווישע יידן, נאָר אויך זייער ברודער־פּאָלק — די נאָרוועגער און דענער, און שוועדן איז אין מלחמה נישט אַריינגעגאַנגען, אַזוי איז אויך געווען מיט טערקיי.

וואָס האָבן געטאָן ענגלאַנד און די אַמעריקאַנער שטאַטן? ווען דער דייטש האָט פאַרלאַנגט פון לאַוואַלן, אָדער פון פעטענען, אַז פּראַנקרייך זאָל אים אַרויסגעבן די יידן, אויב עס איז אמת, אַז לאַוואַל האָט געזאָגט צו ענגלאַנד און אַמעריקע — אויב איר ווילט די יידן פון פּראַנקרייך צו אייך נעמען, וועל איך זיי דעם דייטש נישט אויסליפערן. ענגלאַנד און אַמעריקע האָבן גאַנץ גוט געוואוסט, אַז פּראַנקרייך קען זיך דאָך נישט קעגנשטעלן דעם דייטש. אָבער זיי האָבן די יידן נישט געוואָלט צונעמען טראַץ דעם, וואָס זיי האָבן גאַנץ גוט געוואוסט, אַז זיי וועלן אונטערליגן אַ זיכערן טויט. — איך מיין, אַז לאַוואַל איז דאָ געווען מער אויפריכטיק ווי די ענגלענדער אָדער די אַמעריקאַנער. — וואָס האָבן געטאָן שפּאַניע און פאַרטוגאַל? פאַרשלאָסן די טויערן פאַרן ייד. יאָ, די גאַנצע וועלט האָט געוואָלט האָבן דאָס יידישע פאַרגאַסענע בלוט פון מוטערס און קליינע קינדער. דו וועסט מיר אוודאי זאָגן, לערי, אַז דער דייטש האָט געהרגעט פּאָלאַקן און רוסן און נישט נאָר יידן אַליין. — יאָ, דער דייטש

האָט געמיינט צו אַנעקסירן אַ העלפט פון רוסלאַנד, און צו האָבן וואָס ווינציקער באַפעלקערונג פון די רוסן אָדער פּאָלאַקן. ער האָט זיך גע- שטעלט די אויפגאַבע, וואָס מער דייטשן צו קענען קאָלאָניזירן. — דו וועסט זאָגן, דער דייטש האָט באַמבאַרדירט ענגלאַנד און געמאַכט אַ סך קרבנות, אָבער דאָס איז אַלץ געווען קאַמפּלירט, מען זאָל נישט אַזוי קענען מערקן די שרעקלעכע מאַסן-שחיטה, וואָס איז צוגעגרייט געוואָרן פון דער גאַנצער וועלט קעגן יידישן פּאָלק.

דו וועסט דיך אוודאי פרעגן, ווי אַזוי קומט דאָס, וואָס ענגלאַנד און אַמעריקע האָבן געהאַלפן רוסלאַנד אין דער מלחמה קעגן דייטשלאַנד. דאָס וועל איך דיר אויך דערקלערן. אין יאָר 1939, ווען ענגלאַנד האָט אַוועק- געגעבן די סודעטן צו דייטשלאַנד, האָט רוסלאַנד געבעטן, אַז ענגלאַנד און אַמעריקע זאָלן מיט איר שליסן אַן אַפּמאַך קעגן דייטשלאַנדס אַגרע- סיווע פּלענער, און אין פּאָל פון אַ מלחמה מיט דייטשלאַנד. אָבער ענג- לאַנד און אַמעריקע האָבן זיך אָפּגעזאָגט צו שליסן אַזאַ אַפּמאַך מיט רוס- לאַנד, מכלומרשט, אַז זיי האָבן צו רוסלאַנד קיין פּאַרטרייען נישט געהאַט. אָבער אין אמתן איז עס אַזוי נישט געווען. די ענגלישע און אַמעריקאַנישע אַמוניציע-פּאַבריקאַנטן האָבן מיט אַלע מיטלען געזוכט אַ מלחמה, צו לינד- דערן די אַרבעטסלאָזיקייט און אין דער זעלבער צייט אויך צו פּאַר- ניכטן דעם קאַמוניזם אין אייראָפּע. אָבער שפּעטער האָבן ענגלאַנד און אַמעריקע זיך אַרומגעזען, אַז זיי האָבן דייטשלאַנד אַזוי מעכטיק געמאַכט, אַז עס דראָט זיי אַליין אַ געפּאַר, און אַז דייטשלאַנד מיינט נישט בלויז צו פּאַרניכטן דעם קאַמוניזם, נאָר מיינט צו באַקומען אויך די העגעמאָניע איבער דער וועלט. דעריבער זענען זיי איינגעגאַנגען צו העלפן רוסלאַנד אין דער מלחמה קעגן דייטשלאַנד. ערשטנס וועלן זיי מאַכן גוטע געשעפטן און צווייטנס וועלן דייטשלאַנד מיט רוסלאַנד זיך אַזוי לאַנג שלאָגן, ביז זיי וועלן זיך טויט שלאָגן, און ווען רוסלאַנד וועט זיין געשלאָגן, וועלן זיי אויך דייטשלאַנד קענען דיקטירן זייערע באַדינגונגען. אָבער ענגלאַנד און אַמעריקע האָבן אונטערגעשעצט די מאַכט פון רוסלאַנד, און צוריקדרייען איצט די קאַרבע, ווידער גיין מיט דייטשלאַנד קעגן רוסלאַנד, איז נישט מער געווען מעגלעך, ווייל דער אַרבעטער-קלאַס פון דער גאַנצער וועלט וואָלט געזען דעם אָפּנעם שווינדל. מיט די ענגלענדער און פּאָלאַקן וואָלט עס אפשר נאָך מעגלעך געווען צו גיין מיט דייטשלאַנד קעגן רוס- לאַנד, אָבער נישט מיט די קאַנאַדער, און נאָך ווינציקער מיט די אַמערי- קאַנער. דאָ האָבן זיי געהאַט דערפּאַרונג פון יאָר 1919. ווען אַמעריקע האָט געשיקט אַן עקספּעדיציע-קאַרפּוס קעגן דער דעמאָליטיקער רוסיש- קאַמוניסטישער רעגירונג, האָבן די אַמעריקאַנישע זעלנער געשאָסן אויף

זייערע אפיצירן אַנשטאַט אויף די רוסן. און זיי האָבן דעמאָלט געמוזט שנעל צוריקרופן זייער עקספעדיציע־קאַרפּוס.

— לערי, איך האָב די וואָך באַגעגנט אַ פּויער. ער האָט מיך אָפּגע־שטעלט און מיך געפרעגט, וואָס איך דענק איבער דער מלחמה. איך האָב געטראַכט, וואָס איך זאָל אים ענטפּערן. — הער, האָט דער פּויער צו מיר געזאָגט, איך וועל דיר זאָגן אויף מיין פּויערישן שטייגער, וואָס דאָס איז אַזעלכעס מלחמה. — מלחמה, האָט ער צו מיר געזאָגט, איז פּונקט ווי דאָס פּאַמיליע־לעבן. ווען די גרויסע קריגן זיך, באַקומען די קליינע געשלאַגן.

— ווען מיינסטו, האָט ער מיך ווייטער געפרעגט, וועט זיך די מלחמה ענדיקן? איך האָב ווייטער געקלערט. — דאָס וועל איך דיר אויך דער־קלערן, האָט דער פּויער צו מיר ווייטער געזאָגט. זאָלסט וויסן, אַז טשער־טשיל און רוזוועלט האָבן ביידע אַ נאַטיץ־ביכל, און דאָרט שטייט איינ־געשריבן די דאָטע, ווען די מלחמה זאָל זיך ענדיקן, און ווען די דאָטע וועט קומען, וועט זיך אויך די מלחמה ענדיקן.

— דו מיינסט, האָט דער פּויער ווייטער פּאַרגעזעצט, אַז דעם 20־טן יולי, ווען עס איז פּאַרגעקומען דער אַטענאַט אויף היטלערן, האָט ער זיך דאָרט, אויף דעם אָרט, געפונען — ניין, ברודערל, דאָן האָסטו אַ גרויסן טעות. ער איז דאָרט נישט געווען, ווייל דער אַטענאַט איז פּאַראַטן געוואָרן פון ענגלאַנד און אַמעריקע אַליין. די מלחמה האָט זיך נאָך דע־מאָלט נישט געטאָרט ענדיקן. מען האָט נאָך געדאַרפט פּראָדוצירן טויזנט־טער אַוויאָנען און אַנדערע מכשירים. אין דייטשלאַנד האָבן נאָך אפשר געלעבט ערגעץ אין די קאַנצענטראַציע־לאַגערן אַ פּאַר טויזנט יידן. זיי האָבן אויך נאָך געדאַרפט פּאַרשווינדן, ווייל מיט אייך יידן האָט ענגלאַנד אָפּגעשפּילט די געמיינסטע שפּיל. — וואָס האָט זי געטאָן מיט די טויזנטער פּליטים פון היטלער־דייטשלאַנד, זיי אין ערגעץ נישט אַריינגעלאָזט. נישט קיין פּאַלעסטינע און נישט אין אירע קאָלאָניעס. האָט זיי געלאָזט אַרומ־וואַנדערן אויפן ים. מוטערס מיט קליינע קינדער. און אַ סך מאָל האָט מען די שיפן ספּעציעל טאַרפּעדירט. דאָן האָט דאָס געהייסן אַן אומגליקס־צור־פּאַל. דאָס האָט אָפּגעטאָן דאָס דעמאָקראַטישע ענגלאַנד. ענגלאַנד טוט אָן דער וועלט אַזוי פּיל צרות אונטערן נאָמען פון דעמאָקראַטיע, ווי דייטש־לאַנד אונטערן נאָמען פון מיליטאַריזם. איך בין געווען דערשטוינט פון דעם אַריגינעלן פּאַרשטאַנד פון דעם פּויער. איך האָב מיר געטראַכט, אַז די פּילאָזאָפּן ברעכן זיך אַ סך מאָל די קעפּ צו זאָגן אַ קלאַרן געדאַנק, ווען ביי דעם פּראַסטן פּויער באַקומט מען עס אַזוי לייכט און פשוט. אין דרויסן איז שוין געווען גוט טונקל. לערי איז נאָך אַלץ געזעסן

דעם קאפ אראפגעלאזט און מיך אויסגעהערט. — זעסטו לערי, האָב איך צו אים ווייטער געזאָגט, דער פויער האָט געזאָגט, אַז ענגלאַנד טוט אָן פונקט אַזוי פיל צרות אונטערן נאָמען פון דער דעמאָקראַטיע, ווי דער דייטש אונטערן מיליטאַריזם. אָבער לערי, איך בין דאָך געקומען אין קאָנטאַקט מיט ענגלישע זעלנער, זיי זענען נישט קיין דייטשן. דער ענגלישער פּאָלקס־מענטש איז בטבע אַ גוטער מענטש. אין דער צייט, ווען יעדער דייטש איז אַ דערצויגענער מערדער. דאָס זענען די ענגלישע מלוכה־מענער, וואָס שטעלן זיך נישט אָפּ פאַר קיין שום קרבנות צו פאַר־ווירקעכן זייער אימפעריאַליסטישע פּאָליטיק. אָבער דער דורכשניטלעכער ענגלענדער איז נישט קיין מערדער. דו האָסט געדאַרפט זען, לערי, ווי אַזוי די דייטשע פעלד־זשאַנדאַרן האָבן געוואָרפן די יידישע קינדער. ווען זייערע מוטערס האָבן געיאָמערט און אויסגעשטרעקט די הענט נאָך זיי, האָבן די זשאַנדאַרן זיי די קינדער אַ סך מאָל אַזוי צוגעוואָרפן, אַז דאָס קינד איז אויפן אָרט צעשמעטערט געוואָרן. — צי האָט, לערי, די געשטאַפּאַ באַפוילן די זשאַנדאַרן זיך אַזוי צו באַגיין מיט די קינדער און צי האָט די געשטאַפּאַ באַפוילן, אַז ווען מ'כאַפט אַ מוטער אויף דער גאַס און זי וויינט און שרייט, אַז זי האָט איבערגעלאָזט אַ זויגלינג אינדערהיים, העלפט עס גאַרנישט. מען נעמט די מוטער מיט געוואָלט מיט און דער זויגלינג שטאַרבט אינדערהיים וויינענדיק. און ווען אפילו, לערי, די געשטאַפּאַ האָט אַזעלכע באַפעלן אַרויסגעגעבן, האָבן די פעלד־זשאַנדאַרן זיך דאָך נישט געמוזט באַנעמען מיט אַזוי פיל אומרחמנות קעגנאייבער אומשולדיקע נפשות. — לערי, לויט מיין מיינונג, דאַרפן אַלע דייטשע פעלד־זשאַנדאַרן פון דער איצטיקער מלחמה דערשאַסן ווערן. דאָס זענען נישט געווען קיין מענטשן, נאָר חיות. אָבער ענגלאַנד מיינט נישט אויפריכטיק די מער־דערו צו באַשטראַפן, ווייל זי האָט זיי געדאַרפט. — לערי, די דייטשע נשמה איז דורך און דורך פאַרדאַרבן. אַ דייטש באַזיצט איבערהויפט נישט קיין נשמה. — איך האָב, לערי, אַדורכגעלייענט אַ וועלט ליטעראַטור און קיין דייטשע שרייבער האָב איך קיינמאָל נישט געקענט לייענען, ווייל שטענדיק קומט אַרויף פון אויבן זייער פאַרדאַרבענע נשמה. דאָס זענען נישט קיין יידן, קיין רוסן, קיין פּאָלאַקן, פּראַנצויזן, ענגלענדער, אַדער אַמעריקאַנער. איך לייען נאָך ליבער אַ כינעזער אַדער אַ נעגער, איידער אַ דייטש. נאָך גוט, וואָס זיי האָבן געהאַט אַ געשמדטן ייד, וואָס האָט אַביסל אויסגעפילט זייער ליטעראַטור, איך מיין דאָ היינע.

ניטשע פאַרקערפערט אין זיך די דייטשע נשמה. ער פרעדיקט רחמנות־לאַזיקייט, דאָס קעגנזעצטע פונעם ייד שפינאַזאַ. שפינאַזאַ זאָגט אויך, אַז מאַכט איז אַלץ און אַז מען דאַרף לעבן לויטן פאַרשטאַנד. זיין

פראקטיש אין לעבן. אבער ער זאגט אויך, אז דער וואָס מיידט אויס די הילף פארן צווייטן, האָט נישט וואָס צו זוכן אין דער געזעלשאַפט. איך ווייס נישט, וואָס די וועלט האָט זיך אַזוי אָנגעכאַפט אין שילערן און אין געטע. איך האָב זיי קיינמאָל נישט געקענט לייענען, און געדענק נישט קיין וואָרט פון זייערס אַ ווערק. עס איז נישטאָ קיינמאָל ביי קיין דייטשן שרייַ-בער דאָס געטלעכע פייער, וואָס פאַרלאַנגט דאָס אַלגעמיינע מענטשלעכע גליק.

איך בין אביסל שטיל געבליבן. דאָן האָב איך לערין געפרעגט, ווי אַזוי קומט דאָס, אַז ער, אַלס אירלענדער, האָט זיך אָנגאַזשירט פרייוויליק אין דער ענגלישער אַרמיי. — מיין פאַטער האָט צו מיר געזאָגט, האָט מיר לערי געענטפערט, גיי מיין זון, פאַרטידיק די מענטשלעכע רעכט — דו ביזט נאָך יונג, דער דייטש דראָט דער גאַנצער מענטשהייט מיט אונ-טערגאַנג. — מיר האָבן מיטן ענגלענדער טאַקע אַן אַלטן חשבון, אַבער איצט גייט עס וועגן גאַנצן. אויב דער דייטש זאָל די מלחמה געוויינען, וואָלט די מענטשהייט צוריקגעאַנגען צו דעם שרעקלעכסטן באַרבאַריזם, וואָס האָט נאָך ווי לאַנג די וועלט באַשטייט נישט עקזיסטירט.

איך האָב נאָך לערין אַ צייט שפּעטער באַגעגנט, אַבער ער איז גע-וואָרן נאָך מער שווייגנדיק, ווי פריער. ער האָט מיט מיר וועגן דער מלחמה קיינמאָל מער נישט גערעדט, און ער האָט וועגן מיר מיט קיין אַנדערן נישט גערעדט. ער פלעגט נאָר זיצן און טראַכטן. אַבער איינמאָל, אַ פּאַר טעג איידער לערי איז אַוועק אויפן פראַנט, האָט ער מיך צו-גערופן און געפרעגט. — דו האָסט מיר אַמאָל געזאָגט, אַז מען דאַרף אַלע דייטשע פעלד-זשאַנדאַרן פון דער איצטיקער מלחמה דערשיסן. — פאַרוואָס זאָל מען אויך נישט דערשיסן די דייטשע גענעראַלן און דעם גאַנצן דייטשן גענעראַל-שטאַב, וואָס האָבן די מערדערייען פון דער גע-שטאַפּאָ לייכט צוגעקוקט? זיי האָבן דאָך געהאַט די מאַכט אין די הענט, פאַרוואָס האָבן זיי נישט אָפּגעשטעלט דעם מאַסן-מאַרד איבער מיליאָנען אומשולדיקע און ווערלאָזע מענטשן? איצט האַלטן די געפאַנגענע גענע-ראַלן דורכן מאַסקווער ראַדיאָ שיינע רעדעס צום דייטשן פּאָלק. אַבער וווּ זענען זיי געווען אין לובלין, וווּ זענען זיי געווען אין אַשוויענטשים?... וווּ זענען זיי געווען אין כאַרקאָוו, קיעוו און נאָך אַנדערע קאַנצענטראַציע-לאַגערן? איך האָב אַ סך נאַכגעטראַכט: ענגלאַנד פרעדיקט איצט גערעכט-טיקייט, אַבער ווי אַזוי וועט זי זיך קענען שפּעטער ריינ-וואַשן פון איר שולד אין דעם סיסטעמאַטישן מאַרד איבער זעקס מיליאָן יידן, וואָס האָבן נאָר געדאַרפט דינען אירע פּאָליטישע אינטערעסן? און איבער-הויפּט, ווי אַזוי וועט זיך די גאַנצע ציוויליזירטע וועלט קענען רייך-

וואָשן פון דער שרעקלעכער שולד, וואָס ליגט אויף איר, איבער דעם מאַטן־מאַרד און פייניקונגען פון מיליאָנען פרויען און אומשולדיקע קינד־דער, וואָס איז ביי די ווילדסטע פעלקער און שטאַמען נישט פאַרגעקומען. אַלע פעלקער האָבן טאַקע אין דעם מאַרד די שולד, ווי איך האָב זיך שפּעטער איבערצייגט, אַז דאָס, וואָס דו האָסט מיר דערציילט, איז אַלץ אמת.

איך געזעגן זיך מיט דיר, האָט לערי צו מיר געזאָגט, איך גיי אויפן פּראָנט, איך ווייס נישט, אויב איך וועל דיך נאָך אַמאַל צוריקזען, אָבער מיין האַרץ טוט מיר וויי, ווען איך דערמאַן זיך וועגן דיר, און איך שעם זיך איבער מיין אייגן פּאַלק וואָס פּאַדערט גערעכטיקייט פון אַנדערע און האָט אויך, ביי דעם מאַרדן פון דיין פּאַלק, די שטים נישט אויפגעוויבן. ווען איך האָב אויפגעוויבן מיין קאַפּ זיך צו געזעגענען מיט לערי'ן, האָב איך געזען, אַז איבער זיין פנים האָבן זיך געגאַסן טרערן. — יאָ, האָט לערי ווייטער געזאָגט, ענגלאַנד האָט דערגרייכט דאָס וואָס זי האָט געוואָלט. זי האָט די יידן צוגעזאָגט צו געבן פּאַלעסטינע, אָבער זי האָט קיינמאַל נישט ערנסט געמיינט די יידן דאָרט צו באַזעצן. איצט פּרעדיקט ענגלאַנד גערעכטיקייט, זי וועט ווייטער זאָגן פאַר דער וועלט, אַז זי גיט צוריק די יידן זייער לאַנד, ווייל זי ווייס, אַז איצט וועט נישט זיין ווער עס זאל דאָרט אַהינפאַרן. דאָס האָבן די דייטשן פאַר איר פּאַרטיק גע־מאַכט. איך מוז דיר זאָגן, האָט לערי ווייטער געזאָגט, אַז דו האָסט רעכט, אַז אַלע פעלקער האָבן אַנטיילגענומען אין דער שרעקלעכער שחיטה קעגן דיין פּאַלק, די שרעקלעכסטע שחיטה וואָס איז פאַרגעקומען אין דער מענטש־לעכער געשיכטע קעגן ווערלאָזע מענטשן.

זונטיק דעם 4טן מערץ 1945.

ברינג, אָדער ברינגס, איז היינט אַוועקגעפאַרן אויפן פּראָנט. אינ־דערפרי איז ער ביי מיר געווען זיך מיט מיר צו געזעגענען. ער האָט קיין סך נישט געזאָגט. איך האָב אים מיטגעגעבן אַ בייטל מיט שיינע רויטע עפל. ער האָט גענומען מיין אַדרעס און מיר צוגעזאָגט צו שרייבן און אַז ער וועט קומען קיין דייטשלאַנד, וועט ער זיך אומזען אויב ער וועט נישט קענען געווייער ווערן עפעס וועגן מיין פרוי און קינדער.

דזשים דער קוכער, אָדער ווי ער האָט זיך גערופן מיט זיין ריכטיקן נאָמען, דזשעמס ב. עדוואַרד האַמילטאָן פון אַנטאַריאַ, קאַנאַדע, איז אויך היינט אַוועק אויפן פּראָנט. דער דזשים, דאָס איז אויך געווען אַ גוטער טיפּ. אַזוי לאַנג ווי ער איז געווען אין ליפּס, האָט מיר גאַרנישט געפּעלט.

ער האָט מיר אַריינגעברענגט אין שטוב פון אַלעם און פאַר אַ סך זאַכן האָט ער ביי מיר איבערהויפט קיין געלט נישט געוואָלט נעמען. ווי למשל, ברויט, קאַנדענסירטע מילך, שפּעק, מאַרמעלאַדע, צוקער, מעל. ער פלעגט ביי מיר אַ סך מאָל זיצן גאַנצע אָונטן. דאָס איז געווען זייער אַ סענטי-מענטאַלער מענטש. ער האָט ליב געהאַט קינדער און אַרעמע מענטשן. פאַרן אַוועקפאַרן האָט ער שטאַרק געוויינט. אַ קליין מיידעלע פון אַ יאָר צען, וואָס האָט געלאָמט אויף אַ פּיסל, פלעגט אַ סך מאָל צו אים אַריינ-קומען אין דער קיך. ער פלעגט דעם מיידעלע געבן צו עסן, ווייל זי איז געווען אַ קינד פון אַן אומגליקלעכער מוטער, וואָס האָט געהינקט פונקט אַזוי ווי איר קינד, און איר מאַן איז פון איר אַוועק און זי געלאָזט אַליין מיט איר קינד. דאָס קליינע מיידעלע, ווען זי האָט געזען דושימען אַוועק-פאַרן, האָט זי שטאַרק געהעשעט. דושים האָט זי אויפגעהויבן אין זיינע אַרעמס, זי שטאַרק געקושט. צוויי מאָל איז ער פון זיין וואָגן צוריק אַראָפּ-געגאַנגען דאָס מיידעלע צו קושן און זיך מיט איר צו געזעגענען.

איך מוז זאָגן, אַז אין אַלגעמיין זענען די קאַנאָדער געווען זייער גוטע יונגען, אַ פאַר טעג שוין, איידער זיי זענען אַוועקגעגאַנגען אויפן פראַנט. האָבן זיי אַלע אַנגעהויבן שטאַרק צו שיכורן. יעדן טאָג זענען די מערסטע פון זיי געווען שיכור. אָבער די מערסטע פון זיי האָבן געזאָגט, אַז זיי שיכורן דערפאַר צו פאַרגעסן זייערע עגמת-נפשן. אַ סך האָבן געהאַט זין אויף די פראַנטן. אַזוי איז געווען איינער מיטן נאָמען פעדי, אַ מאַן פון עטלעכע פערציק יאָר. ער האָט געהאַט אַ זון, וואָס איז פאַרווונדעט גע-וואָרן אויפן פראַנט. ער האָט צוויי וואַכן צייט, איידער ער איז אַוועק אויפן פראַנט, נישט אויפגעהערט צו שיכורן. ער האָט פון זיך אַלץ פאַרקויפט. ער זאָל קענען שיכורן. און ווען ער האָט געזען קינדער, האָט ער געזאָגט, אַז זיין האַרץ ברעכט זיך צוזאַמען פון בענקשאַפט נאָך זיינע קינדער אין קאַנאָדע. ער פלעגט דעמאָלט שטענדיק וויינען. און אַזוי זענען געווען אַ סך אַזעלכע ווי ער. איך מוז זאָגן, אַז די בעסטע דערינערונגען זענען מיר געבליבן פון די קאַנאָדער. און דאָס האָב איך אויך געזאָגט ברינקו, ווען ער איז אַוועק אויפן פראַנט. דאָס זענען מענטשן, וואָס זענען שטאַרק געוויינט צו דער פרייהייט.

דינסטיק דעם 6טן מערץ 1945.

היינט מיטאָג האָט דער ראַדיאָ איבערגעגעבן אַ געשיכטע, ווי אַן אַפּי-ציר פון אַ האַלענדישער קריגס-שיף איז געגאַנגען באַזוכן די 500 האַלענ-דישע קינדער אין קאָווענטרי (ענגלאַנד). ווען דער אַפּיציר איז צוריקגע-

קומען אויף זיין שיף, האָט ער דערציילט דער מאַנשאַפט פון דער שיף, אַז די קינדער האָבן איבערהויפט נישט קיין שום שפּילצייג. דאָן האָט די גאַנצע מאַנשאַפט פון דער שיף זיך גענומען מיט אייפער צו מאַכן שפּילצייג פאַר די קינדער. יעדער פון זיי האָט געמאַכט, וואָס ער האָט נאָר געקענט. פון אַפיציר ביז צום מאַטראָן. די אַפיצירן האָבן זאָגאַר נישט גענומען אין אַכט, וואָס די מאַנשאַפט קומט נישט נאָך די פּליכטן פון דער קריגס־שיף, דורך זייער אַזוי שטאַרקע באַשעפטיקונג ביים מאַכן די שפּיל־צייג. נאָך אַכט טעג צייט, האָט די מאַנשאַפט פון דער קריגס־שיף איבער־געבן זייער שפּילצייג די קינדער. די געשיכטע האָט מיך אַזוי שטאַרק גע־רירט, אַז איך האָב אַ סך טרערן פאַרגאַסן.

די וואָך שבת האָב איך באַזוכט אַ יידישע משפּחה, וואָס איז באַ־שטאַנען פון צוויי אַלטע מענטשן, אַ מאַן מיט זיין פּרוי. דאָס זענען געווען דייטשע יידן, וואָס זענען אַנטלאָפן פון היטלער־דייטשלאַנד. זיי האָבן די גאַנצע צייט פון דער מלחמה אויך געווינט אין ליער. די דייטשע פעלד־זשאַנדאַרן זענען אַמאָל צו זיי געקומען זיי אַוועקצופירן. די זשאַנדאַרן האָבן געזאָלט אין דעם זעלבן טאָג, ווען זיי זענען ביי זיי געווען, נאָכמיטאָג נאָך זיי צוריקקומען, אָבער זיי זענען נישט מער צוריקגעקומען. זיי האָבן געהאַט מער מזל פון מיר. אויב די פּרוי האָט נאָך אַביסל מענטשלעך אויסגעזען, האָט אָבער דער מאַן אויסגעזען ווי אַ סקעלעט, אַ צעבראַכע־נער שאַרבן, אַ מענטש אַריינצולייגן אין גרוב אַריין.

די זעלבע וואָך, אויך אין אַוונט, האָבן ביי מיר געקלינגען צוויי פּלע־מישע יינגלעך מיט אַ זעלנער. איך האָב זיי געפּרעגט, וואָס זיי פאַרלאַנגן גען. האָבן זיי מיר געענטפּערט, אַז זייער מוטער האָט זיי געזאָגט, אַז איך קען ענגליש, און דער זעלנער וואָלט מיט מיר געוואָלט רעדן. איך האָב דעם זעלנער געפּרעגט, וואָס ער וויל מיט מיר רעדן. איך האָב אים דאָן געפּרעגט, וואָס איז ער, אַן ענגלענדער אָדער אַן אַמעריקאַנער, און צי ער איז אַ ייד, האָט ער מיר געענטפּערט, אַז ער איז אַ ייד. איך האָב אים דאָן אַריינגעבעטן אין שטוב.

דער יונגערמאַן, וואָס איז אַלט געווען צוואַנציק יאָר, האָט איבער־הויפט נישט אויסגעזען ווי קיין ייד. זיינע האָר זענען געווען בלאַנד מיט אַ שניי־ווייס פנים. קיין יידיש האָט ער מער כמעט נישט געקענט רעדן, אָבער ער האָט אין זיך נאָך געטראָגן אַ וואַרעם יידיש האַרץ. ווען ער האָט געהערט וועגן מיין געשיכטע מיט די דייטשן, האָט ער מיט מיר דווקא געוואָלט רעדן. ער האָט מיר דערציילט, אַז ער הייסט וויליאַם האַרענסקי, איז פון באַלטימאָר. זיינע עלטערן זענען פון רוסלאַנד און זענען, האָט ער מיר געזאָגט, פרומע יידן. זיין מוטער צינדט יעדן פריי־

טיק ליכט, און דער שבת ווערט ביי זיי אינדערהיים נאך שטארק אָפּגע-
היטן. די אַמעריקאַנישע זעלנער פון זיין קאַמפּאַניע גלויבן נישט, אַז ער
איז אַ ייד. — זאָל זיין אַזוי, האָט ער צוגעגעבן, ווייל זיי שיקאַנירן אַ סך
מאַל די יידישע חברים. זיי שיכורן, און די יידן ווילן נישט שיכורן. —
איך הער זיך אַ סך מאַל צו, האָט ער ווייטער געזאָגט, צו זייערע גע-
שפרעכן וועגן די יידן, ווייס איך דאָן איבערצוגעבן די געשפרעכן מיינע
יידישע חברים. — אין אַמעריקע, האָט ער ווייטער פּאַרגעזעצט, פעלן
אויך נישט קיין אַנטיסעמיטן, און אויך דאָרט ווערן די יידן שיקאַנירט,
אַבער מיר האָבן, האָט ער נאָאָיוו געזאָגט, אַ רבי ווייס, און אַ פּרעזידענט
רוזוועלט, וואָס איז גוט צו אונז. איך האָב געטראַכט וועגן דער נאָאָיוו-
קייט פון דעם יונגמאַן און וועגן דער אַסימילאַציע פונעם יונגן יידישן
דור אין אַמעריקע, וואָס קען נישט מער קיין יידיש, קען נישט, נישט
נאָר די יידישע נביאים, נאָר אפילו נישט קיין יידישע שרייבער.

זיבצנטער קאפיטל

דינסטיק דעם 13-טן מערץ 1945.

דער פילהארמאנישער אַרקעסטער פון ניו-יאָרק גיט אין בריסל אַ קאַנצערט פון שובערטס מוזיק. שוין עטלעכע טעג ווי איך וויל עפעס ווייטער שרייבן אַ פּאַר ווערטער פון מיינע דערינערונגען, אָבער עס קומט אַלץ נישט דערצו. די מוזיק האָט מיך ווידער צוגעקלעבט צום טיש. פון מייַן אַנקלאַגע אין קריגס־געריכט קעגן דער פּאַמיליע בראַבאַנטס, הער איך אַלץ גאַרנישט. איך ווייס נישט, וואָס מיט דער געריכטס־פּראָצעדור אין בעלגיע קומט פאַר. אמתע שולדיקע ווערן געלאָזן אויף דער פרייהייט און אַ סך נישט־שולדיקע ווערן געהאַלטן אין תּפּיסה, אַזוי שרייבן די בעלגישע צייטונגען און אַזוי איז עס אויך. איך האָב דערצו דעם בעסטן באַווייז פון מייַן פּאַל.

די טעג האָב איך באַגעגנט די אלמנה בראַבאַנטס. זי האָט מיך געפרעגט, פאַרוואָס איך האָב זי אַנגעקלאַגט ביי דער פּאַליציי. איך האָב איר דאַן גע־ענטפּערט, ווייל זי און אירע טעכטער האָבן מיך פאַראַטן. — יא, האָט זי מיר געענטפּערט — דו האָסט אַוועקגעשיקט די צוויי קינדער פון דיין שוועגערין קיין מאַלין, כדי דו זאָלסט האָבן דאָס מעבל. און דערפאַר האָבן זיי מיך פאַראַטן, איך זאָל נישט קענען האָבן דאָס מעבל. איין גאָט ווייס, אַז איך האָב זיך קיינמאַל מיט אַזאַ געדאַנק נישט אַרומגעטראָגן. איך האָב נאָך דעמאַלט נישט געוואָסט, וואָס דער דייטש האָט אין זינען צו טאָן מיט די יידן, און דערפאַר זענען אויך טויזנטער יידן, רייכע מיליאַר־נערן אַליין געגאַנגען קיין מאַלין, ווייל זיי האָבן געמיינט, אַז מען שיקט זיי צוריק קיין פּוילן, צוליב דעם וואָס די בעלגישע פּאַשיסטן ווילן זיי נישט האָבן אין זייער לאַנד. קיינער האָט נישט געגלויבט, אַז דער דייטש וועט אַלע יידן אויסמאַרדן. אין יידישן קאָמיטעט האָט מען געזאָגט, אַז אויב די קינדער וועלן גיין קיין מאַלין, וועט מען זיי אָפּשיקן צו זייער מוטער. איך האָב אַליין דערוואַרט, אַז די דייטשן זאָלן נאָך אונז יעדן טאָג קומען. ווי אַזוי האָב איך דאַן געקענט האָבן אין זינען מעבל אָדער

געלט, אזוי ווי די פאמיליע בראבאנטס באשולדיקט מיך. איך האב דאן צו דער אלמנה בראבאנטס געזאגט, אז אויב זי איז ווירקלעך א קריסטלעך-גלויביקע, וועט זי פארן טויט מוזן מתודה זיין איר חטא, אז פאר אביסל מעבל האט זי פינף מענטשן געוואלט שיקן צום טויט, און אין די שרעק-לעכסטע ליידן, און פיר נפשות האט זי טאקע געשיקט צום טויט, און נאך דערצו א מוטער מיט דריי קליינע קינדער — א קינד פון צען וואכן, און א מוטער וואס איז ערשט נישט לאנג ארויס פון דער קימפעט. זי איז דאן זייער בלייך געווארן און האט נישט געוויסט וואס מיר אויף דעם צו ענטפערן. איך האב זיך איצט איבערצייגט, אז איך האב קיין טעות נישט געהאט, אז די פאמיליע בראבאנטס האט מיך פאראטן ביי דער געשטאפא, כדי צו קענען באזיצן דעם רויב פון מיין שוועגערין און פון נאך א יידישער פרוי.

די טעג האב איך באגעגנט א שכן פון דער אלמנה סאנדערס. איך האב אים געפרעגט, צי ער וואלט זיך דאס אמאל אין לעבן פארגעשטעלט, אז די פאמיליע בראבאנטס, וואס האט מיט אונז געשפילט די ראלע פון אזעלכע גוטע פריינט, זאל אונז גיין פאראטן צוליב אביסל מעבל. — מיין פריינט, האט דער שכן צו מיר געזאגט, — דו ווונדערסט זיך, אז די פאמיליע האט דיך פאראטן צוליב אביסל מעבל. — ערשטנס, איז דאס די שלעכטסטע און קארומפירטסטע פאמיליע פון לער, איך האב געוויינט לעבן דער אלמנה סאנדערס. יעדן טאג איז דארט געווען, צווישן איר און איר מאן, א גיהנום. אזא מרשעת ווי עס איז זי און איר מוטער מיט אירע טעכטער, זענען ווייניק צו געפינען. איר מאן, דער אלטער סאנדערס, האט ביי איר געהאט לעבעדיקערהייט דאס גיהנום. איך האב דאן צו דעם שכן געזאגט, ווי איז דאס מעגלעך, אז א פאמיליע, וואס שפילט די ראלע פון צו זיין קריסטלעך, זאל קענען צוליב אביסל מעבל שיקן פינף מענטשן אין טויט אריין. — הער, האט דער שכן צו מיר געזאגט, איך בין פון איבערצייגונג א קאמוניסט. יארן בין איך שוין איינגעשריבן אין דער קאמוניסטישער פארטיי, אבער איך זאג דיר, אז אן אמתער קריסט וואלט אזעלכעס נישט געטאן. דאס זענען פאר-שטעלטע קריסטן. דאס זענען מערדער מיט א הייליק פנים, איבערהויפט אזא קנאהדיקע פאמיליע ווי עס זענען די בראבאנטס זענען ווייניק צו גע-פינען. דאס זענען שלאנגען אין א מענטשלעך געשטאלט. די מוטער מיט אירע טעכטער לעבן אין איין הויז און רעדן יארן נישט צווישן זיך, אלץ צוליב געלט-זאכן. זיי וועלן נישט בלויז פינף מענטשן אין טויט אריין-שיקן צוליב אביסל מעבל, נאר זיי זענען פעאיק איין שוועסטער די אנה-דערע צו ממיתן פארן געלט. דאס זענען מענטשן, וואס די הענוגים פון

עולם-הזה שטייען ביי זיי העכער פון אלעם. זייער ראפינירטקייט גייט אזוי ווייט, אז פאר זיי עקזיסטירט גארנישט אויף דער וועלט, נאר די אייגענע פארגעניגנס. — גוט פרעסן און זויפן. שיינע קליידער, און נאך עפעס דערביי, דו פארשטיסט אוודאי וואָס. אויף דעם וועג גייען אלע פראַסטע מענטשן, וואָס האָבן נישט קיין אידעאַל אין לעבן. — און דער פאר, זאָג איך דיר, האָט ער פאַטעטיש אויסגערופן — אויב די קאָמוניסטישע אידעע זאל אויף דער וועלט נישט פאַרווירקלעכט ווערן, איז בעסער, אז די וועלט זאל אינגאַנצן אונטערגיין. איך ווייס נישט, האָט ער נאָך צוגעגעבן, וואָס מיט מיין פאַלק איז געוואָרן. די קינדער וועלן פאַר-קויפן פאַר געלט זייער פאַטער און מוטער און די עלטערן — זייערע קינדער. אזוי שטאַרק איז ביי זיי אלע געוואָרן אַנטוויקלט דער ווילן צו די תענוגים פון עולם-הזה. מיין פאַלק איז דאָך אַמאָל אזוי נישט געווען. די מענטשן זענען אַמאָל געווען פשוט און פאַמיליאַל. אָבער דאָס האָט מיטגעברענגט די ציוויליזאַציע, וואָס האָט די מענטשן געברענגט צו דער העכסטער שטופע פון ראפינירטקייט, פונעם מיינען, אז אין לעבן איז גאַר-נישט דאָ נאָר דאָס לעבן אליין. מיין פאַלק איז רוי, נאָך זייער רוי. עס קען גארנישט נאָר עגאָאיזם. עס באַגרייפט נישט, אז נאָר דורך שטרעבן צום גליק פאַר אלע, וועלן זיי אויך קענען האָבן זייער אייגן גליק.

איך עס זיך די לעצטע צייט אויף פון בענקשאַפט און איינזאַמקייט. מיין בענקשאַפט נאָך מיין פרוי און קינדער איז ביי מיר געוואָרן אזוי שטאַרק, אז אפילו מיין ליבע צו מיין יונגער מאַדאַם איז שטאַרק אָפּגע-קילט געוואָרן. — איך בין נייגעריק, ווי לאַנג נאָך מיין יונגע מאַדאַם וועט צו מיר קומען, ווייל די קאַנאַדער זענען איצט אַוועק און אַנדערע קומען נישט מער. אזוי, אז איך האָב פאַר איר קיין שום סחורות נישט, וואָס זי זאל קענען מאַכן געשעפטן דורך מיר. זי פלעגט צו מיר קומען איינמאָל אין דער וואָך. דאָס לעצטע מאָל, ווען זי איז ביי מיר געווען, האָב איך נאָך פאַר איר געהאַט אַביסל סחורה. איך האָב מיר געהאַט אַביסל רעזערווירט. — דו זעסט, זשאַן, האָב איך צו איר געזאָגט, דו ביזט דאָך נישט געקומען בחינם. אויף וואָס זי האָט מיר געענטפערט, אז אפילו דו וואַלסט פאַר מיר גארנישט געהאַט, וואַלט אויך גארנישט געווען.

איך ווייס נישט, וואָס זי האָט דערמיט געמיינט צו זאָגן, אז ווען אפילו איך וועל פאַר איר קיין סחורות נישט מער האָבן, וועט זי אויך צו מיר ווייטער קומען. איך האָב איר אַזעלכעס נישט געפרעגט. נאָטיר-לעך, מוז איך דאָ אָננעמען אַן אַפּוואַרטנדיקע האַלטונג. מיר דאַכט זיך, אז אין אַ שיינעם העלן טאַג, וועט זי פון מיר פאַרשווינדן. איך קען פון

איר נישט ארויסבאקומען, צי זי איז ווירקלעך צו מיר געקומען אויס סימפאטיע, אָדער האָבן זי געלאָקט די געשעפטן, וואָס זי וועט דורך מיר קענען מאַכן. איך מוז נאָך אַמאָל צוגעבן, אָז זי באַזיצט אַ סך חן. זי פאַר־שטייט זיך אַזוי צו קליידן מיט געשמאַק, אָז אפילו מיר דוכט זיך, איך האָב זי נישט מער אַזוי ליב, אָבער ווען איך דערזע זי, בין איך אַנטציקט פון איר חן. אין איר שמיכל ליגט אַ סך רייץ. לעצטנס איז זי געקומען אין אַ ראַזאַ, וואָלן, געשטריקט בלזוקעלע, געשטריקט מיט דער האַנט. דאָס האָט איר אויסערגעוויינלעך געקליידט. איך ווייס, אָז ווען דער טאַג וועט קומען און זי וועט פון מיר אוועקגיין, וועט זי מיר פאַרשאַפן אַ סך ווייטיק. זי האָט מיר פאַראויסגעזאָגט, אָז עס וואָלט פאַר מיר אַ סך בעסער געווען, איך זאָל זיך צו איר נישט צוגעוויינען. אָבער אַזוי איז דאָס לעבן. זי האָט מיר אויך אָנגעזאָגט, אָז איך זאָל שטענדיק פאַרניכטן אַלע אירע קאַרעס־פאַנדענציעס צו מיר. איך האָב אָבער אַלע אירע בריוו פון איר צו מיר באַהאַלטן, אויסער איין בריוו, וווּ זי שרייבט מיר, אָז זי קען דעם אָונט נישט קומען נעכטיקן, האָב איך אין איר קעגנוואָרט פאַרברענט. זי האָט אָבער נישט געווסט, אָז איך באַהאַלט אירע בריוו צו מיר. די טעג האָט זי מיר געשאַנקען אירס אַ בילדל. ווי דערשטוינט בין איך געבליבן, ווען איך האָב אין איר בילדל געזען אַזאַ ענלעכקייט צו דער העלדין פון מיינס אַ דערציילונג א. נ. "העלען מאַרגאַריט", וואָס איז געדרוקט געוואָרן אין דער יידישער וואַכן־ציטונג פון בריסל. אַזאַ ענלעכקייט וואָלט איך מיר נישט געקענט פאַרשטעלן. דער אונטערשיד איז נאָר געווען פון איר צו העלען מאַרגאַריט, וואָס זי איז געווען אַ שאַטינקע און העלען מאַרגאַ־ריט איז געווען אַ בלאַנדע.

אכצנטער קאפיטל

דינסטיק דעם 20טן מערץ 1945.

די פאריקע וואָך בין איך ווידער אַריינגעפאַרן קיין בריסל הערן אין יידישן קאָמיטעט, צי זיי וויסן נאָך גאַרנישט פון מיין פרוי און קינדער. אָבער דאָרט האָט מען פונקט אזוי פיל געוויסט ווי איך. איך האָב דאָרט, אין יידישן קאָמיטעט, געטראָפן באַקאַנטע יידן פון אַנטווערפן, וואָס האָבן געהאַט דאָס גליק זיך אויסצובאַהאַלטן מיט זייערע פרויען און קינדער. איך האָב זיי אזוי מקנא געווען. ווען איך וואָלט געהאַט דאָס גליק ביי מיר צו האָבן כאַטש איינס פון מיינע קינדער.

די פאריקע וואָך, פרייטיק ביינאַכט, בין איך אַוועק צוליב לאַנגוויילי-קייט אין אַ סינעמאַ. אָבער אַלע פּלעצער זענען געווען אויספאַרקויפט און איך האָב נאָר געקענט באַקומען דעם ביליקסטן פּלאַץ צווישן אַרבעטער. איך האָב געזען נאָך אויף אַ סך רייען פרייע פּלעצער. איך האָב נישט גע-וווּסט, אַז זיי זענען באַזעצט. די פּלעצער זענען נישט געווען נומערירט, נאָר עס פּלעגט קומען אַ פּערזאָן און אַפּקויפן די גאַנצע ריי פּלעצער און זיי האַלטן רעקוויזירט ביז די אַנדערע פּלעגן קומען. די אַנדערע, זייענדיק זי-כער מיט זייערע פּלעצער, פּלעגן קומען אין דער לעצטער מינוט. ווען איך האָב זיך געוואָלט אַנידערזעצן אויף אַזאַ פּלאַץ, האָט צו מיר אַן על-טערע פרוי געזאָגט, אַז די פּלעצער זענען באַזעצט. איך האָב איר דאָן געמאַכט אַ באַמערקונג, פאַרוואָס זי האָט דאָס מיר באַלד נישט געזאָגט, נאָר זי לאַזט מיך צוערשט אַדורכשטופן די גאַנצע ריי און וואָרט ביז איך גיי זיך אויף דעם פּלאַץ אַנידערזעצן, זאָגט זי מיר דאָס ערשט — דאָס, האָב איך צו איר געזאָגט, איז חוּק מאַכן פון עמעצן, די אַנדערע מענטשן זאָלן פון מיר לאַכן. די אַלטע פרוי האָט צו מיר דאָן געזאָגט, אַז איך בין פּרעך, ווייל איך האָב נישט צוערשט געפרעגט, צי די פּלע-צער זענען באַזעצט. — פּלעצער, וואָס זענען נישט נומערירט, האָב איך געזאָלט פּרעגן, צי זיי זענען נישט באַזעצט. איך האָב איר דאָן געזאָגט, אַז דאָס איז נישט שייך אזוי צו האַנדלען. אויף מיין ענטפּער, האָט אַ

מאן זיך דאָרט אויפגעשטעלט און מיך געוואָלט שלאָגן. איך האָב דאָן געזען, אַז דעם פלעמישן אַרבעטער פעלט נאָך אַ סך פון דערציאונג. איך האָב זיך איבערצייגט אין דעם אמת פון די ווערטער, וואָס דער פלעמישער קאָמוניסט האָט מיר די פאַריקע וואָך געזאָגט, אַז זיין פּאַלק איז נאָך רוי.

די וואָך האָט מיר אַ פלעמישע פרוי דערציילט אַזאַ געשיכטע. אין ליפס, נישט ווייט פון מיר, האָט אַ פלעמישע משפּחה אויסבאַהאַלטן פאַרן דייטש צוויי יידישע קליינע מיידלעך פון זעקס און עלף יאָר. דעם ערשטן טאָג ווען די אַליאירטע זענען אַריין קיין ליער, האָט מיך די פרוי באַגעגנט מיט די צוויי מיידלעך. זי האָט מיך אָנגעכאַפט ביי דער האַנט און מיך צוגעפירט צו די צוויי מיידלעך און צו מיר געזאָגט — דריק זיי די הענטלעך, ווייל דאָס זענען צוויי יידישע קינדער, וואָס איך האָב געוואוסט אויסצובאַהאַלטן פאַרן דייטש. זייערע עלטערן האָבן די דייטשן אויך דעפּאָרטירט. איך האָב דאָן געדריקט די הענטלעך פון די צוויי מיידלעך און זיך צעוויינט. — איינמאַל, האָט די פרוי מיר דערציילט, איז דאָס עלטערע מיידל געשטאַנען פאַר דער טיר און האָט געזונגען דאָס לידל "ראַזשינקעס מיט מאַנדלען". עס איז פונקט פאַרבייגעגאַנגען אַ קאַ-נאַדישער זעלנער. ווען ער האָט געהערט דאָס לידל, האָט ער זיך אָפּגע-שטעלט און געפרעגט דאָס מיידל, פּונוואָנען זי קען דאָס לידל. זי האָט אים דאָן דערקלערט, אַז זי איז אַ יידיש קינד, וואָס האָט זיך דאָ ביי דער פּאַמיליע אויסבאַהאַלטן מיט איר קליין שוועסטערל, און אַז איר מוטער פלעגט איר, ווען זי איז געווען קליין, זינגען דאָס לידל — און, אַז זי דערמאַנט זיך אין אירע עלטערן זינגט זי שטענדיק דאָס לידל. דער זעל-נער איז אויך געווען אַ ייד. ער האָט זיך שטאַרק צעוויינט, אויפגעהויבן דאָס מיידל אין זיינע אַרעמס, זי געקושט און צוזאַמען מיט איר דאָס לידל ווייטער געזינגען. פון דעמאָלט אָן, איז דער זעלנער יעדן טאָג גע-קומען באַזוכן ביי דער פלעמישער משפּחה די צוויי יידישע קינדער, און וואָס ער האָט נאָר געקענט האָט ער פאַר די קינדער מיטגעברענגט. ביז ער איז אַוועק מיט צוויי וואָכן צוריק אויפן פּראַנט.

מאַנטיק דעם 26טן מערץ 1945.

היינט האָב איך געפלאַנצט גרינס אין מיין גאַרטן. איך האָב זייער אַ שיינעם גאַרטן פון קנאַפע 30 קוואַדראַט־מעטער. עס געפינען זיך אין אים צוויי אַבריקאָסן־ביימער, איין באַרנבוים, רויטע ווינפערלעך־ביימלעך און אַ סך בלומען־ביימלעך. עס געפינען זיך אויך אין מיין גאַרטן טרויבן־

ביימלעך. איך האָב אין מיין גאַרטן געפלאַנצט קאַרטאָפּל און גרינס. ווען איך וואָלט געהאַט דאָס גליק צוריקצווען מיין פּרוי און קינדער, ווי וואָלטן זיי זיך געפּרייט מיט אַזאַ שיינעם גאַרטן.

די פּאַריקע וואָך דינסטיק בין איך אַראָפּגעפּאַרן אין מיניסטעריום אַריין קיין בריסל בעטן, מען זאָל מיר געבן טעקסטיל-מאַרקעס, איך זאָל קענען אָנהויבן צוריק מיין האַנדל, ווייל איך האָב געזען, אַז אַזוי צו זיצן האָט דאָך קיין צוועק נישט. איך האָב דאָך אַמאָל געלערנט אַם אין קמח — אין תורה. איבערהויפּט האָט די רעגירונג אַרויסגעגעבן אַ דע-קרעט איידער די מלחמה האָט זיך נאָך געענדיקט, צו העכערן דאָס דירה-געלט מיט 40 פּראָצענט מער נאָך, ווי עס איז געווען פאַר דער מלחמה. פאַרוואָס די רעגירונג האָט זיך געאייילט מיט אַזאַ פּראַיעקט, ווען דאָס לעבן איז נאָך איבערהויפּט נישט געווען נאַרמאַל? איך האָב איצט לויטן געזען געדאַרפט צאָלן אַנשטאַט צוויי טויזנט פינף הונדערט פּראַנק דירה-געלט פינף טויזנט פּראַנק.

איך האָב אָבער אין מיניסטעריום באַלד קיין מאַרקעס נישט באַקן-מען, איך האָב נאָך געדאַרפט וואַרטן. איך האָב דאָן גערעכנט, איך וועל אפשר אַזוי אַראָפּפּאַרן קיין סינט-ניקלאַס צו מיינע באַקאַנטע גראַסיסטן און פאַבריקאַנטן, אפשר וועל איך אַזוי קענען קויפּן אַביסל סחורה. אָבער די פּרייזן זענען געווען אַזעלכע, אַז עס איז נישט מעגלעך געווען אַנצו-הויבן צו האַנדלען. איבערהויפּט איז קיין סחורה נישט געווען צו באַ-קומען. די סוחרים אין סינט-ניקלאַס האָבן איבערהויפּט קיין סחורה נישט געוואָלט פּאַרקויפּן.

איך בין אין סינט-ניקלאַס אויך אַוועק צו אַ פאַבריקאַנט פון עלאַס-טיק, אַ געוויסער ווערמערן, מיט וועלכן דער האַלענדישער ייד בלאַך פּלעגט האַנדלען. איך האָב פאַרלאַנגט צו רעדן מיט איינעם פון דעם פאַבריקאַנטס זין, איך האָב געהאַט ווייניק צייט צום צוג. אַזוי ווי דער זון איז נישט צו מיר געקומען שנעל אין ביוראָ, וווּ איך האָב אויף אים געוואַרט, האָב איך באַשלאָסן אַריינצוגיין אין זייער ווילאָ, כדי אים צו זאָגן, אַז איך מוז נאָך האָבן צוריק מיין צוג און איך האָב נישט קיין צייט צו וואַרטן. איך האָב אָנגעקלאַפט אין דער טיר פון זייער שטוב. זיי האָבן פּונקט געהאַלטן אין עסן אוודאי זייער 4-נאַכמיטאַג-עסן. — מיט וואָס פאַר אַ דרייסקייט, האָבן זיי מיך געפּרעגט, האַסטו דיר דערלויבט צו קלאַפּן ביי אונז אין דער שטוב? — איך האָב זיי דערקלערט, אַז איך מוז האָבן מיין צוג און איך קען נישט בלייבן וואַרטן.

דאָן האָט זיך אויפגעשטעלט איינער פון זיינע זין מיטן נאָמען פּיער און מיך געפּרעגט, וואָס איך פאַרלאַנג. איך האָב אים דאָן געפּרעגט,

צי ער האָט געקאָנט דעם הער בלאַך — אַזוי ווי איך האָב אַ סך פון אייערע סחורות פאַרקויפט פאַרן הער בלאַך, וואָלט איך געוואָלט, איר זאָלט מיר איצט ווייטער געבן אַביסל סחורה. איך האָב אים געזאָגט, אַז עס איז זייער חוב אונז צו העלפן. ווען איך האָב אים דערציילט, אַז די דייטשן האָבן דעם הער בלאַך געכאַפט נאָך אין יאָר 1942, האָט ער מיר פשוט געענטפערט — וואָס אינטערעסירט עס מיר, וואָס די דייטשן האָבן געטאָן מיט דעם הער בלאַך. — גאָט מיינער! איך האָב נישט גע- גלייבט, אַז מען קען זיין אַזוי גלייכגילטיק צו אונזערע ליידן. אין דעם מאָגער מענטשל פיער ווערמערן האָט געברויזט אַזוי פיל נידערטרעכטי- קייט און פאַרפעסטעטער אַנטיסעמיטיזם, און צולעצט האָט ער מיר גע- ענטפערט — איך האָב נישט קיין סחורה, מיר האָבן שוין באַשטעלונגען אויף אַ האַלב יאָר צייט פאַראויס. איך קען דיר, האָט ער מיר געזאָגט, קיין סחורה נישט געבן.

קיין סינט-ניקלאַס בין איך געפאַרן איבער אַנטווערפן. אין אַנט- ווערפן האָב איך באַשלאָסן צו גיין אין יידישן קאָמיטעט בעטן שטיצע. איך האָב מיר געטראַכט, אַז מיט מיין שעמעוודיקייט וועל איך מיינע פאַר פראַנק שנעל אויפעסן. — פאַרוואָס, האָב איך געטראַכט, קען איך אין ליער פלעמער, וואָס האָבן געהאַט געלט אין דער באַנק און זענען געגאַנגען נעמען אַרבעטסלאָזע שטיצע. איך האָב געקענט אין ליער אַזאַ פלעמישן אַרבע- טער. ער האָט אַליין געהאַט געלט אין דער באַנק, זיינע דריי ברידער און זייער פאָטער האָט געאַרבעט, זיין פאָטער האָט געהאַט זיין אייגן הויז מיט אַ שיינעם גרויסן גאַרטן, און דאָך איז דער איינער זון געגאַנגען נעמען אַרבעטסלאָזע שטיצע. — פאַרוואָס זאָל איך זיך שעמען צו נעמען שטיצע, ווען איך קען מיין האַנדל נישט ערלעך אויספירן צוליב די מלחמה- אומשטענדן. נאַטירלעך, האָט מען געזאָגט, אַז פאַר אַ פרעמדן צו נעמען שטיצע ביי דער רעגירונג איז נישט זייער ראַטזאַם, ווייל עס הייסט, אַז דער פרעמדער פאָלט דער רעגירונג צו-לאַסט. אָבער פאַרן יידישן קאָ- מיטעט האָב איך דאָך נישט געהאַט וואָס מורא צו האָבן. עס איז טאַקע אמת, אַז אין יידישן קאָמיטעט האָט מען נאָר געגעבן 400 פראַנק אַ חודש, דאָס וואָס עס איז פונקט גענוג געווען פאַר מיר צו באַצאָלן אַ חודש דירה-געלט. אָבער דאָן האָב איך דאָך כאַטש געהאַט צושטייער אויף דירה-געלט און מיין זאָרג איז נישט געווען אַזוי גרויס.

אין קאָמיטעט האָב איך געטראַפן אַ באַקאַנטן ייד, וואָס האָט זיך פאַר מיר באַקלאָגט, אַז זיין ווייב איז געשטאָרבן אין פראַנקרייך, ווו ער האָט זיך אויסבאהאַלטן, און אַז אַלע זיינע מעבל, וואָס ער האָט איבערגעלאָזט אין זיין הויז, האָט דער פלעמישער בעל-הבית פון הויז

פאַרקויפט, און איצט זאָגט ער, אַז די דייטשן האָבן עס צוגענומען. — יאָ, האָט דער ייד ווייטער געזאָגט, דאַן זאָג איך צו דעם פלעמער גיב מיר אַ באַווייז, אַז די דייטשן האָבן מיין מעבל צוגענומען, וויל ער מיר אַזאַ באַווייז נישט געבן, וויל ער ווייס, אַז ער קען אַזאַ באַווייז נישט געבן, ער האָט דאָך אַליין דאָס מעבל פאַרקויפט. — איך גיי אויף דער פּאַלי־ ציי, ענטפערט מען מיר, אַז זיי קענען גאַרנישט טאָן. — אַז אָפּענער רויב, האָט דער ייד געקלאָגט.

דאַן האָט ווידער אַ פרוי פאַר מיר געוויינט, אַז זי האָט די זעלבע געשיכטע, איר מעבל איז נאָך נישט פאַרקויפט, זי זעט איר מעבל נאָך שטיין, אָבער דער פלעמער וויל עס נישט אַרויסגעבן, נישט דער יידישער קאָמיטעט קען עפעס אויפּטאָן, און די פּאַליציי וויל גאַרנישט טאָן. אַזעלכע טראַגעדיעס זענען דאָ הונדערטער. עס איז אַן אָפּענע בייזוויליקייט פון דער בעלגישער געריכטס־מאַכט. דער אַנטיסעמיטיזם איז, דוכט זיך מיר, אין בעלגיע גאַרנישט פאַרמינדערט, ווי ער איז געווען פאַר דער מלחמה, איבערהויפּט אין אַנטווערפן, ווען איך קום קיין אַנטווערפן און איך קוק זיך צו צו דער באַציאונג פון אַ סך פלעמער צו דעם ביסל אומגליק־ לעכע יידן, וואָס זענען נאָך איבערגעבליבן, דוכט זיך מיר, אַז זיי וואַלטן זיי אַלע געוואַלט איינשלינגען. — יאָ, אַ יונגערמאַן האָט מיר אין קאָמיטעט געמאַכט אויפּמערקזאַם. — איך האָב, האָט ער מיר געזאָגט, לעצטנס גערעדט מיט אַ בעלגישן קריגס־ריכטער, וואָס איז שוין 28 יאָר קריגס־ריכטער, האָט ער צו מיר געזאָגט אין אַ געשפרעך — מען קען דאָך נישט פאַרבאָטן די בעלגיער צו האָסן די יידן.

איך האָב זיך לעצטנס אויך געווענדעט צו דער בעלגישער מאַכט, מען זאָל מיר אַרויסגעבן דאָס מעבל פון מיין פרויס שוועסטער, וואָס האָט זיך געפונען ביי אַ פלעמער אין ליער, און וואָס זענען געווען די סיבה פון מיין אומגליק. איך האָב געטראַכט, אַז אַזעלכע פלעמער, וואָס האָבן געשיקט פיר מענטשן אין טויט אַרײַן, דאַרף איך דאָך נישט לאָזן שטיין ביי זיי דאָס מעבל פון מיין אומגליקלעכער שוועגערין. אָבער דער אַדוואָקאַט האָט מיר געענטפערט, אַז איך האָב נישט קיין רעכט דאָס מעבל צו פאַדערן, וויל מיין שוועגערין האָט זיי אַרײַנגעגעבן צו די מענטשן, זיי זאָלן אויף זיי אויפּפאַסן, און ווען חלילה מיין שוועגערין זאָל נישט צוריקקומען, וועלן, הייסט עס, די מענטשן שטענדיק קענען זאָגן, אַז מען האָט זיי געגעבן דאָס מעבל, זיי זאָלן אויף זיי אויפּפאַסן. איך פאַרשטיי נישט אַזאַ גערעכטיקייט, איך אַלס שוואַגער האָב נישט קיין רעכט אויפּצופאַסן אויף דעם מעבל און די אַלע אַנדערע זאַכן, וועט

און קליידער, און אַ פּרעמדער האָט מער רעכט זיי צו באַזיצן. ווי טראַגיש
דאָס קומט מיר דאָך פאַר דאָס אַלץ.

איך ווין אין אַ הויז פון אַן עכטן דייטש, וואָס האָט געאַרבעט אין
דער קאַזאַרמע, פון וואַנען מען האָט אַוועקגעשיקט די אומגליקלעכע
יידן. דער דייטש האָט זיך געברענגט קיין ליער פאַרשידענע גערויבטע
יידישע מעבל, ווייל איך האָב געפונען טישטעכלעך נאָך אויסגענייט מיטן
מגן־דוד. אָבער איך האָב פון די אַלע מעבל קיין רעכט גאַרנישט צו נע-
מען, און מען האָט יעדעס שטיקל, וואָס געפינט זיך ביי מיר אין הויז,
אויפגעשריבן. און פאַרקערט, ווען די יידן קומען און רעקלאַמירן זייער
איגן פאַרלוירן האָב־און־גוטס, קענען זיי עס נישט צוריקבאַקומען.

ניינצנטער קאפיטל

דאָנערשטיק דעם 29-טן מערץ 1945.

די נאַכט האָב איך געהאַט אַ שרעקלעכן חלום. איך האָב געחלומט. אַז מײן פרוי איז צוריקגעקומען. איך בין מיט איר געשלאָפן אין איין בעט. אָבער ווען איך האָב מיט איר גערעדט, האָב איך געזען, אַז זי איז שטאַרק פאַרענדערט. איר פנים האָב איך נישט מער געקענט דער־קענען. זי האָט מיר אויסגעזען צו זיין נישט נאַרמאַל. איך האָב זיך אויפגעכאַפט און ווידער צוריק איינגעשלאָפן. דאָן האָב איך ווייטער גע־חלומט, אַז אויך מײנע צוויי יינגלעך זענען צוריקגעקומען און זיי האָבן נעבעך אַזוי שלעכט און מאַגער אויסגעזען. איך האָב זיך אויפגעכאַפט פון דעם חלום שפּעט אינדערפרי מיט אַ שווער געמיט.

פרייטיק דעם 30-טן מערץ 1945.

איך האָב היינט באַקומען אַן ענטפּער פון מיניסטעריום פאַר עקאָ־נאָמישע אָנגעלעגנהייטן, וווּ מען טיילט מיר מיט, אַז אויף מײן אָנפראַגע צו קענען צוריקבאַקומען מײן דערלויבעניש צו האַנדל, וואָס איך האָב אין יאָר 1942 אונטערן דרוק פונעם דײַטש זיך אַליין געמוזט אָפּזאָגן (אָדער אָפּגעבן). — אַז צוליב די מלחמה־אומשטענדן קען מען מיר דער־ווײל די דערלויבעניש נישט צוריקגעבן. איך פאַרשטיי נישט, פאַרוואָס בעלגיער, וואָס זענען געוואָרן באַשעדיקט פון באַמבעס, און זײערע היי־זער אָדער געשעפטן זענען רואינירט געוואָרן, האָט מען זיי באַלד גע־געבן די מעגלעכקייט זײערע געשעפטן ווייטער פאַרצוועצן. נאָר מיר, האָט דער מיניסטער פון עקאָנאָמישע ענינים אַזוי מורא, אַז צוליב די מלחמה־אומשטענדן, וועל איך קיין האַנדל נישט קענען צוריק אָנהויבן. — וואָס אונטער דעם אַלעם שטעקט קען איך נישט קלוג ווערן. אין דער צײַט, ווען איך האָב דריי יאָר געלעבט אין שרעק און אין אָנגסט און די גאַנצע צײַט קיין פראַנק נישט פאַרדינט, ענטפּערט מען מיר,

אז איך מוז צוערשט באווייזן, אז איך קען נארמאל מיין האַנדל אָנהויבן. דאָס וואָס דער מיניסטער ווייס, אז דאָס דאַרף נאָך לאַנג דויערן און קיינער פירט דאָך ווירקלעך נישט אינגאַנצן קיין נארמאלן האַנדל. אָבער מיך וויל מען צווינגען מיט געוואַלט צו ווערן אַ בעטלער. איך זע אין דעם אַלעם נישט מער, נאָר אַ שטאַרקע שנאה צום פרעמדן אין בעלגיע און איבערהויפט צום ייד. יא, אפילו די צען פראָצענט פון די יידן, וואָס זענען נאָך געבליבן אין בעלגיע, זענען מיר אַלע צופיל אין די אויגן. און איך מיין אַזוי איז עס אויך אין אַנדערע לענדער. און דערפאַר זע איך אַזוי, אז דאָס דעפּאָרטירן דורך די דייטשן די יידן פון אַלע איראַ-פעאַישע לענדער קיין פּוילן אין די שעכט־הייזער, איז געווען אין איינ־שטימונג פון אַלע רעגירונגען. אויב נישט אָפיציעל, איז עס געווען אויף אַ באַהאַלטענעם אופן. נאָך גאַרנישט לאַנג, קורץ נאָך דעם ווי די אַלי־אירטע אַרמייען זענען אַריין קיין בעלגיע, איז די בריסעלער סאַציאַליס־טישע צייטונג "לע פעפּל" אַרויס מיט אַן אַנטיסעמיטישן אַרטיקל, אז די יידן זענען שולדיק, וואָס עס הערשט הונגער אין בעלגיע. און אז די יידן טרייבן דעם שוואַרצן מאַרק. — ווער האָט געטריבן דעם שוואַרצן מאַרק אונטער דער דייטשער אָקופאַציע? אָבער עס זענען איבעריק קאַמענטאַרן.

איך ווער לעצטנס דאָס לעבן אַזוי מיד, אז איין גאַט זאָל מיר זיין אין מיין הילף, איך פיל, אז מיין האַרץ ברעכט זיך צוזאַמען פון בענק־שאַפט און איינזאַמקייט. איך זיך איצט ביים טיש נאָכמיטאַג. דער ראַדיאָ שפּילט מוזיק פון יאָהאַן סעבאַסטיען באַך. עפעס אַ שטאַרק טרויעריקע מוזיק. דורכן פענצטער זע איך ווי די גרינע בלומען־ביימלעך בייגן זיך אונטערן ווינט. די זון האָט זיך איצט געזעצט אויף דער מויער פון מיין גאַרטן קעגנאיבער מיין פענצטער. אָבער דער הימל איז אַביסל פאַר־וואַלקנט. די זון גייט אויף און אונטער און אַ סך מאָל שטעלט זיך אויך אַ שאַטן אויף דער מויער.

מיטוואַך דעם 4־טן אַפּריל 1945.

ווי איינגאַרטיק דאָס איז, וואָס אַממע־סטנטיילס פלעמער, וועלכע זענען רייך געוואָרן דורך יידן, זענען געוואָרן די גרעסטע אַנטיסעמיטן. אַזוי באַשטייט למשל שוין יאָרן אין אַנטווערפן אויף דער קיוויט־גאַס אַ פלעמישער פּיש־הענדלער, אַ געוויסער ביינס, וואָס איז רייך געוואָרן פון פאַרקויפן יידן פּיש אויף שבת און ימים טובים. די וואַך בין איך געווען ביי דער פאַמיליע וואַטערס. דאָרט האָב

איך געטראפן א פלעמישן יונגמאן פון א יאָר 20, וואָס האָט זיך גע-
שדכנט צו אַ טאַכטער פון די וואַטערס. ווען מען האָט דעם יונגמאן
מיך פאַרגעשטעלט און אים דערציילט, אָז איך בין אַ ייד, האָב איך באַ-
מערקט, אַז ער דרייט מיט דער נאָז. איך האָב נאָך נישט געווסט, אַז
דאָס איז אַ זון פון דעם רייכן פיש־הענדלער ביינס. אָבער איך האָב דער-
שמעקט, אַז דאָס מוז זיין אַ שטאַרקער אַנטיסעמיט. מיך האָט אַפילו גע-
וונדערט, ווי אזוי אַ פראָווינצער יונגערמאן זאָל קענען זיין אין אַזאַ
גרויסער מאָס אַן אַנטיסעמיט. אָבער ווי איך האָב שפעטער געהערט,
ווינט די פאַמיליע ביינס לעבן ליער. זיי באַזיצן זייערע אייגענע פיש-
צוכטן, הייער און ווילאָס.

דער יונגער ביינס האָט צו מיר געזאָגט, אַז די יידן מאַכן צוריק
גוטע געשעפטן מיט די ענגלישע זעלנער, און אַז זייט די יידן זענען צוריק-
געקומען, זענען די קארפן געשטיגן פון פערציק פראָצנט אַ קילאָ אויף
ניינציק פראָצנט. דאָן האָב איך אים געמאַכט אַ באַמערקונג — מאַכט איר
דאָך גוטע געשעפטן, נעמט איר דאָך איין אַ סך געלט פאַר אייערע פיש.
— און דאָס וואָס דו זאָגסט, אַז יידן מאַכן גוטע געשעפטן מיט די ענג-
לישע זעלנער, האָב איך אים געזאָגט, איז עס איבערגעטריבן. איך האָב
געזאָגט, אַז די פלעמער גנבענען ביים מיליטער. די גרעסטע אַפקויפער
פונעם מיליטער אין אַנטווערפן זענען פלעמער, און אַז די יידן מוזן ערשט
קויפן ביי די פלעמער. זאָגאַר פלעמישע פּאָליציי איז געווען פאַרמישט
אין אַ סקאַנדאַל פונעם קויפן מיליטער־סחורות ביי די אַליאירטע זעל-
נער. אויף דעם אַלעם האָט ער מיר גאַרנישט געענטפערט. ער האָט נאָר
געהאַט איין איבערצייגונג, אַז יידן זענען שווינדלער. איך האָב נאַטירלעך
מיט אַזאַ אידיאָט נישט געוואָלט רעזאָנירן. איך האָב נאָר געמאַכט אויפֿ-
מערקזאַם די פרוי וואַטערס, אַז דער יונגערמאן איז נישט געפאַסט פאַר
זייער טאַכטער. — יאָ, מיט אַזעלכע פאַרפעסטעטע איבערצייגונגען האָבן
זיך אַרומגעטראָגן אַלע פלעמער פון אַנטווערפן. זאָגאַר אַ פלעמישער ריכ-
טער אין אַנטווערפן האָט אָפן דערקלערט אין אַנטווערפענער געריכט,
אַז די יידן זענען אַלע שווינדלער. און דאָס איז געווען נאָך דער באַפריי-
אונג. איך האָב זאָגאַר געהערט, אַז די בעלגישע רעגירונג קלייבט זיך
צו געבן אויסווייזן די אַלע יידן, וואָס האָבן אַמאָל עפעס געקויפט ביי
אַן אַליאירטן זעלנער. נאַטירלעך, איז לייכט מיט אַזאַ פּרעטעקסט יידן
אויסצווייזן. דאָן וועלן די בעלגיער דאָך אַליין קענען טרייבן די געשעפטן.
איך האָב געהאַט אַ שמועס מיט אַ יידישער פרוי, וואָס ווינט אין
אַנטווערפן. זי האָט מיר געזאָגט, אַז דער אַנטיסעמיטיזם אין אַנטווערפן
איז געוואָרן אומדערטרעגלעך. — איר ווייסט, הער, האָט זי צו מיר גע-

זאגט, פארוואס דאס איז אזוי. איך וועל אייך עס דערקלערן. ווען דער דייטש האָט דעפאָרטירט די יידן פון בעלגיע, האָבן אַלע יידן באַהאַלטן זייער האָב־אוי־גוטס ביי די פּלעמער. זיי טראָגן יידישע גאַלדענע אָרעם־בענדער, ברילאַנטענע רינגען, פעל־מאַנטלען און באַזיצן די יידישע מעבל און סחורות. אזוי ווי זיי זעען איצט, אַז אַביסל באַהאַלטענע יידן זענען צוריקגעקומען, האָבן זיי מורא, אַז די אַנדערע זאָלן אויך נישט צוריקקומען, זיי זאָלן נישט דאַרפן זייער רויב צוריקגעבן. מיט דעם דערקלערט זיך דער שטאַרקער ווּקס פונעם אַנטיסעמיטיזם אין אַנט־ווערפן, ווייל עס איז נישטאַ, האָט זי וויטער געזאָגט, אַ הויז אין אַנט־ווערפן, ווו עס זאָל זיך נישט געפינען קיין יידישער רויב און יידיש האָב־אוי־גוטס.

זונטיק דעם 8־טן אַפּריל 1945.

היינט בין איך אַריבערגעפאַרן קיין אַנטווערפן אין יידישן קאַמיטעט אַריין נאָך מיינע פיר הונדערט פראַנק שטיצע פאַרן חודש אַפּריל. אין קאַמיטעט האָט מען מיר דערקלערט, אַז די שטיצע צאָלט מען נאָר אויס מאַנטיק, דינסטיק און מיטוואַך. איך האָב דאָן געפרעגט די פּערזאָן, וואָס האָט מיר דאָס ערשטע מאָל די שטיצע אויסגעצאָלט — איר האָט דאָך מיר לעצטנס געזאָגט, אַז איר צאָלט די שטיצע אויס נאָר זונטיק? אויף דעם האָט ער מיר נישט געענטפערט. ער האָט דאָס, דוכט זיך, געהאַט פאַרגעסן. דאָן האָט מיך די פּערזאָן געשיקט צו עפעס אַ הער שטערנ־בערג. דער דאָזיקער הער האָט צו מיר גערעדט דייטש. עס איז שטענדיק געווען אַ קראַנקהייט ביי דער יידישער פאַרשטייערשאַפט פון אַנטווערפן צו רעדן דייטש און נישט קיין יידיש. דער שטערנבערג האָט פון מיר גע־פאָדערט, איך זאָל אים אויפווייזן מיין סאַציאַלע לאַגע, אַז איך מוז געניסן פון שטיצע. איך האָב אים דאָן געפרעגט, צי עס איז נישט גענוג, אַז כמעט דריי יאָר צייט האָב איך געמוזט לעבן פון מיינע אייגענע כוחות אָן וועמענס הילף. און אַז די דייטשן האָבן מיר אַליץ צוגענומען. דאָן האָט דער שטערנבערג צו מיר געזאָגט, פאַרוואָס איך גיי נישט אַרבעטן. איך האָב אים געענטפערט, אַז איך בין פון באַרוף אַ מאַרק־הענדלער, נאָר דער בעלגישער מיניסטער האַלט, אַז איך דאַרף זיך נאָך אַביסל אויס־רוען. דאָן האָב איך אים געזאָגט, אַז צו פיזישער אַרבעט בין איך נישט פעאיק, ווייל איך האָב אַ "ברוד" און אויך מיט מיין האַרץ איז נישט שטאַרק פּויגלדיק. האָט ער צו מיר געזאָגט, איך זאָל אים ברענגען אַ באַווייז פונעם דאָקטאָר אויף דעם אַלעם. עס דאַכט זיך מיר, אַז דער

שטערנבערג האָט נישט ליב געהאַט, ווען מען איז צו אים געקומען אַנשטענדיק אָנגעטאָן און נאָך צו טראָגן לעדערנע הענטשקעס, וועלכע איך האָב געפונען ביים דייטש אין הויז.

אַרויסגייענדיק פונעם קאַמיטעט, האָב איך באַגעגנט אַ יידישן שוסטער, וועלכער האָט פאַר דער מלחמה געוויינט אין אַנטווערפן מיט זיין פרוי און קינדער. איך פלעג מיר שטענדיק פאַריכטן ביי אים מיינע שיד. — לעמעל! האָט ער מיך אָנגעכאַפט, וואָס הערט זיך עפעס? — וואָס זאָל זיך הערן, האָב איך אים געזאָגט, מיין פרוי און קינדער האָט מען מיר צוגענומען. — יא, האָט ער צו מיר געזאָגט, אויך מיין פרוי און קינדער האָט מען מיר צוגענומען און איך האָב נישט קיין שום האַפּענונג נאָך אַמאָל זיי צו זען, ווייל דאָס וואָס איך האָב זיך אין מיין לאַגער אָנגעהערט פון רוסי, פאַלאַקן און אַפילו פון דייטשן, ווי אַזוי די דייטשן האָבן אויס־געהרגעט מיליאָנען יידן, פרויען און קליינע קינדער, איז שרעקלעך. איינמאָל האָט מיר אַ רוסיש יינגל פון דרייצן יאָר, וואָס די דייטשן האָבן געשיקט אויף אַרבעט קיין פראַנקרייך, דערציילט. — דו מוזט וויסן, אַז פון עלף הונדערט יידן, וואָס האָבן זיך געפונען אין מיין לאַגער אין פראַנק־רייך, זענען מיר נאָר איבערגעבליבן צוואַנציק, ווייל זיי האָבן אונז גע־דאַרפט אַלס פאַכלייט, אַזוי אַרום בין איך געבליבן לעבן. — נו יא, דאָס רוסישע יינגל מיטן נאָמען וולאַדימיר גודאַנאָו האָט מיר דערציילט, אַז ער האָט מיט זיינע אייגענע אויגן געזען, ווי די דייטשן האָבן אין מינסק דערשאַסן צען טויזנט יידן, פרויען און קליינע קינדער. צוערשט, האָט ער דערציילט, האָט מען זיי אויסגעטאָן נאַקעט. ווען איך האָב אים נישט געוואָלט גלויבן, האָט ער זיך צעוויינט, איז אַוועקגעלאָפן און מיר גע־ברענגט אַ בלוזקע מיט אַ מגן־דוד, וועלכע ער האָט צוגעגנבעט, ווען די דייטשן האָבן די יידן געפירט צום שיסן. — אויב דו ווילסט מיר נישט גלויבן, זאָל עס זיין אַזוי, האָט דאָס יינגל וויינענדיק געזאָגט, אַבער זאָלסט וויסן, אַז איך האָב דיר דערציילט דעם ריינעם אמת. איך בין ביי דער געשיכטע פונעם שוסטער געוואָרן זייער טרויעריק, איך האָב געפילט, אַז דער מענטש האָט אין מיר אויסגעלאָשן יעדע האַפּענונג נאָך אַמאָל צוריק־צוזען מיין פרוי און מיינע קינדער. — וואָס פאַר אַ ווערט האָט נאָך מיין לעבן, ווען איך זאָל וויסן, אַז איך באַזיץ נישט מער קיין שום האַפּע־נונג נאָך אַמאָל צו זען אין מיין לעבן כאַטש איינס פון מיינע קינדער. וויי איז צו אַזאַ פאַלק, וואָס האָט צו אַזעלכעס אַזוי קאַלטבלוטיק צוגע־לאָזט. מיין האַרץ ווערט מיר פאַרצערט פונעם פייער, וועלכעס ברענט אין מיר קעגן דער גאַנצער וועלט. — נישט נאָר איך האָב פאַרשטאַנען, אַז די גאַנצע וועלט איז אין דעם יידן־מאַרד שולדיק, נאָר אפילו דער

פראסטער שוסטער האָט עס אויך פאַרשטאַנען. ווען איך בין אַזוי טרויער־
ריק געשטאַנען און אויסגעהערט זיין געשיכטע, האָט ער צו מיר געזאָגט—
לעמעל, גלויבט מיר, אַז דאָס מאָרדן פונעם יידישן פּאָלק אין דער מלחמה,
איז געווען די גרעסטע קאַמעדיע, וואָס איז ווען אַמאָל אויף דער וועלט
געשפּילט געוואָרן. — דער מאָרד איבערן יידישן פּאָלק אין אייראָפּע
האָט געמוזט זיין פון גרויסער באַדייטונג פאַר די אייראָפּעאישע פעלקער.
האָט ער צו מיר געזאָגט, ווייל זיי זענען נישט צוריקגעשטאַנען פאַר זייערע
אייגענע קרבנות, כדי דעם פּלאַן פונעם מאָרד איבערן יידישן פּאָלק צו
קענען ברענגען צום אויספיר. אָבער פאַרוואָס די דייטשן האָבן געמאָרדעט
קליינע קינדער און אַפילו זויגלינגען, לייגט זיך מיר נישט אויפן שכל.
זיי האָבן דאָך געקענט אַמווייניקסטנס די קינדער דערציען אַלס דייטשן.
— און דערפאַר, זאָג איך אייך הער לעמעל, אַז אַזאַ פּאָלק וואָס האָט
אַזעלכעס געקענט צום אויספיר ברענגען, דאַרף אינגאַנצן פאַרניכטעט
ווערן. איך האָב געטראַכט, אַ פּראָסטער שוסטער, אָבער באַגרייפט
דעם אמת.

מאַנטיק דעם 9טן אַפּריל 1945.

היינט בין איך ווידער געווען אין מיניסטעריום נאָך אַ באַן אויף
אַכט און אַ האַלב טויז זאַקן, וואָס מען האָט מיר צוגעזאָגט צו געבן פאַר
מיין פאַרלוירענע סחורה. איך מוז זאָגן, אַז דער פּלעמישער יונגערמאַן,
אַ געוויסער מאַנסענס, האָט זיך צו מיר זייער פּריינטלעך באַנומען, און
דאָס איצטיקע מאָל שנעל דערליידיקט מיין ענין און מיר געגעבן דעם
באַן. פאַרוואָס מיין ענין איז אַזוי שנעל דערליידיקט געוואָרן, ווייס איך
אייגנטלעך נישט, נאָר איך מיין, אַז דאָ האָט געווירקט, וואָס מיין אָג-
פּראָגע אויף דעם באַן, איז געשיקט געוואָרן דירעקט דורך דער פּאָליציי
פון ליער מיט זייערס אַ קאַנווערט און דאָס האָט געהאַט מער אַן אַמט-
לעכן ווערט.

איך האָב זיך געהאַט אָפּגערעדט מיט מיין יונגער מאַדאַם צו טרעפן
היינט אין בריסל אין אַ רעסטאָראַן. זי האָט מיר קיין באַשטימטע דאַג-
דעווו נישט געגעבן. איך האָב איר געזאָגט, אַז האַלב איינס אַזויגער וועל
איך דאָרט זיין, אָבער זי איז געקומען אַביסל שפּעטער. איך מוז דאָ
ווידער צוגעבן, אַז זי האָט געהאַט אַ סך געשמאַק זיך צו קליידן. זי איז
געווען אַנגעטאַן אין אַ שוואַרצן קאַסטיום. דאָס זשאַקעטל באַצירט מיט
שוואַרצן אַסטראַקאַן, אונטערן זשאַקעטל האָט זי געטראָגן אַ וואָלן בלוז-
קעלע פון אַ הימל-בלויצן קאַליר, געשלאָסן ביים האַלז מיט אַ שלייפל,

וואָס דאָס האָט זי געמאַכט אויסזען אַזוי צניעותדיק און דאָס צניעותדיקייט
 האָט איר אַזוי געקליידט. איך בין געווען פאַרכישופט פון איר, ווייל זי
 האָט געהאַט אַזוי פיל חן און רייץ. איך האָב אין איר געזען די פערפעקציע
 פון אַ שיינער פרוי. זי איז געווען פון מיטעלן וווקס, שלאַנק, שיין געטאַ-
 ליערט. אירע פיס זענען געווען אַזוי ווי געשניצט פון אַ סקולפּטאָר, וועל-
 כע האָבן איר זייער געקליידט צו איר שיינעם קערפער. איר פנים איז
 נישט געווען צו גרויס און מיט אַ שיינעם שטערן. טראַץ דעם, וואָס איך
 האָב מער ליב געהאַט בלאַנדע פרויען, איז זי אָבער אַלס ברוגעטקע געווען
 אַן אויסערגעוויינלעכע שיינהייט. איבערהויפט האָב איך ליב געהאַט איר
 שמייכל. ווי אַזוי אַזאַ שיינע, יונגע, רייצנדע פרוי וויל צו מיר כסדר קו-
 מען, פאַרשטיי איך ווירקלעך נישט, ווייל פאַקטיש האָב איך איצט פאַר-
 איר מער קיין סחורות נישט, וואָס זי זאָל נאָך דורך מיר קענען מאַכן גע-
 שעפטן. צווייטנס, מיין איך, אַז זי האָט אַ סך געלט פאַרדינט ביי אירע
 דעגטיסטן-אַרטיקלען. זי האָט מיר איצט אויך געוויזן, אַז זי האָט גע-
 קויפט אין בריסל פאַר קנאַפע צוואַנציק טויזנט פראַנק קינסטלעכע ציין.
 זי האָט באַלד נאָכמיטאַג געדאַרפט צוריק זיין אין אַנטווערפן. און איך
 בין מיט איר צוזאַמען אַהיימגעפאַרן.

צוואנציקסטער קאפיטל

זונטיק דעם 15טן אפריל 1945.

פאָריקע וואָך האָב איך ווידער אויפּמערקזאַם באַזוכט דעם יידישן קוואַרטאַל פון אַנטווערפּן. די וויפּ-גאַס, זאַמער-גאַס, אימודזעל-גאַס, לע-וועריק-גאַס, קיוויט-גאַס, וואָס פאַר אַ חורבן האָב איך דאָרט געזען. די הייזער ליידיק, די פענצטער אַרויסגעריסן מיט די ראַמען. די הייזער מאַכן דעם איינדרוק פון סקעלעטן. קיין איין יידיש קינד האָב איך נישט מער געטראָפּן זיך שפּילן אין דעם גאַנצן קוואַרטאַל. קיין איין יידישע מוטער און נישט קיין איין יידישע אַלטע פרוי, וואָס זאָל אַכטונג געבן אויף אירע אייניקלעך פאַר דער טיר, אַזוי ווי אַמאַל. אַ שרעק און אַ צייטער כאַפּט אָן דעם מענטש, ווען ער קוקט דאָס אַלץ אָן. דער ווייטיק איז גאַרנישט צום איבערטראַגן. ווען עס וואַלט אויפּגעשטאַנען אַזאַ נביא ווי ירמיהו, וואַלט ער אוודאי מער געקלאַגט אויף דעם היינטיקן יידישן חורבן אין אייראָפּע, ווי אויף דעם אַמאַליקן חורבן פון בית-המקדש. איך בין אַהיימגעפאַרן פון דעם באַזוך מיט און צעבראַכן און זיך שטאַרק צע-וויינט, איבערהויפּט ברענגט מיך פון זינען אַראָפּ דאָס נאַכטראַכטן איצט וועגן דעם פאַרגאַזן פון די יידישע קינדער דורכן דייטש. אויב איך זאָל פאַרלירן יעדע האַפענונג נאָך אַמאַל כאַטש איינס פון מיינע קינדער צוריק-צווען, וועל איך אוודאי דאָס נישט קענען איבערטראַגן און די וועלט וואַלט פאַר מיר אויסגעלאָשן געוואָרן. איך קען מיין ווייטיק און מיין שרעק איבער דעם געדאַנק מיט דער פען גאַרנישט צום אויסדרוק ברענגען. — איך ווייס נישט, אויב עס זענען פאַראַן נאָך אַ סך פּאַטערס, וואָס זאָלן זייערע קינדער ליב האָבן מיט אַזאַ פייער, און דערפאַר נעמט דאָס פאַר-גיסן פון טרערן ביי מיר גאַרנישט קיין ענדע. איך האָב אַ סך מאָל גע-הערט, אַז מענטשן פאַרלירן די ראייה פון אַ סך וויינען, אָבער ביי מיר איז עס דאָך נישט דער פאַל. — אפשר דערפאַר, ווייל איך בין פון דער נאַטור אַזוי שטאַרק סענטימענטאַל.

מיטוואך דעם 18-טן אפריל 1945.

די וואך בין איך געווען אין בריסל. איך האב געטראפן א באקאנטן, וועלכער האט מיר דערציילט, אז איניקע יידן, וואס עס איז זיי געלונגען צו אנטלויפן פון קאנצענטראציע-לאגער פון אשוויענטשים, האבן דער-ציילט, אז די דייטשן האבן דארט אין דעם לאגער פארברענט לעבעדי-קעהייט די יידישע קינדער. איך האב נאך דער געשיכטע שטארק גע-וויינט. איך האב געטראכט, איז עס דאך מעגלעך, אז דאס זאל זיין אמת אַזעלכע גרויזאמקייטן איבער קליינע אומשולדיקע קינדער? דער געדאַנק איבער אַזעלכע יסורים איבער קליינע קינדער האט מיך אזוי געפייניקט. איך האב נישט געקענט שטילן מיינע טרערן. — גאט מיינער! די קינד-דער, וועלכע איך האב אַרומגעטראָגן אויף די הענט גאַנצע נעכט, ווען זיי זענען געגאַנגען ציינדלעך, ווען זיי האָבן געמאַזלט, האָב איך ביי זיי גאַנצע נעכט געוואַכט. אין רעגנס און אין קעלטן בין איך שטענדיק געגאַנגען פאַר זיי זוכן עסן. — זיי, אַזעלכע ציטערדיקע, האָט געזאַלט טרעפן אַזאַ שרעקלעכער גורל. — ווער האָט דאָס צו דער שרעקלעכער מלחמה צוגעפירט, אַז אַזעלכעס זאַל געשען? — צי איז דאָס נישט שרעק-לעך, אַז איניקע גרויס-קאַפיטאַליסטן זאַלן אַנצינדן אַזאַ פייער און דער-נאָך פרעדיקן זיי גערעכטיקייט. איך האָב נישט קיין כוח מער אויסצודריקן אין ווערטער מיין פאַרצווייפלונג און פאַרביטערונג קעגן די שולדיקע פון דעם גרויסן פאַרברעכן. איך ווייס, אַז מיינע טרערן הערן נישט אויף צו גיסן גאַנצע טעג און נעכט. איך קען שוין באַלד צווישן קיין מענטשן נישט קומען צוליב מיין שטענדיקן וויינען.

דאַנערשטיק דעם 26-טן אפריל 1945.

די וואך בין איך ווידער געווען אין יידישן קאָמיטעט אין בריסל. דאַרט האָב איך צופעליק באַגעגנט אַ פרוי, וואָס איז אַנגעקומען וויינענדיק מיט אַ בריוו אין דער האַנט פון אירס אַ זון, וואָס האָט איר געשריבן פונעם קאַנצענטראַציע-לאַגער פון נאַרדהויזן. ער שרייבט איר, אַז ער לעבט נאָך, נאַר צי ער וועט נאָך אַהיימקומען ווייס ער נישט. ער האָט געוויגן עטלעכע זיבעציק קילאָ און וועגט איצט נאַר 45 קילאָ. דער זעלבער מאָן, וואָס שרייבט דעם בריוו צו זיין מוטער, איז אויך אַוועקגע-שיקט געוואָרן מיטן זעלבן טראַנספּאָרט פון מאַלין וואָס מיין פרוי און קינדער. ער שרייבט אין בריוו, אַז דעם 31-טן יולי האָט מען זיי אַוועק-געשיקט פון מאַלין און דעם 3-טן אויגוסט זענען זיי אַנגעקומען קיין

אשוויענטשיים. דאָרט האָט מען די מענער אָפּגעטיילט פון די פרויען און ער ווייס אויך גאַרנישט פון זיין פרוי מיט זיין קינד. איצט האָב איך באַ- שטימט געוויסט, אַז מיין פרוי מיט די קינדער זענען אַוועקגעגאַנגען אין דעם שרעקלעכסטן קאָנצענטראַציע-לאַגער. איך האָב דעם זעלבן טאָג ווידער שטאַרק געוויינט.

ווען איך הער לעצטנס דאָס געוויין פון אַ קינד, מאַכט עס מיך אינ- גאַנצן אויפציטערן, ווייל עס דוכט זיך מיר, אַז איך הער מייע קינדער וויינען און יאָמערן. איך מייד לעצטנס אויס צו זען קינדער, ווייל ווען איך זע זיי, ברענגט עס מיך שטענדיק צום וויינען. איך מוז זאָגן, אַז ווען איך וואָלט באַזיצט די קוואַלן פונעם ים, וואָלט איך זיי אודאי אויס- געוויינט.

ווען דוד המלך האָט געשריבן דעם "ממעקים" און געשיקט פון זיינע טיפּענישן אַ געבעט צו גאַט, האָט ער אודאי געפונען אַ באַרוואיקונג פאַר זיינע ליידן. ווען איך וואָלט געווען נאָך אַזוי גלויביק און וואָלט געבעטן בייטאָג און ביינאַכט, פיל איך דאָך, אַז עס איז גאַרנישט פאַראַן אויף דער וועלט, וואָס זאָל קענען שטילן מיין ווייטיק, ווען איך זאָל וויסן, אַז איך האָב נישט מער קיין האַפענונג נאָך אַמאָל צו זען מייע קינדער. איך קען מער מיין פעדער נישט נעמען אין דער האַנט. איך האָב צו גאַרנישט מער קיין געדולד. איך קען מיין שריפט נישט ליינענען וואָס איך שרייב. איך פיל, אַז דאָס לעבן האָט פאַר מיר פאַרלוירן יעדן ווערט. איך האָלט זיך גאַנצע טעג און נעכט אין איין פרעגן, ווי אַזוי האָט די וועלט צו אַזעלכעס דאָך געקענט צולאָזן? — קיינער זאָל מיר נישט איינרעדן פון עמעצנס אומשולד אין יידן-מאָרד. די גאַנצע וועלט און אַלע פעלקער האָבן אין דעם מאָרדן פון קליינע קינדער באַוווּסטיניק אַנטייל- גענומען.

דאָנערשטיק דעם 17-טן מאי 1945.

די טעג האָב איך זיך דערמאַנט, אַז אַ פאַר וואָכן איידער די גע- שטאַפּאַ איז צו אונז געקומען, האָט מיין פרוי אַמאָל זיך אויפגעוועקט מיט אַ געיאָמער. איך האָב זי געפרעגט, וואָס איז געשען? — איי, האָט זי צו מיר געזאָגט, איך האָב געהאַט אַזאַ שרעקלעכן חלום. עס האָט זיך מיר געחלומט, אַז די געשטאַפּאַ האָט מיך געכאַפט מיט די קינדער און אַז איך האָב געזען, ווי מען שיסט און מען הרגעט יידן. איך האָב געשריגן און געוויינט אין חלום.

דאָנערשטיק דעם 17-טן מאי 1945.

ווען איך טראַכט ווי שלעכט די מענטשן זענען, ווען מיינע פלעמישע שכנים וואַלטן געווען געהאַט נאָר אַ קליין ביסל ווילן, וואַלטן זיי געווען מיין פרוי מיט קינדער געקענט ראַטעווען, ווייל די געשטאַפּאַ האָט מיין ריכטיקן אָדרעס נישט געוואָסט און האָט מיין הויז אַרומגעזוכט מער ווי אַ האַלבע שעה צייט, און זיך דייטלעך ביי מיינע שכנים געפרעגט אויף דעם ייד מיט די דריי קינדער. אַז איך האָב נישט קיין טעות געהאַט פון אַנפאַנג אָן אין מיין איבערצייגונג, באַווייזט דער פאַקט, וואָס האָט מיך היינט נאָך מער איבערצייגט, אַז מיינע שכנים האָבן זייער געמיין און נישט־מענטשלעך געהאַנדלט. היינט אינדערפרי האָט מיך באַגעגנט אַ פּאַסט־טרעגער, וואָס האָט געוויינט נישט־ווייט פון מיר. ער האָט זיך פאַר מיר באַקלאַגט אויף זיינס אַ שכנה, אַז זי איז געווען אַ פּאַרעטערין און האָט געזאַלט מיטאַרבעטן מיטן דייטש, און זי האָט מיך געזאַלט פאַראַטן. — אַז די פרוי האָט געזאַלט זאָגן אַ טאָג פריער ביי אים, אַז מען אַרעסטירט יידן אין אַנטווערפן, און אַ טאָג שפעטער איז די גע־שטאַפּאַ צו מיר געקומען. אָבער דער פּאַסט־טרעגער — מיטן נאָמען ספּאַדע, האָט אַזוי לאַנג גערעדט, ביז ער האָט גערעדט פון זיך. ער האָט מיר דערציילט, אַז דעם זעלבן פרימאַרגן, ווען די געשטאַפּאַ איז געקומען נאָך מיר, האָבן זיי אים באַגעגנט און אים געפרעגט מיין אָדרעס. דעם אָדרעס האָבן זיי נישט גענוי געוואָסט, אָבער זיי האָבן זיך געפרעגט אויף דעם ייד מיט די דריי קינדער. דער פּאַסט־טרעגער, לויט ווי ער האָט מיר אַליין איבערגעגעבן, האָט נאָך געהאַט גענוג צייט מיר צו וויסן צו געבן, ווייל די געשטאַפּאַ איז ערשט צו מיר געקומען אַ סך שפעטער, און ער האָט דאָס נישט געטאָן. אַזוי אַז אַלע מיינע שכנים טראַגן אַ גרויסע שולד אין דעם אומגליק פון מיין פרוי און קינדער.

די לעצטע צייט האָב איך געהאַט אַן אינצידענט אין יידישן קאָמ־טעט אין אַנטווערפן. מען האָט מיר געהאַט צוגעזאָגט צו געבן אַ פאַר שיד, ווייל אַ פאַר שיד אויפן שוואַרצן מאַרק האָבן געקאָסט צוויי טויזנט פראַנק און דאָס איז געווען אַ סך געלט. אָבער ווען איך בין געקומען אין קאָמיטעט אַריין נאָך דריי, פיר מאָל לויפן און בעטן, האָט מען מיר געוואַלט געבן, אַנשטאַט אַ פאַר נייע שיד, אַ פאַר אַלטע, האָבן איך זיי די שיד צוריקגעוואָרפן און זיי נישט געוואַלט נעמען.

דער מאַכער דאַרט אין קאָמיטעט, עפעס אַ יונגערמאַן מיטן נאָמען שטערגאַלד. — ווער עס האָט אים פאַקטיש אַרױפגעזעצט אויפן בענקל, ער זאַל שאַפן מיטן יידישן געלט פון אַמעריקע, ווייס איך נישט. אָבער

ער האָט געפונען, אַז עס איז נאָך נישט גענוג, וואָס מען האָט מיר צוגע-
נומען די פרוי און קינדער, איך זאָל באַקומען אַ פאָר שיד.

זונטיק דעם 15-טן יולי 1945.

לעצטנס בין איך געפאָרן קיין בריסל אין צוג צווייטע קלאַס. איך פאָר
איבערהויפט לעצטנס נאָר צווייטע קלאַס, נישט דערפאָר, ווייל איך האָב
צופיל געלט, נאָר ווייל די דריטע קלאַס איז שטענדיק אַזוי איבערפולט,
אַז עס איז כמעט נישט מעגלעך אין צוג אַריינצוקומען. לעבן מיר האָבן
זיך אַוועקגעזעצט דריי יונגע אַמעריקאַנישע מאַרין-אַפיצירן. איך האָב
געלייענט אַ פראַנצויזישע צייטונג, אין וועלכער עס איז געווען אילוסט-
רירט, ווי דער דייטש האָט ביי דער אָפענסיווע אין די אַרדענען אין יאָר
1944 געשאָסן 115 אַמעריקאַנישע קריגס-געפאָנגענע, און עטלעכע פון די
ס. ס. מענער, וואָס האָבן די געפאָנגענע געשאָסן, האָט מען געכאַפט, און
זייערע בילדער האָבן זיך איצט געפונען אויף דער צייטונג. דער יונגער
אַפיציר, וואָס איז געזעסן לעבן מיר, האָב איך באַמערקט, ווי ער קוקט
שטאַרק אויף דער צייטונג. דער יונגער אַפיציר איז געווען אינגאַנצן
עטלעכע צוואַנציק יאָר אַלט. זייער אַ שיינער מיט אַ רונדיק, העל פנים.
זיין פיגור איז געווען אַזוי ווי געשניצט, אַ שיינע טאַליע. ער האָט געהאַט
זייער פיינע מאַניערן, וואָס מען האָט געקענט מערקן, אַז זיי זענען נישט
קיין אויפגעדריינגענע, נאָר נאַטירלעכע, פון אַן עכטן אַדעלמאַן. איך
האָב אים געפרעגט, צי ער וויל לייענען די צייטונג. ער האָט זיך
זייער העפלעך באַדאַנקט און פון מיר גענומען די צייטונג. ווען מיר זענען
אַנגעקומען קיין בריסל, האָבן זיך די אַפיצירן מיט מיר געזעגנט און מיר
זענען זיך צעגאַנגען. איך וויל נישט פאַרגעסן צו שילדערן, אַז די אַפי-
צירן האָבן געטראָגן בלויע קאַסטיומען מיט פאַרגילטע קנעפּ. אויף די
אַרבל גאַלדענע לאַמפּאַסן. אָבער אַמבעסטן האָט דער אַפיציר-מונדיר
געקליידט דעם יונגן, שיינעם אַפיציר. ער האָט אויסגעזען אין אים
געטלעך און ווי אַ פערפעקטער פרינץ.

ווען איך בין צוריק אַהיימגעפאָרן, האָב איך נישט געהאַט קיין צוג
ביז ליער און איך בין געווען געצוונגען צו נעמען דעם טראַם אין אַנט-
ווערפּו, וואָס איז געגאַנגען קיין ליער. ווען איך בין געשטאַנען אין אַנט-
ווערפּו און געוואַרט אויף מיין טראַם, האָב איך פּלוצלינג באַמערקט דעם
יונגן אַפיציר מיט זיינס אַ חבר. איינער פון זיי, דער דריטער, האָט גע-
פעלט. ווען דער יונגער אַפיציר האָט מיך דערזען, האָט ער אויסגערופּן
צו זיין חבר — דאָ איז אונזער פריינט. זיי האָבן מיך געפרעגט, וואָס איך

שטיי דאָ, האָב איך זיי געזאָגט, אַז איך וואַרט אויף מיין טראָם צו פאַרן קיין ליער. — ליער, האָט דער צווייטער אָפיציר געזאָגט, דאָס קלינגט פונקט ווי דער נאָמען פון קעניג ליער פון שעקספירן. זיי האָבן מיר גע־זאָגט, אַז אין בריסל האָבן זיי נישט לאַנג פאַרברענגט און אַז זיי זענען צוריקגעקומען קיין אַנטווערפן צו גיין אין דער אָפּערע, פון וועלכער זיי קומען איצט און וואַרטן אויף אַ טראָם צו פאַרן צו די דאָקס, וווּ זייער שיף ליגט פאַראַנקערט.

איך האָב מיט דעם יונגן אָפיציר פאַרפירט אַ שמועס וועגן שרייבער און ליטעראַטור. אָבער ער האָט באַמערקט, אַז איך בין מער באַקאַנט מיט אַמעריקאַנישע און ענגלישע שרייבער ווי ער. ער האָט מיר געזאָגט, אַז ער קען טאַלסטאָי, אָבער אין אַלגעמיין איז ער נישט געווען קיין סך באַזאָונט אין ליטעראַטור. ווען זייער טראָם, וואָס איז געגאַנגען צו די דאָקס, איז אָנגעקומען, האָבן זיך די אָפיצירן מיט מיר געזעגנט, אָבער פלוצלינג האָב איך באַמערקט, ווען דער יונגער אָפיציר האָט זיך מיט מיר געזעגנט, אַז ער שטופט מיר עפעס אין דער האַנט אַריין. ער האָט מיך העפלעך געבעטן, איך זאָל פון אים נעמען אַ פעקל ציגאַרעטן פון 20 שטיק, וואָס איז דעמאָלט געווען אַ יקר־המציאות. איך בין געווען אַזוי גערירט פון דעם זשעסט, אַז איך האָב באַשלאָסן מיר דאָס פעקל ציגאַרעטן צו באַהאַלטן אַלס דערינערונג. אָבער איך האָב געטראַכט, אַז מיט דער צייט וועלן דאָך די ציגאַרעטן קאַליע ווערן. איך וועל, האָב איך צו מיר געזאָגט, די ציגאַרעטן אויסרויכערן און האָב באַשלאָסן די באַגע־געניש מיט דעם יונגן אָפיציר איינצושרייבן.

פרייטיק דעם 27־טן יולי 1945.

לעצטנס בין איך געפאַרן פון אַנטווערפן קיין סינט־ניקלאַס מיטן צוג, וואָס גייט אַוועק פון דער לינקער זייט שעלדע. דאָס איז אויך געווען אין אַ קופּע צווייטע קלאַס. קעגנאיבער מיר איז געזעסן אַ קראַנק־שוועסטער. געקליידט איז זי געווען אין בלוי, אַזוי ווי עס קליידן זיך די בעלגישע קראַנק־שוועסטער פון די שטאַטישע שפיטעלער. זי האָט אויסגעזען זייער ערנסט און האָט קיין סך געוויכט נישט געלייגט אויף מיין אַנוועזנהייט. טראָץ דעם וואָס זי איז נאָך געווען זייער יונג און האָט אויסגעזען צו זיין ערשט עטלעכע צוואַנציק יאָר אַלט. איך האָב מיט איר פאַרפירט אַ שמועס, פון וואַנען זי איז. איך האָב זי געפרעגט, צי זי איז פון אַנטווערפן. — ניין, האָט זי מיר געענטפערט, צום גליק בין איך נישט פון אַנטווערפן, איך דאַנק און לויב גאַט. וואָס איך בין אין דער שטאַט נישט געבוירן

געוואָרן. — איך בין, האָט זי מיר געזאָגט, אין אַנטווערפן אין סינט־קאַ-מיליוס־שפיטאַל. אָבער איך בין פון אַנטווערפן אַזוי מיד, ווייל איך זע נישט מער אין דער שטאָט נאָר פאַרדאַרבנהייט, געמיינהייט, קנאה־שנאה, זנות און תּאוּה. דאָס איז דאָס לעבן אין אַנטווערפן. — איינער וואָלט נאָר געוואָלט דעם צווייטן איינשלינגען. — איך בין, האָט זי ווייטער פּאַרגע-זעצט, אויפגעצויגן געוואָרן אין אַן אַנדערער סביבה. איך בין צופרידן, וואָס איך קען אָביסל אַהיימפּאַרן קיין סינט־ניקלאָס, מיין געבורט־שטאָט, זיך אַ פּאַר טעג אַפּרוען פון דעם, וואָס איז מיר אַזוי דערווידער. איך האָב איר דערציילט, אַז אַפילו אין די שפיטעלער אין אַנטווערפן, איז אויך פול מיט שלעכטס, און אין אַ סך שפיטעלער איז נישטאַ קיין שום מיטלייד צום קראַנקן און אַלץ איז דאָרט נאָר דער עיקר געלט. אַ סך אומשולדיקע מענטשן שטאַרבן אין די שפיטעלער, וואָס וואָלטן נישט גע-דאַרפט שטאַרבן. איך האָב איר דערציילט וועגן דער באַציאונגען פאַר דער מלחמה צו יידן אין אַ סך שפיטעלער, די שיקאַנעס, וואָס די יידישע פּרויען האָבן געהאַט אויסצושטיין אין די מוטער־היזער, ווי די הייבאַנעס האָבן די יידישע פּרויען געלאַזט ליגן און קרייסן און נישט געוואָלט אַננעמען אין דער צייט די קינדער ביי זיי, און די פּרויען האָבן דערנאָך געהאַט צו לידן און געמוזט אַדורכמאַכן פאַרשידענע אַפּעראַציעס.

מאַנטיק דעם 26־טן יוני 1945.

איך געפין זיך אין בלאַנקענבערג ביים ים. מיין יונגע מאַדאַם איז נאָך די פּאַריקע וואָך אַראַפּגעפּאַרן צום ים. זי האָט מיר דאָן געשריבן, אַז אויב איך וויל, קען איך צו איר אַריבערקומען. זי האָט זיך שוין גע-פונען ביים ים זינט פּאַריקע וואָך מיטוואָך. עס האָט געהייסן, אַז זי פּאַרט דאָרט, אין דער ים־געגנט צוליב אירע געשעפטן און אין דער זעלבער צייט וועט זי אויך פּראַפּיטירן פון דער געלעגנהייט צו זיין ביים ים. איבעריקנס, זי האָט געהאַט אַ באַן־קאַרטע צו פּאַרן אויף די באַנען פון גאַנץ בעלגיע און דאָס פּאַרן פאַר איר צום ים, איז נישט געווען פאַר-בונדן מיט קיין ספּעציעלע קאַסטן.

איך בין אַריבערגעפּאַרן קיין בלאַנקענבערג. איך האָב אויפגעזוכט דאָס אָרט, וווּ זי איז איינגעשטאַנען. דאָס איז געווען אַ סאַרט שענק, וווּ מען האָט אויך פּאַרדינגען צימערן צום שלאָפן, און אויך פאַר פּאַרלעדן, וואָס פלעגן דאָרט קומען פאַרברענגען. די שענק, וווּ זי איז איצט איינגע-שטאַנען, האָט מיר וואָס אין אמתן נישט געפּעלן. איך האָב באַמערקט, אַז פאַר געלט קען מען דאָרט אין דער שענק פאַרברענגען מיט פּרויען,

וועלכע האָבן זיך דאָרט געפונען. איך האָב די בעל־הביתטע פון דער שענק געפרעגט וועגן מיין יונגער מאַדאַם, האָט זי מיר געזאָגט, אַז זי איז אינדערפרי אַוועקגעגאַנגען און זי האָט איר געזאָגט, אַז אויב עמעצער וועט זיך אויף איר פרעגן, זאָל זי זאָגן, אַז אַזייגער זעקס פאַרנאַכט וועט זי זיין צוריק.

איך בין אָנגעקומען אין דער שענק אַזייגער פינף. זעקס אַזייגער, זי קומט נישט. עס איז געוואָרן 7 און 8 אַזייגער, און זי קומט אַלץ נישט. דאָן האָט מיר די טאַכטער פון דער שענקערין געזאָגט, אַז זי האָט מיין יונגע מאַדאַם ערשט געזען ביים שטראַנד. זי האָט זי געפרעגט, אויב עס וואָרט עמעצער אויף איר. די טאַכטער פון דער שענקערין האָט מיר דער־קלערט, אַז זי האָט נישט געוואוסט, אַז איך וואָרט אויף די יונגע מאַדאַם, און זי האָט איר געזאָגט, אַז קיינער וואָרט נישט אויף איר. דאָן האָט זי איר געזאָלט ענטפערן — גיי איך אין סינעמאַ אַריין. איך האָב געמערקט אין די רייד פון איר, אַז די טאַכטער פון דער שענקערין זאָגט אַ ליגן. איך האָב פאַרשטאַנען, אַז מיין יונגע מאַדאַם האָט עמעצן ביי זיך, ווייל איר חוב איז געווען מיך צו קומען זען זעקס אַזייגער, אַזוי ווי זי האָט געהאַט אַפּגערעדט און זי איז נישט געקומען, איך בין נאַטירלעך געווען אומ־געוילדיק.

אַכט אַזייגער בין איך אַוועק צום שטראַנד, בין דאָרט געבליבן ביז אַזייגער האַלב צען. ביים שטראַנד האָב איך קענען געלערנט עפעס אַ פראַג־ציווישן הער פון בריסל, אַ פאַבריקאַנט, אַ מענטש פון אַ יאָר פּערציק, זייער אַ סימפּאַטישער, ברונעטער, הויכער מאַן, וואָס האָט נישט געהאַט קיין גוטע מיינונג וועגן יידן. — דאָרט וווּ יידן קומען, האָט ער מיר דער־קלערט, מאַכן זיי אַ תּל פונעם האַנדל, ווייל זיי ברענגען אַריין צופיל קאַג־קווענץ. — אָבער אויף דעם, וואָס מען האָט געטאָן מיט אייך יידן, האָט ער מיר דערקלערט, בין איך נישט מסכים און קען עס נישט פאַרשטיין, ווי אַזוי אַזעלכעס האָט געקענט געשען. דאָ, האָט ער צוגעגעבן, האָט גע־מוזט זיין עפעס אַזעלכעס, וואָס נישט נאָר דייטשלאַנד טראַגט אין דעם אַליין די שולד.

האַלב צען אַזייגער בין איך צוריקגעגאַנגען אין דער שענק אַריין פון מיין יונגער מאַדאַם. איך האָב אויף איר אַלץ ווייטער אומגעוילדיק געוואָרט. עלף אַזייגער, ווען מען איז שוין געגאַנגען שליסן די שענק, איז זי געקומען צו גיין. איידער זי איז אַריין אין דער שענק, האָב איך געזען, האָט זי עפעס גערעדט פאַר דער טיר מיט דער טאַכטער פון דער אינהאַ־בערין פון דער שענק. דאָן איז זי אַריינגעקומען און גלייך צוגעגאַנגען צו מיין טישל. זי האָט זיך פאַרענטפערט, אַז זי האָט געמיינט, אַז איך וועל

נישט קומען, ווייל לויט ווי זי האט מיר געשריבן, האב איך געדארפט אַנקומען קיין בלאַנקענבערג מיטאַג-צייט און איך בין ערשט אַנגעקומען פאַרנאַכט. דאָס איז טאַקע געווען אמת. — אָבער, האָב איך זי געפרעגט, פאַרוואָס ביזטו נישט געקומען זעקס אַזיגער זען, צי איך בין דאָ, אַזוי ווי דו האָסט געהאַט געזאָגט צו דער אינהאַבערין פון דער שענק? אויף דעם האָט זי מיר קיין ענטפער נישט געקענט געבן. דאָן האָט זי צו מיר גע- זאָגט — זאָלסט וויסן, אַז מיר וועלן נישט קענען לאַזשירן אין איין צימער. — ערשטנס איז דאָס בעט צו קליין. צווייטנס, בין איך קראַנק, מיין לייב איז אינגאַנצן פאַרברענט און איך פיבער. דריטנס, קען איך די אינהאַבערין פון דער קאַפע און איך צווייפל, אויב זי וועט זיין איינשטימיק, מיר זאָלן לאַזשירן אין איין צימער. — אויף דעם, האָב איך צו איר געזאָגט, זאָלסטו דיר נישט זאָרגן, ווייל איך זע נישט, אַז די קאַפע זאָל זיין אַזוי צניעותדיק. — איבעריקנס, האָב איך שוין מיט דער אינ- האַבערין וועגן דעם גערעדט און זי האָט גאַרנישט דאַקעגן.

נאַטירלעך, האָט מיין יונגע מאַדאַם איצט קיין אַנדערן אויסוועג נישט געהאַט און זי איז באַשטאַנען, מיר זאָלן לאַזשירן צוזאַמען. איך ווייס נישט, פאַרוואָס עס איז איר אַזוי שטאַרק געגאַנגען אין דעם, מיר זאָלן נישט לאַ- זשירן אין איין צימער. זי האָט מיר זאָגאַר דערקלערט, אַז זי זאָגט זיך נישט אָפּ מיט מיר צו פאַרברענגען, נאָר עס וואַלט גלייכער געווען, מיר זאָלן לאַזשירן יעדער אין אַ באַזונדער צימער. — וואָס די כוונה אירע איז דאָ געווען, קען איך נישט באַגרייפן, צי איז עס איר אַזוי שטאַרק געגאַנ- גען אין פּרעסטיזש? דאָס צימער, טראַץ דעם וואָס עס האָט גענוג טייער געקאָסט, איז טאַקע געווען זייער קליין. דאָס בעט איז אויך געווען זייער קליין און נישט גענוג ברייט פאַר צוויי מענטשן. איך האָב זיך די ערשטע נאַכט צו מיין יונגער מאַדאַם נישט געטאַרט צורירן. זי איז אַ גאַנצע נאַכט געלעגן און געקרעכצט, אַזוי איז איר קערפער געווען פאַרברענט, איך האָב עס איר נישט געגלויבט, אָבער אַ טאַג שפעטער האָב איך דאָס זעלבע געהאַט. דאָן האָט זי פון מיר געלאַכט — אַהאָ! האָט זי צו מיר געזאָגט, איצט וועסטו שוין גלויבן, אַז איך האָב דיר געזאָגט, דו זאָלסט מיך צורו לאַזן, האָסטו פון מיר געלאַכט, איצט בין איך צופרידן. אָבער דאָך האָט זי מיך איינגעשמירט מיט אַ זאַלב, וועלכע זי האָט געהאַט געקויפט.

זונטיק אינדערפרי, ווען מיר זענען אויפגעשטאַנען צום פרישטיק, האָט זי מיר דערקלערט, אַז זי גייט אין דער קירכע אַריין צום געבעט פון האַלב צען אַזיגער. — דו, האָט זי צו מיר געזאָגט, גיי צום שטראַנד, האַלב עלף אַזיגער וועל איך דיר קומען אָפּזוכן. איך האָב געוויסט, אַז זי גייט נישט אין דער קירכע אַריין, ווייל ווען מיר האָבן געהאַט אויפגעגעסן, איז שוין

לאנג געווען נאך האלב צען אזייגער. איך האב געווסט, אז זי האט אַ ראַנ־דעווו מיט דעם ענגלענדער, פון וועלכן זי האט מיר נאך שבת ביינאכט אליין דערציילט, אז זי האט ביים שטראַנד קענען געלערנט צוויי ענג־לענדער, זייער סימפאטישע יונגעלייט און איינער רעדט אביסל פראַנצויז־זיש. האַלב עלף אזייגער איז זי מיך געקומען אַפּזוכן צום שטראַנד און צו מיר געזאָגט, אז זי מוז נאָך צוריק אַהיימגיין און אין אונער צימער אַוועקלייגן איר לעדערנעם בייטל. איך האָב צו איר געזאָגט — הער, זשאַן, איך בעט דיך, דו זאָלסט מיך נישט לאָזן לאַנג וואַרטן, ווייל עס הייבט שוין מיר אָן צו ווערן דערווידער די גאַנצע געשיכטע. — ניין, האָט זי מיר געענטפערט, עס וועט קיין האַלבע שעה נישט דויערן און איך וועל זיין צוריק, עס איז טאַקע אַזוי געווען. זי האָט אַפילו קיין האַלבע שעה זיך נישט געזוימט, נאָר זי איז געקומען צום שטראַנד מיט אַן ענגלישן זעל־נער, זייער אַ סימפאטישער יונגערמאַן אין ברילן, מיט זייער שיינע מאַ־ניערן. זי האָט מיר אים פאַרגעשטעלט און מיך געפרעגט מכלומרשט, צי עס שטערט מיר נישט. אַזוי ווי איך וואָלט עפעס געווען געהאַט ביי איר צו זאָגן.

מיר זענען ביים שטראַנד מער נישט לאַנג געזעסן, ווייל עס איז שוין געווען מיטאַג־צייט. איצט האָב איך זיך איבערצייגט, אז איך האָב קיין טעות נישט געהאַט, אז זי איז טאַקע נעכטן צו מיר געקומען נישט אין דער אַפּערעדטער צייט, ווייל זי האָט געהאַט ביי זיך דעם ענגלענדער. מיר זענען אַוועק אין רעסטאָראַן עסן מיטאַג. דער ענגלענדער איז נאַטיר־לעך אַוועק עסן אין דער מיליטער־קוך. איך האָב פאַר מיר מיט מיין יונגער מאַדאַם באַצאָלט פאַר צוויי פישלעך מיט אַביסל קאַרטאָפל און אַביסל וואַסערדיקע זופ צוויי הונדערט פראַנק, און די וועלט זאָגט, אז יידן זענען וווכערער, און דאָס איז נאָך געווען נישט אין קיין ערשט־קלאַסיקן רעסטאָראַן.

נאַכמיטאַג זענען מיר נאַכאַמאַל אַוועק צום שטראַנד. די צוויי ענגלישע זעלנער זענען ווידער געקומען, אָבער דאָסמאַל כדי זיך צו געזעגענען. זיי זענען געהאַט געקומען קיין בלאַנקענבערג נאָר אויף דריי טעג אַפּרו. דאָס איז געווען מיין גליק, ווייל אַז נישט וואָלט איך געווען געדאַרפט צוריק־פאַרן. מיין יונגע מאַדאַם, האָב איך באַמערקט, איז געווען זייער נידער־געשלאָגן צוליבן אַוועקפאַרן פון די ענגלענדער. איך מוז צוגעבן, אז דאָס זענען ווירקלעך געווען צוויי זייער שיינע און סימפאטישע יונגעלייט, גייענ־דיק צום שטראַנד האָב איך געקויפט אַ פראַנצויזישע צייטונג, וואָס דער־שיינט אין בריסל א. נ. "לאַ נאַסיאַן בעלזש". דאָרט האָב איך געלייענט, ווי אין בריסל איז אַ בעלגיער פאַרמשפט געוואָרן צו באַצאָלן צוויי הונ־

דערט טויזנט פראַנק פאַר פאַראַטן דריי יידישע קינדער צום דייטש. "לאַ נאַסיאָן בעלזש" פּרעגט. צי האָבן דריי יידישע קינדער, וואָס וועלן קיינ-מאָל נישט מער זען די ליכטיקע וועלט, נישט מער די ווערט ווי צוויי הונדערט טויזנט פראַנק? אָבער אַזוי איז עס. פאַר שיקן יידישע קינדער אין טויט אַרײַן, באַקומט מען נישט קיין שטראַף. אין געריכט הייסט מען דעם ייד שטענדיק ברענגען עדות. און אַזוי ווי דער ייד קען קיין עדות נישט שטעלן, ווייל די געשטאַפּאַ וועט דאָך נישט קומען עדות-זאָגן ווער דער פאַרעטער איז. אַפילו דעמאָלט ווען דער ייד ווייס באַ-שטימט, אָז די אַדער די פּערזאָן האָט אים פאַראַטן. אַזוי איז עס אין בעל-גיע. אַזוי איז עס אין פראַנקרייך. און אַזוי איז עס אויך אומעטום. אויב מען פאַראורטיילט בעלגישע אַדער פראַנצויזישע פאַרעטער, איז עס נישט דערפאַר, ווייל זיי האָבן פאַראַטן יידן, נאָר ווייל זיי זענען באַגאַנגען אַנ-דערע חטאים.

די געשיכטע וועגן די דריי יידישע קינדער אין "לאַ נאַסיאָן בעלזש", האָט מיך באלד אַרײַנגעברענגט אין אַ טרויעריקער שטימונג. איך האָב געזען, ווי בעלגישע קינדער לויפן אַרום אויף דער פּלאַזשע, שפּילן זיך, פליסקען אין ים און געניסן פון דער זון און לעבן. האָב איך זיך געפּרעגט, צי מיינע קינדער, אַזעלכע שיינע, געזונטע און לעבעדיקע, האָבן נישט גע-האַט אויך קיין רעכט צו לעבן? און אויב אַזעלכעס האָט געקענט געשען, צו נעמען און צו מאַרדן געזונטע, אומשולדיקע קינדער, האַלט איך, אָז די וועלט, וויפּיל זי זאל זיך איצט נישט באַוואַרענען פאַרן שלום, וועט דאָך אַמאָל דערפאַר מוזן באַשטראַפּט ווערן. די וועלט איז מיט דעם נישט-שטערן צו מאַרדן אומשולדיקע קינדער דערגאַנגען ביז צו דער גרעסטער פאַרדאַרבנקייט. ווען איך דערמאַן זיך אין דעם מאַמענט, ווען די קינדער האָבן פאַרגאַסן זייערע טרערן פאַר הונגער, אַדער דורשט און די מוטער איז געווען אומבאַהאַלפן זיי צו העלפן, ווי גרויס מוזן זיין אַזעלכע מוטער-לעכע ליידן אין אַזאַ מאַמענט: — צי האָט דאָס די וועלט באַגריפּן? אַדער דער מאַמענט, ווען מען האָט די מוטער מיט אירע קינדער געפירט צום טויט. און דערפאַר, גלויב איך, אָז די וועלט מוז נאָך דערפאַר אַליין איר שטראַף אַדורכגיין. אויב דער גורל האָט מיך געלאָזט לעבן, איז עס נאָר דערפאַר, איך זאל דאָס דער וועלט קענען זאָגן.

די אַלע פראַצעסן, וואָס ווערן איצט איינגעריכט קעגן געשטאַפּאַ און אַנדערע קריגס-פאַרברעכער, זענען נישט מער ווי אַ קאַמעדיע-שפּיל און אַ קאַמפּלאַזש פאַר דער וועלט. פאַר דעם גרויסן פאַרברעכן, וואָס איז אַפ-געטאָן געוואָרן, די דייטשן האָבן געגלויבט אין היטלערן, אָז זיי דאַרפן די פאַרברעכנס בלינד אויספירן. און היטלער האָט געגלויבט אין אַנדערע,

אז ער וועט פאר די פארברעכנס קיינמאל נישט באשטראפט ווערן. און אויב איך בין זיך נישט טועה, האָבן די וועלט־פארברעכער אויך היטלערן אליין אָפגענאַרט, ווייל ווען ער האָט זיין שטיקל אַרבעט פאַרטיק געמאַכט, האָט מען אים אליין אויך פונעם וועג אַראַפגערוימט. די וועלט־רעאַקציע משפט די דייטשע פאַרברעכער, וועלכע זיי האָבן אויפגעשטעלט, ווייל זיי האָבן מורא פאַר זייער אייגענעם פאַרברעכן, וואָס זיי האָבן אָפגעטאַן.

פון מיין יונגער מאַדאָם קען איך גאַרנישט אַרויס. זי ווערט וואָס אַמאַל שענער. יעדער מאַן, וואָס קוקט זי אָן, איז אין איר אַנטציקט, אַזאָ חן באַזיצט זי. ווען איך האָב איר די טעג דערקלערט, אַז אַלע פרויען לאָזן מיך קאַלט, אויסער איר קעגנוואָרט האָב איך ליב, ווייל איך פיל, אַז איך האָב זי ליב. — דו דאַרפסט מיך נישט ליב האָבן, האָט זי צו מיר ווידער געזאָגט און איך וויל עס נישט. ווייל פון אונז צוויי קען דאָך גאַרנישט ווערן. — איך בין אַ קריסטין און אַז איך וועל חתונה האָבן, וועל איך חתונה האָבן אין אַ קירכע, און דאָס קען מיט דיר נישט געשען. איך האָב איר געמוזט צוזאָגן, אַז איך וועל זי נישט ליב האָבן. אָבער פאַרוואָס זי זעצט פאַר צו מיר צו קומען און מיט מיר אונטערצוהאַלטן באַציאונגען, קען איך נישט באַגרייפן. — צי קען מיר עמעצער זאָגן, וואָס איז דאָס אַזעלכעס אַ פרוי ?

מיטוואַך דעם 27־טן יוני 1945.

ברייגן איז געווען אין ליפס און האָט זיך אויף מיר געפרעגט. אָבער איך בין געווען ביים ים. איך האָב געהאַט אַ סך פאַרדרוס, וואָס איך האָב בריינקן נישט געטראָפן, ווייל איך האָב אַזוי געשטרעבט דעם מענטש נאָך אַמאַל צו זען.

דאַנערשטיק דעם 14־טן יולי 1945.

שוין עטלעכע נעכט ווי איך האָב כסדר שרעקלעכע חלומות וועגן מיין פרוי און קינדער.

שבת ביינאַכט דעם 16־טן יולי 1945.

ברייגן איז די וואַך געווען אין ליפס און מיר אָפגעשטאַט אַ וויזיט. ווען ער איז אַריין אין מיין הויז, איז ער געווען אַזוי גערירט, אַז ער איז אַביסל שטיין געבליבן, און נישט געקענט ווייטער זיך באַוועגן. איך האָב דאָס באַמערקט. ער האָט מיך געפרעגט, צי איך האָב זיך שוין עפעס דער־ווייט וועגן מיין פרוי און קינדער. און ווען איך האָב אים געזאָגט, ניין, איז

דער מענטש געווען שטאַרק נידערגעשלאָגן און אויף זיין פנים איז געווען קענטיק אַ שטאַרקער ווייטיק. אַזוי טיף האָט ער מיט מיר מיטגעפילט. דאָס איז ווירקלעך געווען אַן איידעלער און אין העכסטן זין אַ גוטהאַר־ציקער מענטש. אים האָט שטאַרק וויי געטאַן, וואָס ער האָט מיך נישט געקענט טרייסטן. איך האָב דעם מענטש אַזוי ליב באַקומען, אַז איך וועל אים קיינמאָל נישט פאַרגעסן.

זונטיק דעם 17-טן יולי 1945.

איך האָב לעצטנס געהאַט אַ וויכוח מיטן רעדאַקטאָר פון דער בריסע־לער יידישער וואַכן־צייטונג. איך האָב אים געברענגט אַן אויסצוג פון מיינע דערינערונגען "טעג פון שרעק" און פאַרלאַנגט, ער זאָל דעם אויס־צוג אַפּדרוקן. אַ פּאַר וואַכן האָט ער דעם מאַנוסקריפט געהאַלטן ביי זיך אין שופּלאַד. מיט גרויס מי, האָט ער אַ קליינעם אויסצוג אַפּגעדרוקט. דער רעדאַקטאָר, אַ געוויסער הער ריבאַ, האָט צו מיר געטענהט, אַז מיינע דערינערונגען זענען נישט גענוג קינסטלעריש אויסגעהאַלטן און ער האָט מיר אַנגעהויבן צו דערציילן עפעס וועגן אַ פּראַנצויזישן שרייבער — זשיל ראַמען, ווי אַזוי ער באַשרייבט אַ הונט. — גאָט מיינער! האָב איך מיר געטראַכט, איך האָב ביי מיינע דערינערונגען פאַרגאַסן אַזוי פיל טרערן און זיי זענען געשריבן מיט אַזוי פיל וויי און בענקשאַפט, איז וויכטיקער, ווי אַזוי זשיל ראַמען באַשרייבט אַ הונט. ביי מיר האָט איין קינד מיינס געהאַט מער ווערט, ווי די גאַנצע עקזיסטירנדע קונסט. ביי מיר זענען מיינע דערינערונגען מער ווערט, ווי דאָס גרעסטע קינסטלע־רישע ווערק. אַבער איך האָב זיך איבערצייגט, אַז יעדער קוקט נאָר אויף זיינע אייגענע אינטערעסן. טראַץ דעם, וואָס איך זאָג אַרויס אין מיינע דערינערונגען אַזוי פיל אמת, איז אַבער ביי דעם הער ריבאַ געשטאַ־נען העכער צוערשט זיינע אייגענע אינטערעסן.

דינסטיק דעם 19-טן יולי 1945.

איך ווייס נישט. איך באַקום וואָס־אַמאָל מער פיינט פּראַסטע מענטשן, וועלכע גלויבן אין גאַרנישט, ווייל איך זע אין זיי, אַז זיי זענען פעאיק אויף יעדעם שלעכטס און עס באַשטעטיקט זיך ביי מיר די טעזע פון שפינאַזאַ, אַז פּראַסטע מענטשן, וועלכע גלויבן אין גאַרנישט, גייען אַראָפּ פון מאַראַלישן און עטישן וועג. לויט פּאַנאַאיט איסטראַטי געפינט זיך דאָס שלעכטס און גוטס נישט ביי גאָט, נאָר אין מענטש אַליין און אויב ער גלויבט אין גאַרנישט, ווערט דער שלעכטער אַ חיה.

דאָנערשטיק דעם 21־טן יולי 1945.

איך האָב לעצטנס געהאַט אַ געשפרעך מיט אַ פלעמישער מאַרק־הענדל־לערין אויפן מאַרק פון אַנטווערפן. האָט זי צו מיר געזאָגט — מיט איך יידן האָט מען אַזוי געטאָן, ווי דער פויער טוט, ווען ער פלאַנצט צופיל פלאַנצן, רייסט ער שפעטער איין טייל פלאַנצן אין מיטן וואַקסן אַרויס, כדי די אַנדערע פלאַנצן זאָלן בעסער און שענער קענען וואַקסן. — האָסט קיינמאָל נישט געזען, האָט זי מיך געפרעגט, למשל, מייערלעך (ריבן), ווען זיי שטייען צו געדיכט אויף איין אָרט, קענען זיי זיך נישט אַנטוויקלען, דאָן רייסט דער פויער די העלפט פון זיי אַרויס, וואַקסן נאָכער די אַנדערע דיקער און שענער. — מאַדאָם! האָב איך צו איר געזאָגט, מייערלעך זענען דאָך אַ טויטע זאָך, וואָס ווייסן נישט פון גע־בורט־ווייען, פון די ליידן און פריידן פון דערציען אַ קינד. — מאַדאָם, האָב איך צו איר ווייטער געזאָגט, עס זענען געווען פאָלן, ווען מען האָט די מוטערס צוגענומען זייערע קינדער, טראָץ דעם וואָס זיי האָבן גע־ווסט, אַז זיי גייען אין אַ זיכערן טויט אַריין, זענען זיי דאָך געגאָנגען זייערע קינדער זוכן און זיך אַליין די קינדער איבערגעגעבן, דאָס איז די שטאַרקע ליבע פון עלטערן צו אַ קינד. דער מאַרק־הענדלערין זענען געקומען די טרערן אין די אויגן און זי האָט זיך צעוויינט. — איך ווייס נישט, האָט זי געזאָגט, ווי אַזוי אַזעלכעס האָט געקענט געשען.

די געשיכטע מיט די יידישע מוטערס, וואָס זענען נאָכגעלאָפן זייערע קינדער ביז אין טויט אַריין, דערמאָנט מיך איצט אין אַ קאָנגאַ־מעשהלע, וואָס איך האָב לעצטנס געלייענט. עס דערציילט זיך דאָרט, ווי אַ קינד האָט זיך געשפילט ביים טייך, איז געקומען אַ קראַקאָדיל און דאָס קינד איינגעשלינגען. די מוטער האָט עס דערזען פונדערווייטנס. אָבער ווען זי איז געקומען צו לויפן ברענגען דעם קינד הילף, איז דער קראַ־קאָדיל שוין אַוועקגעשווימען מיטן קינד. זי איז געווען פאַרצווייפלט. זי האָט געשריגן און געוויינט, געלאָפן ביים ברעג, ווו דער קראַקאָדיל איז מיטן קינד אַוועקגעשווימען. מיט איינמאָל איז אָנגעפאַרן אַ מאַן מיט אַ שיפל, האָט ער זיך געפרעגט די פרוי, וואָס זי וויינט אַזוי. האָט זי אים דערציילט די געשיכטע מיטן קראַקאָדיל און אים געבעטן, ער זאָל זי מיטן שיפל ברענגען צום קראַקאָדיל. דער מאַן האָט געגעבן דער פרוי צו פאַרשטיין, אַז זי ריויקירט מיטן אייגענעם לעבן ווען ער וועט זי ברענגען צום קראַקאָדיל. אָבער די מוטער האָט פון גאַרנישט געוואַלט וויסן, נאָר איין פאַרלאַנג האָט זי געהאַט, ער זאָל זי ברענגען צום קראַ־קאָדיל, ווו עס געפינט זיך איר קינד. דער מאַן האָט די מוטער געברענגט

צום קראַקאָדיל. זי האָט זיך אַוועקגעשטעלט וויינען און בעטן, דער קראַקאָדיל זאָל איר צוריקגעבן איר קינד. אָבער דער קראַקאָדיל, אַנשטאַט איר צוריקצוגעבן דאָס קינד, האָט די מוטער אויך איינגעשלונגען.

דינסטיק 26-טן יולי 1945.

ווען איך בין לעצטנס געגאַנגען אין ליער, האָב איך באַגעגנט אַ יוביליי פון אַ פּופּציק־יעריקער חתונה. אין דעם צוג זענען געגאַנגען קליינע קינדער, אַנגעטאַן אין ווייסן מיט גרינע ביימלעך אין די הענטלעך. זיי האָבן אויסגעזען ווי מלאכימלעך, און איך האָב זיך באַלד דערמאַנט אין מיינע שיינע קינדער און זיך צעוויינט.

מאַנטיק דעם 1-טן אויגוסט 1945.

איך זיך און טראַכט, צי איז דאָס ווירקלעך אמת, אַז מײן פרוי און די קינדער זענען טויט. איך קען מיר דאָס גאַרנישט לאָזן צוגלויבן, אַז דאָס זאָל זיין אַן אמת. און איך קען גאַרנישט פאַרשטיין, אַז אַזעלכעס האָט אויף דער וועלט געקענט געשען, צו נעמען געזונטע, אומשולדיקע קינדער און זיי הרגענען. אַזעלכע שיינע און קלוגע קינדער, ווי איך האָב געהאַט. איך וואָרף מיר פאַר, אַז איך בין נישט געווען גענוג פאַרזיכטיק, און איך קען מיר דעם חטא גאַרנישט מוחל זיין און עס איז מיר דערפאַר שווער אויף מײן האַרץ. אָבער איין גאַט ווייס, ווי אַזוי דאָס איז געשען. פאַר מיר האָט די גאַנצע וועלט נישט מער קיין שום עקזיסטענץ־באַרעכ־טיקונג, אויב אַזעלכעס האָט געקענט אויף איר געשען. איך טראַכט מיר, איך בין ווען דאָס אַדורכגעגאַנגען די געסלעך ביי דער סטאַציע אין אַנט־ווערפן. איך האָב געזען די זעלבע פאַרטיערס, וואָס מיט צוואַנציק יאָר צוריק, שטייען נאָך ביי די נאַכט־הייזלעך, וווּ מען טרייבט זנות. די זעלבע אויסגעפאַשעטע פלעמער פון די נאַכט־הייזלעך, ווי מיט צוואַנציק יאָר צוריק, וואָס לעבן פון זנות. זיי האָבן געהאַט דאָס רעכט צו בלייבן לעבן, נאָר מיינע אומשולדיקע קינדער האָבן קיין רעכט נישט געהאַט אויף לעבן, נאָר ווייל זיי זענען געבוירן געוואָרן יידן.

איך דערמאַן זיך, ווי מיינע יינגלעך פלעגן מיך פרעגן, ווען זיי האָבן געהערט, וואָס דער דייטש טוט מיט די יידן, איך זאָל זיי דערקלערן, וואָס דאָס איז אַזעלכעס אַ ייד — פאַפּאַ! — פלעגן זיי מיך אַ סך מאָל פרעגן, וואָס איז דאָס אַזעלכעס אַ ייד? ווי שרעקלעך איז דאָס און נישט צום באַגרייפן, אַז אַ גאַנצע וועלט האָט זיך גענומען צו אומשולדיקע קינדער.

מען דארף נישט פארווארפן די דייטשן אליין דאס מאַרדן יידישע קינדער, ווייל די גאַנצע וועלט טראַגט די שולד. די דייטשן האָבן נאָר בלינד אויס־געפירט דאָס, וואָס מען האָט זיי געהייסן. איך לאַך פון דעם, וואָס מען זעצט היינט אַרויף אויף די באַשולדיקונגס־בענק, נאָר די דייטשן. — פאָרוואָס זעצט מען נישט אַרויף אויף די באַשולדיקונגס־בענק, די ענג־לענדער, די אַמעריקאַנער, די פּאַלאַקן, די פּראַנצויזן און אַלע אַנדערע, וואָס האָבן לאַנג פאַר דער מלחמה צוגעגרייט די שחיטה איבערן יידנטום. היטלער קומט מיר פונקט פאַר אַזוי ווי אַ שיפס־קאַפיטאַן. די שיפס־געזעל־שאַפט האָט צו זאָגן איבערן קאַפיטאַן. דער קאַפיטאַן האָט צו זאָגן איבער דער שיפס־מאַנשאַפט. איינער מוז בלינד הערן דעם צווייטן. די קאַמפּאַניע פון די וועלט־פּאַליטיקער האָט אַרויפגעזעצט היטלערן, ער זאָל אויספירן זייערע באַפעלן. היטלער איז ווידער געווען דער קאַפיטאַן איבערן דייטשן רודער. די געשטאַפּאָ, די ס. ס. האָבן געהאַט בלינד אויסצופירן זיינע באַפעלן. ער האָט זיי געהייסן מאַרדן, האָבן זיי געמאַרדעט. זיי האָבן ווי־דער געמאַרדעט, ווייל מען האָט געהייסן היטלערן מאַרדן. אויף די באַשול־דיקונגס־בענק וואַלטן געדאַרפט זיצן די יונקערס, די לאַרדן, די מיליאַר־דערן, וואָס האָבן צו דעם שרעקלעכן בלוט־באַד צוגעפירט. איך לאַך פון דעם שפּיל, וואָס איז איצט פאַרגעקומען מיט די וואַלן אין ענגלאַנד, וווּ עס הייסט אַזוי צו זאָגן, אַז די אַרבעטער האָבן אָפּגעהאַלטן אַ זיג. — איך מיין, אַז די וועלט פאַרשטייט גאַרנישט, אַז דאָס איז אַ פּאַליטישער מאַנעווער. ענגלאַנד פילט, וואָס פאַר אַ שרעקלעכן פאַרברעכן זי איז באַגאַנגען. זי ווייס, אַז זי וועט זיך פון דעם שרעקלעכן פאַרברעכן קעגנ־איבער דעם יידישן פּאַלק קיינמאַל נישט קענען אָפּוואַשן. אירע הענט זע־נען איינגעטונקען אינעם בלוט פון יידישע שוואַנגער־פרויען, זויגלינגען און קליינע קינדער. זי וויל דעם צאָרן פון דער וועלט אַביסל אָפּווענדן, האָט זי געגעבן די מאַכט די אַרבעטער אין די הענט אַריין, די וועלט די אויגן צו פאַרבלענדן. ווי גרויס איז די קאַמעדיע, וואָס מען משפט איצט דייטשן, ווייל וואָס אַרט דען די וועלט־פּאַליטיקער, ווען מען פאַרמשפט איצט די זעלבע דייטשן, אַדער אַנדערע דייטשן, ווען זיי האָבן נאָר אויס־געפירט די שליחותן, וואָס זיי האָבן געדאַרפט אויספירן, און אויסגעפירט האָבן די דייטשן זייער שליחות פינקטלעך. זיי האָבן יידן געמאַרדעט, קליי־נע קינדער און פרויען געמאַרדעט ביו צו דער לעצטער מינוט.

דאַנערשטיק דעם 4־טן אויגוסט 1945.

ווי דערשטוינט בין איך געבליבן, ווען איך בין מיך מאַנטיק ביינאַכט

געגאנגען לייגן שלאָפן און לייענענדיק די פראַנצויזישע צייטונג, האָב איך מיך איבערצייגט, אַז נישט איך אַליין באַגרייף, אַז די גאַנצע וועלט טראַגט די שולד פונעם מאָרדן אומבאַהאַלפענע פרויען און קינדער, נאָר אַז עס זענען אויך דאָ אַנדערע וואָס ווייסן, אַז דער קאַמפּלאַט איז פאַרן יידישן פּאָלק צוגעגרייט געוואָרן פון דער גאַנצער וועלט, נאָר קיינער וויל עס נישט אַזוי אָפּן זאָגן ווי איך. אָבער דאָס וואָס פראַנסואַ מאַריאַק זאָגט אין דער בריסעלער צייטונג "לע סואַר" איז שוין גענוג געזאָגט. — אַט וואָס ער זאָגט. מיר זוכן נישט קיין אַנטשולדיקונג פאַרן אַלטן מאַרשאַל, ער מיינט דאָ פּעטען, וואָס איז דעמאָלט געשטאַנען פאַרן געריכט. — מען מוז, זאָגט ער ווייטער, האָבן דעם קוראַזש עס צו באַשטעטיקן, ער האָט נישט איינגעפירט קיין נייע פּאָליטיק, ער איז נאָר געווען דער אויספירער. אין מינכן, זאָגט מאַריאַק ווייטער, זענען געווען די פאַרגייער. — און מינכן אַליין איז נאָך נישט געווען דער פאַראַט־פונקט קעגן אייראַפּע. — אייראַפּע, זאָגט ער, קלויבט איצט די פרוכטן פון אומאויפהערלעכן פאַראַט און געמיינהייט. ביז צו דער לעצטער מינוט, זאָגט מאַריאַק, אפילו ווען מען האָט שוין געמאַכט דעם אַטענטאַט אויף היטלערן, האָט היטלער נאָך גענאַסן פון דער אָפּענער הילף פון דער גאַנצער וועלט. דאָס איז טאַקע, וואָס איך באַגרייף אויך איצט די שפּיל, וואָס איז פאַרגעקומען מיט דעם זיג פון דער אַרבעטער־פאַרטיי אין ענגלאַנד. ענגלאַנד שרעקט זיך איצט פאַר דעם פאַרברעכן, וואָס זי איז באַגאַנגען. ענגלאַנד ווייס, אַז סוף כל סוף וועט זיך די וועלט דאָך אַמאָל מוזן אויסקריסטאַליזירן און יעדן פּאָלק וועט צוגעשריבן ווערן דאָס גוטע און שלעכטע, וואָס עס האָט דער מענטשהייט געגעבן. און ווען מען וועט אַריינקוקן אין דער געשיכטע און זען, אַז דאָס ענגלישע פּאָלק איז שולדיק אין אַזאַ גרויסן פאַרברעכן, ווי מאָרדן קליינע קינדער. די יללות פון די טויזנטער אומשולדיקע קינדער. פון זויגלינגען. פון מוטערס וואָס רייסן זיך די האַר פון די קעפּ, ווייל זיי זענען אומבאַהאַלפן זייערע קינדער צו העלפן פון זייער הונגער, דורשט און טויט. דאָס וועט אין דער צוקונפטיקער וועלט קיינמאָל די שולדיקע פעלקער נישט קאַנען פאַרגעבן ווערן. און דאָס פילט ענגלאַנד מער פון אַנדערע. זי וואָלט איר חטא געוואָלט אויף אַ באַטריגערישן אופן אויס־קויפּן. — וויי צו אַזאַ פּאָלק, וואָס האָט פון זיך אַרויסגעגעבן אַזעלכע מענער, ווי אַ ביראַן און אַן אַסקאַר וויילד, און האָט אַנטהילגענומען אין אַזאַ גרויסן פאַרברעכן. עס טוט מיר נישט וויי אויף קיין שום לאַנד אַזוי, פאַר דעם אומגערעכטן וואָס איז אָפּגעטאַן געוואָרן דעם יידנטום אין אייראַפּע, ווי אויף ענגלאַנד. ווייל זי האָט באַזיצט אַ האַלבע וועלט און אַזוי פיל רייכטום און האָט געלאָזט אויסמאַרדן זעקס מיליאָן ווערלאָזע

מענטשן נאָר צוליב דעם, אַז זי זאָל נישט געשטערט ווערן אין איר רו. איך וואָלט עס מיר קיינמאָל נישט געווען פאַרגעשטעלט, אַז דאָס פּאַלק וואָס האָט זיך שטענדיק פּראַקלאַמירט פאַר אַזאַ שטאַרקן אָנהענגער פון אונזערע נביאים, האָט געזאָלט צופירן צו אַזאַ גרויסן פאַרברעכן, ווי מאַרדן שוואַגערע פּרויען, זויגלינגען און קליינע קינדער.

מאַנטיק דעם 8טן אויגוסט 1945.

לעצטנס האָב איך געטראָפֿן דעם פּויער ווערומפּיי. ער האָט זיך מיט מיר זייער געפּרייט. ער האָט מיך געפּרעגט, צי איך האָב שוין עפּעס דערפאַרן וועגן מיין פּרוי און קינדער און ווען איך האָב אים געזאָגט, אַז זיי לעבן שוין זיכער מער נישט, ווייל אַ מוטער מיט קינדער, האָב איך אים דערקלערט, האָט מען נאָך שנעלער דערמאַרדעט, ווי אַן אַנדערע — דאָס איז געווען די ציוויליזאַציע פון צוואַנציקסטן יאָרהונדערט. ווערומפּיי האָט מיך געפרוווט צו טרייסטן און מיך געבעטן איך זאָל אַמאָל צו אים אַרויסקומען. — דו ווייסט, האָט ער צו מיר געזאָגט, אַז ביי מיר איז שטענדיק געווען אַן אָפּענע טיר, און נישט נאָר אין פּרידנסצייט, נאָר אפילו אין דער מלחמה האָב איך מיך געטיילט מיטן עסן. — יא, האָט ער צוגעגעבן, איך בין נישט קיין געבוירענער פּויער. — איך בין אַמאָל, אין מייע יונגע יאָרן, געווען אַ פּאַרט־אַרבעטער און דערפאַר ווייס איך, וואָס אַרימקייט באַזייט. איך האָב ווערומפּיי געדאַנקט פאַר זיין גוטהאַרציקייט און אים צוגעזאָגט אַמאָל צו אים אַרויסצוקומען.

ווען איך קוק מיך צו צום לעבן, זע איך, אַז נאָר דער שלעכטער האָט מזל אָבער דער גוטער און אומבאַהאַלפּענער ליידיט אין לעבן דערפאַר, ווייל ער קאָן קיין שלעכטס נישט באַגיין. אַזוי קומט מיר פאַר אויך מיט דער גרעסטער טייל יידן, וואָס האָבן זיך געראַטעוועט פון די דייטשע הענט... ווען איך קוק מיך צו צו די יידן, וואָס זענען פון די לאַגערס צוריק־געקומען, אָדער צו די יידן וואָס האָבן געוויסט זיך אויסצובאַהאַלטן אין פּאַרשידענע לענדער, זע איך, אַז דאָס גוטע איז אַהינגעגאַנגען אין טויט אַריין און דאָס פּסולת איז מערסטנטיילס געבליבן. גוטע יידישע פּאַטערס און מוטערס מיט קליינע קינדער זענען פאַרניכטעט געוואָרן. יידן, וואָס האָבן געקאַנט מאַרדן, גולנען, אויסשלאַגן ביים צווייטן ייד זיינע גאַלדענע ציין, אָפּשניידן זיינע פינגער, כדי צו באַזיצן זיין גאַלדענעם רינג, דער־הרגענען יענעם אין שלאָף, כדי צו קאַנען צונעמען זיין שטיקל ברויט, יידן וואָס האָבן אַוועקגעשיקט מוטערס מיט קליינע קינדער אין טויט אַריין, כדי זיך אַליין צו קענען ראַטעווען און צו מאַכן ביי דעם גוטע

געשעפטן, אזעלכע יידן זענען אממערסטן פון די לאַגערס צוריקגעקומען. איד קוק מיך צו, אַז פון די יידן וואָס זענען צוריקגעקומען, האָבן קיין סך קיין געמיינזאַמעס מיטן יידנטום נישט צו טאָן. אַ סך רעדן נישט מער קיין יידיש. גייען נישט מער אין קיין שול. קענען נישט קיין שטרעבונג צו קיין שום אידעע. זענען נישט קיין יידן, און נישט קיין גויים. זענען גרייט צו פאַרלייקענען זייער אָפּשטאַמונג און זייער קולטור, נאָר דערפאַר מען זאָל זיי צורו לאָזן, זייער איינציק שטרעבן איז נאָר — פאַרדינען געלט. עסן און טרינקן און באַפרידיקן די תאוּוה. זיי לעבן ווי אַ חיה און שטאַרבן ווי אַ הונט. וואָס קיינער ווייס נישט פון זיי. איך האָב שטענדיק, למשל, געפילט אַן עקל צו די האַלענדישע יידן, ווייל זיי האָבן ווירקלעך נישט געוואָסט, מיט וואָס זיי זענען יידן. האָבן נישט געקענט די יידישע שפּראַך, נישט קיין יידישע געשיכטע. זייער גאַנצער געשפּרעך, ווען איך האָב מיך צו זיי צוגעהערט, איז נאָר שטענדיק געווען וועגן פרעסן און זויפן און די תאוּוה. איך האָב בעסער פאַרטראָגן אַ גוי, איידער אַזאַ ייד. דאָס זעלבע איז מיט די אַנדערע יידן וואָס זענען אין אייראָפּע איבערגעבליבן. זיי פלעגן נישט מער די יידישע קולטור. די יידישע שרייבער. זייער איינציקער פאַרלאַנג איז נאָר געשעפט און פאַרדינען געלט. לאָזן זייערע קינדער קיין יידיש נישט מער לערנען און גייען אַוועק אויף פרעמדע וועגן. — אַט, דאָס איז כמעט פון גאַנצן יידנטום אין אייראָפּע געבליבן. און אזעלכע יידן האָבן מער מזל געהאַט צו בלייבן לעבן ווי אַנדערע.

מאַנטיק 15-טן אויגוסט 1945.

מיין יונגע מאַדאַם, האָב איך מיך איבערצייגט, קומט נישט צו מיר אַזוי פון ליבע, ווי צוליב אירע אייגענע אינטערעסן און אירע קאַפּריזן.

דאַנערשטיק 18-טן אויגוסט 1945.

איך קלאַג בייטאָג און ביינאַכט, און קאָן צו מיין ווייטיק קיין טרייסט נישט געפינען. איך קאָן מיר דאָס גאַרנישט פאַרשטעלן, אַז דאָס זאָל זיין אַן אמת, אַז מיינע קינדער זענען ווירקלעך טויט און אַז איך וועל זיי שוין מער קיינמאַל נישט צוריקזען. וויפיל איך טראַכט אַריין, קאָן איך דאָך מיר נישט לאָזן צוגלויבן, אַז אזעלכעס האָט געקענט געשען אויף דער וועלט. ווען איך דערמאַן מיך, וויפיל אַ פּאַטער און אַ מוטער שטייען אויס, ביז זיי דערציען אַ קינד ביז צו דער עלטער פון פינף און אַכט יאָר. איך דערמאַן זיך די פרייד פון מיין פרוי, ווען מיין ערשט יינגל איז געבוירן געוואָרן.

און אזוי איז די פרייד געווען ביים צווייטן יינגל. און די פרייד פון דער מוטער ביים געבורט פונעם דריטן קינד, וואָס זי האָט אזוי שטאַרק זיך געוואונטשן צו האָבן אַ טאָכטער. און אַזעלכעס האָט מען גענומען און פאַר גאַרנישט דערמאַרדעט. איך דערמאָן מיך, אַז ווען אַ קינד איז געבוירן געוואָרן, בין איך ביי דעם מינדסטן פישטשע, ביי דעם מינדסטן שאַרף אויפגעשפּרינגען פון מיין בעסטן שלאָף פון מיין בעט. ביים גיין ציינדלעך האָב איך זיי אַרומגעטראָגן גאַנצע נעכט אויף מיינע הענט. ווען מען האָט זיי געדאַרפט אָפּערירן אויף "מאַנדלען", אָדער אויף אַ פּאַליפּ, האָב איך אַזויפיל טרערן פאַרגאַסן. ווען זיי האָבן געמאַזלט, בין איך ביי זיי געלעגן אויף דער ערד גאַנצע נעכט. און דאָס האָט געדאַרפט אונטערגיין מיט אַזאַ שרעקלעכן טויט. איך שטעל מיר שטענדיק פאַר דאָס געיאַמער פון די קינדער פאַר הונגער און דורשט אין די פאַרפלאַמבירטע וואַגאַנען. און די לייזן פון דער מוטער, וואָס האָט אירע קינדער נישט געקאַנט העלפּן. ווען איך הער היינט ערגעץ דאָס געשריי פון אַ קינד ווער איך אויפגע- ציטערט. ווייל עס דאַכט זיך מיר, אַז איך הער מיינע קינדער שרייען און איך וואַלט זיי געוואַלט קומען צו הילף, אזוי ווי איך פלעג עס אַלעמאַל טאָן.

ווען איך הער אַ קינד אַרויסזאָגן דאָס וואָרט פאַטער, לויפט אַדורך אַ ציטער דורך מיין לייב, ווייל איך ווייס, אַז איך וועל דאָס וואָרט שוין קיינמאַל נישט פון מיינע קינדער הערן. איך שטעל מיר פאַר די מינוטן, ווען מען האָט די מוטער מיט די קינדער פאַרגאַזט. די יללות דעמאַלט. איך האָב געהערט, אַז ביי די קינדער פלעגן זייערע הערצלעך פלאַצן און ווען מען האָט זיי אוועקגעפירט צום פאַרברענען, האָט זיך זיי געגאַסן בלוט פונעם מויל און פון דער נאַז פון דער פאַרשטיקונג. — ווי שרעק- לען דאָס איז, אַז אַזעלכעס האָט געקענט געשען אין צוואַנציקסטן יאָר- הונדערט.

ווי טרויעריק דאָס איז, אַז די וועלט האָט אויפגעשטעלט אַזש אַכציק מיליאָן מערדער אין אייראָפּע צו מאַרדן אַ ווערלאָז פּאַלק. איצט, ווען זי איז באַגאַנגען דעם שרעקלעכסטן פאַרברעכן וואָס איז ווען עס איז אין דער געשיכטע פאַרגעקומען, פרעדיקט די וועלט דעמאָקראַטיע, כדי צו קענען פאַרטושן איר פאַרברעכן. דאָס איז אויך דער פאַל, וואָס אין ענג- לאַנד איז פלוצלינג געבוירן געוואָרן אַן אַרבעטער-רעגירונג, די רעאַקציע אַליין שרעקט זיך פאַר דעם, וואָס זי האָט אָפּגעטאַן און זי האָט מורא פאַר דעם יום-הדין.

מיין פאַרביטערונג קעגן דער וועלט איז אזוי גרויס, ווייל איך זע, אַז די וועלט האָט געטרונקען דעם בעכער מיטן בלוט פון יידישע קינדער

ביז צום לעצטן טראָפּן. ווייל די וועלט האָט ביז צו דער לעצטער מינוט נישט רעאַגירט קעגן דעם מאָרדן פון קליינע קינדער. עס קומט מיר אויס, אַז די גאַנצע מלחמה איז מער נישט געווען געריכטעט, ווי קעגן יידישן פּאַלק און אַז דאָס איבעריקע פון דער מלחמה האָט נאָר געדינט אַלס מיטל אויסצוראָטן דאָס יידנטום. אויב די וועלט האָט געקענט אַזוי נידעריק זינקען, אַז אַ גאַנצע וועלט האָט זיך פּאַרלייגט צו מאָרדן אַ ווערלאָזן פּאַלק און האָט צוגעטראַכט אַזאַ טייוולאַנישן, קאַמבינירטן, ראַפּינירטן פּלאַן, דאָן גלויב איך מיט דער טיפּסטער איבערצייגונג פון מיין האַרץ, אַז די גאַנצע וועלט וועט פאַר דעם גרויסן פאַרברעכן נאָך אַדורכגיין אַ גרויסע שטראַף. די יללות פון די געמאָרדעטע מוטערס, פון קליינע קינדער און זויגלינגען אין די פאַרפּלאַמבירטע וואַגאַנען פון הונט-גער און דורשט, וועלן קיינמאָל נישט פון גאָט פאַרגעסן ווערן.

איך ענדיק דאָס שרייבן ווייטער מיינע דערינערונגען, ווייל עס איז מיר דערווידער זיי ווייטער צו שרייבן, ווער ווייס, צי איך וואָלט זיי איבערהויפּט געווען געקענט אַמאָל אַנשרייבן, ווען נישט עפעס אַ העכערע קראַפט, וואָס האָט מיך געשטויסן דערצו, איך זאָל זאָגן דער וועלט דאָס, וואָס איך האָב געפילט פאַר נייטיק איר צו זאָגן.

געדרוקט אין דער בוכדרוקעריי
« LES EDITIONS POLYGLOTTES »
232, rue de Charenton
PARIS-12^e

PRINTED IN FRANCE

